SANCTI GEORGII FLORENTII

GREGORII,

EPISCOPI TURONENSIS,

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ FRANCORUM

LIBRI DECEM.

TOMUS II.

PARISIIS,
E TYPIS CRAPELET,
VIA DICTA VAUGIRARD, N° 9.
M DCCC XXXVIII.

SANCTI GEORGII FLORENTII

GREGORII,

EPISCOPI TURONENSIS,

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ FRANCORUM

LIBRI DECEM,

EX DUOBUS CODD. MSS. NUNC PRIMUM,

CURA LEGLAY ET TEULET, COLLATIS.

EMENDAVERUNT ET ANIMADVERSIONIBUS THEOD. RUINART, D. BOUQUET ALIORUMQUE DOCTORUM VIRORUM,

ET SUIS ILLUSTRAVERUNT

J. GUADET ET N. R. TARANNE.

TOMUS SECUNDUS.

PARISIIS,

APUD JULIUM RENOUARD ET SOC[s],

VIA DICTA DE TOURNON, N° 6.

1838.

SANCTI GEORGII FLORENTII

GREGORII,

EPISCOPI TURONENSIS,

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ FRANCORUM

LIBRI DECEM.

LIBER SEPTIMUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SEPTIMI (1).

(1) * Colb. m. habet hunc capitulorum indicem, licet, nulla capitum distinctione, historiam exhibeat.

(2) * Colb. m., *Rigundis*.

(3) * Colb. m., *Rigunda*.

I. Licet (4) sit studium historiam prosequi, quam priorum librorum ordo reliquit, tamen prius aliqua de beati Salvii episcopi obitu exposcit loqui devotio, qui hoc anno obiisse probatur (5). Hic enim, ut ipse referre erat solitus, diu in habitu sæculari commoratus,

---

(1) Ms. al. *Berulfi*.

(2) Ms. al. *Aginulfi*.

(3) * Reg. *B*, Colb. duo, *incipit liber septimus*.

(4) Deest hoc caput in Colb. a. et Vat., * et Reg. *B*.

(5) Nempe anno 584. Colitur die 10 septembris. Gregorius infra, lib. VIII, cap. 22, habet : « Post obitum sancti Salvii, hoc anno (585), « Desideratus Albigensibus episcopus datus est. » Hinc aliquot saltem mensibus sedes vacasse dicenda est. Inter utrumque nonnulli scribunt Theofridum sedisse. (Ruin.)

cum judicibus sæculi mundiales causas est exsecutus : nunquam tamen se in his concupiscentiis obligans, quibus adolescentum animus solitus est (1) implicari. Jam cum divini spiramenti odor interna viscerum adtigisset, relicta sæculari militia, monasterium expetivit; intellexitque vir, jam tunc divinitati deditus, melius esse uti paupertate (2) cum Dei timore, quam sæculi pereuntis lucra sectari. In quo monasterio diu sub regula a patribus instituta versatus est. Jam vero cum in robore majori tam intellectus quam ætatis evectus esset, defuncto abbate, qui huic monasterio præerat, alendi gregis suscipit officium; et qui se magis fratribus publicum pro correctione reddere debuerat, fit, adsumto honore, remotior. Illico sibi secretiorem cellulam quærit : nam in priore, ut ipse adserebat, amplius quam novem vicibus, nimia exesus abstinentia, pellem corporis demutavit. Denique accepto honore, cum in hac contentius (3) parsimonia orationi et lectioni vacaret, illud plerumque revolvebat (4), melius sibi fieri, si esset inter monachos occultus, quam nomen acceperit abbatis in populos. Quid plura? includitur valedicens fratribus, sibique ipsis valedicentibus. In qua inclusione in omni abstinentia, magis quam prius egerat, commoratur; studens pro caritatis obsequio, ut, cum quisque venisset extraneus, et orationem tribueret, et eulogias (5) gra-

---

(1) [Clun., *solet implicari,*] * et Colb. m.

(2) * Colb. m., *ut in paupertatem.*

(3) * Colb. m., *cum hac contemptus pars....*

(4) * Colb. m., *revolverat.*

(5) [Hæc verba, *et eulogias gratia plenissima ministraret,* desunt in cod. Clun.] * Colb. m., *eblogias.... tribueret.*

tia plenissima ministraret : quæ multis infirmis plerumque salutem integram detulerunt. Quodam autem tempore, febre nimia exhaustus, anhelus jacebat in lectulo : et ecce subito magno lumine cellula clarificata contremuit. At ille, extensis ad cœlum manibus, cum gratiarum actione spiritum exhalavit. Mixto quoque ululatu monachi cum ipsius genitrice corpus defuncti extrahunt, aqua diluunt, vestimentis induunt, et feretro superponunt; atque in psallentio fletuque labentem exigunt noctem. Mane autem facto, funeris officio præparato, corpus moveri cœpit in feretro. Et ecce malis rubescentibus, vir, quasi de gravi somno suscitatus, excutitur, apertisque oculis et manibus elevatis, ait : « O Domine misericors, quid fecisti mihi ut me in « hunc tenebrosum mundanæ habitationis locum re- « dire permitteres, cum mihi melior esset in cœlo tua « misericordia, quam istius mundi vita nequissima ? » Stupentibus autem suis, et interrogantibus quid fuerit tale prodigium, nihil interrogantibus ille respondit. Surgens autem de feretro, nihil mali sentiens de incommodo quo laboraverat (1), triduo absque cibi ac poculi perstitit alimento. Die autem tertio, convocatis monachis et matre, ait : « Audite, o dilectissimi, « et intelligite quia nihil est quod cernitis in hoc « mundo : sed sunt, juxta id quod Salomon propheta « cecinit, *omnia vanitas* (2). Felix est enim qui ea agere « potest in sæculo, ut gloriam Dei cernere mereatur « in cœlo. » Et cum hæc diceret, dubitare cœpit utrum loqueretur amplius, an sileret. Quo tacente,

(1) [Clun., *incommodo quod habuerat.*]-* Colb. m , *quo laverat.*
(2) Eccl., 1, 2.

implicitus fratrum precibus ut quid vidisset exponeret, ait : « Cum me ante hos quatuor dies, contremiscente cellula, exanimem vidistis, adprehensus a duobus angelis in cœlorum excelsa sublatus sum, ita ut non solum hoc squalidum sæculum, verum etiam solem ac lunam, nubes et sidera sub pedibus habere putarem. Deinde per portam luce ista clariorem introductus sum in illud habitaculum, in quo omne pavimentum erat quasi aurum argentumque renitens (1), lux ineffabilis, amplitudo inenarrabilis; quam ita multitudo promiscui sexus obtexerat, ut longitudo ac latitudo catervæ prorsus pervideri non possit. Cumque nobis via inter comprimentes, ab his qui præcedebant angelis pararetur, pervenimus ad locum quem jam de longinquo contemplabamur (2); in quo superpendebat nubes omni luce lucidior, in quo non sol, non luna, non astrum cerni poterat, sed super his omnibus naturali luce splendidius (3) effulgebat : et vox procedebat de nube tanquam vox aquarum multarum. Ibi etiam me peccatorem humiliter salutabant viri in veste sacerdotali ac sæculari; quos mihi qui præcedebant enarraverunt esse martyres ac confessores, quos hic summo excolimus famulatu. Stans igitur in loco in quo jussus sum, operuit me odor nimiæ suavitatis, ita ut ab hac (4) suavitate refectus, nullum adhuc cibum potumque desiderem. Et audivi vocem dicentem : Revertatur hic in sæculum, quoniam necessarius

(1) * Colb. m., *renidens*.
(2) * Colb. m., *contemplamur*.
(3) Maj. m., Colb. m. et Regm., *splendidus*.
(4) * Colb. m., *ita ut habet suavitate*.

« est ecclesiis nostris. » Vox enim audiebatur; nam qui « loqueretur penitus cerni non poterat. Et ego prostra« tus super pavimentum, cum fletu dicebam : « Heu! « heu! Domine! cur mihi hæc ostendisti, si ab his « frustrandus eram! Ecce hodie ejicis me a facie tua, « ut revertar ad sæculum fragile, et huc ultra redire « non valeam. Ne, quæso, Domine, auferas miseri« cordiam tuam a me, sed deprecor ut permittas me « hic habitare, ne illuc (1) decidens peream. » Et « ait vox quæ loquebatur mihi : « Vade in pace. Ego « enim sum custos tuus, donec reducam te in hunc « locum (2). » Tunc, relictus a comitibus meis, descen« dens cum fletu, per portam qua ingressus fueram, « huc sum regressus. » Hæc eo loquente, stupentibus cunctis qui aderant, cœpit iterum sanctus Dei cum lacrymis dicere : « Væ mihi qui tale mysterium (3) « ausus sum revelare. Ecce enim odor suavitatis, « quem de loco sancto hauseram, et in quo per hoc « triduum sine ullo cibo potuque sustentatus sum, « recessit a me. Sed et lingua mea gravibus est operta « vulneribus, et ita tumefacta, ut omne os meum vi« deatur implere. Et scio quia non fuit beneplacitum « Domino Deo meo ut hæc arcana vulgarentur. Sed « tu nosti, Domine, quia in simplicitate cordis hæc « feci, non in jactantia mentis. Sed quæso ut indul« geas, et non (4) me derelinquas, juxta pollicitatio« nem tuam. » Et hæc dicens siluit, et accepit cibum

(1) * Colb. m., *illic*. — Infra, *vox qui loq....*

(2) * Colb. m., *in loco isto*.

(3) * Colb. m., *ministerium*; sed recentiori manu *ni* expuncta sunt, ut fiat *misterium*.

(4) * Colb. m., *etsi me der....*

potumque. Ego vero hæc scribens, vereor ne alicui legenti sit incredibile (1), juxta id quod Sallustius, historiam scribens, ait (2) : « Ubi de virtute atque gloria « bonorum memores, quæ sibi quisque facilia factu « putat, æquo animo accipit; supra ea, veluti ficta « pro falsis ducit. » Nam testor Deum omnipotentem quia ab ipsius ore omnia quæ retuli, audita cognovi. Post multum vero tempus ipse vir beatus cellula sua extractus, ad episcopatum electus, invitus est ordinatus. In quo, ut opinor, decimum annum cum ageret, invalescente apud Albigensem urbem inguinario morbo, et maxima jam parte de populo illo defuncta, cum jam pauci de civibus remanerent, vir beatus, tanquam bonus pastor, nunquam ab illo loco recedere voluit; sed semper hortabatur eos qui relicti erant, orationi incumbere, ac vigiliis instanter insistere, et bona semper tam in operibus quam in cogitatione versare, dicens : « Hæc agite, ut, si vos Deus de hoc « mundo migrare voluerit, non in judicium, sed in « requiem introire possitis. » Cum autem, ut credo, jam revelante Domino, tempus suæ vocationis agnosceret, ipse sibi sarcofagum composuit, corpus abluit, vestem induit; et sic intentum semper cœlo beatum (3) spiritum exhalavit. Fuit autem magnæ sanctitatis, minimæque cupiditatis, aurum nunquam habere volens. Nam, si coactus accepisset, protinus pauperibus erogabat. Cujus tempore cum Mummolus patricius multos captivos ab ea urbe duxisset, prose-

(1) * Colb. m., *nec alicui legentis sit credibile.*
(2) Sallust., *de Bello Catilin.*, cap. 3. Vide et supra lib. IV, cap. 13.
(3) * Colb. m., *beatum* deest.

cutus ille omnes redemit. Tantamque ei Dominus gratiam cum populo illo tribuit, ut ipsi etiam qui captivos duxerant et de pretio ei concederent, et in reliquo munerarent (1) : et sic patriæ suæ captivos libertati pristinæ restauravit. Multaque de hoc viro bona audivi : sed dum ad historiæ cœptum reverti cupio, plurima prætermitto.

II. Defuncto igitur Chilperico, inventaque (2) quam diu quæsierat morte, Aurelianenses cum Blesensibus (3) juncti super Dunenses inruunt, eosque inopinantes proterunt; domos annonasque, vel quæ movere facile (4) non poterant, incendio tradunt; pecora diripiunt, atque res quas levare poterant sustulerunt. Quibus discedentibus, conjuncti Dunenses cum reliquis Carnotenis, de vestigio subsequuntur, simili sorte eos adficientes qua ipsi adfecti fuerant, nihil in domibus, vel extra domos, vel de domibus relinquentes. Cumque adhuc inter se jurgia commoventes desævirent (5), et Aurelianenses contra hos arma concuterent, intercedentibus comitibus, pax usque in audientiam data est; scilicet ut in die quo judicium erat futurum, pars quæ contra partem injuste exarserat, justitia mediante, componeret. Et sic a bello cessatum est.

---

(1) Maj. m., *et honore condigno munerarent.* * Colb. m., *et in quo muner....*

(2) Hæc verba *inventaque, etc. morte,* desunt in Regm.

(3) Vid. animadv., ad calcem tomi. (Not. *a.*)

(4) Bec. et Colb. a., *movere habile non.* [Clun., *moveri habile non.*] * Sic. Reg. *B,* Colb. m.

(5) * Colb. m., *jurgia commoverent.... contra hoc.*

III. Vedastes (1), cognomento Avo, qui ante hos annos Lupum Ambrosiumque pro amore uxoris Ambrosii interfecerat, et ipsam sibi, quæ consobrina sua esse dicebatur, in matrimonium acceperat, dum multa scelera infra Pictavum terminum perpetraret, quodam loco cum Childerico (2) Saxone conjunctus, dum se invicem conviciis lacessirent, unus ex pueris Childerici Avonem hasta transfixit. Qui ad terram ruens, plerisque adhuc ictibus sauciatus, iniquam animam, sanguine defluente, refudit : fuitque ultrix divina majestas sanguinis innocentis, quem propria effuderat manu. Multa enim furta, homicidia, adulteriaque (3) miserrimus sæpe commiserat; quæ silere melius puto. Composuit tamen filiis Saxo ille mortem ejus.

IV. Interea Fredegundis regina jam viduata Parisius advenit, et cum thesauris, quos infra murorum septa concluserat, ad ecclesiam confugit (4), atque a Ragnemodo fovetur episcopo : reliquos vero thesauros, qui apud villam Calam remanserant, in quibus erat missorium illud aureum, quod nuper fecerat (5), thesaurarii levaverunt, et ad Childebertum regem, qui tunc apud Meldensem (6) commorabatur urbem, velociter transierunt.

---

(1) Hoc caput deest in Colb. a. et Vat. et Reg. *B*. Alii, *Vedastus*. Bec. Colb. m. et Regm. *cognomento Avus*. Dub., *Vidastis cognomento Avius;* infra, *Avionem*. Clun., *Vedastus cognomento Avus;* infra, *Avonem*. Vid. lib. VI, cap. 13.

(2) *Colb. m., *Chilperico Saxonem Avonem hastam transmisit. Qui ad, etc.*, cætera desunt.

(3) Colb. m., *adulteria quæ miserrimus*.

(4) Nempe Cathedralem ecclesiam, ut censet Valesius.

(5) Vid. lib. VI, cap. 2.

(6) Bec., *apud Maldesim;* *Reg. *B*, *Meldelisem;* Colb. m., *Meldensim*.

V. Fredegundis igitur regina, accepto consilio, legatos ad Guntchramnum regem mittit, dicens : « Veniat dominus meus, et suspiciat regnum fratris sui. « Est, inquit, mihi infans parvulus, quem in ejus « ulnis ponere desiderans (1), me autem ipsam ejus « humilio ditioni. » Comperto autem Guntchramnus rex de fratris excessu amarissime flevit. Moderato quoque planctu, commoto exercitu, Parisius dirigit. Cumque ille infra muros susceptus fuisset, Childebertus rex nepos ejus ab alia advenit parte.

VI. Sed cum eum (2) Parisiaci recipere nollent, legatos ad Guntchramnum regem dirigit, dicens : « Scio, piissime pater, non latere pietatem tuam (3), « qualiter utrumque usque præsens tempus pars op« presserit inimica, ut nullus de rebus sibi debitis possit « invenire justitiam. Idcirco supplex nunc deprecor, « ut placita, quæ inter nos post patris mei obitum « sunt innexa, custodiantur. » Tunc Guntchramnus rex legatis illius ait : « O miseri et semper perfidi, nihil « in vobis verum habentes, neque in promissis per« manentes; ecce omnibus quæ mihi polliciti estis « relictis, cum Chilperico rege novam pactionem « scripsistis, ut, me a regno depulso, civitates meas « inter se dividerent. Ecce pactiones ipsas (4), ecce « manus vestræ suscriptiones, quibus hanc conniven-

---

(1) [Clun., *desidero.*] * Sic Colb. m. — Infra, Colb. m., Reg. *B*, *me ipsam ejus*.

(2) * *Eum* deest in Colb. m.

(3) [Clun., *pietati tuæ.*] * Sic Colb. m., et Reg. *B*.

(4) [Clun., *pactiones meas.... convenientiam firmastis.*] * Colb. m., *meas.... coniventiam.* Reg. *B*, *convenientiam.*

« tiam confirmastis (1); et qua nunc fronte quæritis « ut nepotem meum Childebertum suscipere debeam, « quem mihi vestra perversitate voluistis facere ini- « micum? » Cui legati dixerunt : « Si tantum (2) men- « tem iracundia cepit, ut nihil nepoti tuo de his quæ « pollicitus es indulgeas, vel illa, quæ de regno Cha- « riberti debentur, auferre desiste. » Quibus ille ait : « Ecce pactiones quæ inter nos factæ sunt, ut quis- « quis (3) sine fratris voluntate Parisius urbem ingre- « deretur, amitteret partem suam; essetque Polioc- « tus (4) martyr, cum Hilario atque Martino confessori- « bus, judex ac retributor ejus. Post hæc ingressus est « in eam germanus meus Sigibertus, qui, judicio Dei « interiens, amisit partem suam. Similiter et Chilpe- « ricus gessit. Per has ergo transgressiones amiserunt « partes suas : ideoque, quia illi juxta Dei judicium et « maledictiones (5) pactionum defecerunt, omne re- « gnum Chariberti cum thesauris ejus, meis ditioni- « bus (6), lege opitulante, subjiciam; nec exinde alicui « quicquam nisi spontanea voluntate indulgeam. Ab- « sistite igitur, vos semper mendaces ac perfidi; et « hæc regi vestro referte. »

---

(1) Confer lib. VI, cap. 5. Ubi de Gunthramno pellendo actum fuerat, qui conventiones illas ex Chilperici scriniis tunc in sua potestate habebat. (Ruin.)

(2) * Colb. m., *tantam.*

(3) * Colb. m., Reg. *B*, *quisque.*

(4) Hic præ cæteris electus fuerat, quod in perjuris puniendis celebris esset, ut testatur ipse Gregorius, lib. I, *de Gloria Martyrum*, cap. 103. (Ruin.)

(5) * Reg. *B*, Colb. m., *maledictionibus.* Colb. m., *pactionibus.*

(6) * Colb. m., *dictionibus.*

VII. Quibus discedentibus, legati iterum Childeberti ad antedictum regem veniunt, Fredegundem reginam requirentes, atque dicentes : « Redde homicidam, quæ amitam meam suggillavit, quæ patrem « interfecit et patruum; quæ ipsos quoque consobrinos meos gladio interemit (1). » At ille : « In placito, « inquit, quod (2) habemus, cuncta decernimus, « tractantes quid oporteat fieri. » Nam Fredegundem patrocinio suo fovebat, ipsamque sæpius ad convivium evocans, promittens (3) se ei fieri maximum defensorem. Quadam vero die, dum pariter ad mensam epularentur, regina consurgens et valedicens a rege detinebatur, dicente sibi : « Adhuc aliquid cibi « sume. » Cui illa : « Indulge, inquit, deprecor, domine « mi, quia juxta consuetudinem mulierum contigit « mihi, ut pro conceptu consurgam (4). » Hæc ille audiens, obstupuit, sciens quartum esse mensem, ex quo alium ediderat filium : tamen permisit eam consurgere. Priores (5) quoque de regno Chilperici, ut erat Ansovaldus (6) et reliqui, ad filium ejus qui erat, ut superius diximus, quatuor mensium, se collegerunt, quem Chlotharium (7) vocitaverunt, exigentes

(1) * Amitam, nempe Galsuintham, IV, 8; patrem, Sigibertum, IV, 52; patruum, Chilpericum, VI, 46; consobrinos, Meroværum, V, 19, Clodovæum, V, 40, Chilperici filios.

(2) * Corb., Colb. m., *quem habemus*. Reg. *B*, *quæ*.

(3) Chesn. et Colb. a., alia manu, *promittebat*. Regm., *se fieri illius maximum*, etc. * Corb., *Se ei fore*. Colb. m., *maximum* deest. — Infra, *pariter* deest.

(4) * Colb. m., *surgam*.

(5) * Corb. Reg. *B*, Colb. m., *prioribus*.

(6) [Dub., *Ansoaldus*] * Sic Corb., deest *et reliqui*. — Infra, deest *diximus*.

(7) Avi nomen, Chlothacharium ex vetustissimis codd. scripsimus :

sacramenta per civitates, quæ ad Chilpericum (1) prius adspexerant, ut scilicet fideles esse debeant Guntchramno regi, ac nepoti suo Chlothario. Guntchramnus vero rex omnia, quæ fideles regis Chilperici (2) non recte diversis abstulerant, justitia intercedente, restituit, multa et ipse ecclesiis conferens; testamenta quoque defunctorum, qui ecclesias heredes instituerant, et ab Chilperico compressa fuerant, restauravit; multisque (3) se benignum exhibens, ac multa pauperibus tribuens.

VIII. Sed quia non erat fidus ab hominibus (4) inter quos venerat, armis se munivit, nec unquam ad ecclesiam aut reliqua loca quo (5) ire delectabat, sine grandi pergebat custodia (6). Unde factum est, ut quadam die Dominica, postquam diaconus silentium (7) populis, ut missæ auscultarentur (8), indixit, rex conversus ad populum diceret : « Adjuro vos, o viri cum « mulieribus qui adestis, ut mihi fidem inviolatam « servare dignemini, nec me, ut fratres meos nuper « fecistis, interimatis, liceatque mihi vel tribus annis

---

istum vero *Chlotarium*, seu *Clotharium*, aut *Hlotharium* scripti nostri appellant.

(1) [Clun., *quæ erant prius Chilperici, et ad eum aspexerant.*] * Sic Colb. m.

(2) * Corb., *regis Theodorici.*

(3) Colb. a., alia manu, *cunctisque*. Regm., *atque in multis.* * — Supra, Reg. *B*, *comprehensa*.

(4) Sic Corb., Bell., Bec., Colb. a., * et Colb. m., cæteri, *ab omnibus*.

(5) * Corb., *aut dereliqua loca qua ire*. Colb. m., Reg. *B*, *qua*.

(6) * Colb. m., *custodiebat*, recentius correctum in *custodia*.

(7) Vid. animadvers. ad calcem tomi. (Not. *b*.)

(8) * Corb., Colb. m., *abscultarentur*.

« nepotes meos, qui mihi adoptivi (1) facti sunt filii, « enutrire : ne forte contingat, quod Divinitas æterna « non patiatur, ut cum illis parvulis (2), me defunc- « to, simul pereatis; cum de genere nostro robustus « non fuerit qui defenset. » Hæc eo dicente, omnis populus orationem pro rege fudit ad Dominum.

IX. Dum hæc agerentur, Rigunthis (3), Chilperici regis filia, cum thesauris supra scriptis (4), usque Tholosam accessit : et cernens se jam ad terminum Gotthorum esse propinquam, moras innectere cœpit, dicentibus sibi tum præterea suis, oportere eam ibidem commorari, cum ipsi fatigati de itinere, vestimenta (5) haberent inculta, calciamenta scissa, ipsosque equorum atque carrucarum adparatus adhuc (6), sicut plaustris evecti erant, seorsum esse disjunctos. Oportere potius omnia hæc prius diligenter stabiliri, et sic in itinere proficisci, ac suspici cum omni elegantia ab sponso; ne forte, si inculti inter Gotthos adparerent, inriderentur ab ipsis. Dum ergo his retardarentur ex causis, mors Chilperici regis in aures Desiderii ducis inlabitur. Ipse quoque, collectis secum viris fortissimis, Tholosam urbem ingreditur, repertosque thesauros abstulit de potestate reginæ, et in domum quamdam sub sigillorum munitione ac virorum fortium

---

(1) [Clun., *adoptativi.*] * Colb. m., *adoptavi*, mendose, pro *adoptivi*, vel *adoptativi.*

(2) * Corb., Colb. m., *ut illis parvulis, me defuncto.*

(3) * Colb. m., *Riguntis Chilperici*; Reg. *B*, *Rigundis.*

(4) Lib. VI, cap. 45.

(5) [Clun., *de itinere, calciamenta haberent inculta atque scissa.*] * Colb. m., *calciamenta*, pro *vestimenta.*

(6) * Colb. m., *apparatos adsicut hac plaustris evecti.*

custodia mancipat, deputans reginæ victum artum, donec ad urbem regrederetur.

X. Ipse vero ad Mummolum, cum quo fœdus ante duos annos inierat, properavit. Morabatur tunc Mummolus infra muros Avennicæ urbis cum Gundovalvo (1), cujus in libro superiore meminimus. Qui conjunctus cum supradictis ducibus Lemovicinum accedens, Brivam-Curetiam (2) vicum, in quo sanctus Martinus, nostri, ut aiunt, Martini discipulus, requiescit, advenit : ibique parmæ superpositus, rex est levatus. Sed cum tertio cum eodem gyrarent, cecidisse fertur, ita ut vix manibus circumstantium sustentari potuisset. Deinde ibat per civitates in circuitu positas. Riguuthis (3) vero in basilica sanctæ Mariæ Tholosæ, in quam Ragnovaldi uxor, cujus supra meminimus (4), Chilpericum metuens confugerat, residebat. Ragnovaldus vero de Hispaniis rediens, uxori facultatique restituitur. Legationis enim causa Hispaniam petierat a rege Guntchramno directus. Magno ea tempestate incendio basilica ante dicti Martini beati apud Brivam vicum ab imminenti hoste cremata est, ita ut tam altarium quam columnæ, quæ de diversis marmorum generibus aptatæ (5) erant, ab igne dissolverentur. Sed ita hæc ædes in posterum a Ferreolo

(1) [Dub., *Gundoaldo*, et sic deinceps.] Vid. lib. VI, cap. 24.

(2) * Colb. m., *Briva Curecia*; Reg. *B*, *Briva Curretia*. Nunc *Brives-la-Gaillarde*. (Corrèze.)

(3) * Colb. m., *Rigundis*.

(4) * Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *c*.)

(5) * Colb. m., *aptæ*, recentius correctum in *aptatæ*.

episcopo (1) reparata est, tanquam si nihil mali pertulerit. Vehementer enim admirantur veneranturque hunc sanctum incolæ, eo quod plerumque virtutes ejus experiantur.

XI. Erat enim, cum hæc agebantur, mensis decimus (2). Tunc apparuerunt in caudicibus vinearum palmites novi cum uvis deformatis, in arboribus flores; pharus magna per cœlum discurrens, quæ priusquam lux in die fieret, late mundum inluminavit. Apparuerunt etiam in cœlo et radii : a parte septentrionali columna ignea, quasi de cœlo pendens, per duarum horarum spatium visa est, cui stella magna superposita erat. In Andegavo autem (3) terra tremuit, et multa alia signa apparuerunt, quæ, ut opinor, ipsius Gundovaldi interitum nuntiaverunt.

XII. Igitur Guntchramnus rex comites suos ad comprehendendas civitates, quas quondam Sigibertus de regno Chariberti fratris sui acceperat, direxit; ut exigentes sacramenta, suis eas ditionibus subjugarent. Turonici vero atque Pictavi ad Childebertum, Sigiberti filium, transire voluerunt : sed commoti Biturici contra eos venire disponunt, atque infra terminum Turonicum incendia facere cœperunt. Tunc Maroialensem (4) ecclesiam termini Turonici, in qua sancti

(1) Is episcopus fuit Lemovicensis, de quo supra, lib. v, cap. 29. Interfuit concilio Matisc. II, anno 585. (Ruin.)

(2) * Nempe december.

(3) * Colb. duo; Reg. *B*, *enim*.

(4) * Colb. m., *Maroialensis*. Nunc vicus dicitur *Mareuil-sur-Cher* (Loir-et-Cher).

Martini reliquiæ habebantur, incendio concremarunt; sed virtus beati adfuit, ut in tam valido incendio pallulæ, quæ super altarium fuerant positæ, non consumerentur ab igne : et non solum ipsæ, sed etiam herbulæ olim collectæ (1), altarioque locatæ, nequaquam exustæ sunt. Quæ incendia videntes Turonici legationem mittunt, dicentes, melius sibi esse ad tempus Guntchramno regi subdi, quam cuncta incendio aut (2) ferro vastari.

XIII. Confestim autem post mortem Chilperici Gararicus dux Lemovicas (3) accesserat, et sacramenta ex nomine Childeberti susceperat. Exinde Pictavis veniens, ab ipsis receptus est, et ibi morabatur. Audiens autem quæ Turonici patiebantur, mittit legationem, obtestans ne nos ad partem Guntchramni regis tradere deberemus, si nobis vellemus esse consultum; sed meminerimus potius (4) Sigiberti, qui quondam genitor Childeberti fuit. Nos vero hæc rursum episcopo et civibus mandata remisimus, quod, nisi se ad tempus Guntchramno regi subderent, similia paterentur, adserentes hunc esse nunc patrem super duos filios, Sigiberti scilicet et Chilperici, qui ei fuerant adoptati; et sic tenere regni principatum, ut quondam Chlothacharius (5) rex fecerat pater ejus. His quoque non adquiescentibus, Gararicus de civitate

(1) * Colb. m., *olim quod lectæ*, — *sunt* deest. Ejusmodi herbulas altaribus aut sanctorum tumulis aliquandiu impositas colligebant postea fideles ad medelam morborum. (Ruin.)

(2) * Colb. m., *ac*.

(3) * Colb. m., *Lemovigas*.

(4) * Reg. *B*, *potius* deest.

(5) * Colb. m., *Chlotharius*.

egreditur, quasi exercitum adducturus; in urbe vero Eberonem, cubicularium Childeberti regis, relinquens. Sicharius vero cum Willachario (1) Aurelianensi comite, qui tunc Turonis acceperat (2), exercitum contra Pictavos commovit, ut scilicet ab una parte Turonici, ab alia Biturici commoti cuncta vastarent. Qui cum ad terminum propinquassent, ac domos cremare cœpissent, miserunt ad eos Pictavi legatos, dicentes : « Petimus (3) ut usque in placito, quod inter se Guntchramnus et Childebertus reges habent, sustineatis. Quod si convenit ut pagos hos bonus (4) rex Guntchramnus accipiat, non resistimus : sin aliud, dominum nostrum recognoscimus, cui servire plenius debeamus. » Ad hæc illi responderunt : « Nihil ad nos (5) de hac causa pertinet, nisi tantum jussa principis adimplere. Nam si nolueritis, cuncta ut cœpimus devastamus. » Cumque in hoc res ageretur, ut universa incendio, prædæ atque captivitati traderentur, ejectis de civitate hominibus Childeberti, sacramenta Guntchramno regi dederunt; non longo tempore ea custodientes.

XIV. Igitur, adveniente placito, directi sunt a Childeberto rege Egidius episcopus, Guntchramnus Boso,

(1) Cod. Regm. *Willichario*. Colb. a., *Willario*.

(2) Colb. a., altera manu, *Turonis residebat*.

(3) * Colb. m., *petemus*.

(4) Variant fere omnes codices. Colb. a., Regm., Chesn. et Freh. habent *ut pagos hos rex*. Colb. m., Bec. et Illyr., *ut pacis bonus rex*. [Ita Dub. et Clun.] Bign., *ut pacis symbolum rex*. Bad., *ut pacifice nos rex*. * Reg. *B*, *quod convenit ut....*, deest *bonus*.

(5) Bec., * Colb. a. et Reg. *B*, *Nihil nobis*. [Clun., *illa respondit: Nihil nobis*.] * Colb. m., *ille respondit : Nihil nobis*.

Sigivaldus (1), et alii multi ad Guntchramnum regem; ingressisque (2) ad eum, ait episcopus : « Gratias « agimus Deo omnipotenti, o piissime rex, quod te « post multos labores regionibus tuis regnoque res- « tituit. » Cui rex ait : « Illi enim dignæ (3) sunt gratiæ « referendæ, qui est Rex regum et Dominus domino- « rum (4), qui hæc sua miseratione operari dignatus « est. Nam non tibi, cujus consilio doloso ac perju- « riis regiones meæ anno superiore incensæ sunt, qui « nunquam fidem integram cum ullo homine habuisti, « cujus dolositas ubique dispergitur, qui non sacerdo- « tem, sed inimicum regni nostri te esse declaras. » Ad hæc verba episcopus iracundia commotus(5) siluit. Unus autem ex legatis dixit : « Supplicat nepos tuus « Childebertus, ut civitates quas pater ejus tenuit, reddi « jubeas. » Ad hæc ille respondit : « Jam dixi vobis prius « quia pactiones nostræ mihi hæc conferunt; ideoque « eas reddere nolo. » Alius quoque legatorum ait : « Rogat nepos tuus, ut Fredegundem (6) maleficam, per « quam multi reges interfecti sunt, reddi jubeas, ad ul- « ciscendam mortem patris, patrui (7), et consobrino- « rum suorum. » At ille : « Tradi ei, inquit, in potesta- « tem non poterit, quia filium regem habet. Sed et ea, « quæ contra illam adseritis (8), vera esse non credo. »

(1) [Dub., *Sigoaldus.*]
(2) * Colb. m., Reg. *B*, *ingressi.*
(3) * Colb. m., *dignæ* deest.
(4) [Clun., *Dominus dominantium.*] * Sic Colb. m.
(5) [Clun., *iracundia repletus.*]
(6) * Colb. m., *Fredegundam.*
(7) * Colb. m., *mortem patris tui vel consobr.*
(8) * Colb. m., *asseretis.*

Post hos Guntchramnus Boso, quasi aliquid (1) suggesturus, ad regem accedit. Et quia sonuerat Gundovaldum manifeste regem levatum, anticipans rex verba ejus, ait : « O inimice regionis regnique nostri, « qui propterea, ante hos annos Orientem adgressus « es (2), ut Ballomerem (3) quemdam (sic enim vocabat « rex Gundovaldum), super regnum nostrum addu- « ceres, semper perfide, et nunquam custodiens quæ « promittis. » Cui ille : « Tu, inquit, dominus et rex « regali in solio resides (4), et nullus tibi ad ea quæ « loqueris ausus est respondere : insontem enim me « de hac causa profiteor. At si aliquis est similis mihi, « qui hoc crimen impingat (5) occulte, veniat nunc « palam, et loquatur. Tu, o rex piissime, ponens hoc « in Dei judicio (6), ut ille discernat cum nos in unius « campi planitie viderit dimicare. » Ad hæc, cunctis silentibus, addidit rex : « Omnibus autem hæc causa « animos accendere debet, ut repellatur a finibus « nostris advena, cujus pater molendina (7) guberna- « vit; et, ut vere dicam, pater ejus pectinibus insedit

(1) * Colb. m., *aliud.*

(2) * Reg. *B, ingressus es.*

(3) Id est falsum dominum seu pseudo-principem. (Ruin.)

(4) * Colb. m., *resedis.*

(5) * Reg. *B, imputat.*

(6) [Dub., *in Dei judicium.*] Bec., *Tunc, o rex..... judicium.* *Colb. m., Reg. *B, Tunc, o rex.... potens hoc.* Colb. a., altera manu, *Ego, o rex.... ponam hoc, etc.*, et infra, eadem manu, pro *animos*, appositum est *fideles hujus regni.* — Diu perseveravit pessima illa consuetudo lites dubias duello dirimendi, quæ etiam in controversiis circa res ecclesiarum frequenter locum habebat. Vide Ansegisi collectionem, lib. IV, cap. 23. Nunquam tamen ejusmodi pugnas approbavit ecclesia, licet auctoritate publica sæpius factæ fuerint. (Ruin.)

(7) [Dub., *molina.* Clun., *molinas.*] * Sic Reg. *B*, et Colb. m.

« lanasque composuit. » Et quamquam possit fieri ut unus homo utriusque artificii magisterio subderetur, ad (1) increpationem tamen regis quidam ex ipsis respondit : « Ergo duos, ut adseris, patres hic homo habuit, lanarium simul molendinariumque. Absit a « te (2), o rex, ut tam inculte loquaris. Non enim « auditum est unum hominem, præter spiritalem causam, duos habere posse pariter genitores. » Dehinc cum multi solverentur in risu, respondit alius legatorum, dicens : « Valedicimus tibi, o rex : nam quia « reddere noluisti civitates nepotis tui, scimus salvam esse securim, quæ fratrum tuorum capitibus « est defixa : celerius tuum librabit defixa cerebrum (3). » Et sic cum scandalo discesserunt. Tunc rex his verbis succensus (4), jussit super capita euntium (5) projici equorum stercora, putrefactas hastulas (6), paleas, ac fœnum putredine dissolutum, ipsumque fœtidum urbis lutum. Quibus de rebus maculati graviter, non sine immensa injuria atque contumelia, abierunt.

XV. Residente vero Fredegunde regina in ecclesia Parisiaca, Leonardus ex domestico, qui tunc ab urbe Tholosa advenerat, ingressus ad eam, causas contumeliæ injuriasque filiæ ejus narrare cœpit, dicens :

(1) [Clun., *ab increpatione.... molinarium.*] * Colb. m., *ad increpatione.... molinarium.* Reg. *B, molinarium.*

(2) * Reg. *B, quod absit a te.* Colb. m., *absit ante, o rex.*

(3) * Colb. m., hæc omnia barbare : *celeri os tuum libravit defixa cælebrum.*

(4) * Colb. m., *commotus.*

(5) * Colb. m., *eorum.*

(6) * Reg. *B,* Colb. m., *astulas.*

« Quia juxta imperium tuum accessi cum regina Ri-« gunthe, ac vidi humilitatem ejus, et qualiter exspo-« liata est a thesauris et omnibus rebus : ego vero per « fugam dilapsus, veni nuntiare dominæ meæ quæ « gesta sunt. » Hæc illa audiens, furore commota, jussit eum in ipsa ecclesia spoliari, nudatumque vestimentis, ac baltheo, quod ex munere Chilperici regis habebat, discedere a sua jubet præsentia. Coquos quoque sive pistores, vel quoscumque de hoc itinere regressos esse cognovit, cæsos spoliatosque ac demanicatos reliquit (1). Nectarium autem, Baudegisili (2) episcopi fratrem, nefandis accusationibus cum rege tentavit obruere, adserens eum de thesauro (3) regis mortui multa portasse. Sed et de promtuariis tam tergora (4) quam vina multa eum abstulisse dicebat, petens ut vinctus carceralibus tenebris truderetur : sed patientia regis, fratrisque auxilium fieri non permisit. Multa quidem ibi vana exercens, non metuebat Deum, in cujus ecclesia petebat auxilium. Habebat tunc temporis secum Audonem judicem, qui ei tempore regis in multis consenserat malis. Ipse enim cum Mummolo præfecto (5) multos de Francis, qui tempore Childeberti regis senioris ingenui (6) fuerant, publico tributo subegit. Qui post mortem regis ab ipsis spoliatus ac denudatus est, ut nihil ei præter quod super se auferre

(1) * Reg. *B, coquos quoque ....reliquit* desunt. Infra, *Baudegesili*.

(2) Is fuit episcopus Cenomannensis, de quo, lib. VI, cap. 9. Nectarii viri magnifici mentio habetur in miraculis sancti Aridii.

(3) * Colb. m., *thesauris*.

(4) * Nempe porcina. (B. G.)

(5) * Idem de quo supra dictum est, VI, 39.

(6) * Vide animadv. ad calcem tomi. (Note *d.*)

potuit, remaneret. Domos enim ejus incendio subdiderunt; abstulissent utique et ipsam vitam, ni cum regina ecclesiam expetisset.

XVI. Prætextatum vero episcopum ægre suscipit, quem cives Rothomagenses (1) post excessum regis de exsilio expetentes (2), cum grandi lætitia et laude civitati suæ restituerunt. Post reditum vero suum ad urbem Parisiacam advenit, ac se Guntchramno regi repræsentavit (3), exorans ut causam suam diligenter exquireret. Adserebat enim regina eum non debere recipi, qui fuisset per judicium quadraginta quinque (4) episcoporum a sacerdotali officio segregatus. Cumque rex pro hac causa synodum excitare vellet, Ragnemodus, hujus urbis episcopus, pro omnibus responsum reddidit, dicens: « Scitote ei pœnitentiam indic« tam a sacerdotibus, non tamen eum prorsus ab epi« scopatu remotum. » Et sic a rege susceptus, atque convivio ejus adscitus, ad urbem suam regressus est.

XVII. Promotus vero, qui in Dunensi castro (5), ordinante Sigiberto rege, episcopus fuerat institutus, et post mortem regis amotus fuerat, eo quod (6) castrum

(1) [Dub., *Rotomenses*. Infra, *Rotomense termino*.]

(2) * Colb. m., *petentes*.

(3) * Colb. duo, *præsentavit*. Reg. *B*, *Guntchramno et reginæ præsent... exquirerent*.

(4) Vide supra, v, 19.

(5) Hoc caput deest in Regm. — Dunense castrum, vulgo *Châteaudun*, ad flumen Lidericum (*le Loir*). Ibi ante Promotum aliquandiu sedisse dicitur Aventinus S. Solemnis frater, uterque Carnotensium episcopus. Vide Bolland., ad diem 4 februarii * Vide et notam *a*, ad caput 2, supra.

(6) * Reg. *B*, *et quod*. Infra, *presbyteri*.

illud esset diœcesis Carnotenæ; contra quem ita judicium latum fuerat (1), ut presbyterii tantum officio fungeretur; accessit ad regem, deprecans ut ordinationem episcopatus in antedicto castro reciperet. Sed, obsistente Pappolo (2) Carnotenæ urbis episcopo, ac dicente (3) quia diœcesis meæ est, ostendente præsertim judicio (4) episcoporum, nihil aliud potuit obtinere cum rege, nisi ea quæ sub ipsius castri termino propria (5) habebat, reciperet, in quo cum genitrice adhuc superstite moraretur (6).

XVIII. Commorante vero rege apud urbem Parisiacam, venit quidam pauper, dicens : « Audi, rex, verba « oris mei (7). Noveris enim quia Faraulfus, cubicula« rius quondam fratris tui, quærit te interficere. Au« divi enim consilium ejus, ut, eunte te matutina (8) « oratione ad ecclesiam, aut cultro adpeteret, aut « hasta transfoderet. » Obstupefactus autem rex, misit vocari eum. Quo negante, de his rex metuens armis se valde munivit. Nec penitus ad loca sancta, vel alio (9), nisi vallatus armatis atque custodibus, pro-

(1) In concilio Paris. ann. 573 habito, cujus litteræ ea de re ad Sigibertum regem, tum ad Ægidium Remensem metropolitanum, qui manus Promoto imposuerat, habentur.

(2) * Reg. *B*, *Populo*; Colb. a., *Papolo*.

(3) * Reg. *B*, *accedente*.

(4) * Reg. *B*, Colb. duo, *judicium*.

(5) * Colb. m., *proprio.... in quam cum*.

(6) Subscripsit tamen, anno sequenti, cum episcopis qui sedem non habebant, concilio Matiscon. II.

(7) * Colb. m., *verba mea*.

(8) * Colb. m., *a matutina or....*

(9) * Reg. *B*, Colb. duo, *alibi*.

cedebat. Faraulfus autem non post multum tempus mortuus est.

XIX. Cum autem clamor fieret magnus (1) adversus eos, qui potentes cum rege fuerant Chilperico, scilicet quod abstulissent vel villas, vel res reliquas (2) de rebus alienis, omnia quæ injuste ablata fuerant rex reddi præcepit, sicut jam superius indicatum est. Fredegundem quoque reginam ad villam Rhotoialensem (3), quæ in Rothomagensi termino sita est, abire præcepit. Secutique sunt eam omnes (4) meliores natu regni Chilperici regis; ibique relinquentes eam cum Melanio episcopo, qui de Rothomago (5) submotus fuerat, ad filium ejus se transtulerunt, promittentes quod ab eis studiosissime nutriretur.

XX. Postquam autem Fredegundis regina ad supradictam villam abiit, cum esset valde mœsta, quod ei potestas ex parte fuisset ablata, meliorem (6) se existimans Brunichildem, misit occulte clericum sibi fa-

(1) * Colb. duo, *magnus clamor fieret.*

(2) * Colb. m., *vel res, vel reliquas de rebus.*

(3) Hujus vici nomen non exprimit Regm.; Bec., *Rethoialensim.* [Clun., *ad villam Rothomagensim abire.*] * Sic Colb. m., Reg. *B*, *Rodoialensem*; Colb. a., *Rhodoialinsem.* Infra, *Rodomagensi.*— Olim *Rueil* vel *Vaudreuil*, haud procul a confluentibus Auturæ et Sequanæ, nunc dicitur *Notre-Dame du Vaudreuil* (*Eure*).

(4) Regm., *Secutæ sunt.... omnes mulieres meliores natu, etc.* * Colb. m., *secutæque sunt omnes meliores natu eam.*

(5) * Colb. m., *se Rotomago.* Colb. a., *Rhodomago.*

(6) Sic Bec. Id est, existimans Brunichildi meliorem quam sibi sortem obtigisse. * Colb. m. et Reg. *B*, *meliorem a se existimans Brunichildem.* Sic habebat Colb. a., sed *a* eraso, factum est : *meliorem se existimans Brunichilde.*

miliarem, qui eam circumventam dolis interimere posset, videlicet ut cum se subtiliter in ejus subderet famulatum, ab ea credi posset, et sic clam percellere-tur (1). Veniens igitur clericus, cum diversis ingeniis se eidem (2) commendavit, dicens : « A facie Frede-« gundis reginæ fugio, deposcens auxilium tuum. » Cœpit se etiam omnibus reddere humilem, carum, obedientem, ac reginæ privatum. Sed non longo tempore interposito, intellexerunt eum dolose transmissum : vinctusque ac cæsus, cum rem patefecisset occultam (3), redire permissus est ad patronam (4) : reseransque quæ acta fuerant, effatus quod jussa patrare non potuisset, manuum ac pedum abscissione (5) multatur.

XXI. His ita gestis, cum rex Guntchramnus, Cabillonum (6) regressus, mortem fratris conaretur inquirere, et regina crimen super Eberulfum (7) cubicula-

(1) [Clun., *percoliretur*. Infra, cap. 22, sub finem, pro *percellebantur*, habet quoque, *percolebantur* : forte mendum utrobique in hoc cod.] * Colb. a., *perculeretur*. Colb. m., *percoliretur*. Reg. *B*, *periculiretur*. Quæ licet barbara vox, veram tamen lectionem forte exhibet; quasi dicas : periculum clam interficiendi eam subiret; gallice : *courir les risques* : vel passive : clam periculum illa incurreret.

(2) * Colb. m., *se idem*. — Infra, *ego fugio*.

(3) [Clun., *patefecisset, occulte redire*.] * Sic Colb. m.

(4) * Reg. *B*, *ad patriam*. Colb. a. olim, *abire transmissus est ad patronam*, mutatum in *redire permissus est ad patriam*. Colb. m., *reserans quæ acta*.

(5) * Colb. m., *abscisione*.

(6) Ann. 584. [Dub., *Cabillono*; Clun., *Cavillonum*, et sic deinceps.] * Colb. m., Reg. *B*, *Cavillonum*; Colb. a., *Cavillonem*.

(7) Mss. excepto Bec. in capitum indice habent *Berulfus*. Cubicularii cum aliis palatii proceribus regi in placitis adsidebant, ut patet ex lib. 1 Marculfi, formula 25. Alii domesticos appellant. (Ruin.) Eos-

rium imposuisset (rogatus enim fuerat ab ea, ut post mortem regis cum ipsa resideret, sed obtinere non potuit); hac ergo inimicitia pullulante, adseruit regina ab eodem principem fuisse interfectum, ipsumque multa de thesauris abstulisse, et sic in Turonicum abscessisse (1) : ideoque, si rex mortem fratris desideraret ulcisci (2), noverit hujus causæ hunc esse signiferum. Tunc rex juravit omnibus optimatibus, quod non modo ipsum, verum etiam progeniem ejus in nonam generationem deleret, ut per horum necem consuetudo auferretur iniqua, ne reges amplius interficerentur. Quod cum Eberulfus comperisset, basilicam sancti Martini, cujus res sæpe pervaserat, expetivit. Tunc data occasione ut custodiretur, Aurelianenses atque Blesenses (3) vicissim ad has excubias veniebant, impletisque quindecim diebus, cum multa præda revertebantur, abducentes (4) jumenta, pecora, vel quodcumque diripere potuissent. Illi vero qui beati Martini jumenta abduxerant, commota altercatione, se invicem lanceis transfixerunt. Duo qui mulas diripiebant, in domum (5) vicini cujusdam accedentes, potum rogare cœperunt. Cumque ille se habere negaret, elevatis lanceis ut eum transfoderent, hic extracto gladio utrumque perfodit, cecideruntque ambo, et mortui sunt : jumenta tamen sancti Martini reddita

---

dem ac camerarios fuisse censet Bignonius, ibid. (Ruin., ad lib. vi, cap. 45.)

(1) Alii, * inter quos Colb. m., *transisse*.

(2) * Reg. *B*, Colb. m., *ulciscere*. Sic olim Colb. a.

(3) * Colb. m., *Blensenses*.

(4) * Colb. m., *adducentes*. Sic Colb. a. correctum in *abduc....*

(5) * Colb. duo, Reg. *B*, *ad domum*. Hic supra, *multas diripiebant*.

sunt. Tantaque ibi tunc mala per hos Aurelianenses gesta sunt, ut nequeant explicari.

XXII. Dum autem hæc agerentur, res ipsius Eberulfi diversis conceduntur; aurum, argentumque, vel alias meliores species, quas secum retinebat, in medio expositæ sunt (1). Quod vero commendatum habuit, publicatum est : greges etiam equorum, porcorum (2), jumentorumque diripiuntur. Domus vero infra-muranea (3), quam de dominatione ecclesiæ abstulerat, referta annonis, vino atque tergoribus (4) rebusque aliis multis, adplene spoliata est; nec ibi aliud quam parietes vacui remanserunt. Ex hoc nos maxime suspectos habebat, qui in causis (5) ejus fideliter currebamus, promittens plerumque, quod, si unquam ad regis gratiam perveniret, in nobis hæc quæ perferebat ulcisceretur. Deus enim novit, cui arcana pectoris revelantur, quia de puro corde, in quantum potuimus, solatium ministravimus (6): et quamquam multas nobis insidias prius de rebus sancti Martini fecisset, exstabat tamen causa ut easdem obliviscerer (7), eo quod filium ejus de sacro lavacro suscepissem. Sed, credo, infelici illi (8) ea res maximum fuit impedimen-

---

(1) Sic Colb. a., altera manu. Prius habebat, ut cæteri, *exposuit.* [ut Dub. et Clun.] * Colb. m., Reg. *B.* * In Colb. m., *vero* deest.

(2) * Colb. m., *peccorum.*

(3) * Nempe in urbe Turonica.

(4) * Vide eamdem vocem, supra, cap. 15.

(5) * Colb. m., *quin causis.*

(6) * In Reg. *B,* deest *solatium ministravimus.* Colb. a., *de puro cordis, eum adjuvimus, quantum potuimus.*

(7) * Colb. m., Reg. *B, eadem obliviscerem.*

(8) * *Illi* deest in Colb. m., Colb. a. et Reg. *B.*

tum, quod nullam reverentiam sancto præstabat antistiti. Nam sæpe cædes infra ipsum atrium, quod ad pedes beati exstat (1), exegit, exercens assidue ebrietates ac vanitates. Presbyterum quoque unum, pro eo quod ei vinum dare differret, cum jam crapulatus adspiceret, elisum super scamnum pugnis ac diversis ictibus verberavit, ut pæne animam reddere videretur; et fecisset forsitan, si ei medicorum ventosæ (2) non subvenissent. Habebat enim pro timore regis in ipso salutatorio (3) beatæ basilicæ mansionem. Cum autem presbyter, qui claves ostii retinebat, clausis reliquis, recessisset, per illud salutatorii ostium introeuntes puellæ, cum reliquis pueris ejus, suspiciebant picturas parietum, rimabanturque (4) ornamenta beati sepulcri : quod valde facinorosum religiosis erat. Quod cum presbyter cognovisset, defixis clavis super ostium, intrinsecus seras aptavit. Hæc ille cum post cœnam vino madidus advertisset, et nos in basilica, in initio noctis, orationis gratia psalleremus, furibundus ingreditur; meque conviciis ac maledictionibus urgere cœpit, illud inter jurgia exprobrans, quod ego eum velim a sancti antistitis fimbriis separare (5). Sed ego stupens quæ virum cepisset insania, blandis eum ser-

(1) [Clun., *beati erat.* Infra, *crapulatus adspiceretur.*] * Sic Colb. duo et Reg. *B.* — *Dare* deest in Colb. m.

(2) Colb. a., *solatia.*

(3) [Clun., *salutario*, et infra, *salutarii.*] Casin., *sacrario.... sacrarii.* * Colb. a., *in ipsum salutatorium.* Colb. m. et Reg. *B*, *ipsum salutarium.* Infra, Colb. m., *per illum salutarium* (correctum in *salutarii*) *ostii.* Reg. *B*, *illum salutari hostium*; *beatæ* deest in Colb. m. De salutatorio vide lib. II, cap. 21.

(4) * Colb. m., Colb. a., Reg. *B*, *rimabantque.*

(5) * Reg. *B*, *apparere.*

monibus mulcere conatus sum. Sed cum ejus furias verbis lenibus superare non possem, silere decrevi. Ille vero me tacitum intendens, ad presbyterum (1) convertitur, evomitque in eum multa convicia; nam et illum verbis procacibus, et me diversis obprobriis impugnabat. Nos vero cum vidissemus eum, ut ita dicam, agi a dæmone, egressi a basilica sancta scandalum vigiliasque finivimus, illud maxime indignum ferentes, quod hoc (2) jurgium absque reverentia sancti, ante ipsum sepulcrum antistitis excitaverat. His diebus vidi somnium, quod ipsi in sancta basilica retuli, dicens : « Putabam me quasi in hac basilica sacro-« sancta missarum sollemnia celebrare; cumque jam « altarium cum oblationibus pallio (3) serico cooper-« tum esset, subito ingredientem Guntchramnum re-« gem conspicio, qui voce magna clamabat : « Extrahite « inimicum generationis nostræ, evellite homicidam « a sacro Dei altario. » At ego cum hæc audirem, ad te « conversus dixi : « Adprehende pallium altaris, infe-« lix, quo sacra munera (4) conteguntur, ne hinc abji-« ciaris. » Cumque adprehenderes, laxabas eum manu,

(1) Bec., *presbyterium*. Qua voce omnes presbyteri qui aderant designarentur; sed nostra lectio melior est.

(2) Sic Bad. Colb. m., *quod ab hoc*. Chesn., *ad hoc;* cæteri cum Bec., *quo ad nos*. * Reg. *B* et Colb. a., *quod ad hoc*.

(3) * Colb. m., *palleo sirico;* Reg. *B*, *cum orationibus palleo syrico;* Colb. a., *sirico*, correct. in *serico*. — Facta oblatione in missa, presbyter ex oblatis, quantum satis erat ad sacrificium fideliumque communionem, assumebat; quod contegebat palla seu pallio altaris. Vide lib. 1, *de Litturg. Gallic.*, cap. 5, num. 10. (Ruin.)

(4) [Clun., *sacramenta.... cumque adprehendisses eum.*] * Reg. *B*, *altaris infixi quo s. m.... adprehenderis, laxa eum manum*. Colb. m., *ne in abiciaris. Cumque adprehendisses eum*. Colb. a., *ne abiciaris.... adprehenderis, laxa.... delineas*

« et non viriliter detinebas. Ego vero, expansis mani- « bus, contra pectus regis meum pectus aptabam, « dicens : « Noli ejicere hunc hominem de basilica « sancta, ne vitæ periculum patiaris, ne te sanctus « antistes sua virtute confodiat. Noli te proprio ja- « culo interimere; quia, hoc si feceris, præsenti vita « æternaque carebis. » Sed cum rex mihi resisteret, « tu laxabas pallium, et post me veniebas. Ego vero « valde tibi molestus eram. Cumque reverteres (1) ad « altarium, adprehendebas pallium, sed rursum re- « linquebas (2). Dum hoc tu tepide retineres, et ego « viriliter regi resisterem, evigilavi pavore conterri- « tus, ignarus quid somnium indicaret. » Igitur cum ei ista narrassem, ait : « Verum est somnium quod vi- « disti, quod valde cogitationi meæ concordat. » Cui ego : « Ecquid providit cogitatio tua? » Et ille : « Deliberatum, inquit, habui, ut si me rex ab hoc « loco juberet extrahi, ab una manu pallas altaris te- « nerem, ab alia vero, evaginato gladio, te prius in- « terfecto, quantoscumque deinceps clericos reperis- « sem, in mortem prosternerem. Nec mihi post hæc « erat injuria leto succumbere, si de hujus sancti cle- « ricis acciperem ultionem. » Hæc ego audiens et stu- pens, admirabar quod erat, quia per os ejus diabolus loquebatur. Nunquam enim in Deum ullum timorem habuit. Nam dum esset in libertate, equi ejus ac pe- cora per segetes pauperum vineasque dimittebantur. Quod si expellebantur ab his quorum evertebant la-

(1) * Reg. *B*, *reverteris*; supra, *laxabis*.

(2) * Reg. *B*, *relinquens*, *dum hunc.... retinebaris*. Colb. m., *relinquens dum hunc tu tepide retinens*.

bores, statim a suis percellebantur (1). Nam in hac angustia qua (2) erat, sæpe commemorabat quod res beati antistitis abstulisset injuste. Denique anno superiore, commotum (3) quemdam levem e civibus ecclesiæ actores fecit interpellare. Tunc, postposita justitia, res, quas olim ecclesia possidebat, sub specie emtionis abstraxit, data ipsi homini parte (4) aurea balthei sui. Sed (5) et talia multa perverse egit usque ad finem vitæ suæ, quem (6) in posterum explanabimus (7).

XXIII. Præsenti (8) quoque anno, Armentarius judæus cum uno sectæ suæ satellite (9) et duobus christianis, ad exigendas cautiones, quas ei propter tributa publica Injuriosus ex vicario, ex comite vero Eunomius deposuerant, Turonis advenit; interpellatisque viris, promissionem accepit de reddendo pecuniæ fœnore cum usuris, dicentibus sibi præterea ipsis : « Si ad domum nostram veneris, et quæ debentur « exsolvimus (10), et aliis te muneribus, sicut dignum « est, honoramus. » Eo quoque eunte, ab Injurioso

---

(1) * Colb. m., *percolebantur;* Colb. a., Reg. *B*, *perculebantur*. Vide notam in *percelleretur*, cap. 20.

(2) * Reg. *B*, *quæ erat*.

(3) Commotum, viri nomen proprium fuisse putat Alteserra.

(4) * Colb. a., Reg. *B*, *datam ipsius hominis partem;* Colb. m., *datam ipsi homini partem*.

(5) Alii, *sed hæc alia*. * Reg. *B* et Colb. a., *sed et alia*. Colb. m., *hæc detalia multa*.

(6) Edd. multi, *quæ in*. [Ita Dub.] * Reg. *B*, Colb. m., *explanamus*.

(7) * Infra, cap. 29.

(8) Deest hoc caput in Colb. a. et Vat. * In Reg. *B*.

(9) * Colb. m., *cum uno ictu suæ a satellite*.

(10) * Colb. m., *exsolvamus*.

suscipitur, et convivio conlocatur; expletoque epulo, adpropinquante nocte, commoti ab eodem loco ad alium transeunt. Tunc, ut ferunt, judæi cum duobus christianis ab Injuriosi (1) hominibus interfecti, in puteum, qui propinquus erat domui ejus, projecti sunt. Auditis his, parentes eorum, quæ gesta fuèrant, Turonis advenerunt; datoque quibusdam hominibus indicio, puteum reperiunt virosque extrahunt, multum negante Injurioso quod in hac causa non fuerat inquinatus. Post hæc in judicium venit : sed cum fortiter, ut diximus, denegaret, et hi non haberent qualiter eum convincere possent (2), judicatum est ut se insontem redderet sacramento. Sed nec hoc his adquiescentibus, placitum in regis Childeberti præsentia posuerunt. Verumtamen neque pecunia, neque cautiones judæi defuncti repertæ sunt. Loquèbantur tunc multi hominum Medardum tribunum (3) in hoc scelere mixtum fuisse, eo (4) quod et ipse a judæo pecuniam mutuasset. Injuriosus tamen ad placitum in conspectu regis Childeberti advenit (5), et per triduum usque ad occasum solis (6) observavit. Sed cum hi non venissent (7), neque de causa hac ab ullo interpellatus fuisset, ad propria rediit.

---

(1) * Colb. m., *injuriosis*.

(2) * Colb. m., *cum devincerent*. —Vide Marculfum, lib. I, form. 38.

(3) Id est tributorum exactorem, ut interpretatur Alteserra. * Cangius in Glossar. putat tribunum, sicut vicarium, cum judiciis reddendis, tum tributis colligendis dedisse operam.

(4) [*Eo quod* usque ad *mutuasset*, desunt in cod. Clun.]

(5) * Colb. m., *venit*.

(6) Mos erat ut sole occidente placita finirentur. Vide Bignon. in lib. I Marculfi, form. 37. Cangium in Glossar., voce *Placitum*, et notam ad lib. VI, cap. 34. * Colb. m., *usque occasum solis*.

(7) * Colb. m., *sed cum hi convenissent*.

XXIV. Anno igitur decimo Childeberti regis (1), rex Guntchramnus, commotis gentibus regni sui, magnum junxit exercitum. Sed pars major cum Aurelianensibus atque Bituricis Pictavum petiit : excesserant enim de fide quam regi promiserant (2). Miseruntque prius legationem, ut scirent utrum susciperentur ab his, an non. Sed episcopus loci Maroveus (3) dure suscepit hos nuntios. At illi infra terminum ingressi, prædas, incendia atque homicidia faciebant. Hi vero qui cum præda revertebantur, per Turonicum transeuntes, similiter illis qui jam sacramenta dederant, faciebant; ita ut ipsæ quoque ecclesiæ incenderentur, et quæcumque invenire potuissent, diriperentur. Quod sæpius actum est, dum illi ad regem ægre converterentur. Sed cum exercitus propius ad urbem accederet, et jam pars maxima regionis devastata cerneretur, tunc miserunt nuntios, fideles se regi Guntchramno fatentes. At illi infra muros urbis recepti, super episcopum inruerunt, dicentes eum infidelem esse. Ille vero cum se ab his cerneret coartatum, effracto uno de sacris ministeriis (4) calice aureo, et in numismata redacto, se populumque redemit (5).

XXV. Marileifum (6) vero, qui primus medicorum in domo Chilperici regis habitus fuerat, ardentissime

(1) Ann. 585.

(2) * Reg. *B*, *quem repromiserant*.

(3) Regm., *Meroveus*. * Colb. a., *Maraveus*.

(4) * Colb. m., *misteriis.... in nomisma*; Colb. a., Reg. *B*, *numisma*.

(5) Ejus rei exempla laudantur lib. I *Liturg. Gallic.*, cap. 7.

(6) * Deest hoc caput in Vat., Colb. a., * et Reg. *B*. Confer illud cum lib. V, cap. 14. Colb. m. et Alex. habent, *Maleficum vero.... jam a Garico, etc.* [Clun., *maleficum vero.*]

vallant; et qui jam a Gararico duce valde spoliatus fuerat, ab his iterum denudatur, ita ut nulla ei substantia remaneret. Equos quoque ejus, aurum argentumque, sive species quas meliores habebat, pariter auferentes, ipsum ditioni ecclesiasticæ (1) subdiderunt. Servitium enim patris ejus tale (2) fuerat, ut molendina ecclesiastica studeret, fratresque ac consobrini, vel reliqui parentes culinis (3) dominicis atque pistrino subjecti erant.

XXVI. Gundovaldus vero Pictavum accedere voluit, sed timuit; audierat enim jam contra se exercitum commoveri. In civitatibus enim quæ Sigiberti (4) regis fuerant, ex nomine regis Childeberti sacramenta suscipiebat : in reliquis vero quæ aut Guntchramni, aut Chilperici fuerant, nomine suo, quod fidem servarent, jurabant. Post hæc Egolismam (5) accessit, susceptisque sacramentis, muneratisque prioribus, Petrogoricum adgreditur. Graviter episcopum (6) tunc injuriatum reliquit, pro eo quod susceptus ab eodem non fuisset (7).

XXVII. Exinde Tholosam digressus, emisit nun-

(1) * Colb. m., *ecclesiæ*.

(2) * Colb. m., *talis.... molinas ecclesiastica*.

(3) Casin. et Regm., *colonis;* Colb. m., *colinis*.

(4) [Clun., *Sigeberti erant, sacramenta suscipiebat :* media desunt.] * Colb. m., *quæ Sigiberti sacramenta suscip....*

(5) * Colb. m., *OEcolesimam;* Reg. *B, Ecolisnam;* Colb. a., *Ecol.*

(6) Is erat Carterius, de quo supra lib. VI, cap. 22. Hoc ipso anno subscripsit concil. Matisc. II, sicut et Nicasius Inculismensis.

(7) [Clun., *non fuisset. Sed ille non immemor :* media desunt.] * Colb. a., Reg. *B, ab eodem honorifice non fuisset.*

tios ad Magnulfum (1) episcopum civitatis, ut ab eo susciperetur. Sed ille, non immemor prioris injuriæ, quam per Sigulfum quondam, qui se in regnum elevare voluit, pertulerat, dixit civibus suis : « Scimus « enim regem (2) esse Guntchramnum ac nepotem « ejus Childebertum : hunc autem nescimus unde sit. « Estote ergo parati : et si voluerit Desiderius dux « hanc calamitatem inducere super nos, simili ut « Sigulfus (3) sorte depereat; sitque omnibus exem- « plum, ne quis extraneorum, Francorum regnum « audeat violare. » His ita resistentibus et bellum parantibus, adveniente Gundovaldo cum magno exercitu, cum vidissent quod sustinere non possent, susceperunt eum. Post hæc cum ad convivium in domo ecclesiæ episcopus una cum Gundovaldo resideret, ait : « Filium te Chlothacharii regis adseris, sed « utrum sit verum an non, ignoramus. Et (4) si possis « vindicare cœpta, incredibile habetur apud animos « nostros. » At ille ait : « Ego regis Chlothacharii « sum filius, et partem regni de præsenti sum percep- « turus; et usque Parisius velociter accedam, et ibi (5) « sedem regni statuam. » Cui episcopus ait : « Ve- « rumne est ergo, quod nullus de stirpe Francorum (6)

---

(1) Colb. a., *Maginulfum;* Colb. m. et Regm., *Manulfum.* In capitum indice in mss. scribitur *Aginulfus.* Magnulfus dicitur in Conc. Matisc. cui per legatum subscripsit.

(2) [Clun., *reges esse.*] * Sic Reg. *B,* Colb. m., *Childebertum* deest in Reg. *B;* Colb. a., *reges.... ac nepotes ejus.*

(3) Reg. *B, ut si vulgus.* — An is Sigulfus, de quo lib. IV, cap. 48? Infra, VIII, 18, Sigulfus adhuc nominatur, sed alius ab isto, si res suo tempore narrantur. (Ruin.)

(4) * Colb. duo, Reg. *B, vel si possis.*

(5) * Colb. m., *nam tibi sedem.*

(6) * Colb. a., Reg. *B, regum Francorum.*

« remansit, si tu quæ dicis impleveris ? » Inter has altercationes, cum hæc Mummolus exaudisset, elevata manu alapis cecidit episcopum, dicens : « Non pu- « det ut tam degener et stultus ita magno regi respon- « deas ? » Verum (1) ubi et Desiderius de consilio episcopi comperit quæ fuerant dicta, ira commotus manus in eum injecit; cæsumque communiter hastis, pugnis et calcibus, ac fune revinctum (2), exsilio damnaverunt; res ejus, tam proprias quam ecclesiæ, integre auferentes. Waddo (3) autem, qui erat majordomus reginæ Riginthis, se eisdem copulavit. Reliqui vero qui cum eo (4) abierant, per fugam dilapsi sunt.

XXVIII. Post hæc exercitus ab urbe Pictava remotus, inantea (5) post Gundovaldum proficiscitur. Secutique sunt eum de Turonicis (6) multi lucri causa : sed Pictavis super eum (7) inruentibus, nonnulli interempti, plurimi vero spoliati redierunt. Hi autem qui de his ad exercitum prius junxerant (8), pariter abierunt. Itaque exercitus ad Dorononiam (9) fluvium accedens, præstolari cœpit, quid de Gundovaldo cognosceret. Cui jam, ut supra dictum est, adhæserant

---

(1) * Colb. a., *respondeat. Verum et ubi Des...* Sic Reg. *B*, *verum* deest.

(2) * Colb. m., *funere vinctum.*

(3) * Colb. a., Reg. *B*, *Waldo.* — *Righundis.*

(4) * Colb. m., Reg. *B*, *cum ea.*

(5) Id est ulterius. Regm., *a Pictavo remotus inantea*, etc.

(6) * Colb., *multi Turonici lucri.*

(7) * Colb. duo, Reg. *B*, *super se.*

(8) Bad., *se junxerant*, et Colb. a., altera manu, *exercitui.... juncti erant.* Sed sæpius verbum *jungo* passive seu neutraliter usurpatur.

(9) Colb. m., Regm., [et Clun.] habent *Dononiam.* * Reg. *B*, *Dornonium*; vulgo *la Dordogne.*

dux Desiderius et Bladastes cum Waddone majore domus Rigunthis reginæ. Erant enim primi cum eo Sagittarius episcopus et Mummolus. Sagittarius enim jam promissionem de episcopatu Tholosano (1) acceperat.

XXIX. Dum autem hæc agerentur, misit rex Guntchramnus Claudium quemdam, dicens : « Si abieris, « inquit, et ejectum de basilica (2) Eberulfum aut gladio « interemeris, aut catenis vinxeris, magnis te muneri- « bus locupletabo : verumtamen ne sanctæ basilicæ « injuriam inferas omnino commoneo (3). » Ille vero, ut erat vanitati atque avaritiæ deditus, velociter Parisius advolavit : uxor enim ei ex Meldensi territorio erat. Volvere animo cœpit utrum Fredegundem reginam (4) videret, dicens : « Si eam videro, elicere ab ea « aliquid muneris possum : scio enim eam esse homi- « ni, ad quem directus sum, inimicam. » Tunc accedens ad eam, de præsenti munera magna capiens, promissiones multas elicuit, ut aut extractum a basilica Eberulfum occideret, aut circumventum dolis catenis vinciret (5), aut certe in ipso eum atrio trucidaret. Regressus autem ad Dunense castrum, comitem commonet ut ei trecentos viros, quasi ad custodiendas Turonicæ urbis portas, adjungeret; scilicet ut, cum venisset, per eorum solatium Eberulfum

(1) * Colb. m., *Tolosa non acciperat*, mendose disjunctum, ut sæpe alias, pro *Tolosano accep....*

(2) Sancti Martini scilicet. Confer cap. 21 et 22.

(3) * Reg. *B*, *communico*.

(4) [Clun., *Reginam expeteret*.] * Sic Colb. m.

(5) * Colb. m., Reg. *B*, *vinceret*.

posset opprimere. Cumque comes loci viros istos commoveret (1), Claudius Turonis accessit. Et cum iter ageret, ut consuetudo est barbarorum, auspicia intendere cœpit, ac dicere sibi esse contraria : simulque interrogare multos, si virtus beati Martini de præsenti manifestaretur in perfidis; aut certe, si aliquis injuriam in eum sperantibus intulisset, si protinus ultio sequeretur. Igitur postpositis, ut diximus, viris qui ad solatium ejus venire debuerant, ipse ad basilicam sanctam accessit. Statimque infelici Eberulfo conjunctus, sacramenta dare cœpit, ac jurare per omnia sacrosancta, vel virtutem præsentis antistitis, nullum in causis ejus fore fideliorem, qui ita cum rege causas ejus possit exserere (2). Hoc enim apud se consilium habuerat miserrimus : « Nisi eum peje- « rando decepero (3), non vincam. » Verum ubi vidit Eberulfus, quod ei talia cum sacramento in ipsa basilica ac per porticus et singula loca atrii veneranda promitteret, credidit miser homini pejeranti. Die autem altero cum nos in villa quasi millia (4) triginta ab urbe commoraremur, ad convivium basilicæ sanctæ cum eodem et reliquis civibus est adscitus, ibique eum Claudius gladio ferire voluit, si pueri ejus longius adstitissent. Verumtamen nunquam hæc Eberulfus, ut erat vanus, advertit. Postquam autem convivium est finitum, ipse simul ac Claudius per atrium domus basilicæ deambulare cœperunt, sibi invicem fidem ac

(1) * Colb. a., Reg. *B*, *commoneret;* Colb. m., *commovisset.* Tres isti *peraccessit.*

(2) Sic Regm. et Ches. alii, *exercere.*

(3) * Colb m., *perjurando.* Infra, *perjuranti.* Reg. *B. decipere*

(4) * Colb. m., *millia* deest.

caritatem sacramentis intercurrentibus (1) promittentes. His ita loquentibus, ait Claudius Eberulfo : « Delectat (2) animum ad metatum tuum haurire potum, « si vina odoramentis (3) essent immixta, aut certe « potentioris vini libationem strenuitas tua requireret. » Hæc eo dicente, gavisus Eberulfus, respondit habere se (4), dicens : « Et omnia quæ volueris ad « metatum meum reperies : tantum ut dignetur dominus meus tugurium ingredi mansionis meæ. » Misitque pueros, unum post alium, ad requirenda potentiora vina, Laticina (5) videlicet atque Gazitina. Cumque illum a pueris relictum solum Claudius conspexisset, elevata contra basilicam manu, ait : « Martine beatissime, fac me uxorem cum parentibus « cito videre. » Infelix enim in discrimine positus, et hunc interficere in atrio cogitabat, et virtutem sancti antistitis metuebat. Tunc unus e pueris Claudii qui erat robustior, adprehensum Eberulfum a tergo validioribus lacertis adstringit, resupinatumque pectus ejus ad jugulandum parat. At Claudius, extracto a

---

(1) * Colb. m., *inter concurrentibus.*

(2) [Clun., *delectatus animo.* Dub., *delectat animo.... occurrere potum.*] * Colb. duo, Reg. *B, animo.*

(3) * Colb. m., *odoramenta.*

(4) * *Se* deest in Reg. *B.*

(5) Legendum forte *Latina*, id est Falerna, ut supra, lib. III, cap. 19, sic dicta a Falerno monte in Campania Felice. Laticina tamen Alteserra putat dicta fuisse vina alba, quod aquæ colorem repræsentarent : hinc Virgilius, *Æneid.*, lib. I, *Laticeum Lyæum* regalibus ferculis adjunxit. Gazitina autem vina tunc temporis celebria erant, ut ex hoc aliisque Gregorii locis patet. Eadem laudat Sidonius, carm. 17, Cassiodor., lib. XII, epist. 12, et alii. Sic dicta fuisse docet Isidorus, lib. XXIII, quod e Gaza Palestinæ urbe adveherentur. Vide lib. *de Gloria Confess.*, cap. 65.

baltheo (1) gladio, ad eum dirigit. Sed et ille prolatum a cingulo ferrum se ad percutiendum dum teneretur adaptat (2). Cumque Claudius, elevata dextera, cultrum ejus pectori injecisset, et ille non segniter sub ascella illius pugionem defixisset, retractoque ad se, librato (3) ictu pollicem Claudii intercidit. Ex hoc convenientes pueri ejus cum gladiis, Eberulfum diversis ictibus sauciant. Quorum de manu dilapsus, dum fugere jam exanimis niteretur, extracto gladio, caput ejus gravissime verberant, effusoque cerebro cecidit, et mortuus est (4) : nec promeruit ab eo salvari, quem fideliter nunquam intellexit exposcere. Igitur Claudius timore perterritus, cellulam abbatis expetiit, ab eo tutari se cupiens, in cujus patronum (5) reverentiam habere non sapuit. Illo quoque residente, ait : « Perpetratum est scelus immensum, et nisi tu sub« veneris, peribimus (6). » Hæc eo loquente, inruerunt pueri Eberulfi cum gladiis ac lanceis; obseratumque reperientes ostium, effractis cellulæ vitreis, hastas per parietis fenestras injiciunt, Claudiumque jam semivivum ictu transfigunt. Satellites autem ejus post ostia et sub lectis abduntur. Abbas adprehensus a duobus clericis, inter gladiorum acies vix vivus eripitur; reseratisque ostiis turba gladiatorum ingreditur. Nonnulli etiam matriculariorum (7) et reliquorum

(1) * Colb. a., *extracto ab altero gladio.*

(2) Colb. m., *ad percutiendum tenere adaptat.*

(3) [Clun., *librat, et ictu.*] * Colb. m. olim habebat, ut conjici potest : *libravit ictum,* post correctum in *librato ictu.* Supra, *retractumque ad se.* Reg. *B, librat ictu.*

(4) [Clun., *mortuus est. Igitur.* Media desunt.]

(5) Colb. a., altera manu, *in cujus patris atrio.* Colb. m., *patronus.*

(6) * Colb. duo, Reg. *B, periemus.*

(7) * Vide animad. ad calcem tomi. (Not. *c.*)

pauperum, pro scelere commisso, tectum cellulæ conantur evertere. Sed et energumeni ac diversi egeni cum petris et fustibus ad ulciscendam basilicæ violentiam proficiscuntur, indigne ferentes cur talia, quæ nunquam facta fuerant, essent ibidem perpetrata. Quid plura? extrahuntur fugaces ex abditis, et crudeliter trucidantur : pavimentum cellulæ tabo maculatur. Postquam vero interempti sunt, extrahuntur foras (1), et nudi super humum frigidam relinquntur. Percussores vero nocte sequenti adprehensis spoliis fuga dilabuntur. Adfuit autem Dei ultio de præsenti super eos qui beatum atrium humano sanguine polluerunt. Sed nec ejus facinus parvum esse censetur, quem talia beatus antistes perferre permisit. Magnam ex hoc rex iracundiam habuit; sed cognita ratione quievit. Res tamen ipsius infelicis, tam mobiles quam immobiles, quæ ei de propriis rebus relictæ fuerant (2), suis fidelibus condonavit : qui uxorem ejus valde spoliatam in sancta basilica reliquerunt. Corpus vero Claudii et reliquorum parentes proximi auferentes in suam regionem sepelierunt (3).

XXX. Igitur Gundovaldus duos ad amicos suos legatos direxit (4), clericos utique : ex quibus unus abbas Cadurcinæ urbis, litteras quas acceperat, cavata codicis tabula, sub cera recondidit. Sed adprehensus

(1) * Colb. duo, Reg. *B*, *foris*.

(2) Sic Colb. a., altera manu. Cæteri vero, *quod a prioribus relictum fuerat*. [Ita Dub. et Clun.] Bad, *et quidquid a prioribus*, etc. Freh. * Reg. *B* et olim Colb. a., *quod a proprio rebus relictum*, etc. Idem Colb., altera manu, infra, *uxorem ejus omnibus rebus spoliatam*. * At olim, ut noster textus habet.

(3) * Colb. duo, sic distinguunt : *auferentes, in s. r. sepelierunt*.

(4) * Reg. *B*, *duos* deest; *legato dirigit.... abba Caturnicæ*.

ab hominibus regis Guntchramni, repertis litteris, in regis præsentiam est deductus : qui, cæsus gravissime, in custodiam est retrusus.

XXXI. Erat tunc temporis Gundovaldus in urbe Burdegalensi a Bertchramno episcopo valde dilectus. Inquirens autem quæ ei causæ solatium præbere possent, narravit quidam, quod aliquis in partibus Orientis rex, ablato sancti Sergii (1) martyris pollice, in dextro brachio corporis sui seruisset (2). Cumque ei necessitas ad depellendum (3) inimicos obvenisset, in hoc confisus auxilio, ubi dextri lacerti erexisset ulnam, protinus multitudo hostium, quasi martyris oppressa virtute, labebatur in fugam (4). Hæc audiens Gundovaldus, inquirere diligentius cœpit, quisnam esset in eo loco, qui reliquias sancti Sergii martyris meruisset accipere. Interea proditus (5) ab episcopo Bertchramno Eufronius (6) negotiator per inimicitiam, quia invitum aliquando eum totonderat, inhians facultati ejus (7). Quod ille despiciens (8), ad aliam urbem transiens, cæsarie crescente, regreditur. Ait ergo episcopus : « Est hic (9) quidam Syrus, Eufronius nomine, « qui de domo sua ecclesiam faciens, hujus sancti reli-

(1) Vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *f.*)

(2) [Clun., *servasset.*] *Colb. a., Reg. *B, inseruisset.*

(3) * Colb. m., *depellendos.* Reg. *B, debellandum.*

(4) * Colb. m., *convertebantur in fugam.*

(5) * Colb. duo, *proditur.*

(6) Alias, *Eufron* [Ita Dub., et Clun. qui habet *Bertranno.*] * Et Colb. duo

(7) [Dub., *facultatem.*] * Sic et Colb. duo. — Forte quod tunc episcopi clericorum, saltem defunctorum, bona sibi arrogarent : quod vetitum postea fuit, ann. 615, in concil. Paris. v, can. 8. (Ruin.)

(8) * Sic Colb. duo. Ruin. habet *dispiciens.*

(9) * Colb. m., *hic* deest. *Eufron.*, ut supra.

« quias collocavit : et plurima (1) ex his signa, virtute « martyris opitulante, conspexit. Nam cum tempore « quodam Burdegalensis civitas maximo flagraret (2) « incendio, hæc domus, circumdata flammis, nullate- « nus est adusta. » Ista eo dicente, statim Mummolus cursu rapido cum episcopo Bertchramno ad domum Syri accedit; vallatoque homine, pignera sibi sancta præcepit ostendi. Negat ille. Tamen cogitans quod pro malitia aliqua ei hæ pararentur insidiæ (3), ait : « Noli fatigare (4) senem, nec sancto inferre inju- « riam; sed acceptis a me centum aureis abscede. » Illo quoque insistente, ut sanctas videret reliquias, ducentos aureos obtulit; et nec sic obtinuit eum recedere, nisi ipsa pignera viderentur. Tunc Mummolus elevari ad parietem scalam jubet (erant enim in sublimi parietis contra altarium in capsula reconditæ), diaconum suum scandere præcepit. Qui per gradus scandens scalæ, adprehendens capsam, ita tremore concussus est, ut nec vivens putaretur ad terram reverti. Attamen accepta, ut diximus, capsula, quæ de pariete pendebat, detulit. Qua perscrutata (5), Mummolus os de sancti digito reperit, quod cultro ferire non metuit. Posito enim desuper cultro, et sic de alio percutiebat. Cumque post multos ictus vix frangi potuisset, divisum in tres partes ossiculum diversas in partes dilabitur. Credo non erat acceptum martyri, ut hæc

(1) * Colb. m., *plura*.
(2) * Colb. duo, *flagraretur*; Reg. *B*, *flagellatur*.
(3) * Colb. m., *hæc pateretur insidia*; Reg. *B*, *hæc pararetur insidia*; Colb. a., *aliqua ei injuriam*, et ad marginem suppletum est : *facturus esset*, *ait* : *Reliquias quidem habeo*, inde textus sequitur : *sed acceptis*, etc.
(4) * Colb. m., *tangere*.
(5) * Colb. m., *quam perscrutatam*.

ille contingeret (1). Tunc flente vehementius Eufronio, prosternuntur omnes in orationem, deprecantes ut Deus dignaretur ostendere quæ ab oculis fuerant humanis ablata. Post orationem autem repertæ sunt particulæ, ex quibus una Mummolus adsumta, abscessit: sed non, ut credo, cum gratia martyris, sicut in sequenti declaratum est.

Dum autem in hac urbe morarentur, Faustianum (2) presbyterum Aquensi urbi episcopum ordinari præcipiunt. Nuper enim in Aquensi urbe episcopus obierat, et Nicetius comes loci illius, germanus Rustici Vici-Juliensis (3) episcopi, præceptionem ab Chilperico elicuerat, ut tonsoratus civitati illi sacerdos daretur. Sed Gondovaldus destruere nitens ejus decreta, convocatis episcopis, jussit eum benedici. Bertchramnus autem episcopus, qui erat metropolis, cavens futura, Palladium Santonicum injungit qui eum benediceret. Nam et oculi (4) ei eo tempore a lippitudine gravabantur. Fuit autem ad hanc ordinationem et Orestes (5) Vasatensis episcopus : sed negavit hoc coram rege.

XXXII. Post hæc misit iterum Gundovaldus duos

---

(1) * Colb. m., *contingerent*.

(2) Colb. a., Regm. et * Reg. *B*, *Faustinianum*. [Dub., *Fausticianum*.] * *Presbyterum* deest in Reg. *B* et Colb. a. Hi et Colb. m., *Aquinsi urbi*. — Civitas autem Aquensis hic memorata, alias Aquæ Tarbellicæ (*Acqs* seu *Dax*); et Vicus-Julii seu Adura (*Aire*), Novempopulaniæ urbes, fuere semper sub metropoli Elusana sive Ausciensi, sicut et Vasates. Earum tamen episcopi, perturbatis tunc rebus, Burdigalensi episcopo, qui vicinæ provinciæ, id est Aquitaniæ II, metropolitanus erat, parere cogebantur.

(3) * Reg. *B*, *Civiluliensis*; Colb. m., *Vili Juliensis*.

(4) [Clun.] * Colb. duo, Reg. *B*, *oculi ejus*.

(5) [Clun., *ab hac ordinatione et Orestis*.]

legatos ad regem cum virgis consecratis, Zotanum necnon et Zahulfum (1), juxta ritum Francorum, ut scilicet non contingerentur ab ullo, sed exposità legatione cum responso reverterentur. Sed hi incauti, priusquam regis præsentiam cernerent, multis quæ petebant explanaverunt. Extemplo (2) sermo cucurrit ad regem : itaque vincti catenis (3) in regis præsentiam deducuntur. Tunc illi quid quærerent, ad quem directi, vel a quo fuerint missi negare non ausi, aiunt : « Gundovaldus, qui nuper ab Oriente veniens, dicit « se filium esse patris vestri regis Chlothacharii (4), « misit nos ut debitam portionem regni sui reci« piat (5) : sin autem a vobis non redditur, noveritis « eum in has partes cum exercitu esse venturum. Om« nes enim viri fortissimi regionis (6) illius, quæ ul« tra Dorononiam (7) sita ad Gallias pertinet, ei con« juncti sunt : et ita infit : Judicabit (8) tunc Deus, « cum in unius campi planitie junxerimus, utrum sim « Chlothacharii (9) filius, an non. » Tunc rex furore succensus jussit eos ad trochleas extendi, et fortissime cædi, ut si vera essent quæ dicerent, evidentius adprobarent (10); et si aliquid doli adhuc intra pectorum arcana retinerent, vis tormentorum extorqueret

(1) * Sic Colb. a., et solus quidem legatorum nomina exprimit. Male igitur Ruin. *Zabulfum*.

(2) * Colb. m., Reg. *B*, *exemplo*.

(3) * Reg. *B*, *vincti canes*.

(4) * Colb. m., *Clothacharii* deest; Colb. a., *Lotharii*.

(5) * Colb. m., *accipiat*.

(6) * Colb. m., *regni illius*.

(7) * Reg. *B*, *Dornoniam;* Colb. a., *Doroniam*.

(8) * Colb. m. et Reg. *B*, *judicavit*.

(9) * Colb. m., *Chlothari;* Colb. a., *Lotharii*.

(10) * Reg. *B*, *exprobrarent*.

invitis. Deinde increscentibus suppliciis, aiunt neptem illius, id est regis Chilperici filiam (1), cum Magnulfo Tholosanorum episcopo, exsilio deputatam; thesauros omnes ab ipso Gundovaldo sublatos (2) : ipsum quoque regem ab omnibus majoribus natu Childeberti regis expetitum esse; sed præsertim cum Guntchramnus Boso ante hos annos Constantinopolim abiisset, ipsumque (3) in Gallias invitasset.

XXXIII. Quibus cæsis, et in carcerem retrusis, rex arcessiri nepotem suum Childebertum jubet, ut scilicet conjuncti pariter homines istos audire deberent. Denique cum simul conjuncti viros interrogarent, iteraverunt ea, regibus simul adstantibus, quæ prius solus rex Guntchramnus audivit. Adserebant etiam constanter hanc causam, sicut jam supra diximus, omnibus senioribus in regno Childeberti regis esse cognitam. Et ob hoc nonnulli (4) de prioribus regis Childeberti in hoc placitum abire timuerunt, qui in hac causa putabantur esse participes. Post hæc rex Guntchramnus data in manu regis Childeberti hasta, ait : « Hoc est indicium quod tibi omne regnum meum « tradidi (5). Ex hoc (6) nunc vade, et omnes civitates

(1) Rigunthem Reccaredo desponsatam. * Vid. cap. 9. De Magnulfo dictum est supra, cap. 27.

(2) Editi, *sublatos reddidisse*. [Dub., *ab ipso Gundoaldo obligatos*.]

(3) * Colb. duo, Reg. *B*, *ipsum in*. [Dub.] * Colb. a., *in Galliis*.

(4) [Clun., *nonnulli tunc de prioribus.... timuerunt. Posthæc*. Media desunt.] * Sic Colb. m. Reg. *B*, Colb. a., *nonnulli tunc de pr.*

(5) Hastam regium insigne apud Francos exstitisse patet ex annulo Childerici I regis, qui in ejus sepulcro cum aliis cimeliis inventus est (ann. 1653). Ibi enim rex repræsentatur, promissis in humeros capillis, hastam in sceptri modum gestans. Vide Chiffletium, p. 96, in libro ea de re edito sub Anastasis Childerici nomine.

(6) * *Ex hoc* deest in Colb. m.

« meas, tamquam tuas proprias, sub tui juris domina-« tionem subjice. Nihil enim, facientibus peccatis, de « stirpe mea remansit, nisi tu tantum (1), qui mei fratris « es filius. Tu enim heres in omni regno meo succede, « ceteris exheredibus factis. » Tunc, relictis omnibus, adsumto seorsum puero, clam locutus est, prius obtestans diligentissime, ne secreta conlocutio ulli hominum panderetur. Tunc indicavit ei quos in consilio haberet, aut sperneret a conloquio; quibus se crederet, quos vitaret, quos honoraret muneribus, quos ab honore depelleret; interea interdicens, ut Egidium, episcopum (2) Remensem, qui ei semper inimicus exstiterat, nullo modo aut crederet, aut secum haberet (3), quia et ipsi et patri suo sæpius pejerasset (4). Deinde cum ad convivium convenissent, cohortabatur Guntchramnus rex omnem exercitum (5), dicens: « Videte, o viri, quia filius meus Childebertus (6), « jam vir magnus effectus est. Videte, et cavete ne « eum pro parvulo habeatis (7). Relinquite nunc per-

---

(1) Erat tamen insuper Chlotarius parvulus Chilperici filius, qui apud Victoriacum nutriebatur; sed quum nondum a Guntramno visus fuisset, ut ipse conqueritur, lib. VIII, cap. 9, vix ipsum habebat pro filio regis.

(2) [In Dub. et Clun. deest *Remensem.*] * In Colb. duob. et Reg. *B.*

(3) Sic Colb. a., altera manu : alii, *aut haberet.* [Dub., *aut haberet, quia ei et patri suo sæpius perjurasset.*] Regm., *consiliarium haberet.* * Colb. m., Reg. *B, aut haberet;* hic supra, *nullo modo crederet.*

(4) * Colb. m., *perjurasset;* Colb. a., *perjerasset.*

(5) * Colb. m., *exercitum suum.*

(6) * Colb. m., *quia Childebertus filius meus est; jam vir.*

(7) Childebertus annum ætatis XIV egressus, et major, uti nunc loquimur, declaratus, regnum suum ipse administrare cœpit. Sic et postea Bathildis Chlotario filio suo pubertatem ingresso regni curam dimisit. Videsis Valesium, lib. XII, *Rerum Francic.* * Vide not. *a*, ad lib. VI, cap. 4.

« versitates atque præsumtiones quas exercetis; quia « rex est (1), cui vos nunc deservire debetis. » Hæc et his similia locutus, per triduum epulantes atque jocundantes, multisque se muneribus (2) locupletantes, cum pace discesserunt. Tunc ei reddidit rex Guntchramnus omnia, quæ pater ejus Sigibertus habuerat, obtestans ne ad matrem accederet, ne forte aliquis daretur aditus, qualiter ad Gundovaldum scriberet, aut ab eo scripta susciperet (3).

XXXIV. Igitur Gundovaldus cum audisset sibi exercitum propinquare (4), relictus a Desiderio duce (5), Garonnam cum Sagittario episcopo, Mummolo et Bladaste ducibus, atque Waddone, transivit, Convenas (6) petentes. Est enim urbs in cacumine montis sita, nullique monti contigua. Fons magnus, ad radicem montis erumpens, circumdatus turre tutissima; ad quem per cuniculum descendentes ex urbe, latenter latices hauriunt. Hanc enim ingressus urbem in initio quadragesimæ, locutus est civibus, dicens: « Noveritis me cum omnibus, qui in regno (7) Chil« deberti habentur, electum esse regem, atque ha« beri (8) mecum non modicum solatium. Sed quo-

(1) * Reg. *B*, *rex vester est*. Colb. m., *cui vos nunc servire*. *Nunc* deest in Reg. *B*.

(2) * Sic Colb. duo et Reg. *B*, Ruin. omisit *se*. [Clun., *muneribus se locupletantes*.]

(3) * Colb. m., *susciperetur*.

(4) * Colb. m., *commoveri*.

(5) * Vid. cap. 27.

(6) * Colb. m., *Conveniens*. Vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *g*.)

(7) [Clun., *qui in domo*.]

(8) * Colb. m., *habere*.

« niam frater meus Guntchramnus rex immensum ad« versus me movet (1) exercitum, oportet vos ali« menta atque cunctam supellectilem infra murorum « munitionem concludere, ut scilicet, dum nobis illa « pietas divina auget solatium, non pereatis inopia. » Hæc illis credentibus, quæcumque habere potuerunt conlocantes in urbe, præparabant se ad resistendum. Eo tempore Guntchramnus rex misit litteras ad Gundovaldum, ex nomine Brunichildis reginæ, in quibus erat scriptum, ut, relicto exercitu et in loca sua abire jusso, ipse remotior apud Burdegalensem urbem hiberna (2) deduceret. Scripserat enim hæc dolose, ut de eo plenius quid ageret, posset agnoscere. Igitur, commorante eo apud urbem Convenas, locutus est incolis, dicens : « Ecce jam exercitus adpropinquat, « egredimini ad resistendum. » Quibus egredientibus, hi occupantes portas atque claudentes, excluso foris populo cum episcopo loci (3), cuncta quæ in urbe invenire potuerant, suis ditionibus subdiderunt. Tantaque ibi multitudo annonæ atque vini reperta est, ut si viriliter stetissent, per multorum annorum spatia victus alimentis (4) non egerent.

XXXV. Audierant enim eo tempore duces Guntchramni regis, Gundovaldum ultra Garonnam in litore residere cum ingenti hostium multitudine : ipsosque thesauros, quos Rigunthis (5) tulerat, secum retinere.

---

(1) * Reg. *B*, *movit*.

(2) * *Hiberna* deest in Reg. *B*.

(3) Is erat Rufinus, qui, hoc ipso anno, concilio Matiscon. II subscripsit.

(4) * Colb. m., Reg. *B*, *alimenta*. Sic olim Colb. a.

(5) * Colb. m, *Rigundis*; Reg. *B*, *Rigunde*; Colb. a., *Rihgunde*.

Tunc impetu facto cum equitibus Garonnam natando transiere, nonnullis de exercitu in amne demersis. Reliqui in litus egressi (1) requirentes Gundovaldum, invenerunt camelos cum ingenti pondere auri atque argenti, sive equites quos fessos per vias (2) reliquerat. Audientes deinceps eos infra muros urbis Convenicæ commorari, relictis plaustris ac diversis impedimentis cum populo minore, robustiores viri ipsum, sicut jam Garonnam transierant (3), insequi destinant. Quibus properantibus, venerunt ad basilicam sancti Vincentii (4), quæ est juxta terminum Agennensis urbis, ubi ipse martyr pro Christi nomine agonem dicitur consummasse : inveneruntque eam refertam (5) diversis thesauris incolarum. Erat enim spes incolis non esse a christianis tanti martyris basilicam violandam. Cujus ostia summo studio obserata erant. Nec mora ; adpropinquans exercitus cum reserare templi valvas (6) non valeret, ignem accendit; consumtisque (7) ostiis, omnem substantiam, cunctamque supellectilem, quam in ea invenire potuerunt, cum sacris ministeriis abstulerunt. Sed multos ibi ultio divina conterruit. Nam plerisque manus divinitus urebantur, emittentes fumum magnum, sicut ex incendio surgere solet. Nonnulli arrepti à dæmone, per ener-

(1) * Colb. duo, Reg. *B*, *reliqui litus egressi.*

(2) * Colb. m., *per viam.*

(3) [Clun., *transierat*; paulo post, *infra terminum.*] * Sic Colb. duo et Reg. *B*.

(4) * Vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *h*.)

(5) * Colb. m., Reg. *B*, *a diversis.*

(6) * Colb. m., *januas*; Colb. a., Reg. *B*, *regias.*

(7) * Colb. m., *consumatisque ost.*

giam debacchantes martyrem declamabant. Plurimi vero semoti a seditione (1), propriis se jaculis sauciabant. Reliquum vero vulgus inante non sine grandi metu progressum est. Quid plura? Convenitur ad Convenas (sic enim diximus nomen urbis), omnisque phalanga in suburbana urbis campania castra metata est; ibique extensis tentoriis residebat. Vastabatur in circuitu tota regio : nonnulli autem ab exercitu, quos fortior avaritiæ aculeus terebrabat, longius a suis (2) evagantes, perimebantur ab incolis.

XXXVI. Ascendebant enim (3) multi per collem, et cum Gundovaldo sæpius loquebantur, inferentes ei convicia, ac dicentes : « Tune es pictor ille, qui « tempore Chlothacharii regis per oratoria parietes « atque cameras caraxabas (4)? Tune es ille, quem « Ballomerem nomine sæpius Galliarum incolæ voci- « tabant? Tune es ille, qui plerumque a regibus « Francorum propter has præsumtiones quas profers, « tonsoratus et exsilio datus es? Vel quis te, infeli- « cissime hominum, in hæc loca adduxit, edicito. « Quis tibi tantam audaciam præstitit, ut domino-

---

(1) * Ruin. et Bouq., *a sociis*, ex Colb. a., sed altera manu ; cæteri autem habent *a seditione*. [Clun., Dub., *se mutua seditione.*] Quod veram forte lectionem exhibet.

(2) * *A suis* deest in Colb. duob. et Reg. *B*. — Hic infra, *premebantur ab inc.*

(3) Sic Colb. a. * et Reg. *B*, Regm., *sed et plurimi eorum agebant occulte et loquebantur cum Gundobaldo.* Cæteri cum Bec., *Abscondebant enim se multi*, etc. [Clun., *Abscondebant enim multi.*] * Sic Colb. m.

(4) Hinc caraxaturæ dictæ sunt deletiones seu cancellationes scripturæ, et maculæ ab atramento. Vide testamentum sancti Remigii, et Marculfum, lib II, formula 17. * Colb. m. et Reg. *B*, *caracxabas.*

« rum ac regum nostrorum fines auderes adtingere? « Certe si a quoquam (1) es evocatus, clara voce tes- « tare. En tibi ante oculos mortem expositam : en « ipsam quam diu quæsisti exitii foveam, in quam « præceps dejiciaris. Dic satellites viritim, vel a qui- « bus inviteris (2) enuntia. » At ille cum hæc audiret, propius super portam adstans dicebat : « Quod me « Chlothacharius pater meus exosum habuerit, habe- « tur incognitum nulli : quod autem ab eo, vel dein- « ceps a fratribus sim tonsoratus, manifestum est « omnibus. Et hæc me causa (3) Narseti præfecto « Italiæ junxit : ibique uxorem accipiens, duos filios « generavi. Qua mortua, adsumtis mecum liberis, « Constantinopolim abii. Ab imperatoribus vero sus- « ceptus benignissime, usque ad hoc tempus (4) vixi. « Ante hos enim annos cum Guntchramnus Boso « Constantinopolim abiisset, et ego sollicitus causas « fratrum meorum diligenter rimarer (5), cognovi « generationem nostram valde adtenuatam, nec su- « peresse de stirpe nostra, nisi Childebertum et Gunt- « chramnum, fratrem scilicet, et fratris mei filium. « Filii enim Chilperici regis cum ipso interierant, « uno tantum parvulo derelicto (6). Guntchramnus « frater meus filios non habebat : Childebertus nepos « noster minime fortis erat. Tunc Guntchramnus

(1) * Colb. m., *certus jam quoquam*.
(2) * Reg. *B*, *inveteras*. — Supra Colb. m., *veretim*.
(3) * Reg. *B*, *et hanc me causam.... junxi*.
(4) * Colb. duo, Reg. *B*, *usque hoc tempore*.
(5) * Colb. m., *rimarem*.
(6) Et tamen ex lib. VI, cap. 24, Gundobaldus in Gallias accesserat ante Chilperici interitum. Vid. supra, cap. 32.

« Boso his mihi diligenter expositis, invitavit me, « dicens : « Veni, quia ab omnibus regni regis Childe- « berti principibus invitaris, nec quisquam contra te « mutire ausus est. Scimus enim omnes te filium esse « Chlothacharii : nec remansit in Galliis qui regnum « illud regere possit, nisi tu advenias. » At ego, datis « ei multis muneribus, per duodecim loca sancta ab eo « suscipio sacramenta, ut securus in hoc regnum acce- « derem (1). Veni enim Massiliam; ibique me episco- « pus summa benignitate suscepit : habebat enim « scripta seniorum regni nepotis mei. Ex hoc enim « Avinionem accessi juxta placita patricii Mummoli. « Guntchramnus vero, immemor sacramenti ac pro- « missionis suæ, thesauros meos abstulit et in suam « ditionem subegit. Nunc autem recognoscite quia ego « sum rex, sicut et frater meus Guntchramnus. Ta- « men si tanto odio nostro (2) mens vestra grassatur, « vel ad regem vestrum deducar; et si me cognoscit « fratrem, quod voluerit faciam. Certe si nec (3) hoc « volueritis, vel liceat mihi regredi, unde prius « egressus sum. Abibo enim, et nulli quicquam inju- « riæ inferam. Tamen ut sciatis vera esse quæ dico, « Radegundem Pictavam, et Ingetrudem (4) Turoni- « cam interrogate : ipsæ enim vobis adfirmabunt certa

---

(1) [Clun] * et Colb. m., *possim accedere*. Infra, *juxta placitum*.

(2) * Sic Colb. duo, et Reg. *B*; apud Ruin. deest *nostro*. — Colb. m. et Reg. *B*, *crassatur*.

(3) * Colb. m., *sine hoc voluer.....* — Infra, *quicquam* deest.

(4) Colb. a., Bec., * Reg. *B*, *Ingotrudem*; Colb. m., *Introgundam*. [Clun. * et Colb. m., *Introgundem*.] Regm., *Intragundam*. — Hæc est Ingeltrudis quæ monasterium in atrio basilicæ sancti Martini condiderat : de qua sæpe loquitur Gregorius. * Vide lib. v, cap. 22.

« esse quæ loquor (1). » Hæc eo dicente, multi cum conviciis et improperiis hæc verba prosequebantur.

XXXVII. Quintus et decimus in hac obsidione effulserat dies, et Leudegisilus novas ad destruendam (2) urbem machinas præparabat. Plaustra enim cum arietibus, clitellis (3) et axibus erant texta (4), sub quibus exercitus properaret ad destruendos muros. Sed cum adpropinquassent, ita lapidibus obruebantur ut omnes adpropinquantes muro (5) conruerent. Cuppas cum pice et adipe accensas supra eos projicientes, alias vero lapidibus plenas super eos dejiciebant. Sed cum nox certamina prohiberet, hostes ad castra regressi sunt. Erat autem cum Gundovaldo et Chariulfus (6), valde dives ac præpotens, cujus apothecis ac promtuariis urbs valde referta erat; de cujus substantia hi maxime alebantur. Bladastes (7) autem hæc cernens quæ gerebantur, metuens ne Leudegisilus, obtenta victoria, eos morti traderet, imposito igne in ecclesiæ domo, concurrentibus ad

(1) * Colb. m., *dico*.

(2) [Clun., * Colb. m., *ad destruendos muros*. Paulo post, *erant tecta*.]

(3) [*Clitellæ* sunt Crates, quas Annalista Bertinianus *Clidas*, Ado Viennensis *Cletas* vocant. In lege Ripuariorum *Clida* quoque est pro *Crate*.] * Colb. duo, *cletellis*; Reg. *B*, *cletelis* et *acxibus*.

(4) Sic Bec. cum editis, alii, *tecta*. [Ita Dub.] Colb. a., altera manu, *tecta erant*. * Colb. m., Reg. *B*, *erant* deest; *tecta, sub qua*. In Colb. m., deest *sed cum appropinquassent*.

(5) * Sic Colb. duo, et Reg. *B*. Ruin., *muros*.

(6) Sic Colb. duo et Chesn. al., *Ariulfus* : infra, *Hariulfus*. Bec., *Mariulfus*, sed infra, *Cariulfus*. * Colb. m., *erat autem Gundovaldus et Chariulfus*.

(7) Qui et ipse cum Gundovaldo erat. Vid. cap. 34.

incendium mitigandum inclusis (1), ille fuga dilapsus abscessit. Mane autem facto, exercitus iterum ad bella consurgit, ac ex virgis fasces faciunt, quasi ad complendam vallem profundam, quæ a parte orientis sita erat : sed nocere hæc machina nihil potuit. Sagittarius vero episcopus frequentius muros cum armis circumibat, et sæpius lapides contra hostem manu propria jecit e muro.

XXXVIII. Denique ii qui urbem impugnabant, cum viderent quod nihil proficere possent, nuntios occultos ad Mummolum dirigunt, dicentes : « Recog-« nosce dominum tuum, et a perversitate ista tan-« dem aliquando desiste. Quæ enim te amentia vallat, « ut ignoto homini subjungaris ? Uxor enim tua jam « cum filiis captivata est : filii tui utpote (2) jam inter-« fecti sunt. Quo ruis (3) ? quidve præstolaris, nisi « ut conruas ? » Hæc ille mandata accipiens, dixit : « Jam, ut video, regnum nostrum finem accipit, et « potentia cadit. Unum superest, si securitatem vitæ « me habere cognoscerem, de multo vos labore pote-« ram removere. » Discedentibus nuntiis, Sagittarius episcopus cum Mummolo, Chariulfo atque Waddone ad ecclesiam pergit ; ibique sibi invicem (4) sacramenta dederunt ut, si de vitæ promissione certiores fierent, relicta amicitia Gundovaldi, ipsum

---

(1) Colb. a., *inclusus ille*, et post *concurrentibus*, altera manu additum est *omnibus*.

(2) Colb. a. * et Reg. *B*, *ut puto*. Regm., *Et, ut credo, filii tui jam*, etc.

(3) * Colb. m., *quo rues*. Reg. *B*, *corrues*, *quid præst*.

(4) * *Invicem* deest in Colb. duob., et Reg. *B*.

hostibus traderent. Reversi iterum nuntii, promiserunt eis vitæ securitatem. Mummolus vero dixit : « Hoc tantum fiat; ego hunc in manu vestra tradam; « et ego recognoscens (1) dominum meum regem, « ad ejus præsentiam properabo (2). » Tunc illi promittunt quod, si hæc impleret, ipsum in caritate susciperent; et si eum regi (3) excusare non possent, in ecclesiam ponerent, ne vitæ amissione multaretur. Hæc cum sacramenti interpositione polliciti (4), discesserunt. Mummolus vero cum Sagittario episcopo et Waddone ad Gundovaldum pergentes, dixerunt : « Sacramenta fidelitatis qualia tibi dedimus, ipse qui « præsens es, nosti. Nunc autem accipe salubre consi-« lium : discede (5) ab hac urbe, et repræsentare « fratri tuo, sicut sæpe quæsisti. Jam enim cum his « hominibus conlocuti sumus, et ipsi dixerunt, quia « non vult rex perdere solatium tuum, eo quod parum « de generatione vestra remanserit. » At ille intelligens dolum eorum, lacrymis perfusus, ait : « Invita-« tione vestra in has Gallias sum delatus (6), thesau-« rorum vero meorum, in quibus immensum pondus « argenti continetur et auri, ac diversarum specie-« rum, aliquid in Avennica urbe retinetur, aliquid « Guntchramnus Boso diripuit. Ego vero juxta Dei « auxilium, spe omni in vobis posita, vobis consi-« lium meum credidi, per vos regnare semper optavi.

---

(1) * Reg. *B, cognoscens.*
(2) * Colb. m., *ibo.*
(3) * Colb. duo, Reg. *B, et si cum rege.... in ecclesia.*
(4) * Colb. m., *polliciti* deest.
(5) * Colb. duo, Reg. *B, descende.*
(6) * Colb. m., *delaptus.* Id. et Reg. *B, thesauros.... meos.*

« Nunc cum Deo vobis sit actio, si quid mihi mendacii dixeritis : ipse enim judicet causam meam. » Hæc eo dicente, respondit Mummolus : « Nihil tibi « fallaciter loquimur : sed ecce viros fortissimos stantes ad portam tuum opperientes adventum. Nunc « autem depone baltheum meum aureum quo cingeris, ne videaris in jactantia procedere; et tuum « accinge gladium, meumque restitue. » Et ille : « Non simpliciter, inquit, hæc verba suscipio, ut ea « quæ de tuis usque nunc in caritate (1) usus sum, « a me auferantur. » Mummolus vero adserebat cum juramento, nihil ei moleste fieri. Egressi igitur portam, ab Ollone, Biturigum comite, et Bosone susceptus est. Mummolus autem cum satellitibus in urbem regressus, portam firmissime obseravit. Hic autem cum se in manibus inimicorum cerneret traditum, elevatis ad cœlum manibus et oculis, ait : « Judex æterne, et « ultio vera innocentium, Deus, a quo omnis justitia « procedit, cui mendacium non placet, in quo nullus « dolus neque versutia malitiæ continetur, tibi commendo causam meam, deprecans ut sis velociter « ultor (2) super eos, qui me insontem manibus tradiderunt inimicorum. » Hæc cum dixisset, consignans se cruce Dominica, abire cœpit cum hominibus supradictis (3). Cumque a porta se elongassent, sicut est circa urbem vallis tota in præcipitium, impulsus ab Ollone cecidit, illo quoque clamante : « En vobis

(1) Cod. Casin., *in civitate.*

(2) [Clun., *ultor meus ex illis qui me in manibus.*] * Sic Colb. m., at habet *insontem.*

(3) * Colb. m., *supra scriptis.* Post, *a porta longassent.* Reg. *B*, *porta elongassent.* Sic Colb. a. correctum in *elongati essent.*

« Ballomerem vestrum, qui se regis et fratrem dicit « et filium. » Et immissa lancea, voluit eum transfigere, sed repulsa a circulis loricæ nihil nocuit. Denique cum elevatus ad montem regredi niteretur, Boso, emisso lapide, caput ejus libravit : qui cecidit et mortuus est. Venitque omne vulgus, et defixis in eum lanceis, pedes ejus fune ligantes, per omnia exercituum castra traxerunt (1); evellentesque cæsariem ac barbam ejus, insepultum ipso in loco quo interfectus fuerat reliquerunt. Nocte vero sequenti, ii qui primi (2) erant, omnes thesauros quos in urbe reperire potuerunt, cum ministeriis ecclesiæ, clam abstulerunt. Mane vero, reseratis portarum valvis, immisso (3) exercitu, omne vulgus inclusum in ore gladii tradiderunt, sacerdotes quoque Domini cum ministris ad ipsa (4) ecclesiarum altaria trucidantes. Postquam autem cunctos interfecerunt, ut non remaneret mingens ad parietem, omnem urbem cum ecclesiis reliquisque ædificiis succenderunt, nihil ibi præter humum vacuam relinquentes (5).

XXXIX. Igitur Leudegisilus (6) rediens ad castra cum Mummolo et Sagittario, Chariulfo et Waddone, nuntios occulte ad regem dirigit, quid (7) de his fieri

---

(1) [Clun., *traxerunt. Nocte ver.* Media desunt.]
(2) Casin., *ii qui missi erant.*
(3) * Colb. duo, Reg. *B*, *emisso.*
(4) * Colb. m., *ad ipsarum eccl.*
(5) * Vide notam g ad cap. 34.
(6) * Colb. m., *Leudegilus*; Reg. *B*, *Leudegyselus*; Colb. a., *Leudegiselus.*
(7) * Colb. m., *quidquid.* — Colb. a., Reg. *B*, *vellet.*

velit. At ille capitali eos jussit finire (1) sententia. Waddo tunc cum Chariulfo, relictis filiis (2) obsidibus, discesserunt ab eis. Delato quoque nuntio de horum interitu, cum hoc Mummolus advertisset, accinctus armis tugurium (3) Leudegisili petit. At ille videns eum, ait : « Quid sic, inquit, quasi fugiens « venis? » Cui ille : « Nihil, ut video, de fide pro« missa servatur : nam cerno me in mortis exitio po« situm. » Cui ille : « Ego egrediar foras, et omnia « mitigabo. » Quo egrediente, confestim ex jussu ejus vallata est domus, ut hic interficeretur. Sed et ille cum diutissime contra bellantes restitisset (4), venit ad ostium; cumque egrederetur, duo cum lanceis utraque ei latera feriunt; sicque cecidit, et mortuus est. Quo (5) viso, episcopus, dum timore consternatus paveret, ait ad eum quidam de adstantibus : « Inspice propriis oculis, episcope, quæ gerun« tur (6); et tecto capite, ne agnoscaris, silvam pete, « ut abscondaris paullulum, atque ira labente, possis « evadere. » At ille, accepto consilio, dum, obtecto capite, fugere niteretur, extracto quidam gladio caput ejus cum cucullo decidit. Deinde unusquisque ad propria rediens, magnas per viam prædas et homicidia fecit. Fredegundis autem his diebus Cuppanem (7) in Tholosanum direxit, ut scilicet filiam suam exinde

---

(1) * Colb. m., Reg. *B*, *finiri*; Colb. a., *capitalem finire sententiam.*

(2) [Clun., *relictis suis obsidibus.*] * *Filiis* deest in Reg. *B.*

(3) * Colb. duo, Reg. *B*, *ad tugur*; Colb. a., *accinctus arma.*

(4) [Clun., *sed et ille diutissime.... restitit, venitque.*] * Sic Colb. m., sed *venit ad.* — Post *regrederentur.* Reg. *B*, *egrederentur.*

(5) * Colb. m., *quod voso episc.* — Is est Sagittarius.

(6) * Colb. m., *geretur.* Reg. *B*, *gerentur.*

(7) * Colb. m., *Chepanem.* Colb. a., Reg. *B*, *Chuppanem.*

quocumque modo posset, erueret (1). Ferebant enim plerique ob hoc eum transmissum ut, si Gundovaldum reperisset vivum, multis inlectum promissionibus ad eam transduceret. Sed cum hoc facere nequivisset, acceptam Rigunthem (2) a loco illo reduxit, non sine grandi humilitate atque contumelia.

XL. Igitur Leudegisilus dux cum thesauris omnibus, quos superius nominavimus (3), ad regem venit: quos postea rex pauperibus et ecclesiis erogavit. Adprehensa vero uxore Mummoli, inquirere rex cœpit quid thesauri quos ii (4) congregaverant devenissent. Sed illa cognoscens virum suum interfectum fuisse, et omnem jactantiam eorum prorsus in terram conruisse, omnia pandit, dixitque multum adhuc apud urbem Avennicam (5) auri atque argenti esse, quæ ad regis notitiam non venissent. Statimque misit rex viros qui hæc deferre deberent cum uno puero, quem valde creditum Mummolus habens, hæc ei commendaverat. Abeuntes autem acceperunt (6) omnia quæ in urbe relicta fuerant. Ferunt autem ducenta et quinquaginta talenta argenti fuisse, auri vero amplius quam triginta. Sed hæc, ut ferunt, de reperto antiquo thesauro abstulit. Quod rex divisum cum Childeberto

---

(1) * Colb. m., *eruere*.

(2) * Colb. a., *accepta Rihgunde*. — Nunquam Reccaredo nupsit. Vide infra, IX, 25.

(3) * Vid. cap. 35 et 38.

(4) * Colb. a., Reg. *B*, *hic congregaverat*. Colb. m., *Hi congreg*.

(5) [Clun., *urbem Avennionensem*. Paulo post, *puero Mummoli, quem ipse valde creditum habuerat, et hæc ei*.] * Sic Colb. m. — Qui habet *quæ ad r. n. n. venisset*.

(6) * Reg. *B*, *ceperunt.... fuerunt autem*. — *Sed hæc ut fuerunt*.

rege nepote suo, partem suam maxime pauperibus est largitus : mulieri autem nihil amplius, quam ea quæ de parentibus habuerat, relinquens (1).

XLI. Tunc et homo ille immensi corporis ad regem de Mummoli familiaribus adductus est, ita magno corpore elatus ut duos aut tres pedes super longissimos homines putaretur magnus, lignarius faber, qui non multo post obiit.

XLII. Post hæc edictum a judicibus datum est, ut qui in hac expeditione tardi fuerant, damnarentur. Biturigum quoque comes misit pueros suos, ut in domo beati (2) Martini, quæ in hoc termino sita est, hujusmodi homines spoliare deberent. Sed agens domus illius resistere fortiter cœpit, dicens : « Sancti « Martini homines ii sunt : nihil eis quicquam inferatis injuriæ, quia non habuerunt consuetudinem in « talibus causis abire. » At illi dixerunt : « Nihil nobis « et Martino tuo, quem semper in causis inaniter « profers : sed et tu et ipsi pretia dissolvetis, pro eo « quod regis imperium neglexistis (3). » Et hæc dicens ingressus est atrium domus. Protinus dolore percussus cecidit, et graviter agere cœpit. Conversusque ad agentem voce flebili ait : « Rogo ut facias super me « crucem Domini, et invoces nomen beati Martini.

---

(1) * Colb. duo, Reg. *B*, *derelinquens*.

(2) Hic designari volunt ecclesiam sancti Martini de Leriaco hodieque collegio canonicorum insignitam apud Bituriges, sub jurisdictione sancti Martini Turonensis. (Ruin.)

(3) [Clun., *imperium non explestis.*] * Sic Colb. m., Reg. *B*, *neglexisti*.

« Nunc autem cognovi quod magna est virtus ejus : « nam (1), ingrediente me atrium domus, vidi virum « senem exhibentem arborem in manu sua, quæ mox « extensis ramis omne atrium texit. Ex ea enim unus « me adtigit ramus; de cujus ictu turbatus conrui. » Et innuens suis rogabat ut ejiceretur de atrio (2). Egressus autem invocare nomen beati Martini* adtentius cœpit. Ex hoc enim commodius agens, sanatus est.

XLIII. Desiderius (3) vero infra castrorum munitionem se resque suas tutavit. Waddo major domus Rigunthis ad Brunichildem (4) reginam transiit, et ab ea susceptus, cum muneribus et gratia est dimissus. Chariulfus basilicam sancti Martini expetiit.

XLIV. Fuit (5) tunc temporis mulier, quæ spiritum pythonis habens, multum præstabat dominis divinando quæstum; eoque in gratia profecit, ut ab his libera facta, suis voluntatibus laxaretur. Si quis enim aut furtum, aut aliquid mali perferret, statim hæc quo fur abiit, cui tradidit, vel quid ex hoc fecerit, edicebat. Congregabat quotidie aurum argentumque, procedens in ornamentis, ita ut putaretur aliquid esse divinum in populis. Sed cum Agerico (6) Viridunensi episcopo hæc nuntiata fuissent, misit ad

(1) * Colb. m., *nunc*.

(2) [Clun., *ejiceretur foras*.] * Sic Colb. m., *et innuens.... atrio*, deest in Reg. *B*.

(3) * Desiderius partes Gundovaldi reliquerat. Vid. supra, cap. 28, 34.

(4) * Colb. m., *Brunieldem*; Reg. *B*, *Brinieldam*; Colb. a., *Brunihildem*.

(5) Hoc caput deest in Colb. a. et Vat., * et Reg. *B*.

(6) * Colb. m., *ad Agerico*.

comprehendendum eam. Qua adprehensa et ad se adducta, juxta id quod in Actibus legimus apostolicis, cognovit in ea immundum spiritum esse pythonis (1). Denique cum exorcismum super eam diceret, ac frontem illius oleo sancto perungeret, exclamavit dæmonium, et quid esset prodidit sacerdoti. Sed cum per eum a puella non extruderetur, abire permissa est. Cernens vero puella, quod in loco illo habitare non posset, ad Fredegundem reginam abiit, ibique et latuit.

XLV. Magna hoc anno fames pæne Gallias totas oppressit. Nam plurimi uvarum (2) semina, flores avellanarum, nonnulli radices herbæ filicis arefactas, redactasque in pulverem, admiscentes parum (3) farinæ, panem conficiebant. Multi etiam herbam segetum decidentes, similiter faciebant. Fuerunt etiam multi, quibus non erat aliquid farinæ, qui diversas colligentes herbas et comedentes, tumefacti deficiebant. Plurimi enim tunc ex inedia tabescentes, mortui sunt. Graviter tunc negotiatores populum spoliaverunt, ita ut vix vel modium (4) annonæ, aut semimodium vini uno triante venumdarent. Subdebant se (5) pauperes servitio, ut quantulumcumque de alimento porrigerent (6).

---

(1) * Colb. m., *phitonis*, ut supra. — Act. XVI, 16.

(2) * Reg. *B*, *quinquarum*; id. et Colb. duo, *avellanorum*; Colb. a. post *uvarum* habet *seminarium et av....*

(3) * Colb. duo, Reg. *B*, *parumper*. Infra, *multi etiam... faciebant*, deest in Reg. *B*.

(4) [Clun.,] *vel modicum*. * Sic Colb. a. sed correctum in *modium*. Colb. m., *aut simodium*; Reg. *B*, *semodium*.

(5) * *Se* deest in Colb. m. et Reg. *B*. Additum est in Colb. a.

(6) Hic desinit liber VII, in Vat. et Colb. a., et in iis desunt duo

XLVI. His diebus, Christophorus negotiator ad Aurelianensem urbem abiit. Audierat enim, quod eo multum vini delatum fuisset. Abiens ergo, comparato vino, et lintribus invecto, accepta a socero pecunia multa, cum duobus pueris Saxonibus viam equitando terebat. Pueri vero diu dominum exosum (1) habebant, et plerumque fugerant illum, eo quod crebrius gravissime verberarentur. Cum venissent in quamdam silvam, præcedente domino, puer unus jaculata valide lancea, dominum suum transfixit. Quo ruente, alius cum framea caput ejus dilaceravit : et sic ab utroque in frusta decisus, exanimis est relictus. Hi vero accipientes pecuniam, fuga dilapsi sunt (2). Frater vero Christophori, sepulto corpusculo, homines suos post pueros dirigit. Qui juniorem comprehensum ligant (3), seniore cum pecunia fugiente. Quibus redeuntibus, cum vinctum (4) laxius reliquissent, accepta lancea, unum ex his a quibus adducebatur interemit. Sed deductus ab aliis usque Turonis, diversis suppliciis adfectus, detruncatusque, patibulo valde exanimis (5) est adpensus.

---

capita sequentia. * Ibi et desinit liber VII in Reg. *B*. Hic insertum est *explicit. Incipit liber* VIII. At primum caput libri VIII subjicitur, quasi hujus libri ultimum. Post, iterum hæc verba leguntur, sed majoribus litteris : *Explicit liber* VII. *Incipit liber* VIII.

(1) [Dub. et Clun., *exosum habentes, et plerumque fuga labentes, eo quod.*] * Sic Colb. m.

(2) * Colb. m., *lapsi sunt.*

(3) * Colb. m., *juniori quoque comprehenso lingant seniore, c. p. fugientem.*

(4) * Colb. m., *cum vinctum unum ex his a quibus add....* media desunt.

(5) Regm., *patibulo est adpensus.*

XLVII. Gravia tunc inter Turonicos cives bella civilia surrexerunt. Nam Sicharius, Johannis quondam filius, dum natalis Dominici sollemnia apud Montalomagensem (1) vicum cum Austregisilo reliquisque pagensibus celebraret, presbyter loci misit puerum ad aliquorum hominum invitationem, ut ad domum ejus bibendi gratia venire deberent. Veniente vero puero, unus ex his qui invitabantur, extracto gladio eum ferire non metuit : qui statim cecidit et mortuus est. Quod cum Sicharius audisset, qui amicitias cum presbytero retinebat, quod scilicet puer ejus fuerit interfectus, arreptis armis, ecclesiam petiit, Austregisilum opperiens. Ille autem hæc audiens, adprehenso armorum adparatu, contra eum dirigit : mixtisque omnibus, cum se pars utraque conlideret, Sicharius inter clericos ereptus, ad villam suam effugit, relictis in domo presbyteri, cum argento et vestimentis, quatuor pueris sauciatis. Quo fugiente, Austregisilus iterum inruens, interfectis pueris, aurum argentumque cum reliquis rebus abstulit. Dehinc cum in judicio civium convenissent, et præceptum esset ut Austregisilus, qui homicida erat, et, interfectis pueris, res sine audientia (2) diripuerat, censura legali condemnaretur. Inito placito, paucis infra diebus, Sicharius audiens quod res, quas Austregisilus diripuerat, cum Aunone et filio atque ejus fratre

(1) Locus apud Turones satis celebris, vulgo dictus *Mantelan*. Ibi Perpetuus Turon. episcopus ecclesiam ædificavit, ut dicitur infra, lib. x, cap. ultimo.

(2) Apud Marculf. lib. 1, cap. 28, exstat *Formula audientialis*, qua quis ad principis præsentiam accedere cogebatur, ad quodvis factum discutiendum.

Eberulfo retinerentur; postposito placito, conjunctus Audino, mota seditione, cum armatis viris inruit super eos nocte; elisoque hospitio in quo dormiebant, patrem cum fratre et filio interemit; resque eorum cum pecoribus, interfectisque servis, abduxit. Quod nos audientes, vehementer ex hoc molesti, adjuncto judice, mittimus ad eos legationem, ut in nostri præsentiam venientes, accepta ratione, cum pace discederent, ne jurgium in amplius pullularet (1). Quibus venientibus, conjunctisque civibus, ego aio : « Nolite, « o viri, in sceleribus proficere, ne malum in lon- « gius (2) extendatur. Perdidimus enim ecclesiæ filios : « metuimus nunc ne et aliis in hac intentione carea- « mus. Estote, quæso, pacifici; et qui malum gessit, « stante caritate, componat, ut sitis filii pacifici; qui (3) « digni sitis regnum Dei, ipso Domino tribuente, « percipere. Sic enim ipse ait : *Beati pacifici, quo-* « *niam* (4) *ipsorum est regnum cœlorum*. Ecce enim, « etsi illi qui noxæ subditur, minor est facultas, ar- « gento ecclesiæ redimetur : interim anima viri non « pereat. » Et, hæc dicens, obtuli argentum ecclesiæ. Sed pars Chramnisindi, quæ mortem patris fratrisque et patrui requirebat, accipere noluit (5). His discedentibus (6), Sicharius iter ut ad regem ambularet præparat, et ob hoc Pictavum ad uxorem cernendam

---

(1) * Colb. m., *ne jurgium amplius pullularent*. Infra deest *conjunctisque civibus*.

(2) * Colb. m., *ne malum longius*.

(3) * Colb. m., *ut digni sitis regnum, ipso domino*.

(4) [Dub., *quoniam filii Dei vocabuntur*.]

(5) * Vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *i*.)

(6) * *His discedentibus* deest in Colb. m.

proficiscitur. Cumque servum ut exerceret operam commoneret, elevataque virga, ictibus verberaret, ille extracto balthei gladio dominum sauciare non metuit. Quo in terram ruente, currentes amici adprehensum servum crudeliter cæsum, truncatis manibus et pedibus, patibulo damnaverunt. Interim sonus in Turonicum exiit Sicharium fuisse defunctum. Cum autem hæc Chramnisindus audisset, commonitis parentibus et amicis, ad domum ejus properat. Quibus spoliatis, interemtis nonnullis servorum, domus omnes, tam Sicharii quam reliquorum, qui participes hujus villæ erant, incendio concremavit, abducens secum pecora, et quæcumque movere potuit. Tunc partes a judice ad civitatem deductæ causas proprias proloquuntur : inventumque est a judicibus, ut qui nolens accipere prius compositionem, domos incendiis tradidit, medietatem pretii, quod ei fuerat judicatum, amitteret. Et hoc contra leges actum, ut tantum pacifici redderentur, aliam vero (1) medietatem compositionis Sicharius redderet. Tunc dato ab ecclesia argento, quæ judicaverant, accepta securitate (2), componunt, datis sibi partes invicem sacramentis, ut nullo umquam tempore contra alteram (3) pars altera mussitaret : et sic altercatio terminum fecit (4).

---

(1) * *Vero* deest in Colb. m.

(2) [Dub. et Clun., *datum ab ecclesia argentum.... composuit.*] — Ejusmodi securitatis formula exstat apud Marculfum lib. II, cap. 18.

(3) * Colb. m., *contra alterum pars alia.*

(4) * Sed postea recruduit, IX, 19. — Post hunc librum in cod. Colb. m., in summa pagina inscriptum est : *Liber sancti Michaelis. Qui furatus fuerit, anathema sit.* Inde dictus fuit a Cointio sancti Michaelis codex.

LIBER OCTAVUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI OCTAVI.

gio Turonico. — 41. De iis qui Prætextatum episcopum interfecerunt. — 42. Quod Bippolenus dux datus est. — 43. Quod Nicetius rector provinciæ ordinatur, et de iis quæ Antistius gessit. — 44. De eo qui regem Guntchramnum interficere voluit. — 45. De interitu Desiderii ducis. — 46. De obitu Leuvichildi regis.

I. Igitur (1) Guntchramnus rex anno vigesimo quarto regni sui (2) de Cabillono progressus, Nivernensem urbem adgreditur. Invitatus enim Parisius veniebat, ut Chilperici filium, quem jam Chlotharium vocitabant (3), a sacro regenerationis fonte deberet excipere. Digressus vero a Niverno ad Aurelianensem urbem venit, magnum se tunc civibus suis præbens. Nam per domos eorum invitatus adibat, et prandia data libabat; multum ab his muneratus, muneraque ipsis proflua benignitate largitus est. Sed cum ad urbem Aurelianensem venisset, erat ea die sollemnitas beati Martini, id est quarto nonas mensis quinti. Processitque in obviam ejus immensa populi turba cum signis atque vexillis, canentes laudes. Et hinc lingua Syrorum, hinc Latinorum, hinc etiam ipsorum Judæorum, in diversis laudibus varie concrepabat, dicens: « Vivat rex; regnumque ejus in diversis (4) « populis annis innumeris dilatetur. » Judæi vero, qui in his laudibus videbantur esse participes, dice-

(1) * Hoc caput deest in cod. Reg. *B*.

(2) Ann. 585.

(3) * Ruin. habet *vocitabat*; sed codd. Clun., Dub. et Colb. a., *vocitabant*; Colb. m., *Chlotarium vocitabant, a sacro regeneratione fontis*; Clun., *Chlotarium*; Dub., *Chlothacharium* [ejus avus in eodem codice semper Chlotharius vocatur.]

(4) * Colb. duo, *in populis*.

bant : « Omnes gentes te adorent, tibique genu flec-
« tant, atque tibi sint subditæ. » Unde factum est ut, celebratis missis, cum rex ad convivium resideret (1), diceret : « Væ genti Judaïcæ, malæ et per-
« fidæ, ac subdolo semper sensu viventi. Ob hoc enim
« mihi, inquit, hodie laudes adulatorias adclamabat,
« ut me cunctæ gentes quasi dominum adorarent, ut
« synagogam eorum, quæ dudum a christianis diruta
« est, juberem ope publica sublevari; quod, inhi-
« bente (2) Domino, numquam ero facturus. » O regem admirabili prudentia clarum! Sic intellexit dolositatem hæreticorum, ut ei penitus non valerent subripere, quæ erant postmodum suggesturi. Jam enim, mediante epulo, rex locutus est sacerdotibus qui aderant, dicens : « Rogo ut in domo mea crastina die
« vestram promerear benedictionem, fiatque mihi
« salus in ingressu vestro, ut ex hoc salvus fiam, cum
« super me humilem vestrarum benedictionum verba
« defluxerint. » Hæc eo dicente, omnes gratias agentes, epulo expleto, surreximus.

II. Mane autem facto, dum rex loca sanctorum orationis gratia visitaret, ad metatum nostrum advenit. Erat enim ibi basilica sancti Aviti abbatis, cujus in libro Miraculorum (3) meminimus. Surrexi gavisus, fateor, ad occursum ejus, et, data oratione, deprecor ut in mansione mea eulogias beati Martini dignaretur accipere. Quod ille non respuens, benigno animo ingressus, hausto poculo, admonitis nobis ad convivium,

(1) * Colb. a., *rediret.*
(2) * Colb. duo, *jubente Domino.*
(3) In lib. *De Gloria Confess.*, cap. 99.

lætus abscessit. Tunc Bertchramnus (1) Burdegalensis episcopus cum Palladio Santonico valde regi infensus erat pro susceptione Gundovaldi, cujus supra meminimus (2); sed et Palladius episcopus ob hoc maxime regis iram incurrerat (3), quod ei sæpius fallacias intulisset. Discussi enim ante paullulum fuerant a reliquis episcopis et optimatibus regis, cur Gundovaldum suscepissent, cur Faustianum (4) Aquis episcopum ad præceptionem ejus levissimam ordinassent. Sed hanc causam ordinationis Palladius episcopus a Bertchramno metropole suo auferens, super se devolvit, dicens : « Oculi metropolis mei valde doloribus « artabantur, et ego spoliatus et contemtus (5), invi- « tus ab eo in eo loco adductus sum. Non potui aliud « facere, nisi quæ ille, qui omnem principatum Gal- « liarum se testabatur accipere, imperabat. » Cum hæc regi nuntiata fuissent, valde commotus est, ita ut vix obtineri posset ut eos ad convivium advocaret quos antea non viderat. Introeunte itaque Bertchramno, interrogat rex : « Quis, ait, est iste? » Diu enim erat quod ab eo visus non fuerat. Dixeruntque : « Hic « est Bertchramnus Burdegalensis urbis episcopus. » Cui ille : « Gratias, inquit, agimus, quod sic custo- « disti fidem generationi tuæ. Scire enim te oportue- « rat, dilectissime pater, quod parens eras nobis ex « matre nostra, et super gentem tuam non debueras

---

(1) * Reg. *B* et Colb. a., *Bertramnus*.

(2) Lib. VII, cap. 31.

(3) * Reg. *B* et Colb. duo, *regem incurrerat*.

(4) Colb. a. et Regm., *Faustinianum*. * Sic et Reg. *B*. Confer cum lib. VII, cap. 31.

(5) Reg. *B* et Colb. a., *contemtus in eo loco*.

« inducere pestem extraneam. » Cumque talia, et his similia Bertchramnus audisset, conversus ad Palladium rex, ait : « Nec tibi (1), o Palladi episcope, « nimium sunt gratiæ referendæ. Tertio enim mihi, « quod de episcopo dici iniquum est, pejerasti, mit- « tens indiculos dolositate plenos; a me excusabaris (2) « per epistolas, et germanum meum cum scriptis aliis « invitabas. Judicavit enim Deus causam meam, cum « ego provocare vos semper tamquam ecclesiæ patres « studui, et vos circa me semper egistis dolose. » Nicasio autem et Antidio (3) episcopis dixit : « Quid « vos, o sanctissimi patres, pro regionis (4) utilitate, « vel regni nostri sospitate tractastis, edicite? » Illis quoque tacentibus, ablutis rex manibus, accepta a sacerdotibus benedictione, ad mensam resedit læto vultu et hilari facie, quasi nihil de contemtu suo fuisset effatus.

III. Interea jam medio prandii peracto, jubet rex ut diaconum nostrum, qui ante diem ad missas psalmum responsorium dixerat, canere juberem. Quo canente, jubet iterum mihi, ut omnes sacerdotes qui aderant, per meam commonitionem, datis ex officio suo singulis clericis, coram rege juberentur cantare. Per me enim secundum regis imperium admoniti, quisque ut potuit in regis præsentia psalmum responsorium de-

(1) * Colb. a., *sed et tibi, o Palladi episcope, magnæ sunt gratiæ referendæ.*

(2) Colb. a., *et te excusabas per litteras.*

(3) Nicasius Inculismensis, de quo lib. IX, cap. 41. Antistius vero Aginnensis erat episcopus; uterque subscripsit conc. Matisc. II.

(4) * Colb. a., *pro religionis utilitate.*

cantavit (1). Cum autem fercula proferrentur, dixit rex : « Argentum omne quod cernitis, Mummoli (2) « illius perjuri fuit. Sed nunc, gratia Domini tri- « buente, in nostram dominationem translatum est : « nam quindecim ex eo catinos, ut istum majorem cerni- « tis, jam concidi, et non exinde amplius quam hunc et « alium de centum septuaginta libris reservavi (3). Et « quid amplius quam ad opus quotidianum necesse est « me retinere (4)? Non ego, quod pejus est, alium « filium præter Childebertum habeo, cui satis sit de « thesauris quos ei pater reliquit, et quæ jam de hujus « miserrimi rebus, quæ Avinione inventæ sunt, trans- « mittere curavi. Reliqua vero pauperum et ecclesia- « rum erunt necessitatibus tribuenda.

IV. « Unum vos tantummodo, sacerdotes Domini, « deprecor, ut pro filio meo Childeberto Domini mise- « ricordiam exoretis. Est enim vir sapiens atque utilis, « ut de multorum annorum ævo vix ita (5) cautus « homo reperiri possit ac strenuus. Quia si hunc Deus « his Galliis concedere dignabitur, fortassis spes erit « de eodem gentem nostram (6), quæ valde exinanita « est, posse consurgere. Quod fieri juxta ejus miseri- « cordiam non diffido, eo quod tale fuerit pueri nati-

(1) Colb. m. prima manu, *cantavit*.

(2) Vid. lib. VII, cap. 40.

(3) * Colb. a., *alium ducentarum septuaginta librarum reservavi;* Colb. m., LXX *libris servavi.*

(4) * Reg. *B* et Colb. m., *quam opus quotidianum? non ego, etc.*; Colb. a., *quam opus quotidianum non egeo.... alium filium præter Childebertum non habeo.*

(5) * Ruin., *vix ita cautus*; mss. vero *vix ita tam cautus*.

(6) * Colb. a., *de eadem gente nostra*.

« vitatis præsagium. Nam in die sancto paschæ, stante « fratre meo Sigiberto in ecclesia, procedente diacono « cum sancto evangeliorum libro, nuntius regi advenit; unaque vox fuit pronuntiantis lectionem evangelicam, ac nuntii dicentis : Filius natus est tibi. « Unde factum est ut omnis populus, in utraque annuntiatione, pariter proclamaret : Gloria Deo omnipotenti. Sed baptismum in die sancto Pentecostes « accepit, et rex nihilominus in die sancto Dominicæ « nativitatis est elevatus. Unde si oratio (1) vestra « prosequitur, poterit hic, Domino annuente, regnare. » Hæc rege dicente, omnes orationem fuderunt ad Dominum, ut utrumque regem ejus misericordia conservaret. Adjecitque rex : « Verum quia « mater ejus Brunichildis me minatur interimere; sed « nihil mihi ex hoc formidinis est. Dominus enim qui « me eripuit de manibus inimicorum meorum, et de « hujus insidiis liberabit me. »

V. Multa tunc et in Theodorum (2) adversa locutus est, protestans quod si ad synodum veniret, iterum exsilio truderetur, dicens : « Scio enim quod horum (3) « causa germanum meum Chilpericum interfici fecit. « Denique nec nos pro viris haberi debemus, si ejus « necem ulcisci non valemus hoc anno. » Cui ego respondi : « Et quis Chilpericum interemit, nisi malitia sua, tuaque oratio? Multas enim tibi contra « justitiam tetendit insidias quæ ei mortis exitium (4)

(1) [Clun., *orationem vestram.*] * Ita Colb. m.
(2) Is erat Massiliensis episcopus, de quo plura in libro superiori.
(3) * Hic de Gundovaldo agitur.
(4) * Reg. *B* et Colb. m., *exitum.*

« intulerunt. Quod, ut dicam, valde hoc per visionem « somnii inspexi, cum viderem eum a te (1), tonsorato « capite, quasi episcopum ordinari; deinde super ca- « thedram puram, sola fuligine (2) tectam, impositum « ferri, prælucentibus coram eo lychnis ac cereis. » Me hæc narrante, rex ait : « Vidi et ego aliam visio- « nem, quæ hujus interitum nuntiavit. Adducebatur « enim in conspectu meo a tribus episcopis vinctus « catenis, quorum unus Tetricus, alius Agricola (3), « tertius vero Nicetius Lugdunensis erat, e quibus « dicebant duo : « Solvite, quæsumus, eum, et casti- « gatum abire permittite. » Quibus e contrario cum « amaritudine Tetricus episcopus respondebat : « Non « fiet ita, sed igni concremabitur pro sceleribus suis. » « Et cum diu multumque quasi altercantes hæc inter « se verba proferrent, conspicio eminus æneum super « ignem (4) positum fervere vehementer. Tunc me « flente, adprehensum infelicem Chilpericum, con- « fractis membris, projiciunt in æneum (5). Nec « mora, inter undarum vapores ita dissolutus ac lique- « factus est, ut nullum ex eo penitus indicium rema- « neret. » Hæc rege dicente, admirantibus nobis, epulo expleto, surreximus.

VI. Rex igitur in crastinum in venationem progres-

(1) [Dub., *eum ante tonsorato.*] * Ita et Reg. *B*; Colb. m., *cum viderem a te tonsoratum capite.*

(2) Freh. al., *nullis palleis tectam.* * Reg. *B, impositum feretri.*

(3) Tetricus Lingonensis, Agricola vero Cabillonensis. [Clun., *Agræcola.*] Pro *Tetricus,* Colb. a., altera manu, habet *Theodericus*, et sic infra. * Colb. m., *Agræcula.*

(4) * Colb. m., *super eum positum.*

(5) [Clun., *in clibanum.*] * Ita Colb. m.

sus est. Quo redeunte, Garacharius comes Burdegalensis atque Bladastes a nobis repræsentati sunt; qui (1), ut superius diximus, in basilica sancti Martini confugium fecerant, pro eo quod Gundovaldo conjuncti fuissent. Nam cum prius pro his deprecatus, nihil obtinere potuissem, hæc in sequenti locutus sum : « Audiat, o rex, potestas tua : ecce a domino « meo in legatione ad te directus sum. Sed quid re- « nuntiabo ei qui me misit, cum nihil mihi responsi « reddere velis? » At ille obstupefactus ait : « Et quis « est dominus tuus, qui te misit? » Cui ego subridens: « Beatus Martinus, inquio, misit me. » Tunc ille jussit sibi repræsentari viros. Sed cum in ejus conspectu venissent, multas eis perfidias ac perjuria (2) exprobravit, vocans eos sæpius vulpes ingeniosas; sed restituit eos gratiæ suæ, reddens quæ illis ablata fuerant.

VII. Adveniente quoque die Dominico, rex ecclesiam ad spectanda missarum sollemnia petit. Fratres vero consacerdotesque qui aderant locum Palladio episcopo ad agenda festa præbuerunt. Quo incipiente prophetiam, rex interrogat quis esset. Cumque Palladium episcopum initiasse pronuntiassent, statim commotus rex ait : « Qui mihi semper infidelis et « perfidus fuit, ille nunc sacrata verba prædicabit! « Egrediar prorsus ab hac ecclesia, ne inimicum « meum audiam prædicantem. » Et hæc dicens, egredi

(1) * Reg. *B* et Colb. m., *quia ut superius.*

(2) [Clun., *ac blasfemias exprobravit, vocans eos sæpius ingeniosos.*] * Colb. m., *multas eis perfidias ac perfidias.... sæpius ingeniosos.*

cœpit ab ecclesia (1). Tunc conturbati sacerdotes de fratris humilitate, dixerunt regi : « Vidimus enim eum « convivio tuo adesse, ac de ejus manu te benedic- « tionem accipere; et cur eum nunc rex aspernatur? « Si enim scissemus tibi exosum, declinassemus utique « ad alium, qui hæc agere debuisset. Nunc, si permit- « tis, celebret quæ cœpit; in posterum autem si ali- « quid opposueris, canonicæ sanctionis censura finia- « tur. » Jam enim Palladius episcopus in sacrarium cum grandi humilitate discesserat. Tunc rex jussit eum revocari, et sic quæ agere cœperat, expedivit. Nam cum iterato ad convivium regis Palladius atque Bertchramnus adsciti fuissent, commoti in invicem (2) multa sibi de adulteriis ac fornicatione exprobrarunt, nonnulla etiam de perjuriis. Quibus de rebus multi ridebant, nonnulli vero, qui alacrioris erant scientiæ, lamentabantur, cur inter sacerdotes Domini taliter zizania diaboli pullularet (3). Discedentes itaque a regis præsentia, cautiones et fidejussores dederunt, ut decimo calendas mensis noni ad synodum convenirent.

VIII. Tunc adparuerunt signa, id est, radii a parte aquilonis, sicut sæpius adparere solent. Fulgor per cœlum occurrisse visus (4) est, floresque in arboribus ostensi sunt. Erat enim mensis quintus.

IX. Post hæc rex Parisius venit, et coram omnibus loqui cœpit, dicens : « Germanus meus Chilpericus

---

(1) Ruin., *ecclesiam;* codd. vero Clun. et Colb. m., *ab ecclesia.*
(2) * Ita Reg. *B* et Colb. duo.
(3) * Ita Reg. *B* et Colb. duo; Ruin., vero *pullularent.*
(4) [Clun., *fulgur per cœlum cucurrisse visum est.*] * Ita Colb. m.

« moriens dicitur filium reliquisse, cujus nutritores, « matre deprecante, petierunt ut eum de sancto lava- « cro in Dominici natalis sollemnitate deberem exci- « pere; et non venerunt. Rogaverunt deinceps ut ad « sanctum pascha baptizaretur; sed nec tunc allatus « est infans. Deprecati sunt autem tertio, ut ad festi- « vitatem sancti Johannis (1) exhiberetur; sed nec « tunc venit. Moverunt itaque me per tempus sterile « de loco ubi habitabam; veni igitur, et ecce abscon- « ditur, nec ostenditur mihi puer. Unde, quantum « intelligo, nihil est quod promittitur; sed, ut credo, « alicujus ex leudibus nostris sit filius : nam si de stirpe « nostra fuisset, ad me utique fuisset deportatus. « Ideoque noveritis quia a me non suscipitur, nisi « certa de eo cognoscam indicia. » Hæc audiens Fredegundis regina, conjunctis prioribus regni sui, id est tribus episcopis, et trecentis viris optimis, sacramenta dederunt, hunc a Chilperico rege generatum fuisse; et sic suspicio ab animo regis (2) ablata est.

X. Denique cum interitum Merovechi atque Chlodovechi sæpius lamentaretur, nesciretque ubi eos postquam interfecerant, projecissent (3), venit ad regem homo qui diceret : « Si mihi contrarium in posterum « non habetur, indicabo in quo loco Chlodovechi ca- « daver sit positum. » Juravit rex nihil ei molestum

(1) Non solum in natali Domini et S. Johannis, sed et in natalitiis martyrum baptismus conferebatur in aliquibus ecclesiis. [Clun., *baptizaretur.*] * Ita Colb. m.

(2) * Codd. plerique, *ab animis regis.*

(3) Vid. supra lib. v, capp. 19 et 40,

fieri, sed potius muneribus ampliari. Tunc ille : « Veritatem (1), inquit, me loqui, o rex, ipsa ratio « quæ acta est comprobabit. Nam quando Chlodove« chus interfectus est, ac sub stillicidio oratorii cujus« dam sepultus, metuens regina ne aliquando inventus « cum honore sepeliretur, jussit eum in alveum Ma« tronæ fluminis projici. Tunc intra lapsum (2), « quod opere meo ad capiendorum piscium necessita« tem præparaveram, reperi. Sed cum ignorarem « quisnam esset, a cæsarie prolixa cognovi Chlodo« vechum esse; adprehensumque in humeris ad litus « detuli; ibique eum cæspite superposito tumulavi. « Ecce, salvatis artubus, quod volueris effice. » Quod cum rex comperisset, confingens se ad venationem procedere (3), detectoque tumulo, reperit corpusculum integrum et inlæsum : una tantum pars capillorum, quæ subter fuerat, jam defluxerat; alia vero cum ipsis crinium flagellis intacta durabat. Cognitumque est, hunc esse quem rex intento animo requirebat. Convocato igitur episcopo civitatis, cum clero et populo, ac cereorum innumerabilium ornatu, ad basilicam sancti Vincentii detulit tumulandum, non minus plangens nepotes mortuos, quam cum vidit filios proprios jam sepultos. Post hæc misit Pappolum Carnotenæ urbis episcopum, qui Merovechi cadaver requirens, juxta Chlodovechi tumulum sepelivit.

---

(1) * Colb. a., *veracem, inquit, me, o rex.*

(2) Sic Colb. m. cum Bec. et recte; ea enim voce designatur rete. Et in Colb. a. ubi *lampsum*, altera manu appositum est *rete*. Regm. vero habet *lacum*, editi *capsum*.

(3) * Colb. a., *ad venatum ire.*

XI. Ostiarius (1) vero quidam de alio ostiario dixit: « Domine rex, hic, accepto præmio, consensit ut tu « interficiaris. » Adprehensusque ostiarius de quo dixerat, cæsus, suppliciisque multis adfectus, nihil de causa qua interrogabatur aperuit. Loquebantur enim tunc multi hoc insidiis et invidia factum (2), quod ostiarius ille cui hoc crimen impactum fuerat, plurimum a rege diligeretur. Ansovaldus autem nescio qua suspicione tactus, nec valedicens, a rege discessit. Rex vero Cabillonum regressus, jussit Boantum, qui sibi semper fuerat infidelis, gladio percuti. Qui vallatus in domo sua, ab hominibus regis peremtus interiit; resque suæ fisci ditionibus subjugatæ sunt.

XII. Denique cum rex maxima intentione Theodorum episcopum iterum persequi conaretur, et Massilia jam in Childeberti regis dominationem revocata fuisset, ad discutiendas causas Ratharius illuc quasi dux (3) a parte regis Childeberti dirigitur. Sed postposita actione, quæ ei a rege injuncta fuerat, episcopum vallat, fidejussores requirit, et ad præsentiam regis Guntchramni direxit, ut scilicet ad synodum quæ Matiscone futura erat, quasi ab episcopis damnandus adesset. Nec defuit ultio divina, quæ servos suos ab ore canum rabidorum defensare consuevit. Nam egrediente episcopo a civitate, statim res ecclesiæ diripit, et alia quidem sibi vindicat, alia sub sigillorum mu-

(1) Hoc caput deest in Vat. et Colb. a. Bad., *Postarius.... de alio hostario.* * Desideratur et hoc cap. in Reg. *B*.

(2) * Colb. m., *et maleficiis factum.*

(3) Regm., *dux quasi a parte;* Colb. m., *duxit quasi*, forte pro *dux*.

nitione concludit. Cumque hoc fecisset, protinus famulos ejus sævissimus invadit morbus, exhaustosque febre peremit; filius ejus ab hoc incommodo defecit, quem in suburbano Massiliæ ipsius cum gravi gemitu sepelivit; fuitque talis domui ejus plaga, ut cum ab urbe illa est digressus, vix ad patriam suam regredi putaretur. Theodorus vero episcopus a Gunchramno rege detentus est. Sed nihil ei rex nocuit. Est enim vir egregiæ sanctitatis, et in oratione assiduus, de quo mihi Magnericus Treverensis episcopus hæc retulit: « Ante hos annos cùm ad præsentiam (1) Childeberti regis ita sub ardua custodia duceretur, ut quandocumque ad urbem aliquam venisset, neque episcopum, neque quemquam de civibus videre permitteretur, adveniente Treveros, nuntiatum est episcopo, hunc jam in navi positum clam abduci; surrexitque sacerdos tristis, ac velociter prosecutus, reperit eum ad litus; causatusque cum custodibus, cur tanta esset impietas, ut non liceret fratri fratrem adspicere; visoque tandem, osculatus eum, indulgens aliquid vestimenti, discessit. Veniens itaque ad basilicam sancti Maximini (2), prosternitur sepulcro, illud apostoli Jacobi retinens : *Orate pro invicem ut salvemini* (3). Fusaque diu oratione cum lacrymis, ut fratrem dignaretur Dominus adjuvare, egressus est foras. Et

---

(1) * Colb. a., *cum de præsentia.*

(2) Colb. m., Regm. [et Clun.,] *Martini.* At licet Treveris sit quoque basilica sancti Martini, ab ipso Magnerico condita, nunquam tamen ibi sancti Martini sepulchrum exstitit. Sanctus Maximus vero in ecclesia suburbana sepultus est, quæ ipsius nomen retinuit.

(3) Jac., v, 16.

« ecce mulier quam spiritus (1) erroris agitabat, « clamare sacerdoti cœpit, ac dicere : « O sceleste et « inveterate dierum, qui pro inimico nostro Theo- « doro orationem fundis ad Dominum. Ecce nos quo- « tidie quærimus, qualiter ab his Galliis extrudatur, « qui nos quotidianis incendiis conflat; et tu pro eo « rogare non desinis! Satius enim tibi erat res eccle- « siæ tuæ diligenter inquirere, ne pauperibus aliquid « deperiret, quam pro hoc tam intente deposcere. » Et aiebat : « Væ nobis qui eum non possumus expu- « gnare. » Et licet dæmoniis credi non debeat, tamen qualis esset sacerdos, de quo hæc dæmon condolens declamabat, adparuit. Sed ad cœpta redeamus.

XIII. Igitur legatos ad nepotem suum Childebertum rex dirigit, qui morabatur tunc ad castrum Confluentis, quod ob hoc nomen accepit, pro eo quod Mosella Rhenusque amnes pariter confluentes in eodem loco jungantur. Et quia placitum fuerat ut Trecas, Campaniæ urbem, de utroque regno conjungerent, sacerdotibusque de regno Childeberti congruum non fuit; Felix legatus, salutatione præmissa, ostensis litteris, ait : « Patruus tuus, o rex, diligenter inter- « rogat, quis te ab hac promissione retraxit, ut sacer- « dotes regni vestri ad concilium quod simul decreve- « ratis, venire differrent. An forsitan mali homines « aliquam inter vos discordiæ radicem faciant pullu- « lare? » Tunc ego, rege tacente, respondi : « Nihil « mirum, si zizania seratur inter populos; nam inter « hos quo radicem obliget (2) protinus non potest

(1) [Clun., *spiritus malignus agitabat.*] * Ita Colb. m.

(2) Colb. et Bign., *qui radicem;* Regm., *quos radix obligat*....

« reperire. Nullum enim latet (1) quod Childebertus « rex alium patrem nisi patruum non habet; neque « ille alium filium nisi hunc habere disponit, juxta « id quod eum anno præsenti audivimus loqui. Absit « ergo ut inter eos radix discordiæ germinet, cum se « pariter et tueri debeant et amare. » Tunc vocato secretius Felice legato, Childebertus rex rogavit, dicens : « Deprecor dominum et patrem meum ut « Theodoro episcopo nihil injuriæ inferat; quod si « fecerit, confestim inter nos scandalum germinabit, « erimusque, discordia impediente, disjuncti, qui de« bemus amorem tuendo esse pacifici. » Acceptoque et de aliis causis responso, legatus discessit (2).

XIV. Nobis itaque in antedicto castro cum rege commorantibus, dum ad convivium principis usque obscura nocte retineremur, epulo expleto, surreximus; venientesque ad fluvium, offendimus navem in litore quæ nobis fuerat præparata. Asscendentibusque nobis, inruit turba hominum diversorum, impletaque est navis tam hominibus quam aquis. Sed virtus Domini adfuit, non sine grandi miraculo; ut cum usque labium impleta fuisset, mergi non posset. Habebamus enim nobiscum beati Martini reliquias cum aliorum sanctorum, quorum virtute nos credimus

---

reperiri. * Reg. *B* et Colb. duo, *nimirum si zizania.... protinus non potest reperiri.*

(1) [Clun., *nulli enim latet quod Gunthrannus rex alium filium nisi hunc, etc.* Media desunt.] * Reg. *B* et Colb. a., *nisi patruum habet.*

(2) Post hæc Vat. et Colb. a., omissis capitibus quatuordecim, transeunt ad caput 28, quod est de Hermenegildo et Ingunde. * In Reg. *B*, desiderantur eadem capitula.

fuisse salvatos. At vero nave ad litus unde egressi fuimus redeunte, evacuata ab hominibus et a lymphis, repulsisque extraneis, sine impedimento transivimus. In crastino autem vale regi dicentes, abscessimus.

XV. Profecti igitur in itinere, ad Eposium (1) castrum accessimus, ibique a Vulfilaico diacono nacti, et ad monasterium ejus deducti, benignissime suscepti sumus. Est enim hoc monasterium quasi millibus octo ab antedicto castro, in montis cacumine locatum; in quo monte magnam basilicam ædificavit, quam beati Martini vel reliquorum sanctorum reliquiis inlustravit (2). Commorantes autem ibi, petere ab eo cœpimus, ut nobis aliqua de conversionis suæ (3) bono narraret, vel qualiter ad clericatus officium advenisset, quia erat genere Langobardus. Sed nequibat exponere, vanam tota intentione cupiens gloriam evitare. Quem ego terribilibus sacramentis conjurans, pollicitus primo ut nulli quæ referebat expanderem, rogare cœpi ut nihil mihi de his quæ interrogabam occuleret. Cumque diutissime reluctatus fuisset, victus tandem tam precibus quam obsecrationibus meis, hæc effatus est : « Dum essem, inquit, puer parvulus, audito beati « Martini nomine, nesciens adhuc utrum martyr an « confessor esset, vel quid boni in mundo gessisset, « vel quæ regio beatos artus tumulo meruisset acci-

(1) Alii, *Epusum;* Antonino, *Epoisum.* * Colb. m., *Epositum.* Vulgo *Yvoy* seu *Carignan.*

(2) Monasterium S. Martini plane dirutum est, anno circiter 979. Egbertus, archiepiscopus Trevirensis, Vulfilaici ossa in oppidum transtulit.

(3) [Clun., *de conversatione sua bona.*] * Ita Colb. m.

« pere, jam in ejus honorem vigilias celebrabam, ac, « si aliquid inter manus numismatis advenisset, elee- « mosynas faciebam. Jamque in majori ætate profi- « ciens, litteras discere studui : ex quibus prius scri- « bere potui, quam ordinem scriptarum litterarum « scirem. Deinde Aredio abbati conjunctus, ab eoque « edoctus, beati Martini basilicam adii. Revertensque « cum eo, ille parumper pulveris beati sepulcri pro « benedictione sustulit. Quem in capsula positum (1), « ad collum meum dependit. Devectique ad monaste- « rium ejus (2) Lemovicino in termino, accepta capsula « ut eam in oratorio suo locaret, in tantum pulvis « adcrevit, ut non solum totam capsam repleret, ve- « rum etiam foris inter juncturas, ubi aditum reperire « potuit, scateret. Ex hoc mihi miraculi lumine ani- « mus magis accendit totam spem meam in ejus virtute « defigere. Deinde territorium Trevericæ urbis expetii, « et in quo nunc estis monte, habitaculum quod cer- « nitis proprio labore construxi. Reperi tamen hic « Dianæ simulacrum, quod populus hic incredulus « quasi deum adorabat. Columnam etiam statui, in « qua cum grandi cruciatu sine ullo pedum stabam « tegmine. Itaque cum hyemis tempus solite (3) adve- « nisset, ita rigore glaciali urebar, ut ungues pedum « meorum sæpius vis rigoris excuteret, et in barbis « meis aqua gelu connexa candelarum more depende- « ret. Magnam enim hyemem regio illa persæpe di-

(1) Colb. m. et Bec., *quod in capsula depositum.... dependi.*

(2) Monasterium Athanense, quod conditoris sui, sancti Aridii, nomine insignitur.

(3) Sic Colb. m., Bec., [Dub. et Clun.] Id est *solito*, ut habet Bad. Cæteri, *solitæ*, referentes ad vocem *hyemis*.

« citur sustinere. » Sed cum nos sollicite interrogaremus, quis ei cibus aut potus esset, vel qualiter simulacra montis illius subvertisset, ait : « Potus, ci« busque meus erat parum panis et oleris, ac modicum « aquæ. Verum ubi ad me multitudo vicinarum villa« rum confluere cœpit, prædicabam jugiter nihil esse « Dianam, nihil simulacra, nihilque quæ eis videbatur « exerceri cultura ; indigna etiam esse ipsa, quæ inter « pocula luxuriasque profluas cantica proferebant : « sed potius Deo omnipotenti, qui cœlum fecit ac « terram, dignum sit sacrificium laudis impendere. « Orabam etiam sæpius, ut simulacro Dominus diruto « dignaretur populum illum ab hoc errore discutere. « Flexit Domini misericordia mentem rusticam, ut « inclinaret aurem suam in verba oris mei, ut scilicet, « relictis idolis, Dominum sequeretur. Tunc convo« catis quibusdam ex eis, simulacrum hoc immensum, « quod elidere (1) propria virtute non poteram, cum « eorum adjutorio postea merui (2) eruere : jam enim « reliqua sigillorum quæ faciliora fuerant, ipse con« fregeram. Convenientibus autem multis ad hanc « Dianæ statuam, missis funibus, trahere cœperunt; « sed nihil labor eorum proficere poterat. Tunc ego « ad basilicam propero, prostratusque solo, divinam « misericordiam cum lacrymis flagitabam, ut quia id « humana industria evertere non valebat, virtus illud « divina destrueret. Egressusque post orationem, ad « operarios veni, adprehensumque funem, ut primo « ictu trahere cœpimus, protinus simulacrum ruit in

(1) [Clun., *quod delere.*] * Colb. m., *quo delere.*
(2) Sic Bad.; cæteri, *possem eruere.*

« terram, confractumque cum malleis ferreis in pul-
« verem redegi. Ipsa quoque hora, cum ad cibum ca-
« piendum venissem, ita omne corpus meum, a vertice
« usque ad plantam pedis, pusulis malis repletum est,
« ut locus quem unus digitus tegeret, vacuus inveniri
« non posset. Ingressusque basilicam solus, denudavi
« me coram sancto altario. Habebam enim ibi ampul-
« lam oleo plenam, quam de sancti Martini basilica
« detuleram; ex qua propriis manibus omnes artus
« perunxi, moxque sopori locatus sum. Expergefactus
« vero circa medium noctis, cum ad cursum redden-
« dum surgerem, ita corpus totum incolume reperi,
« ac si nullum super me ulcus apparuisset. Quæ vul-
« nera non aliter nisi per invidiam inimici emissa co-
« gnovi. Et quia semper ipse invidus Deum quæren-
« tibus nocere conatur, advenientibus episcopis qui
« me magis ad hoc cohortari debuerant ut cœptum
« opus sagaciter explicare deberem, dixerunt mihi :
« Non est æqua hæc via quam sequeris, nec tu, igno-
« bilis, Simeoni Antiocheno, qui columnæ insedit,
« poteris comparari; sed nec cruciatum hunc te sus-
« tinere patitur loci positio. Descende potius, et cum
« fratribus, quos adgregasti tecum, inhabita.» Ad quo-
« rum verba, quia sacerdotes non obaudire adscribitur
« crimini, descendebam fateor, et ambulabam cum
« eisdem, ac cibum pariter capiebam. Quadam vero
« die, provocans me episcopus longius ad villam (1),
« emisit operarios cum scutis et malleis ac securibus,
« et eliserunt columnam in qua stare solitus eram. In

(1) [Clun., *episcopus ut longius ad villam pergerem, emisit.*] Colb. m., *ut longius ad villam pergerem emisitque.*

« crastino autem veniens, inveni omnia dissipata, fle-« vique vehementer; sed erigere nequivi quæ destruxe-« rant, ne dicerer contrarius jussionibus sacerdo-« tum; et ex hoc, sicut nunc habito, cum fratribus « habitare contentus sum (1). »

XVI. Cui cum de virtutibus beati Martini quas in eo loco operatus est, aliqua ut declararet exposcerem, hæc retulit. « Franci cujusdam et nobilissimi in gente « sua viri filius mutus surdusque erat; adductusque a « parentibus ad hanc basilicam, jussi eum cum dia-« cono meo et alio ministro, intra ipsum templum « sanctum in lectulo requiescere : et per diem quidem « orationi vacabat; nocte autem in ipsa, ut diximus, « æde dormiebat. Quandoque miserante Deo apparuit « mihi in visione beatus Martinus, dicens : « Ejice « agnum de basilica, quia jam sanus factus est. » Mane « autem facto, cogitante me quod esset hoc somnium, « venit ad me puer, et emittens vocem, gratias agere « Deo cœpit, conversusque ad me, ait : « Gratias ago « Deo omnipotenti qui mihi et eloquium reddidit « et auditum. » Ex hoc sanus redditus, ad domum re-« diit. Alius vero qui plerumque in furtis diversisque « sceleribus commixtus pejerare consueverat, cum « aliquando a quibusdam pro furto argueretur, ait : « Ibo ad basilicam beati Martini, et sacramentis me « exuens, innocens reddar. » Quo ingrediente, elapsa « securi de manu ejus, ad ostium ruit, gravi cordis « dolore perculsus; confessusque est miser verbis pro-« priis quæ venerat excusare perjuriis. Alius simili

(1) [Clun., *conatus sum.*] * Ita Colb. m.

« modo cum de incendiis domus vicini sui argueretur, « ait : « Vadam ad templum sancti Martini, et, fide « data, insons reddit*u*rus (1) ero ab hoc crimine. » « Manifestum erat enim hunc domum illam incendio « concremasse. Abiens autem ad sacramenta danda, « conversus ad eum, dixi ei : « Quantum vicinorum « tuorum dictat adsertio, non eris innocens ab hoc « scelere; sed tamen Deus ubique est, et virtus ejus « ipsa est forinsecus quæ habetur intrinsecus. Ta- « men si ita te vana fiducia cepit, quod Deus vel sancti « ejus in perjuriis non ulciscantur, ecce templum « sanctum e contra, jura ut libet; nam calcare limen « sacrum non permitteris. » At ille, elevatis manibus, « ait : « Per omnipotentem Deum et virtutem beati « Martini antistitis ejus, quia hoc incendium non ad- « misi. » Datis itaque sacramentis, dum recederet, vi- « sum est ei quasi ab igne circumdari; et statim ruens « in terram, clamare cœpit se a beato antistite vehe- « menter exuri. Aiebat enim miser : « Testor Deum, « quia ego vidi ignem de cœlo cadere, qui me circum- « dans validis vaporibus conflat. » Et dum hæc dice- « ret, spiritum exhalavit. Multis hæc causa documen- « tum fuit, ne in hoc loco auderent ulterius pejerare. » Plurima quidem de his virtutibus hic diaconus retulit, quæ sequi longum putavi.

XVII. Cum autem in loco illo commoraremur, vidimus per duas noctes signa in cœlo, id est radios a parte aquilonis tam clare splendidos, ut prius sic adparuisse non fuerint visi; et ab utraque quidem parte,

(1) Sic Colb. m., [Dub., Clun.] et Bad.; alii vero *rediturus*.

id est ab euro et zephyro, nubes sanguineæ. Tertia vero nocte, quasi hora secunda, adparuerunt hi radii. Et ecce dum eos miraremur adtoniti, surrexerunt a quatuor plagis mundi alii horum similes; vidimusque totum cœlum ab his operiri. Et erat nubes in medio cœli splendida, ad quam se hi radii colligebant in modum tentorii, quod ab imo ex amplioribus incœptum fasciis angustatis in altum, in unum (1) cuculli caput sæpe colligitur. Erantque in medio radiorum et aliæ nubes ceu coruscum valide fulgurantes. Quod signum magnum nobis ingessit metum. Opperiebamur enim super nos aliquam plagam de cœlo transmitti.

XVIII. Childebertus vero rex, compellentibus missis imperialibus, qui aurum, quod anno superiore datum fuerat, requirebat, exercitum in Italiam dirigit. Sonus enim erat sororem suam Ingundem jam Constantinopolim fuisse translatam. Sed cum duces inter se altercarentur, regressi sunt sine ullius lucri conquisitione (2). Nam Wintrio dux, a pagensibus suis depulsus, ducatu caruit; finissetque vitam, nisi fuga auxilium præbuisset. Sed postea, pacato (3) populo, ducatum recepit. Itaque Nicetius per emissionem Eulalii a comitatu Arverno amotus, ducatum a rege expetiit, datis pro eo immensis muneribus. Et sic in urbe Arverna, Ruthena atque Ucetica dux ordinatus est, vir valde ætate juvenis, sed acutus in sensu; fecit-

(1) [Dub., *in uno cuculli capite.*] * Ita Colb. m. — [Clun., *in ullo cuculli capite.*]

(2) Vid. Paul. diac., lib. III. [Clun., *Windrio.*] * Ita Colb. m. — In Fredegarii Chron. cap. 14, dicitur *Quintrio dux Campaniæ.*

(3) * Colb. m., *precato.*

que pacem in regione Arverna, et in reliquis ordinationis suæ locis (1). Childericus vero Saxo in offensam regis Guntchramni incidens, pro causa ob quam superius diximus alios confugisse, beati Martini basilicam expetiit, uxorem in regno regis antedicti relinquens. Cui obtestatus fuerat rex, ne virum videre præsumeret, nisi prius ille regali gratiæ reconciliaretur; ad quem cum pro eo sæpius legationem misissemus, tandem obtinuimus ut uxorem reciperet, et citra (2) Ligerim fluvium commoraretur; non tamen ad regem Childebertum transire præsumeret. Sed ille, accepta libertate recipiendæ uxoris, clam ad eum transiit; adeptaque ordinatione ducatus in civitatibus ultra Garonnam, quæ in potestate supradicti regis habebantur, accessit. Guntchramnus vero rex volens regnum nepotis sui Chlotharii, filii scilicet Chilperici, regere, Theodulfum Andegavis comitem esse decrevit. Introductusque in urbem, a civibus, et præsertim a Domigiselo cum humilitate repulsus est. Recurrensque ad regem, iterum præceptum accipiens, a Sigulfo duce intromissus, comitatum urbis illius rexit. Gundobaldus autem comitatum Meldensem super Guerpinum accipiens (3), ingressusque urbem, causarum actionem agere cœpit. Exinde dum pagum urbis in hoc officio circumiret, in quadam villa a Guerpino interficitur. Cujus parentes congregati super hunc inruunt, inclu-

---

(1) * Colb. m., *vel in reliqua ordinationis suæ causa.*

(2) Colb. m., Regm. [et Clun.,] *circa.*

(3) Sic Bec.; alii, *Guerpinum*, (aut *Werpinum*,) *ingressusque, etc.* Unde Bignonius ex conjectura addiderat *invasit*, Chesnius *competiit.* [Clun., *Werpinum competiit.*] * Ita Colb. m.

sumque in pessilem domus (1) interimunt : sicque uterque a comitatu, morte imminente, discessit.

XIX. Cum autem sæpius Dagulfus abbas (2) pro sceleribus suis argueretur, quia furta et homicidia plerumque faciebat, sed et in adulteriis nimium dissolutus erat; quodam tempore cum, uxorem vicini sui concupiscens, misceretur cum ea, requirens occasiones diversas, qualiter virum adulteræ intra monasterii hujus sæpta deberet obprimere (3), ad extremum contestatus est ei dicens, quod si ad uxorem suam accederet, puniretur. Illo quoque discedente ab hospitiolo suo, hic Dagulfus nocte, cum uno clerico veniens, domum meretricis ingreditur. Postquam autem diutissime bibentes inebriati sunt, in uno strato locantur. Quibus dormientibus, adveniens vir ille, accenso stramine, elevata bipenne utrumque peremit. Ideoque documentum sit hæc causa clericis, ne, contra canonum statuta, extranearum mulierum consortio potiantur, cum hæc et ipsa lex canonica et omnes scripturæ sanctæ prohibeant, præter has feminas, de quibus crimen non potest æstimari.

XX. Interim dies placiti advenit, et episcopi, ex jussu regis Guntchramni, apud Matiscensem urbem collecti sunt. Faustianus (4) autem, qui, ex jussu Gun-

---

(1) Bec., *pensilem domus*. *Pessilis* ac *pisilis* unum et idem esse videntur.

(2) In Bec. deest vox *abbas*. In indice tamen capp. habet, *de Daulfo abbate*.

(3) Idem cod., *virum adulterum, qui in terra hujus monasterii deberet opprimere*.

(4) * Aliis, *Faustinianus*, ut supra diximus.

dovaldi, Aquensis urbis episcopus ordinatus fuerat, ea conditione removetur, ut eum Berchramnus, Orestesque, sive Palladius, qui eum benedixerant, vicibus pascerent, centenosque ei aureos annis singulis ministrarent. Nicetius tamen ex laico, qui prius a Chilperico rege præceptum elicuerat, in ipsa urbe episcopatum adeptus est. Ursicinus, Cadurcensis episcopus, excommunicatur, pro eo quod Gundovaldum excepisse publice est confessus : accepto hujusmodi placito, ut pœnitentiam tribus annis agens, neque capillum, neque barbam tonderet, vino et carnibus abstineret; missas celebrare, clericos ordinare, ecclesiasque et chrisma benedicere, eulogias dare penitus non auderet; utilitas tamen ecclesiæ (1) per ejus ordinationem, sicut solita erat, omnino exerceretur. Exstitit enim in hac synodo quidam ex episcopis, qui dicebat mulierem hominem non posse vocitari. Sed tamen ab episcopis ratione accepta quievit; eo quod sacer veteris Testamenti liber edoceat, quod in principio, Deo hominem creante, ait : *Masculum et feminam creavit eos : vocavitque nomen eorum, Adam* (2), quod est, homo terrenus ; sic utique vocans mulierem, ceu virum ; utrumque enim hominem dixit. Sed et Dominus Jesus Christus ob hoc vocitatur filius hominis, quod sit filius Virginis, id est mulieris. Ad quam, cum aquas in vina transferre pararet, ait : *Quid mihi et tibi est,*

---

(1) Ipse tamen inter alios antistites concilio subscripsit, immo et ipse Faustianus, sed qui ibi dicitur sedem non habere. At Nicetius nec subscripsit, nec inter alios patres recensitus est, quod forte nondum ordinatus esset, factus ex comite episcopus.

(2) Genes., v, 2.

mulier (1)? et reliqua. Multisque et aliis testimoniis hæc causa convicta quievit. Prætextatus vero Rothomagensis episcopus, orationes quas in exsilio positus scalpsit, coram episcopis recitavit. Quæ quibusdam quidem placuerant, a quibusdam vero, quia artem secutus minime fuerat, reprehendebantur. Stylus tamen per loca ecclesiasticus et rationabilis erat. Cædes autem magna tunc inter famulos Prisci episcopi (2) et Leudegisili ducis fuit. Priscus tamen episcopus ad coemendam pacem multum pecuniæ obtulit. His etiam diebus Guntchramnus rex graviter ægrotavit, ita ut putaretur a quibusdam non posse prorsus evadere. Quod, credo, providentia Dei fecisset (3). Cogitabat enim multos episcoporum exsilio detrudere. Theodorus itaque episcopus ad urbem suam regressus, favente omni populo, cum laude susceptus est.

XXI. Itaque cum hæc synodus ageretur, Childebertus rex apud Belsonancum villam, quæ in medio Ardoennensis silvæ sita est, cum suis conjungitur. Ibique Brunichildis regina pro Ingunde filia, quæ adhuc in Africa tenebatur, omnibus prioribus questa est; sed parum consolationis emeruit. Tunc contra Bosonem-Guntchramnum causa exoritur. Ante paucos autem dies mortua propinqua uxoris ejus sine filiis, in basilica urbis Mettensis sepulta est cum grandibus ornamentis et multo auro. Factum est autem, ut post

(1) Johan., II, 4.

(2) Is erat episcopus Lugdunensis, qui primum locum in synodo obtinebat. De hoc supra lib. IV, cap. 36.

(3) Ita Colb. m.; Ruin., *fuisset*, id est *fuit*.

dies paucos adesset festivitas beati Remigii (1), quæ in initio mensis octobris celebratur. Discedentibus (2) autem multis e civitate cum episcopo, et præsertim senioribus urbis cum duce, venerunt pueri Bosonis-Guntchramni ad basilicam in qua mulier erat sepulta. Ingressi, conclusis super se (3) ostiis, detexerunt sepulcrum, tollentes et auferentes omnia ornamenta corporis defuncti, quæ reperire potuerunt. Sentientes autem hæc monachi basilicæ illius, venerunt ad ostium; sed ingredi non sunt permissi. Quod videntes, nuntiaverunt hæc episcopo suo ac duci. Interea pueri, acceptis rebus, asscensisque equis, fugere cœperunt; sed timentes ne, adprehensi in via, diversis subigerentur pœnis, regressi sunt ad basilicam. Posueruntque quidem res super altarium, sed foras egredi non sunt ausi, clamantes atque dicentes, quia a Guntchramno-Bosone transmissi sumus. Sed cum ad placitum, in villam quam diximus, Childebertus cum proceribus suis convenisset, et Guntchramnus de his interpellatus nullum responsum dedisset, clam aufugit. Ablatæque sunt ei deinceps omnes res, quas in Arverno de fisci munere promeruerat. Sed et diversorum res quas male pervaserat, cum confusione reliquit.

XXII. Laban, Helosensis episcopus (4), hoc anno

---

(1) Colb. m. et Regm., *Remedii.* [Dub., *Remedii, quæ in initio mensis octavi;* Clun. quoque habet, *mensis octavi.*] *Habet et Colb. m.

(2) Bec., *descendentibus.*

(3) * Ruin., *super eos;* Colb. m., rectius *super se.*

(4) Id est Elusanus. Elusa, vulgo *Eause*, olim Novempopulaniæ metropolis erat; qua excisa, hæc dignitas in Ausciensem urbem translata est. Laban subscripsit concil. Paris. IV, ann. 573, et Matisc. II, per suum missum, ann. 585.

obiit. Cui Desiderius ex laico successit. Cum jurejurando enim rex pollicitus fuerat, se nunquam ex laicis episcopum ordinaturum. Sed quid pectora humana non cogat auri sacra fames? Bertchramnus vero regressus ex synodo, a febre corripitur; arcessitoque Waldone diacono, qui et ipse in baptismo Bertchramnus vocitatus est, summam ei sacerdotii deputat, omnesque conditiones, tam testamenti quam benemeritorum suorum, ipsi committit. Quo discedente, hic spiritum exhalavit. Regressus diaconus, cum muneribus et consensu civium ad regem properat, sed nihil obtinuit. Tunc rex, data præceptione, jussit Gundegisilum Santonicum comitem, cognomento Dodonem, episcopum ordinari; gestumque est ita. Et quia multi clericorum Santonicorum ante synodum consentientes Bertchramno episcopo, in Palladium sacerdotem suum aliqua adversa conscripserant, quæ ei humilitatem ingererent; post ejus obitum adprehensi a sacerdote, graviter cæsi atque exspoliati sunt. Hoc tempore et Wandelinus, nutritor Childeberti regis, obiit; sed in locum ejus nullus est subrogatus, eo quod regina mater curam velit propriam habere de filio. Quæcumque de fisco meruit, fisci juribus sunt relata. Obiit his diebus Bodegisilus dux plenus dierum, sed nihil de facultate ejus filiis minutum est. In locum Fausti, Auscensis episcopi, Fabius (1) episcopus est subrogatus. Post obitum sancti Salvii, hoc anno, Desideratus Albigensibus episcopus datus est (2).

---

(1) In Colb. m. et Regm., *Sabius*; Bec., *Saius bn subrogatur*. [Dub., *Saius presbyter est subrogatus*.] Faustus interfuit concil. Matisc. II, ann. 585.

(2) Inter utrumque aliqui locant Theofridum, qui forte aliquamdiu

XXIII. Magnæ hoc anno pluviæ fuerunt, amnesque in tantum convaluerunt, ut plerumque naufragia evenirent. Ipsique litora excedentes, propinquas segetes ac prata operientes, graviter eliserunt : fueruntque vernales æstivique menses tam inrigui, ut hyems magis putaretur esse quam æstas.

XXIV. Duæ hoc anno insulæ in mari divinitus incendio concrematæ sunt : quæ per dies septem cum hominibus pecoribusque consumtæ subvertebantur. Nam qui in mare confugerant, et se in profundum præcipitabant, in ipsa qua mergebantur aqua consumebantur; graviorique supplicio, qui non confestim emittebant spiritum, urebantur. Redactisque omnibus in favillam, cuncta mare operuit. Ferebant etiam multi signa, quæ superius nos vidisse octavo mense narravimus (1), quasi arderet cœlum, ex hujus incendii splendore fuisse.

XXV. In alia vero insula, quæ est proxima civitati Veneticæ, erat stagnum validum, piscibusque refertum, quod in unius ulnæ altitudinem conversum est in cruorem; ita per dies multos congregata canum atque avium inæstimabilis multitudo, sanguinem hunc lambens, satiata redibat in vesperum.

XXVI. Turonicis vero atque Pictavis Ennodius dux datus est. Berulfus (2) autem, qui his civitatibus ante

---

sedem occupaverit. Hinc Gregorius Salvi mortem anno præcedenti consignat lib. VII, cap. 1.

(1) Cap. 8 et 17.

(2) Supra dicitur *Eberulfus*, sicut et Chesn. al. hic, et alii in titulo hujus capitis. [Dub., *Berulius*.]

præfuerat, pro thesauris Sigiberti regis quos clam abstulerat, cum Arnegisilo socio suspectus habebatur. Qui cum hunc ducatum in supradictis urbibus expeteret, à Rauchingo (1) duce, facto ingenio, cum satellite alligatur. Nec mora, missi ad domos eorum pueri expilant omnia, multa ibi de proprio, nonnulla de antedictis thesauris sunt reperta : quæ omnia ad Childebertum regem delata sunt. Cumque in hoc res ageretur, ut gladius cervicem decideret, interventu episcoporum, obtenta vita, laxati sunt; nihil tamen de his quæ eis ablata fuerant recipientes.

XXVII. Desiderius vero dux cum aliquibus episcopis, et Aredio abbate vel Antestio, ad regem Guntchramnum properavit. Sed cum eum rex ægre vellet accipere, victus precibus sacerdotum, in gratiam suam recepit. Tunc ibi Eulalius adfuit quasi pro conjuge, quæ eum spreverat et ad Desiderium transierat (2), causaturus; sed in ridiculum et humilitatem redactus, siluit. Desiderius vero remuneratus a rege, cum gratia est reversus.

XXVIII. Igitur, ut superius (3) diximus, Ingundis a viro cum imperatoris exercitu derelicta, dum ad ipsum principem cum filio parvulo duceretur, in Africa defuncta est et sepulta. Leuvichildus vero Herme-

---

(1) Aliqui editi *Rochingo*, et pro *ingenio* habent *instrumento*, quasi nescio qua machina arte fabricata fuisset cum alio alligatus. Sed lectio nostra melior est. Ingenium enim appellabant technam, qua aliquem incaute agentem decipiebant.

(2) Vide de ea infra cap. 45; et lib. x, cap. 8.

(3) * Reg. *B* et Colb. a., *ut sæpe diximus*. Vid. lib. vi, cap. 40.

negildum (1) filium suum, quem ante dicta mulier habuit, morti tradidit. Quibus de causis commotus Guntchramnus rex, exercitum in Hispanias destinat, scilicet, ut prius Septimaniam, quæ adhuc infra Galliarum terminum habetur, ejus dominationi subderent; et sic inantea proficiscerentur. Dum autem hic exercitus moveretur, indiculum cum nescio (2) quibusdam hominibus rusticis est repertum. Quod et Guntchramno regi legendum miserunt, hoc modo, quasi Leuvichildus ad Fredegundem scriberet, ut quocumque ingenio exercitum (3) illuc ire prohiberet, dicens : « Inimicos nostros, id est Childebertum et « matrem ejus (4), velociter interimite, et cum rege « Guntchramno pacem inite, quam præmiis multis « coemite. Et si vobis minus est fortassis pecuniæ, « nos clam mittimus; tantum ut petimus impleatis. « Cum autem de inimicis nostris ulti fuerimus, tunc « Amelio (5) episcopo, ac Leubæ matronæ bona tri- « buite (6), per quos missis nostris ad vos accedendi « aditus reseratur. » Leuba enim est socrus Bladastis ducis.

---

(1) [Clun., *Herminichildum.*] * Ita Reg. *B* et Colb. m.; Colb. a., *Herminigildum.* Vid. lib. v, cap. 39.

(2) Editi, *a nescio quibusdam*; Bec., *cum nescio quibus hominibus*. [Ita Dub.] * Ita Reg. *B* et Colb. duo; — Regm., *Breviculum a, etc.* [Clun., *indiculum.... quem.*]

(3) * Colb. m., *exercitum illius.*

(4) Bellum tamen indixerat Guntramnus; sed forte existimabat Leuvigildus id, instigante Childeberto Ingundis fratre, aut eorum matre Brunichilde, ab eo susceptum fuisse; aut certe etiam ipse Childebertus in Hispaniam moverat, ut testatur Paulus Diac. *Hist. Lang.*, lib. III, cap. 21.

(5) Episcopus Bigorritanus qui synodo Matisc. II, interfuit.

(6) Colb. m., altera manu, *retribuite.*

XXIX. Et licet hæc ad Guntchramnum regem perlata, et nepoti ejus Childeberto in notitiam (1) data fuissent, tamen Fredegundis duos cultros ferreos fieri præcepit; quos etiam caraxari profundius, et veneno infici jusserat (2), scilicet si mortalis adsultus vitales non dissolveret fibras, vel ipsa veneni infectio vitam posset velocius extorquere. Quos cultros duobus clericis cum his mandatis tradidit, dicens : « Accipite hos « gladios, et quantocius pergite ad Childebertum regem, « adsimulantes (3) vos esse mendicos; cumque pedibus « ejus fueritis strati, quasi stipem postulantes, latera « ejus utraque (4) perfodite, ut tandem Brunichildis, « quæ ab illo adrogantiam sumit, eo cadente, conruat, « mihique subdatur. Quod si tanta est custodia circa « puerum, ut accedere nequeatis, vel ipsam interimite « inimicam. Merces quoque operis vestri hæc erit, ut, « si mortui in hoc opere fueritis, parentibus vestris « bona tribuam, ipsosque muneribus ditans, primos « in regno meo constituam. Interim vos timorem « omnem omittite, nec sit trepidatio mortis in pec- « tore. Noveritis enim quod cunctos homines hæc « causa continet. Armate virilitate animos, et consi- « derate sæpius fortes viros in bello conruere. Unde « nunc parentes eorum nobiles effecti, opibus immen- « sis cunctis supereminent, cunctosque præcellunt. » Cumque hæc mulier loqueretur, clerici tremere cœpe-

(1) * Reg. *B* et Colb. duo, *in nocentiam.*

(2) Dub., *jussit, ut scilicet;* Clun., *jussit, ita ut scilicet.* * Ita Colb. m. Reg. *B* et Colb. a., *jussit ut.*

(3) * Reg. *B* et Colb. m., *adsimilantes*; et infra, *adsimilaremus* pro *adsimularemus.*

(4) [Clun., *utroque.*] * Ita Colb. m.

runt, difficile putantes hæc jussa posse complere. At illa dubios cernens, medificatos potione direxit quo ire præcepit; statimque robur animorum (1) adcrevit, promiseruntque se omnia quæ præceperat impleturos. Nihilominus vasculum hac potione repletum, ipsos levare jubet, dicens : « In die illa cum hæc quæ « præcipio facitis, mane priusquam opus incipiatis, « hunc (2) potum sumite : erit vobis magna constan-« tia ad hæc peragenda. » His ita instructis, dimisit eos. Qui pergentes et ad urbem Suessionas accedentes, a Rauchinco duce capti, discussique omnia reserant, et sic in carcere (3) religati sunt. Post dies vero paucos Fredegundis, incerta (4) jam quod fuissent impleta quæ fuerant imperata, misit puerum inquirere, quid aut rumor populi ferret, aut si aliquem inveniret indicantem, qui diceret Childebertum jam interemtum fuisse. Egressus igitur puer ab ea, Suessionas urbem venit. Audiens denique hos in carcere retineri, ad ostium adpropinquat; sed, cum loqui satellitibus cœpisset, et ipse captus custodiæ mancipatur. Tunc omnes simul ad Childebertum regem directi sunt; discussique veritatem aperiunt, indicantes se a Fredegunde missos ad eum interimendum, dicentes : « Jussa reginæ « suscepimus, ut nos egenos adsimularemus; cumque « pedibus tuis provoluti aliquid stipendii quæreremus, « ab his te gladiis transfodere voluimus. Quod si adsultu « segniore gladius defixus esset, ipsum venenum, quo

(1) * Colb. m., *animarum*.

(2) Editi, *incipiatur, hinc potum sumite*. * Ita Reg. *B* et Colb. a.

(3) [Dub., *relegati sunt*.] * Colb. m., *in carcere legati sunt*.

(4) Alias, *certa*. [Ita Dub. et Clun.] * Ita Reg. *B*, et Colb. duo.

« ferrum erat infectum, animam velociter penetra-« ret. » Hæc his dicentibus, diversis suppliciis adfecti, truncatis manibus auribusque et naribus, variis sunt mortibus interemti.

XXX. Igitur Guntchramnus rex commoveri exercitum in Hispanias præcepit (1), dicens : « Prius Sep-« timaniam provinciam ditioni nostræ subdite, quæ « Galliis est propinqua; indignum (2) est ut horren-« dorum Gotthorum terminus usque in Galliis sit ex-« tensus. » Tunc commoto omni exercitu regni sui, illuc dirigit. Gentes vero quæ ultra Ararim, Rhodanumque et Sequanam (3) commanebant, cum Burgundionibus junctæ, Ararica Rhodaniticaque litora tam de fructibus, quam de pecoribus valde depopulatæ sunt. Multa homicidia, incendia, prædasque in regione propria facientes, sed et ecclesias denudantes, Clericos ipsos cum sacerdotibus ac reliquo populo ad ipsas sacratas Deo aras interimentes, usque ad urbem Nemausum processerunt. Similiter et Biturici (4), Santonici cum Petragoricis, Egolismensibus, et reliquarum urbium populo, qui tunc ad antedicti regis imperium pertinebant, usque ad Carcassonam urbem devecti, similia mala gesserunt. Sed cum ad urbem

---

(1) * Hanc expeditionem anno 585, ante synodum Matisc. habitam, confectam fuisse putat Valesius; Ruinartius vero, et rectius, anno sequenti.

(2) [Dub. et Clun., *quia indignum est.*] * Ita codd. Reg. *B* et Colb. duo.

(3) Colb. a., *Segonam.* [Clun. paulo post, *Rodanica.*]

(4) * Colb. a., *Biturigi, Petrogoricis, Elesenensibus vel;* Colb. m., *similiter et Biturigi cum Sanctonicis, Petrogoricis et Colesenensibus vel.*

accessissent, reseratis sponte ab habitatoribus portis, nullo resistente, ingressi, nescio quo cum Carcassonensibus scandalo (1) commoti, urbem egressi sunt. Tunc Terentiolus, comes quondam urbis Lemovicinæ, lapide de muro projecto percussus, occubuit (2); cujus caput truncatum est ad vindictam adversariorum, et urbi delatum est (3). Ex hoc omnis populus timore perterritus, ad propria regredi destinans, universa reliquit, quæ vel per viam ceperat, vel quæ secum adduxerat. Sed et Gotthi, per occultas insidias, multos de his spoliatos interemerunt; exinde in Tholosanorum manus incidentes, quibus, dum pergerent, multa intulerant mala, spoliati ac cæsi vix propria contingere potuerunt. Hi vero qui Nemausum adgressi fuerant, devastantes universa regionis (4), succensis domibus, incensis segetibus, disscissis olivetis, vinetisque succisis, nihil inclusis nocere potentes, ad alias urbes progressi sunt. Erant enim valde munitæ, et de cibis ac reliquis necessariis adplene refertæ, et horum urbana depopulantes, urbes minus inrumpere valuerunt. Tunc et Nicetius dux cum Arvernis in hac expeditione commotus, cum reliquis urbes adsedit (5). Sed cum minus valeret, ad castrum quoddam pervenit; dataque fide, sponte inclusi reserantes portas, eos creduli tamquam pacificos (6) susceperunt. Illi vero ingressi,

---

(1) [Dub. et Clun., *scandalo commoto*.] * Ita codd. Reg. *B* et Colb. m.

(2) * Colb. m., *percussus abiit.*

(3) * Reg. *B* et Colb. duo, *cujus caput truncatum, ad vindictam adversariorum, urbi delatum est.*

(4) * Iidem, *universas regiones.... decisis olivetis;* Reg. *B* et Colb. a., *nocere potuerunt.*

(5) * Colb. m., rectius, *obsedit.*

(6) * Reg. *B* et Colb. a., *eos crudelitate quasi pacificos.*

postposito sacramento, præsidia cuncta diripiunt, animas in captivitatem subdentes. Tunc, accepto consilio, unusquisque ad propria est regressus. Tantaque per viam scelera, homicidia, prædas, direptiones per regionem propriam gesserunt, ut ea usquequaque memorari perlongum sit. Verumtamen quia segetes Provinciæ igni ab hisdem succensas diximus, fame atque inedia pereuntes (1), per viam relinquebantur exanimes; nonnulli in fluminibus demersi, plerique in seditionibus interemti sunt. Ferebant enim amplius quam quinque millia in his stragibus fuisse peremtos. Sed non eos qui remanserant coercebat aliorum interitus. Tunc et Arvernæ regionis ecclesiæ, quæ viæ publicæ propinquæ erant, a ministeriis denudatæ sunt; nec fuit terminus male faciendi, nisi cum ad propria singuli pervenerunt. Quibus reversis, magna Guntchramnum regem amaritudo cordis obsedit. Duces vero supradicti exercitus ad basilicam sancti Symphoriani martyris expetierunt. Veniente itaque rege ad ejus sollemnitatem, repræsentati sunt sub conditione audientiæ in postmodum futuræ. Postea vero, quatuor convocatis episcopis (2), necnon et majoribus natu laicorum, duces discutere cœpit, dicens : « Qualiter « nos hoc tempore victoriam obtinere possumus, qui « ea quæ patres nostri consecuti sunt non custodi« mus? Illi vero ecclesias ædificantes, in Deum spem

(1) [Clun., *inedia consumpti.*] * Ita Colb. m.

(2) Sic Bec. cum editis plerisque. Colb. a., *post dies vero quatuor conjunctis*; Colb. m., *post tres vero quatuor, etc.*; Regm., *post tres vero dies quatuor conjuncti*; Bad., *post vero tres vel quatuor dies conjunctis*. [Clun., *post tres vero quatuor conjunctis.*] * Reg. *B*, lectionem Colb. a. retinet, *post dies vero quatuor conjunctis*.

« omnem ponentes, martyres honorantes, sacerdotes « venerantes, victorias obtinuerunt, gentesque adver- « sas, divino opitulante adjutorio, in ense et parma (1) « sæpius subdiderunt. Nos vero non solum Deum non « metuimus, verum etiam sacra ejus vastamus, minis- « tros interficimus, ipsa quoque sanctorum pignera « in ridiculo discerpimus ac vastamus. Non enim po- « test obtineri victoria, ubi talia perpetrantur : ideo « manus nostræ sunt invalidæ, ensis tepescit, nec « clypeus nos, ut erat solitus, defendit ac protegit. « Ergo si hoc meæ culpæ adscribitur, jam id Deus « capiti meo restituat. Certe si vos regalia jussa con- « temnitis, et ea quæ præcipio implere differtis, jam « debet securis capiti vestro submergi. Erit enim do- « cumentum omni exercitui, cum unus de prioribus « fuerit interfectus : verumtamen jam experiri debe- « mus quid agi oporteat. Si quis justitiam sequi des- « tinat, jam sequatur; si quis contemnit, jam ultio « publica cervici ejus immineat. Satius est enim ut « pauci contumaces pereant, quam ira Dei super om- « nem regionem dependat innoxiam. » Hæc rege di- cente, responderunt duces : « Bonitatis tuæ magnani- « mitas, rex optime, enarrari facile non potest; qui « timor tibi in Deum sit, qui amor in ecclesias, quæ « reverentia in sacerdotes, quæ pietas in pauperes, « quæve dispensatio in egenos. Sed quia omnia quæ « gloria vestra profert, recta veraque esse censentur; « quid faciemus quod populus omnis in vitium est di- « lapsus, omnemque hominem agere quæ sunt iniqua « delectat? Nullus regem metuit, nullus ducem, nul-

(1) * Colb. m., *in emse et per arma.*

« lus comitem reveretur; et si fortassis alicui ista « displicent, et ea pro longævitate vitæ vestræ emen-« dare conatur, statim seditio in populo, statim tumul-« tus exoritur, et in tantum unusquisque contra se-« niorem sæva intentione grassatur, ut vix se (1) credat « evadere, si tandem (2) silere nequiverit. » Ad hæc rex ait : « Si quis sequitur justitiam, vivat; si quis « legem mandatumque nostrum respuit, jam pereat, « ne nos diutius hoc blasphemium prosequatur. » Hæc eo dicente, advenit nuntius, dicens : « Richaredus, « filius Leuvichildi, de Hispaniis egressus, Caput Arie-« tis (3) castra obtinuit, et ex pago Tholosano maxi-« mam partem depopulatus est, hominesque captivos « abduxit. Ugernum Arelatense castrum inrupit, res-« que cunctas cum hominibus abstulit; et sic se infra « muros Nemausensis urbis inclusit. » Hæc audiens rex, Leudegisilum in locum Calumniosi, cognomento Ægilanis (4), ducem deligens, omnem ei provinciam Arelatensem commisit, custodesque per terminos super quatuor virorum millia conlocavit. Sed et Nicetius, Arvernorum dux, similiter cum custodibus perrexit, et fines regionis ambivit.

---

(1) * Reg. *B* et Colb. duo, *ut vix credat.*

(2) [Dub. et Clun., *si tardius silere.*] * Ita Reg. *B* et Colb. duo.

(3) [Dub. et Clun., *Arictis castrum obtinuit.*] * Reg. *B* et Colb. a., *caput Arietis castrum.* Novæ Historiæ Occitaniæ auctores *Caput Arietis* locum esse existimant qui nunc vocatur *Cabaret* in diœcesi Carcassonensi, sic dictum ob similitudinem cum capite arietis; nam *cab* indigenis est caput, *aret* aries.

(4) * Regm. et Chesn. al., *Agilanis;* Colb. a., *Egilanis;* Colb. m. et Clun., *Agilanis ducem constituit custodesque per terminos super quatuor millia collocavit.* [Dub., *Leodeghiselum in loco Calomniosi cogn. Egelanis, ducem dirigens.*]

XXXI. Dum hæc agerentur, et Fredegundis apud Rothomagensem urbem commoraretur, verba amaritudinis cum Prætextato pontifice habuit, dicens venturum esse tempus, quando exsilia in quibus detentus fuerat, reviseret. Et ille : « Ego semper et in exsilio, « et extra exsilium episcopus fui, sum, et ero; nam « tu non semper regali potentia perfrueris. Nos ab « exsilio provehimur, tribuente Deo, in regnum; tu « vero ab hoc regno demergeris in abyssum. Rectius « enim erat tibi, ut, relicta stultitia atque malitia, « jam te ad meliora converteres, et ab hac jactantia, « qua semper ferves, abstrahereris (1), ut et tu vitam « adipiscereris æternam, et parvulum quem genuisti « adducere ad legitimam posses ætatem. » Hæc effatus, cum verba illius mulier graviter acciperet, se a conspectu ejus felle fervens abstraxit. Adveniente autem dominicæ Resurrectionis die (2), cum sacerdos ad implenda ecclesiastica officia ad ecclesiam (3) maturius properasset, antiphonas juxta consuetudinem incipere per ordinem cœpit; cumque inter psallendum formulæ decumberet, crudelis adfuit homicida, qui episcopum super formulam quiescentem, extracto balthei cultro, sub ascella percutit. Ille vero vocem emittens, ut clerici qui aderant adjuvarent, nullius auxilio (4) de tantis adstantibus est adjutus. At ille plenas sanguine manus super altarium extendens (5), orationem fundens,

(1) [Dub., *abstraheres.*] * Ita Reg. *B* et Colb. a.

(2) Vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *a.*)

(3) * Reg. *B, ad implendum ecclesiam.*

(4) * Reg. *B* et Colb. duo, *nullius ope.*

(5) Anonymus qui, sæculo XI, acta archiepiscoporum Rotomagensium scripsit, edita tom. II Analect. Mabill., sic habet : « qui mox ut

et Deo gratias agens, in cubiculum suum inter manus fidelium deportatus, et in suum lectulum conlocatus est. Statimque Fredegundis cum Beppoleno duce et Ansovaldo adfuit, dicens : « Non oportuerat hæc nobis « ac reliquæ plebi tuæ, o sancte sacerdos, ut ista tuo « cultui evenirent. Sed utinam indicaretur qui talia « ausus est (1) perpetrare, ut digna pro hoc scelere « supplicia sustineret. » Sciens autem eam sacerdos hæc dolose proferre, ait : « Et quis hæc fecit, nisi is « qui reges interemit, qui sæpius sanguinem innocen- « tem effudit, qui diversa in hoc regno mala commi- « sit? » Respondit mulier : « Sunt apud nos peritis- « simi medici, qui huic vulneri mederi possunt. Per- « mitte ut accedant ad te. » Et ille : « Jam, inquit, « me Deus præcipit de hoc mundo vocari. Nam tu « quæ his sceleribus princeps inventa es, eris male- « dicta in sæculo, et erit Deus ultor sanguinis mei de « capite tuo. » Cumque illa discederet, pontifex, ordinata domo sua, spiritum exhalavit. Ad quem sepeliendum Romacharius, Constantinæ urbis episcopus, advenit. Magnus tunc omnes Rothomagenses cives, et præsertim seniores loci illius Francos, mœror obsedit. Ex quibus unus senior ad Fredegundem veniens, ait : « Multa enim mala in hoc sæculo perpetrasti, « sed adhuc pejus non feceras, quam ut sacerdotem « Dei juberes interfici. Sit Deus ultor sanguinis inno- « centis (2) velociter. Nam et omnes erimus inquisi-

---

« vulnera censit, ad altare cucurrit, et illud amplexatus, viatico Domi- « nici corporis et sanguinis se muniens, animam Deo reddidit. »

(1) * Reg. *B* et Colb. a., *passus est perpetrare*.

(2) * Colb. m., *sanguinis ejus velociter*.

« tores mali hujus, ut tibi diutius non liceat tam cru- « delia exercere. » Cum autem hæc dicens discederet a conspectu reginæ (1), misit illa qui eum ad convivium provocaret. Quo renuente, rogat ut si convivio ejus uti non velit, saltem vel poculum hauriat, ne jejunus a regali domo discedat. Quo exspectante, accepto poculo, bibit absynthium cum vino et melle mixtum, ut mos barbarorum habet (2); sed hic potus veneno imbutus erat. Statim autem ut bibit, sensit pectori suo dolorem validum imminere, et quasi si incideretur intrinsecus; exclamat suis, dicens : « Fugite, o « miseri! fugite malum hoc, ne mecum pariter peri- « mamini. » Illis quoque non bibentibus, sed festinantibus abire, hic protinus excæcatus, asscensoque equo, in tertio ab hoc loco stadio cecidit, et mortuus est. Posthæc Leudovaldus episcopus (3) epistolas per omnes sacerdotes direxit, et, accepto consilio, ecclesias Rothomagenses clausit, ut in his populus sollemnia divina non spectaret, donec indagatione communi reperiretur hujus auctor sceleris. Sed et aliquos adprehendit, quibus supplicio subditis, veritatem extorsit, qualiter per consilium Fredegundis hæc acta fuerant. Sed, ea defensante, ulcisci non potuit. Ferebant etiam ad ipsum percussores venisse, pro eo quod hæc inquirere sagaciter destinaret; sed, custodia vallato

---

(1) [Clun., *reginæ, statim illa ad convivium provocat.*] *Colb. m., *reginæ, statim illa eum ad convivium provocat.*

(2) Vino absyntiaco, non barbari solum, sed et Romani utebantur in conviviis.

(3) Is erat episcopus Bajocassinus (vid. lib. IX, cap. 13) cujus sedes est prima in Lugdun. II, post metropolim. Unde viduatæ Rotomagensis ecclesiæ curam tunc suscepit.

suorum, nihil ei nocere potuerunt. Itaque cum hæc ad Guntchramnum regem perlata fuissent, et crimen super mulierem jaceretur, misit tres episcopos ad filium, qui esse dicitur Chilperici, quem superius Clotharium scripsimus vocitatum, id est Arthemium Senonicum, Veranum Cavellionensem (1), et Agrecium Tricassinum, ut scilicet cum his qui parvulum nutriebant, perquirerent hujus sceleris personam, et in conspectu ejus exhiberent. Quod cum sacerdotes locuti fuissent, responderunt seniores : « Nobis prorsus « hæc facta displicent, et magis ac magis ea cupimus « ulcisci. Nam non potest fieri, ut, si quis inter nos « culpabilis invenitur, in conspectum regis vestri de- « ducatur (2), cum nos possimus nostrorum facinora « regali sanctione comprimere. » Tunc sacerdotes dixerunt : « Noveritis enim, quia si persona quæ hæc per- « petravit, in medio posita non fuerit, rex noster « cum exercitu huc veniens, omnem hanc regionem « gladio incendioque vastabit : quia manifestum est « hanc interfecisse gladio episcopum, quæ maleficiis « Francum jussit interfici. » Et, his dictis, discesserunt, nullum rationabile responsum accipientes ; obtestantes omnino, ut nunquam in ecclesia illa Melantius, qui prius in loco Prætextati subrogatus fuerat, sacerdotis fungeretur officio.

---

(1) Sic mss. et recte : nam Cabillonensem ecclesiam tunc Flavius, Cavellionensem vero, seu Cavellicensem, *Cavaillon*, Veranus, regebant : uterque conc. Matisc., an. 585, subscripsit. Editi male *Cabillonensem*. [Clun., *Cavillonensim.*) * Ita Colb. m.

(2) * Colb. a., *nam potest fieri.... in conspectum regis nostri deducatur.*

XXXII. Multa (1) enim hoc tempore mala gesta sunt. Nam Domnola, relicta quondam Burgoleni, quæ fuit filia Victorii Redonensis episcopi, quam Nectarius matrimonio copulaverat, intentionem de vineis cum Boboleno (2), referendario Fredegundis, habebat. Audiens eam in has vineas advenisse, misit nuntios obtestantes, ne ingredi penitus in hanc possessionem præsumeret. Quod illa despiciens, et res patris sui fuisse proclamans, ingressa est. Tunc ille, commota seditione, super eam cum armatis viris inruit. Qua interfecta, vineas (3) vindemiavit, resque diripuit; et tam viros quam mulieres, qui cum ea (4) erant, interfecit gladio, nec remansit ex his, nisi qui fuga labi potuit.

XXXIII. Exstitit autem in his diebus apud urbem Parisiacam mulier quæ diceret (5) incolis : « Fugite « ab urbe, et scitote eam incendio concremandam. » Quæ cum a multis inrideretur, quod hæc aut sortium præsagio diceret, aut vana aliqua somniasset, aut certe dæmonii meridiani (6) hæc instinctu proferret, res-

(1) * Hoc cap. cum quatuor sequentibus absunt in codd. Reg. *B* et Colb. a.

(2) Regm., *Bodoleno.* Cap. præc. et infra, cap. 42, dicitur *Beppolenus*, lib. v, cap. 43.

(3) [Dub., *vineas vindicavit.*]

(4) [Clun., *cum ea venerant.*] * Ita Colb. m.

(5) [Clun., *dicebat incolis : Fugite, o miseri, ab urbe.*] * Ita Colb. m.

(6) * Vid. *Mirac. S. Martin.*, lib. IV, cap. 36. Ex hoc Mirac. cap. et aliis SS. Vitis Mabillonius observat Dæmonium Meridianum, seu ejus incursum, apud veteres appellari subitam et apertam morbi violenti incursionem, qua quis repente sensuum aut mentis facultate privatus videbatur. Sic autem appellabatur, quod crederetur a dæmone imprimi et quod summo die contingere soleret.

pondit : « Nequaquam est ita ut dicitis ; nam in veritate « loquor, quia vidi per somnium a basilica (1) sancti « Vincentii venientem virum inluminatum, tenentem « manu cereum, et domos negotiantum ex ordine suc-« cendentem. » Denique post tertiam noctem, quod hæc mulier est effata, inchoante crepusculo, quidam e civibus, accenso lumine, in promtuarium est ingressus ; adsumtoque (2) oleo ac ceteris quæ necessaria erant, abscessit, lumine secus cupellam olei derelicto. Erat enim domus hæc prima secus portam quæ ad meridiem pandit egressum. Ex quo lumine adprehensa domus incendio concrematur, de qua et aliæ adprehendi cœperunt. Tunc diruente igne super vinctos carceris, adparuit eis beatus Germanus, et comminuens trabem atque catenas, quibus vincti tenebantur, reserato carceris ostio, vinctos abire permisit incolumes. Illi vero egressi se ad basilicam sancti Vincentii, in qua sepulcrum habetur beati antistitis, contulerunt. Igitur cum per totam civitatem huc atque illuc flante vento flamma ferretur, totisque viribus regnaret incendium, adpropinquare ad aliam portam cœpit, in qua beati Martini oratorium habebatur : quod ob hoc aliquando factum fuerat, eo quod ibi lepram maculosi hominis osculo depulisset (3). Vir autem qui eum intextis virgultis in sublime construxerat, confisus in Domino, nec de beati Martini virtute diffusus, se resque suas intra ejus parietes ambivit, dicens : « Credo « enim, et fides mea est, quod repellat ab hoc loco « incendium, qui sæpius incendiis imperavit, et in

(1) [Clun., *ad basilicam.*]
(2) Sic Casin.; cæteri, *assumtoque eo*, aut *ab eo.*
(3) *Vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *b.*)

« hoc loco leprosi hominis cutem, osculo medente, « purgavit. » Adpropinquante enim illuc incendio, ferebantur validi globi flammarum, qui percutientes parietem (1) oratorii, protinus tepescebant. Clamabat autem populus viro ac mulieri : « Fugite, o miseri, « ut evadere possitis : ecce jam ignium pondus super « vos deruit; ecce favillæ incendii cum carbonibus, « tamquam validus imber, ad vos usque distenditur; « egredimini ab oratorio, ne cum eodem incendio « concrememini. » At illi orationem fundentes, nunquam ab his vocibus movebantur. Sed nec mulier se unquam a fenestra, per quam interdum flammæ ingrediebantur, amovit; quæ erat spe firmissima de virtute beati antistitis præmunita. Tantaque fuit virtus beati pontificis, ut non solum hoc oratorium cum alumni proprii domo salvaret; verum etiam nec aliis domibus quæ in circuitu erant, nocere flammis dominantibus permisisset : ibique cecidit incendium, quod ab una parte pontis cœperat desævire. Ab alia vero parte, tam valide cuncta conflagravit, ut amnis finem imponeret. Verumtamen ecclesiæ non sunt adustæ cum domibus suis. Aiebant enim hanc urbem quasi consecratam fuisse antiquitus, ut non ibi incendium prævaleret, non serpens, non (2) glis adparuisset. Nuper autem cum cuniculus pontis emundaretur, et cœnum de quo repletum fuerat, auferretur, serpentem gliremque æreum repererunt. Quibus ablatis, et glires ibi deinceps extra numerum, et serpentes adparuerunt; et postea incendia perferre cœpit.

---

(1) [Clun., *faciem parietis oratorii.*] * Ita Colb. m.
(2) [Dub., *non glerus;* Clun., *non glirus.*] * Colb. m., *non glirus.*

XXXIV. Et quia princeps tenebrarum mille habet artes nocendi; quid de reclausis ac Deo devotis (1) nuper gestum fuerit, pandam. Vennocus Britto, presbyterii honore præditus, cujus in alio libro meminimus (2), tantæ se abstinentiæ dedicavit, ut indumento de pellibus tantum uteretur, cibum de herbis agrestibus incoctis sumeret; vini vero tantum vas ad os poneret, quod magis putaretur libare osculo quam haurire. Sed cum eidem devotorum largitas frequenter exhiberet vasa hoc plena liquore, didicit, quod pejus est, extra modum haurire, et in tantum dissolvi potione, ut plerumque ebrius cerneretur. Unde factum est ut, invalescente temulentia, tempore procedente, a dæmonio correptus, per energiam vexaretur, in tantum ut, accepto cultro, vel quodcumque genus teli, vel lapidem, aut fustem potuisset adripere, post homines insano furore discurreret; unde necessitas exegit, ut catenis vinctus custodiretur in cellula. In hac quoque damnatione per duorum annorum spatia debacchans, spiritum exhalavit. Alius quoque Anatolius Burdegalensis, puer, ut ferunt, annorum duodecim, cum esset famulus cujusdam negotiatoris, petiit sibi ad reclusionem licentiam tribui. Sed, resistente diu domino, putans eum in hoc tepescere, atque implere non posse in hac ætate quod nitebatur appetere; tandem, victus precibus famuli, facultatem tribuit, ut id quod flagitabat impleret. Erat autem ibi crypta ab antiquis transvoluto elegantique opere exposita, in cujus angulo erat cellula parva de qua-

(1) * Colb. m., *quid de reclausis nuper a Deo devotis.*

(2) Lib. v, cap. 22.

dratis lapidibus clausa, in quam vix unus stans homo recipi posset. In hanc cellulam puer ingreditur; in hac per octo aut eo amplius annos commoratus, tenui cibo potuque contentus, vigiliis orationibusque vacabat. Post hæc pavorem validum perpessus, clamare cœpit intrinsecus se torqueri. Unde factum est ut, adjuvante eum, ut credo, diabolicæ partis militia (1), amotis quadris quibus conclusus tenebatur, elideret parietem in terram, conlidens palmas, et clamans se a sanctis Dei peruri. Cumque diutissime in hac insania teneretur, et sancti Martini crebrius confiteretur nomen, ac diceret se potius ab eo quam a sanctis aliis cruciari, Turonis adducitur. Sed malus spiritus, credo, ob virtutem atque magnitudinem Sancti compressus, nequaquam hominem mutilavit. Nam in loco ipso per anni curriculum degens, cum nihil mali pateretur, regressus est; sed rursus quibus caruerat incurrit.

XXXV. Legati de Hispaniis ad regem Guntchramnum venerunt cum multis muneribus, pacem petentes, sed nihil certi accipiunt in responsis. Nam anno præterito, cum exercitus Septimaniam debellasset, naves quæ de Galliis in Galliciam abierant, ex jussu Leuvichildi regis vastatæ sunt, res ablatæ, homines cæsi atque interfecti, nonnulli captivi abducti sunt. Ex quibus pauci quodammodo scaphis erepti, patriæ quæ acta fuerant nuntiaverunt.

XXXVI. Igitur apud Childebertum regem Magnovaldus, causis occultis, ex jussu regis, interficitur

---

(1) * [Clun., *malitie.*] * Colb. m., *malitia*; et infra, *malignus spiritus*.

hoc modo. Stante infra Mettensis urbis palatium rege, et ludum spectante, qualiter animal caterva canum circumdatum fatigabatur, Magnovaldus arcessitur. Qui veniens, et nesciens quæ agenda erant, cum reliquis dissolutus risu, prospicere pecudem cœpit. At is cui jussum fuerat, cum videret eum spectaculo intentum, librata securi, caput ejus inlisit: qui cecidit et mortuus est, ac per fenestram domus projectus, a suis sepultus est; resque ejus protinus direptæ, et ærario publico, quantum repertum est, sunt inlatæ. Autumabant tamen quidam, eo quod post mortem fratris diversis plagis conjugem adfectam interfecisset, et uxorem fratris adscisset thoro, exstitisse causam qua interimeretur.

XXXVII. Post hæc Childeberto regi filius natus est, qui a Magnerico, Treverorum episcopo, de sacro fonte susceptus, Theodobertus est vocitatus. De quo tantum gaudium Guntchramnus rex habuit, ut statim legatos dirigens, multa ei munera transmitteret, dicens: « Per hunc enim Deus erigere Francorum re« gnum propria majestatis suæ pietate dignabitur, si « huic pater, aut ipse vixerit patri (1). »

XXXVIII. Anno denique undecimo regni Childeberti regis, legati iterum de Hispaniis venerunt, pacem petentes; sed nihil certi obtinentes, regressi sunt. Richaredus autem, filius Leuvichildi, usque Narbonam venit, et intra terminum Galliarum prædas egit, et clàm regressus est.

(1) * Reg. *B* et Colb. a., *aut ipse superviveret patri.*

XXXIX. Eo (1) anno multi episcoporum obierunt. Badegisilus vero Cenomannorum episcopus, vir valde sævus in populo, auferens sive diripiens injuste res diversorum. Ad cujus animum acerbum atque immitem conjunx accesserat sævior (2), quæ illum in committendis sceleribus, nequissimis consilii stimulis perurgebat. Nec præteribat dies, aut momentum ullum, in quo non aut in spoliis civium, aut in diversis altercationibus grassaretur. Quotidie autem cum judicibus causas discutere, militias sæculares exercere, sævire in alios, alios cædibus agere non cessabat, manibus etiam propriis verberare progrediebatur (3) multos, ac dicere: « Num ideo quia clericus factus sum, ultor « injuriarum mearum non ero? » Sed quid dicam de ceteris, cum nec ipsis quoque germanis parceret, sed ipsos magis exspoliaret? Cum quo nunquam (4) justitiam de rebus paternis maternisve adsequi potuerunt. Quinto autem anno episcopatus sui expleto, cum jam sextum ingrediens, epulum civibus cum immensa lætitia præparasset, a febre correptus, annum quem cœperat protinus morte imminente finivit. In cujus locum Bertchramnus, Parisiacus archidiaconus, subrogatus est. Qui multas altercationes cum relicta illius defuncti habuisse probatur, eo quod res, quæ tem-

---

(1) Hoc caput cum quatuor sequentibus deest in Colb. a. et Vat. * Eadem desunt in Reg. *B.*

(2) Vide lib. vi, cap. 9. Conjux Badegisili Magnatrudis appellatur infra, lib. x, cap. 5. Distinguendus est Badegisilus à Bertegesilo qui eamdem sedem bis invasit.

(3) [Dub., *verberare, protercre multos*; Clun., *verberare, pejerare multos.*]

(4) * *Cum non nunquam justam*, Colb. m

pore Badegisili episcopi ecclesiæ datæ fuerant, tanquam proprias retinebat, dicens : « Militia hæc fuit « viri mei. » Et, licet invita, tamen cuncta restituit. Erat enim ineffabili malitia : nam sæpius viris omnia pudenda cum ipsis ventris pellibus incidit; feminis secretiora corporis loca laminis candentibus perussit : sed et multa alia inique gessit, quæ tacere melius putavi. Obiit et Sabaudus, Arelatensis episcopus (1); in cujus locum Licerius, regis Guntchramni referendarius, est adscitus. Gravis tunc Provinciam ipsam lues depopulata est. Obiit et Evantius, Viennensis episcopus; in cujus sedem Virus presbyter de senatoribus, rege eligente, substituitur. Multique eo anno sacerdotum ex hoc mundo migraverunt : quod præterire volui (2), eo quod unusquisque in urbe sua sui reliquerit monimenta.

XL. Fuit autem et in urbe Turonica Pelagius quidam, in omni malitia exercitatus, nullum judicem metuens, pro eo quod jumentorum fiscalium custodes sub ejus potestate consisterent. Ob hoc furta, superventa, pervasiones, cædes, diversaque scelera, tam in fluminibus quam in terris, agere non cessabat. Nam plerumque arcessitum, et minacibus lenibusque verbis, ut ab hac malitia desisteret, prohibere volui : sed magis odia quam aliquem fructum justitiæ ab eo recepi, juxta illud Salomoniacæ Sapientiæ proverbium : *Argue stultum, adjiciet odire te* (3). Nam tantum in

(1) Vide lib. IV, cap. 30. Dicitur vulgo *sapaudus*. De Licerio infra, lib. IX, cap. 23.

(2) Regm., *nolui*.

(3) Prov., IX, 8.

me odium miser habebat, ut sæpius, spoliatis cæsisque hominibus sanctæ (1) ecclesiæ, exanimes reliquerit, causas qualiter ecclesiæ vel basilicæ Sancti Martini damna intenderet, inquirens. Unde factum est ut quadam vice venientes homines nostros, atque echinum (2) in vasis deferentes cæderet, protereret, ipsaque vasa caperet. Quod factum cum comperissem, eum a communione suspendi, non quasi ultor injuriæ meæ, sed ut facilius eum ab hac insania redderem emendatum. At ille electis duodecim viris, ut hoc scelus pejeraret (3), advenit. Sed cum ego nullum vellem sacramentum suscipere; compulsus ab eo, vel a civibus nostris, amotis reliquis, ipsius tantum juramentum suscepi, jussique eum recipi in communionem. Erat autem eo tempore mensis primus. Adveniente autem mense quinto, quo prata secari solent, pratum sanctimonialium, quod termino prati sui adhærebat, pervadit. In quo statim ut falcem misit, febre correptus, die tertia spiritum exhalavit. Deposuerat (4) enim sibi sepulcrum in basilica sancti Martini vici Condatensis, quod detectum sui et (5) effractum in frusta reperiunt. Sic postea in porticu ipsius basilicæ est sepultus. Vasa quoque echini, quæ pejeraverat, post obitum illius ab ejus promtuario sunt delata. Manifestata est autem virtus beatæ Mariæ (6), in cujus basilica miser sacramentum protulit mendax.

(1) * Colb. m., *sanctæ Dei ecclesiæ.*

(2) * Colb. m., *æchinum.*

(3) [Dub., *scelus perjuraret*; Clun., *viris, pejerare advenit.*] * Sic Colb. m.

(4) [Clun., *disposuerat.*]

(5) Regm., *detectum, sive effractum.*

(6) Bad., *sancti Martini.*

XLI. Cum autem per totam terram sonus ille percurreret Prætextatum episcopum a Fredegunde fuisse interfectum, illa quoque quo facilius detergeretur a crimine adprehensum puerum cædi jussit vehementer, dicens : « Tu hoc blasphemium super me intulisti, ut « Prætextatum, urbis Rothomagensis episcopum, gla- « dio adpeteres. » Et tradidit eum nepoti ipsius sacerdotis. Qui cum eum in supplicio posuisset, omnem rem evidenter aperuit, dixitque : « A regina enim Frede- « gunde centum solidos accepi, ut hoc facerem ; a « Melantio vero episcopo quinquaginta ; et ab archi- « diacono civitatis alios quinquaginta; insuper et pro- « missum habui, ut ingenuus fierem, sicut et uxor « mea. » In hac voce illius, evaginato homo ille gladio prædictum reum in frusta concidit. Fredegundis vero Melantium, quem prius episcopum posuerat, ecclesiæ instituit (1).

XLII. Dum a Fredegunde Beppolenus dux valde fatigaretur, nec juxta personam suam ei honor debitus impenderetur, cernens se despici, ad Guntchramnum regem abiit. A quo accepta potestate ducatus super civitates illas, quæ ad Chlotharium Chilperici regis filium pertinebant, cum magna potentia pergit; sed a Rhedonicis non est receptus. Andegavis vero veniens, multa mala ibidem gessit, ita ut annonas, fœnum, vinum, et quicquid reperire potuisset in domibus civium ad quas accesserat, nec exspectatis clavibus,

---

(1) [Dub., *instituit. Per quam cum Beppolenus;* Clun., *instituit. Factum est ut Bipolenus dux fatigaretur.*] * Colb. m. cum Clun. convenit; sed in hoc cod., verba *factum est*, etc., novum caput inchoant.

disruptis ostiis devastaret : multosque de habitatoribus loci cædibus adfecit, protrivitque; Domigisilo quoque metum intulit, sed pacificatus est cum eo. Accedens autem ad urbem, dum epularetur cum diversis in tristega (1), subito effracto pulpito domus, vix semivivus evasit, multis debilitatis : in eisdem tamen malis perdurans quæ prius gesserat. Multa tunc et Fredegundis in regno filii sui de rebus ejus evertit. Ipse quoque ad Rhedonicos rediens, et eos regi Guntchramno subdere cupiens, filium suum in hoc loco reliquit. Qui non multo intercedente tempore, inruentibus Rhedonicis, interemtus est cum multis honoratis viris. Hoc anno multa signa adparuerunt : nam mense septimo arbores visæ sunt floruisse; sed et multæ, quæ prius poma habuerant, nova dederunt, quæ usque ad natalis Dominici tempora in ipsis arboribus habita sunt. Fulgor per cœlum in modum serpentis cucurrisse visus est.

XLIII. Anno quoque duodecimo Childeberti regis (2), Nicetius Arvernus rector Massiliensis provinciæ (3), et reliquarum urbium quæ in illis partibus ad regnum regis ipsius pertinebant, est ordinatus. Antestius vero in Andegavo a rege Guntchramno dirigitur, multis ibidem damnis adfligens eos, qui in morte Domnolæ, uxoris Nectarii, mixti fuerunt. Resque Beppoleni (4), eo quod fuerit hujus caput sceleris, in fiscum redi-

(1) Colb. m., Regm., [Dub. et Clun.,] *tristico*; Bec. nihil habet.
(2) Ann. 587.
(3) Vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *c*.)
(4) Ed. aliquot, ut supra cap. 32, *Boboleni*. [Ita Dub. et Clun.] Ita et Colb. m. — Regm., *Bobelleni*. [Paulo post. Dub., *Nonnitium episc.*]

gens, Namnetas accessit; ac lacessere Nonnichium episcopum cœpit, dicens : « Quia filius tuus in hoc « facinore est admixtus, ut dignas pro commissis suis « pœnas luat meritum exigit. » Sed puer, conscientia accusante territus, ad Chlotharium, filium Chilperici, aufugit; Antestius vero, acceptis fidejussoribus ab episcopo ut in præsentia regis adesset, Santonas venit. Sonus autem his diebus exierat, quod Fredegundis occultos in Hispanias nuntios dirigeret, eosdem a Palladio, Santonicæ urbis episcopo, clam susceptos, et inantea transmissos fuisse. Erant autem eo tempore dies quadragesimæ sanctæ, et episcopus in insulam maris orationis causa secesserat. Secundum consuetudinem autem, dum ad dominicæ cœnæ festa ad ecclesiam suam, populo exspectante, rediret, ab Antestio in via vallatur. Qui, nec discussa rei veritate, dicebat : « Non ingredieris urbem, sed exsilio condemnaberis, « quia suscepisti nuntios inimicæ domini nostri regis.» At ille : « Nescio, ait, quid loquaris. Tamen quia dies « sancti imminent, accedamus ad urbem, decursisque « sollemnitatum sanctarum festis, postea quæcumque « volueris oppone, rationem a me accipies : quia quod « reputas nihil est. » At ille : « Nequaquam, inquit, « sed non adtinges limina ecclesiæ tuæ, quia infidelis « adparuisti domino nostro regi. » Quid plura? tenetur in via episcopus, domus ecclesiæ describitur, resque diripiuntur. Cives cum homine (1) obtinere non queunt, ut saltem, vel celebrata sollemnitate paschali, discutiatur. Hisque supplicantibus, et illo (2) reni-

(1) Id est *ab homine*, scilicet Antestio.

(2) [Dub., *illo renuente.*]

tente, tandem patefacit vulnus quod latebat in pectore. « Si, inquit, domum, quam intra territorii « Biturici terminum habere dignoscitur, meæ ditioni, « facta venditione, subdiderit, quæ flagitatis facio : « alioquin non effugiet manus meas, nisi trudatur (1) « in exsilium. » Metuit negare episcopus : scripsit, subscripsitque, ac tradidit agrum; et sic, datis fidejussoribus de præsentia sua ante regem, in civitatem ingredi permissus est. Transactis igitur diebus sanctis, ad regem pergit; adfuit et Antestius, sed nihil de his quæ opponebat episcopo potuit adprobare. Episcopus autem ad urbem redire jubetur, et usque ad synodum futuram dilatatur, si forte aliqua de his quæ opponebantur, evidentius possint agnosci. Adfuit et Nonnichius episcopus (2), qui, datis multis muneribus, abscessit.

XLIV. Fredegundis vero, quasi ex nomine filii sui, legatos ad Guntchramnum regem dirigit. Qui, reserata petitione, accepto responso, valedicentes abscedunt; sed, nescio quibus causis, paullulum apud metatum suum remorati sunt. Mane autem facto, procedente rege ad matutinas, ac præeunte cereo, visus est homo quasi ebrius in angulo oratorii dormitare, accinctus gladio, cujus hasta pariete sustentabatur. Hoc viso, rex exclamavit, dicens non esse simpliciter, hominem sub hoc horrore noctis tali in loco quiescere. Oppressus autem, et loris revinctus, interrogabatur

(1) [Dub., *nisi tradatur exilio.*]

(2) Hic erat episcopus Namnetensis, Felicis successor, ut supra dicitur lib. VI, cap. 15. Alius fuit ejusdem sedis episcopus Nonnichius seu Nunichius qui, sæculo superiori, conc. Venetensi subscripsit.

quid sibi hæc vellent quæ ageret. Nec mora supplicio subditus, dicit se a legatis qui advenerant emissum fuisse, ut rex deberet interfici. Denique adprehensi legati Fredegundis, nihil de his quæ interrogati sunt confitentur, dicentes : « Nos nihil ad aliud missi, nisi « ut legationem quam suggessimus deferremus. » Tunc hominem illum diversis (1) plagis adfectum, et carceri mancipatum, legatos per diversa loca exsilio condemnari præcipit. Manifestissime enim patuit sub hoc dolo a Fredegunde fuisse directos, ut regem interficere deberent, quod misericordia Domini non permisit; inter quos Baddo (2) senior habebatur.

XLV. Cum autem legati de Hispaniis crebro ad regem Guntchramnum venirent, et nullius pacis gratiam obtinere potuissent, sed magis inimicitia pullularet. Rex Guntchramnus Albigensem urbem nepoti suo Childeberto reddidit. Quod cernens Desiderius dux, qui maxime in ejusdem urbis territorio meliora facultatis suæ condiderat; timens ne ultio expeteretur ab eo propter antiquam inimicitiam, quod aliquando in eadem civitate exercitum gloriosæ memoriæ Sigiberti regis graviter adfecisset; cum Tetradia uxore sua, quam Eulalio tunc Arverno comiti abstulerat, in termino Tholosano cum rebus omnibus transiens, exercitum commovet, et contra Gotthos abire disponit, divisis prius, ut ferunt, rebus inter filios et conjugem; adsumtoque secum Austrovaldo comite, Carcassonam petiit. Præparaverant enim se, hoc audito,

(1) [Clun., *diversis pœnis*.]
(2) Cod. Colb. a., *Batto*.

urbis illius cives, quasi resistere volentes : audierant autem de his prius. Denique, inito bello, fugere Gotthi cœperunt, et Desiderius cum Austrovaldo a tergo cædere hostem. Illis quoque fugientibus, hic cum paucis ad urbem accessit : lassati enim fuerant equites sociorum. Tunc ad portam urbis accedens, vallatus a civibus qui intra muros erant, interfectus est cum his omnibus, qui eum fuerant prosecuti : ita ut vix pauci exinde quodammodo evaderent, qui rem, ut gesta fuerat, nuntiarent. Austrovaldus vero, audiens Desiderium mortuum, de via regressus, ad regem perrexit; qui mox in ejus locum dux statuitur.

XLVI. Post (1) hæc Leuvichildus, rex Hispanorum, ægrotare cœpit; sed, ut quidam adserunt, pœnitentiam pro errore hæretico agens, et obtestans ne huic hæresi quisquam reperiretur consentaneus, in legem catholicam transiit; ac per septem dies in fletu perdurans pro his quæ contra Deum inique molitus est, spiritum exhalavit (2); regnavitque Richaredus, filius ejus, pro eo.

---

(1) Hoc caput deest in Colb. a. et Vat. * Deest et in Reg. *B*.

(2) * Leuvigildus obiit ann. 586; non igitur anno Childeberti XII, ut ex Gregorio colligere est, sed XI.

LIBER NONUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI NONI (1).

(1) * Hi capitulorum tituli desunt in Reg. *B*.
(2) * Colb. m., *et post diu*.
(3) * Colb. m., *a Guntchamno rege*, sed mendose.

I. Igitur (2) post mortem Leuvichildi (3) Hispanorum regis, Richaredus filius ejus fœdus iniit cum Goisvintha relicta patris sui, eamque ut matrem suscepit (4). Hæc enim erat mater Brunichildis reginæ, matris Childeberti junioris. Richaredus vero de alia uxore erat filius Leuvichildi. Denique cum noverca habito consilio, legatos ad Guntchramnum regem atque Childebertum dirigit, dicens : « Pacem habete nobiscum, « et ineamus fœdus, ut adjuti præsidio vestro, cum « necessitas poposcerit, simili nos (5) conditione, in« tercedente caritate, muniamus. » Venientes vero legati, qui ad Guntchramnum regem directi erant,

(1) * Colb. m., *de temperie anni præsentis.*

(2) * Hoc caput cum sequenti deest in Colb. a., Vat. et Reg. *B.*

(3) * Colb. m., *Leuvieldi* et *Goesintham.*

(4) Hæc tamen postea cum Uldila, episcopo ariano, juncta, Reccaredo insidias paravit.

(5) Sic omnes omnino editi et scripti. Tamen legendum est, nisi fallor, *simili vos conditione,* aut sane, *simili nos conditione.... vos muniamus.*

apud Matascense (1) opidum jussi sunt residere; ibique transmissis viris rex causas cognovit, sed recipere noluit verba eorum. Unde talis postmodum inter eos inimicitia pullulavit, ut ad civitates Septimaniæ nullum de regno ejus transire permitterent. Hi vero qui ad Childebertum regem venerunt, cum caritate recepti sunt; datisque muneribus, accepta pace, cum muneribus sunt regressi.

II. Eo anno beatissima Radegundis ab hoc mundo migravit. Quæ magnum planctum in monasterio quod constituerat dereliquit; fuique et ego præsens ad eam sepeliendam. Obiit autem mense sexto, tertia decima die mensis, sepulta (2) post triduum. Quæ autem ibi ipsa die virtutes adparuerunt, et qualiter fuerit funerata, in libro Miraculorum (3) plenius scribere studui.

III. Interea advenit festivitas sancti Marcelli, quæ apud urbem Cabillonensem mense septimo celebratur, et Guntchramnus rex adfuit. Verum ubi, peractis sollemnibus (4), ad sacrosanctum altarium communicandi gratia accessisset, venit quidam quasi aliquid suggesturus. Qui dum properat contra regem, culter ei de manu dilabitur; adprehensoque repente, alium cultrum evaginatum in manu ejus reperiunt. Nec mora,

---

(1) Sic omnes mss.; Colb. et Bign. *Matescense*. Utrobique Matisco intelligi debet.

(2) * Colb. m., *sepulta. Post triduum autem*, etc.

(3) Lib. *de Gloria Confess.*, cap. 106. Agit item de ea, lib. 1 *de Gloria Martyr.*, cap. 5.

(4) Observanda est hic vetus Gallicanæ Ecclesiæ consuetudo, sacram communionem, non nisi post peractam missam, administrandi.

eductus a basilica sancta, vinctus, et tormentis addictus, confitetur se emissum ad interficiendum regem, dicens : « Sic enim tractavit qui me misit. » Quia cognovit rex multorum in se odia adgregata, et suspectus ne percutiatur, omnino se a suis vallari præcipit; nec reperitur aditus qualiter ad eum cum gladiis (1) possit accedere, nisi in ecclesia, in qua securus et nihil metuens stare dignoscitur, transverberetur. Sed et his de quibus locutus fui adprehensis, multis interemtis, hunc verberatum plagis dimisit vivum, quia nefas putavit, si is qui ab ecclesia eductus fuerat, truncaretur.

IV. (2) Eo anno Childeberto regi alius filius natus est, quem Veranus Cavillonensis (3) episcopus suscipiens a lavacro, Theodorici nomen posuit. Erat enim eo tempore ipse pontifex magnis virtutibus præditus, ita ut plerumque infirmis signum crucis imponens, statim sanitati, tribuente Domino, restauraret.

V. Prodigia (4) quoque multa dehinc adparuerunt. Nam vasa per domos diversorum, signis nescio quibus caraxata sunt, quæ res nullo unquam modo, aut eradi

(1) [Dub., *possemus*; Clun., *possimus accedere.*] * Reg. *B*, *possint*; Colb. m., *possimus*.

(2) Hoc caput deest in codd., Colb. m., Regm. [et Clun.] quamvis in iis recenseatur in hujus libri capitum indiculo.

(3) Sic pro *Cavellionensis* cum Chesn. al. habent Bec. et Colb. a. et quidem recte, ut jam supra observavimus ad cap. 31, lib. VIII. [Dub., *Cavellonensis.*] Theodorici nativitatem Fredegarius anno sequenti consignat.

(4) Deest istud caput cum tribus sequentibus in Colb. a. et Vat. * Eadem desunt in Reg. *B*.

potuit, aut deleri. Incœptum est autem hoc prodigium ab urbis Carnotenæ territorio; et veniens per Aurelianensem, usque Burdegalensem terminum peraccessit, non prætermittens ullam urbem quæ fuit in medio. In vineis vero mense octavo, transacta vindemia, palmites novos cum uvis deformatis adspeximus. In aliis arboribus frondes novæ, et nova visa sunt poma. Radii a parte aquilonis adparuerunt. Adserebant nonnulli vidisse se serpentes ex nube delapsos. Alii adfirmabant villam cum casis et hominibus subitanea internecione evanuisse; et multa alia signa adparuerunt (1), quæ aut regis obitum adnuntiare solent, aut regionis excidium. Vindemia eo anno tenuis, aquæ validæ, pluviæ immensæ, flumina quoque granditer adaucta fuerunt.

VI. Fuit eo anno in urbe Turonica Desiderius nomine, qui se magnum quemdam esse dicebat, adserens se multa posse facere signa. Nam et nuntios inter se, atque Petrum Paulumque apostolos discurrere jactitabat. Ad quem, quia præsens non eram, rusticitas populi multa confluxerat, deferentes secum cæcos et debiles, quos non sanctitate sanare, sed errore necromantici (2) ingenii quærebat inludere. Nam hos qui erant paralytici, aut alia impediti debilitate, jubebat valide extendi, ut quos virtutis divinæ largitione dirigere non poterat, quasi per industriam restauraret. Denique adprehendebant pueri ejus manus hominum, alii vero pedes, tractosque diversas in partes, ita ut nervi putarentur abrumpi : cum non sanarentur, di-

(1) [Clun., *apparuisse*.] * Ita Colb. m.
(2) * Hic et paulo post Colb. m. habet *nigromantia* pro *necromantia*.

mittebantur exanimes. Unde factum est ut in hoc supplicio multi spiritum exhalarent. Tantumque miser elatus erat, ut minorem (1) se beatum Martinum esse diceret, se vero apostolis coæquaret. Nec mirum, si hic similem se dicat apostolis, cum ille auctor nequitiæ, a quo ista procedunt, Christum se in fine sæculi fassurus sit. Nam de hoc animadversum est, ut superius diximus, errore necromanticæ artis fuisse imbutum : quia, ut adserunt qui eum viderunt, cum quisque de eo procul et abdite quicquam locutus fuisset mali, coram populo adstante improperabat, dicens, « Quia hoc et illud de me effatus est, quæ sanctitate « mea erant indigna. » Et quo alio nisi nuntiantibus dæmoniis id cognoscebat? Habebat autem cucullum ac tunicam de pilis caprarum; et in præsenti quidem abstinens erat a cibis et potu; clam autem, cum in diversorium venisset, ita infarcibat (2) in ore, ut minister non occurreret tantum poscenti porrigere. Sed detecta dolositate ejus, et a nostris deprehensa (3), ejectus est extra urbis terminum. Nec cognovimus deinceps quo abisset : dicebat tamen civem se esse Burdegalensem. Nam et ante hos septem annos fuit et alius magnus (4) valde seductor, qui multos decepit dolositate sua. Hic enim colobio (5) indutus erat, amictus desuper sindone, crucem ferens, de qua dependebant ampullulæ, quas dicebat oleum sanctum

(1) Bec. et Casin., *juniorem.* [Clun., *juniorem sibi.*] * Ita Colb. m.

(2) [Clun., *infercibat potum in ore.*] * Ita Colb. m.

(3) * Colb. m., *et a nostris deprehensus est et ejectus extra.*

(4) [In Clun. deest *magnus.*] * Et in Reg. *B.*

(5) Colobium vestis erat absque manicis, quibus uti solebant Ægypti monachi, apud Cassian., lib. 1, Instit., cap. 5.

habere. Aiebat enim se de Hispaniis adventare, ac reliquias beatissimorum martyrum Vincentii levitæ Felicisque martyris exhibere. Sed cum jam vespere ad basilicam sancti Martini Turonis advenisset, et nos in convivio resideremus, mandatum misit, dicens : « Occurrant reliquiis sanctis. » Cui nos, quia hora jam præterierat, diximus : « Requiescant beatæ reliquiæ « super altarium, donec mane procedamus ad oc- « cursum earum. » Sed hic primo diluculo consurgens, nec exspectatis nobis, advenit cum cruce sua, et in cellula nostra adfuit. Stupefactus ego, et admirans levitatem, interrogo quid hæc sibi velint. Respondit quasi superbus et inflata (1) voce : « Meliorem, inquit, « occursum nobis exhibere debueras. Sed hæc ego in « aures Chilperici (2) regis ingeram; ille autem ulcis- « cetur despectionem meam. » Et ingressus in oratorium, me postposito, ipse capitellum unum, atque alterum, ac tertium dicit; ipse orationem profert, et ipse consummat; elevataque iterum cruce, abiit. Erat enim ei et sermo rusticus, et ipsius linguæ latitudo turpis atque obscœna; sed nec de eo sermo rationabilis procedebat. Qui usque Parisius accessit. His enim diebus Rogationes publicæ celebrabantur, quæ ante sanctum Dominicæ asscensionis diem agi solent. Factum est autem ut, procedente Ragnemodo pontifice cum populo suo, et loca sancta circumeunte, ut et hic cum cruce sua adveniens, inusitatum populis exhibens indumentum, adjunctisque publicanis ac rusticis mulieribus, et iste chorum suum faceret; et quasi cum sua

(1) [Clun., *aspera voce*.]

(2) Regm., *Childeberti*. Uterque rex tunc erat.

multitudine loca sancta circumire tentat. Hæc cernens episcopus, misit archidiaconum suum, dicens : « Si « reliquias sanctorum (1) exhibes, pone eas paullulum « in basilica, et nobiscum celebra dies sanctos; de- « cursa autem sollemnitate, proficisceris in viam « tuam. » At ille parvipendens quæ ab archidiacono dicebantur, cœpit episcopum conviciis ac maledictionibus prosequi. Sacerdos vero intelligens eum esse seductorem, jussit eum recludi in cellulam. Perscrutatisque cunctis quæ habebat, invenit cum eo sacculum magnum plenum de radicibus diversarum herbarum; ibique et dentes talpæ, et ossa murium, et ungues atque adipes ursinos. Vidensque hæc maleficia esse, cuncta jussit in flumen projici; ablataque ei cruce, jussit eum a termino Parisiacæ urbis excludi. Sed hic, iterum facta altera cruce, cœpit quæ gesserat exercere; captusque ab archidiacono, et catenis vinctus, jussus est custodiri. His diebus Parisius adveneram, et ad basilicam beati Juliani martyris (2) metatum habebam. Nocte igitur insequenti, erumpens miser iste de custodia, cum ipsis quibus erat nexus catenis ad antedictam basilicam sancti Juliani properat; atque in pavimento, in loco quo ego stare solitus eram, ruit, ac sopore vinoque oppressus obdormivit. Nos vero ignari facti, media surgentes nocte ad reddendas Domino gratias, invenimus eum dormientem. De quo tantus fœtor (3) egrediebatur, ut omnium cloacarum

---

(1) [Clun., *reliquias sanctas*.] * Ita Colb. m.

(2) Vide lib. VI, cap. 17.

(3) Alias, *pædor*.

atque secessuum fœtores fœtor ille devicerit (1); sed nec nos, præ hoc fœtore, in basilicam sanctam ingredi poteramus. Accedens vero unus clericorum, clausis naribus, eum excitare nititur, nec potuit : ita enim erat miser madefactus vino. Tunc quatuor accedentes clerici, levantes eum inter manus, in unum angulum basilicæ projecerunt; et exhibentes aquas, abluto pavimento, resperso etiam herbulis odoratis, sic ingressi sumus explere cursum. Nunquam tamen nobis psallentibus potuit excitari, donec, dato terris die, altius solis lampas asscenderet. Dehinc excusatum reddidi sacerdoti. Convenientibus autem episcopis apud urbem Parisiacam, dum hæc in convivio narraremus, ipsum pro castigationis gratia adesse præcipimus. Quo adstante, elevatis Amelius Beorretanæ urbis episcopus oculis, cognoscit eum suum esse famulum, sibique per fugam dilapsum; et sic excusatum receptum reduxit in patriam. Multi enim sunt qui has seductiones exercentes populum rusticum in errorem ponere non desistunt : de quibus, ut opinor, et Dominus in Evangelio ait : *consurgere in novissimis temporibus pseudochristos et pseudoprophetas* (2), *qui dantes signa et prodigia, etiam electos in errorem inducant* (3). De his ista sufficiant; nos potius ad propositum redeamus.

VII. Ennodius cum ducatum urbium Turonicæ atque Pictavæ administraret, adhuc et Vici Juliensis atque Benarnæ (4) urbium principatum accipit. Sed

(1) [Dub., *devinceret;* Clun., *secessorum fœtores vinceret : fœtor ille de vino erat : sed nec.*] * Colb. m. cum Clun. convenit.

(2) Regm., *consurgent pseudochristi,* etc., *inducent.*

(3) Matth., cap. xxiv, v. 24.

(4) Regm., *Bernanæ;* Colb. m. et Bec., *Bernarnæ.* Vulgo *Lescar.*

euntibus comitibus Turonicæ atque Pictavæ urbis ad regem Childebertum, obtinuerunt eum a se removeri. Ille vero ubi se remotum de his sensit, ad civitates superius memoratas properat; sed dum in illis commoraretur, mandatum accepit ut se ab eisdem removeret : et sic accepto otio, ad domum suam reversus, privati operis curam gerit. Vascones vero de montibus prorumpentes in plana descendunt, vineas agrosque depopulantes, domos tradentes incendio, nonnullos abducentes captivos cum pecoribus. Contra quos sæpius Austrovaldus dux (1) processit, sed parvam ultionem exegit (2) ab eis. Gotthi vero propter superioris anni devastationem quam in Septimania regis Guntchramni exercitus fecit, in Arelatensem provinciam prorupe-runt, egeruntque prædas, et captivos abduxerunt usque ad decimum ab urbe milliarium. Unum etiam castrum, Ugernum (3) nomine, cum rebus atque habitatoribus desolantes, nullo resistente, regressi sunt.

VIII. Guntchramnus vero Boso cum exosus reginæ haberetur, cœpit per episcopos ac proceres discurrere, et veniam misero (4) precari, quam ante despexerat. Nam cum rex Childebertus esset junior, Brunichildem reginam sæpe conviciis atque improperiis lacessibat; sed et injuriis, quæ ei ab adversis inferebantur, fautor exstiterat. Sed et rex ad ulciscen-

(1) Supra, lib. VIII, cap. 45, dicitur comes.

(2) Al., *exercuit*.

(3) Regm., *Rigernum*. Vide supra, lib. VIII, cap. 30.

(4) Sic habent scripti et editi. Legendum tamen esse videtur, *veniam miser ab ea precari*; seu, *veniam pro misero precari ab ea quam*; aut saltem, *veniam miser precari quam*. [Cod. Dub. melius, *veniam sero precari*.]

dam injuriam genitricis, jussit eum persequi, atque interfici. Ille vero cum se cerneret positum in discrimine, Viridunensem ecclesiam petiit, per Agericum prorsus episcopum, qui erat regis pater ex lavacro, veniam impetrare confidens. Tunc pontifex ad regem properat, deprecaturque pro eo; cui rex, cum negare nequiret quæ petebat, ait : « Veniat coram nobis; « et, datis fidejussoribus in præsentia patrui (1) mei, « quicquid illius judicium decreverit, exsequamur. » Tunc adductus ad locum ubi rex morabatur, nudatus armis, ac per manicas tentus, ab episcopo repræsentatur regi. Ad cujus provolutus pedes, ait : « Peccavi « tibi ac genitrici tuæ, non obediendo præceptionibus « vestris, sed agendo contra voluntatem vestram atque « utilitatem publicam : nunc autem rogo ut indulgea- « tis malis meis, quæ contra vos gessi. » Rex autem jussit eum elevari a terra, et posuit in manu episcopi, dicens : « Sit penes te, sancte sacerdos, donec in præ- « sentiam Guntchramni regis adveniat. » Et jussit eum discedere.

IX. Post hæc Rauchingus conjunctus cum prioribus regni Chlotharii filii Chilperici, confingens se quasi tractaturum de pace, ut inter terminum utriusque regni nulla intentio aut direptio gereretur, consilium habuerunt, ut scilicet, interfecto Childeberto rege, Rauchingus cum Theodoberto, seniore ejus filio, Campaniæ regnum teneret : Ursio vero ac Berthefredus (2), juniore filio nuper genito, qui Theodo-

(1) Freh. al., *patrini*. Sed nusquam hac voce utitur Gregorius ad designandum susceptorem ex baptismo.

(2) Colb. a., *Bertfredus*, et sic infra.

ricus cognominabatur, ad se suscepto, et excluso Guntchramno rege, reliquum regni tenerent (1): multa etiam contra Brunichildem reginam frementes, ut eam in contumeliam redigerent, sicut prius fecerant in viduitate sua. Rauchingus ergo summa elatus potentia, et, ut ita dicam, ad ipsius regalis sceptri se jactans gloriam pervenire (2), iter præparat ad Childebertum regem accedendi, ut consilium quod inierat posset explere. Sed pietas Domini hæc verba in aures Guntchramni regis prius imposuit. Qui, missis nuntiis clam ad Childebertum regem, omnes ei molitiones has in notitiam posuit, dicens : « Accelera velo« citer ut videamur a nobis : sunt enim causæ quæ agi « debeant. » At ille diligenter inquirens quæ ei nuntiata fuerant, veraque esse cognoscens, arcessiri Rauchingum jussit. Qui cum adfuisset, priusquam eum rex suo jussisset adstare conspectui, datis litteris, et pueris destinatis cum evectione publica qui res ejus per loca singula deberent capere, jussit eum in cubiculum intromitti; locutusque cum eo alia ex aliis, egredi iterum de cubiculo jubet. Cumque egrederetur, a duobus ostiariis pedibus adprehensus, ruit in gradibus ostii, ita ut pars corporis ejus esset intrinsecus, pars vero extrinsecus extenderetur. Tunc ii qui jussi ad hæc explenda parati erant, cum gladiis super eum ruunt; atque ita minutatim caput ejus conliserunt, ut simile totum cerebro putaretur : statimque mortuus est. Tunc denudatus, et per fenestram ejectus,

---

(1) * Colb. a. et Reg. *B*, *juniorem filium nuper genitum.... in se susceptum, excluso Guntchramno rege, reliquo in regno teneret.*

(2) * In Colb. a., et Reg. *B*, deest *pervenire*.

sepulturæ mandatus est. Erat autem levis in moribus, ultra humanum genus cupiditati ac facultatibus inhians alienis, et ex ipsis divitiis valde superbus, in tantum ut jam in ipso interitus sui tempore Chlothacharii regis se filium fateretur. Multum tamen cum eo auri repertum est. Quo interfecto, protinus unus puerorum ejus cursu veloci evolans, nuntiavit conjugi ejus quæ acta erant. Hæc vero per plateam Suessionicæ civitatis, comta grandibus ornamentis ac gemmarum pretiositatibus (1), et auri fulgore obtecta, asscenso equo, præcedentibus pueris aliisque sequentibus ferebatur; atque ad basilicam sancti Crispini Crispinianique properabat, quasi spectatura missas : erat enim eo die passio martyrum beatorum (2). Sed videns nuntium, per aliam plateam gressum retorquens, projectis in terram ornamentis, in basilicam sancti Medardi antistitis confugit, ibi se tutari confessoris præsidio putans. Pueri vero qui a rege missi fuerant ad requirendas res ejus, tanta in thesauris illius reperiunt, quanta nec in ipso ærarii publici regesto poterant (3) inveniri; quod totum regis conspectibus præsentarunt. Nam eo die, quo hic interfectus est, erant cum rege multi Turonorum atque Pictavorum, de quibus tale fuit consilium, ut si malum hoc perficere potuissent, his subditis supplicio, dicerent, quia ex vobis fuit qui regem nostrum interemit; eisque diversis suppliciis trucidatis, ultores se mortis regiæ

(1) * Colb. m., *speciositatibus.*

(2) Celebratur 8 kal. novemb. Rauchingi uxor prius Godino nupta fuerat, ex lib. v, cap. 3.

(3) Casin., *ipso ærario publico regis tanta poterint invenire.* * Colb. a. et Reg. *B*, *repererunt.... potuerunt inveniri, quæ tota regis.*

esse jactarent. Sed Deus omnipotens consilia eorum, quia iniqua erant, dissipavit, implevitque illud quod scriptum est: *Quia foveam quam fratri parabis, incides in eam* (1). In locum tamen Rauchingi Magnovaldus dirigitur dux (2). Jam enim Ursio atque Berthefredus, certi quod Rauchingus quæ conlocuti fuerant (3) posset explere, collecto exercitu, veniebant. Sed audientes quod scilicet tali fuisset adfectus interitu, adaucta adhuc secum multitudine hominum, quæ ad eos (4) pertinere videbatur, infra castrum Vabrense, quod villæ Ursionis propinquum erat, cum rebus omnibus se muniunt conscii consilii sui, tractantes ut si rex Childebertus aliquid contra eos agere voluisset, virtute se ab ejus exercitu defensarent. Caput enim horum et causa malorum Ursio erat. Sed Brunichildis regina mandata misit Berthefredo, dicens: « Disjunge te ab homine inimico (5), et habebis vi- « tam; alioquin cum eodem interibis. » Filiam enim ejus ex lavacro regina susceperat, et ob hoc misericordiam de eo habere voluit. Qui ait: « Nisi morte divel- « lar ab eo, nunquam a me relinquetur (6). »

X. Dum hæc ita agerentur, iterum misit Guntchramnus rex ad nepotem suum Childebertum, dicens:

(1) Prov., XXVI, 27. — Eccles., X, 8. — Eccli., XXVII, 29.

(2) * Colb. m., *Magnovaldus dux dirigitur.* Colb. a. habet *Maginvaldus*.

(3) * Colb. a., *quæ locuti fuerint possint explere.* Colb. m., *quæ locuti simul fuerant.*

(4) * Colb. a., *quæ ad se.*

(5) Regm., *ab homine iniquo.* [Dub. et Clun., *disjungere ab.*] * Colb. duo et Reg. *B*, *mandatum.... disjungere;* Colb. m., *iniquo.*

(6) * Colb. a., *ab eo nunquam recedam.*

« Moræ omnes abscedant, et veni ut te videam. Est « enim certæ necessitatis causa, tam pro vitæ nostræ « commodo, quam pro utilitatibus publicis, ut videa-« mur a nobis. » Hæc ille audiens, adsumta matre cum sorore et conjuge, ad occursum patrui destinat (1). Adfuit autem et Magnericus, episcopus Trevericæ urbis. Venit etiam Guntchramnus Boso, quem Agericus, Viridunensis episcopus, sua in fide susceperat. Sed pontifex ille, qui pro eo fidem fecerat, non adfuit, quia convenerat ut absque ullius (2) defensione regi præsentaretur, scilicet, ut si ipse decerneret eum mori debere (3), non excusaretur a sacerdote; sin autem ille vitam concederet, liber abiret. Sed, conjunctis regibus, pro diversis facilitatibus culpabilis judicatus, jussum est ut interficeretur. Quod cum ille comperisset, ad mansionem Magnerici episcopi convolavit, et clausis ostiis, segregatis ab eo clericis ac famulis, ait : « Scio te, beatissime sacerdos, magnum « cum regibus honorem habere : et nunc ad te confu-« gio ut evadam. Ecce percussores ad ostium : unde « manifeste scias, quod, si a te non eruor, interfecto « te, egrediar foras et moriar. Manifestissime enim « noveris, quia aut mors una nos occupat, aut par « vita defensat. O sancte sacerdos, scio enim te patrem « communem cum rege esse filio ejus, et novi quoniam « quæcumque petieris ab eo, obtinebis; nec negare « omnino poterit sanctitati tuæ quæcumque poposce-« ris : ideoque aut impetra (4) veniam, aut moriamur

(1) Apud Andelaum. Vide infra, cap. 20.
(2) * Colb. m., *absque illius defensione.*
(3) * Colb. duo et Reg. *B*, *morti deberi.*
(4) [Dub. et Clun., *impertire veniam.*] * Ita Colb. duo et Reg. *B*.

« simul. » Hæc autem evaginato aiebat gladio. Turbatus hoc episcopus audito, ait (1) : « Et quid faciam, « si hic a te teneor? dimitte me, ut eam, et deprecer « misericordiam regis; et fortassis miserebitur tui. » Et ille : « Nequaquam, sed transmitte abbates et cre- « ditos tuos, ut hæc quæ loquor exponant. » Verumtamen non hæc regi ut erant nuntiata sunt; sed dixerunt quod hic ab episcopo defensaretur. Unde factum est ut commotus rex diceret : « Si episcopus exinde « egredi noluerit, pariter cum illo auctore perfidiæ « pereat. » Hæc audiens episcopus, direxit nuntios ad regem. Qui cum ista narrassent, ait rex Guntchramnus : « Injicite ignem in domum, et si exire nequiverit « episcopus, pariter concrementur. » Hæc audientes clerici, effracto vi ostio, sacerdotem ejiciunt foras. Tunc miserrimus cum videret se flammis validis ab utraque parte vallari, accinctus gladio accedit ad ostium. Verum ubi primum limen domus egrediens, gressum foris fixit, statim unus e populo, ejecta lancea, frontem ejus inlisit. At ille hoc ictu turbatus, quasi amens, gladium ejicere tentans, ab adstantibus ita lancearum multitudine sauciatur, ut, defixis in lateribus ejus spiculis et sustentantibus hastilibus, ad terram ruere non posset. Interfecti sunt et pauci qui cum eo erant, expositique in campo simul. Pro quibus vix obtentum fuit cum principibus, ut terræ reconderentur. Fuit autem hic in actu levis, avaritiæ inhians, rerum alienarum ultra modum cupidus, omnibus jurans, et nulli promissa adimplens. Uxor autem ejus cum filiis exsilio data est, resque illius fisco con-

(1) * Colb. a. et Reg. *B*, *turbatus audito episcopus ait.*

latæ sunt. Multitudo autem auri argentique ac diversarum specierum in ejus regestis reperta est. Sed et quæ sub terra absconderat, stimulante conscientia iniquitatis suæ, non latuerunt. Ariolis ac sortibus sæpius utebatur, ex quibus futura cognoscere cupiens, remansit inlusus.

XI. Rex vero Guntchramnus cum nepote suo ac reginis pacem firmavit, datis sibi invicem muneribus, ac stabilitis causis publicis, epulati sunt pariter. Laudabat enim Dominum (1) Guntchramnus rex, dicens : « Refero tibi maximas gratias, omnipotens « Deus, qui mihi præstitisti ut videre merear filios de « filio meo Childeberto : unde non me puto usque- « quaque a tua majestate relictum, qui mihi hæc « præstitisti, ut videam filios filii mei. » Tunc Dynamium et Lupum ducem redditos rex Childebertus recepit, Cadurcum Brunichildi reginæ refudit. Et sic cum pace et gaudio iterum atque iterum Deo gratias agentes, conscriptis pactionibus (2), se remunerantes et osculantes, regressus est unusquisque ad civitatem suam.

XII. Childebertus (3) vero rex, collecto exercitu, ad locum dirigi jubet in quo Ursio ac Berthefredus inclusi morabantur. Erat enim villa in pago Vabrensi, cui imminebat mons arduus. In hujus cacumine basilicam in honore sancti ac beatissimi Martini con-

(1) Al., *Deum*.

(2) Vide infra, cap. 20.

(3) Hoc caput et duo seqq. desunt in Vat. et Colb. a. * Eadem desunt in Reg. *B*.

struxit (1). Ferebant enim ibi castrum antiquitus fuisse; sed nunc non cura (2), sed natura tantum munitum erat. In hac ergo basilica cum rebus atque uxoribus et familia se antedicti concluserant. Commoto ergo exercitu, sicut diximus, Childebertus rex illuc dirigi jubet. Verumtamen commoti homines, antequam ad eos accederent, ubicumque aut villas, aut res eorum reperire potuerunt, omnia incendio ac prædæ tradiderunt. Accedentes autem ad hunc locum, ad montem se proripiunt, et basilicam cum armis vallant. Habebant autem quasi ducem tunc Godegisilum (3), Lupi ducis generum. Cumque eos extrahere de basilica non valerent, ignem adplicare nituntur. Quod cernens Ursio, accinctus gladio, foras egressus est, tantaque cæde hos qui obsidebant mactavit, ut (4) quotcumque in ejus contemplationem advenissent, nullus vivens remanere possit. Ibi et Trudulfus (5), palatii regalis comes, cecidit, et multi de hoc exercitu prostrati sunt. Cumque jam nullus de cæde Ursionis eruerctur (6), subito percussus a quodam in femore, debilitatusque ad terram ruit, et sic, super eum ruentibus aliis, vitam finivit. Quod cernens Godegisilus, clamare

(1) Regm., *basilica.... constructa habetur*. Hanc basilicam putat eam esse Valesius quam Vulfilaicus supra, lib. VIII, cap. 15, memoratus construxisse dicitur prope Eposium, quod oppidum erat in comitatu Vabrensi.

(2) Idem cod. Regm., *sed non structura, sed natura*.

(3) Vide Fortun., lib. I, carm. 6.

(4) [Dub. et Clun., *ut quanti*.] * Ita Colb. m.

(5) Regm., *Tridulphus*; Bec., *Tridulfus*. * Ita Colb. m.

(6) Sic Bad.; alii, *cerneretur* [ita Clun.]. Regm. autem, *cumque Ursio a nullo cæsus cerneretur*. * Colb. m., *nullus de cæde Ursio cerneretur, percussus.... debilitatus ad terram ruit et sic inruentibus aliis*, etc.

cœpit ac dicere : « Fiat nunc pax, ecce maximus ini-« micus dominorum nostrorum ruit; hic vero Berthe-« fredus vitam habeat. » Hæc eo dicente, cum omnis populus ad direptionem rerum quæ in basilica adunatæ fuerant inhiaret, Berthefredus, asscenso equo, ad Viridunensem urbem dirigit. Ibique in oratorio, quod in domo ecclesiastica erat, se tutari putans, præsertim cum et ipse pontifex Agericus in hac domo resideret. Sed cum Childeberto regi nuntiatum fuisset effugisse scilicet Berthefredum, perculsus cordis dolore, ait : « Si hic mortem evaserit, non evadet Godegisilus (1) « manus meas. » Nesciebat tamen rex eum in domum ecclesiæ ingressum fuisse, sed quasi in regionem aliam confugisse. Tunc timens Godegisilus, commoto iterum exercitu, domum ecclesiæ cum armatis vallat. Sed cum eum pontifex reddere nequiret, sed defensare conaretur, asscendentes supra tectum, eum ab ipsis tegulis ac maceriis (2), quibus oratorium opertum erat, inlidentes, interfecerunt; ibique cum tribus famulis mortuus est. Multum ex hoc episcopus dolens, quod eum non solum defensare non potuit, verum etiam locum, in quo orare consueverat, et in quo sanctorum pignera adgregata fuerant, sanguine humano pollui vidit. Misit autem Childebertus rex cum muneribus, ut a mœrore revocaretur; sed noluit consolari. Multi autem his diebus, pertimescentes regem, in alias regiones abscesserunt. Nonnulli etiam a primatu ducatus remoti sunt, in quorum ordinem alii successerunt.

(1) In Colb. m., Regm. [et Clun.] deest *Godegisilus*.
(2) Al., *materiis*.

XIII. Guntchramnus vero Baddonem, quem pro crimine majestatis superius vinctum diximus (1), in præsentiam suam venire jussit, et transmittens usque Parisius, ait : « Si eum cum idoneis hominibus Fredegundis « ab hac actione qua impetitur immunem fecerit, abscedat liber, et quo voluerit eat. » Sed veniens Parisius, nullus de parte memoratæ mulieris adfuit, qui eum idoneum reddere posset. Tunc vinctus et catenis oneratus (2), sub ardua custodia ad urbem Cabillonensem reductus est. Sed postea intercurrentibus nuntiis, et præsertim Leudovaldo Bajocassino pontifice, dimissus ad propria rediit. Graviter tunc morbus dysentericus apud Mettensem sæviebat urbem. His diebus nos dum ad occursum regis properaremus, Wiliulfum, civem Pictavum, plenum febre, hoc morbo laborantem, in via offendimus, id est ad Remensem urbem; de qua profectus valde exinanitus, cum ad urbem Parisiacam cum filio uxoris suæ venisset, apud villam Rigoialensem (3), facto testamento defunctus est. Puer vero, qui et ipse ab hoc languore tenebatur, obiit; et sic pariter in urbis Pictavæ delati terminum, tumulati sunt. Uxor quoque ipsius Wiliulfi tertio (4) copulatur viro, filio scilicet Beppoleni ducis; qui et ipse duas jam, ut celebre fertur, uxores vivas reliquerat. Erat enim levis atque luxuriosus; et dum nimio ardore fornicationis artaretur, ac, relicta conjuge, cum famulabus accubaret, exhorrens legitimum connubium, aliud expe-

(1) Lib. VIII, cap. 44.

(2) * Colb. m., *et catenatus*.

(3) Alias Rotoïalum, aut Ruolium, vulgo *Ruel*, villa regia, quam Carolus Calvus monasterio Sancti Dionysii contulit.

(4) [Deest *tertio* in cod. Clun.] * Deest et in Colb. m.

tebat : sic et secundæ fecit, et huic, cui tertio copulatus est, ignorans quod *corruptio incorruptionem non possidebit* (1).

XIV. Post hæc cum Egidius, Remensis urbis episcopus, de illo crimine majestatis, quo superius memorati (2) peremti sunt, suspectus haberetur, cum magnis muneribus ad Childebertum accedens, veniam deprecatur. Prius tamen sacramenta suscipiens in basilica sancti Remigii (3), ne aliquid mali in itinere pateretur. Susceptusque a rege cum pace discessit. Pacem etiam cum Lupo duce obtinuit, quem, instinctu ejus, de Campaniæ ducatu supra memoravimus (4) fuisse depulsum. Unde rex Guntchramnus valde in amaritudinem excitatus est, eo quod ei promiserit Lupus, nunquam se cum eodem pacem facturum, quia fuisset regis cognitus inimicus.

XV. Igitur eo tempore in Hispania Richaredus rex, compunctus miseratione divina, convocatis episcopis religionis suæ, ait : « Cur inter vos et sacerdotes « illos qui se catholicos dicunt jugiter scandalum pro- « pagatur; et, cum illi per fidem suam signa multa « ostendant, vos nihil tale agere potestis? Qua de « re convenite, quæso, simul, et, discussis utrius- « que partis credulitatibus, quæ vera sunt cognosca- « mus : et tunc aut accepta illi a vobis ratione ea « credant quæ dicitis, aut certe vos ab illis veritatem

(1) I. Cor. xv, 50.

(2) Supra, cap. 12.

(3) Regm. et Colb. m., *sancti Remedii.* [Ita Dub. et Clun.]

(4) Lib. vi, cap. 4.

« agnoscentes, quæ prædicaverint vos credatis. » Quod cum factum fuisset, congregatis utriusque partis episcopis, proposuerunt hæretici illa quæ sæpius ab ipsis dicta jam scripsimus. Similiter responderunt episcopi nostræ religionis ea, de quibus hæreticorum partem plerumque victam libris superioribus demonstravimus. Et præsertim cum rex diceret, quod nullum signum sanitatis super infirmos ab hæreticorum ostenderetur episcopis, ac in memoria replicaret qualiter tempore genitoris sui, episcopus qui se jactabat per fidem non rectam cæcis restituere lumen, tacto cæco et cæcitati perpetuæ damnato, discessisset confusus, quod nos in libro Miraculorum plenius declaravimus (1), vocavit ad se seorsum sacerdotes Dei. Quibus perscrutatis, cognovit unum Deum sub distinctione coli personarum trium, id est Patris et Filii et Spiritus sancti; nec minorem Filium Patre Spirituque sancto, neque Spiritum sanctum minorem Patre vel Filio, sed in una æqualitate atque omnipotentia hanc Trinitatem verum Deum fateri. Tunc intelligens veritatem Richaredus, postposita altercatione, se catholicæ legi subdidit, et, accepto signaculo beatæ crucis cum chrismatis unctione, credidit Dominum Jesum Christum Filium Dei æqualem Patri cum Spiritu sancto, regnantem in sæcula sæculorum. Amen. Deinde nuntios mittit ad provinciam Narbonensem, quibus narrantibus ea quæ ille gesserat, simili credulitate populus ille connecteretur (2). Erat enim tunc tem-

(1) Videlicet in libro *de Gloria Confess.*, cap. 13. Vide et supra, lib. II, cap. 3.

(2) Colb. a., *qui narrantes ea.... connectitur.* [Clun., *qui narrantes*

poris arianæ sectæ episcopus Athalocus, qui ita per propositiones vanas ac interpretationes falsas Scripturarum ecclesias Dei conturbabat, ut putaretur quod ipse esset Arius, quem projecisse in secessum exta historiographus narravit Eusebius (1). Sed cum hæc populo sectæ suæ credere non sineret (2), et ad consentiendum ei paucorum faveret adulatio, commotus felle, ingressus in cellulam suam, inclinato super lectulum capite, nequam spiritum exhalavit (3). Sicque hæreticorum populus, in ipsa consistens provincia, inseparabilem Trinitatem confessus, ab errore discessit.

XVI. Post hæc Richaredus legationem ad Guntchramnum atque ad Childebertum direxit pacis gratia, ut scilicet, sicut in fide se adserebat unum, ita et caritate se præstaret unitum. Sed a Guntchramno rege repulsi sunt, dicente : « Qualem mihi fidem promit« tere possunt, aut quemadmodum a me credi debent, « qui neptem meam Ingundem in captivitatem tradi« derunt, et per eorum insidias et vir ejus interfectus « est, et ipsa in peregrinatione defuncta? Non recipio « ergo legationem Richaredi, donec me Deus ulcisci « jubeat de his inimicis. » Hæc legati audientes, ad

---

ea quæ ipse.] * Reg. *B, narrantes.... erat ibi tunc*, etc. Colb. a., *connectitur. Erat ibi tunc.*

(1) Rufinus Eusebii libris *Historiæ Ecclesiasticæ* duos adjecit; sed cum Gregorius aliique similes auctores *Eusebii Historiam* aliunde non noverant quam ex Rufini versione, totum ejus opus sub Eusebii nomine laudabant. Arii autem interitus describitur, lib. x, cap. 14.

(2) [Dub. et Clun., *cum hæc populus.*] Regm., *sed cum hic populus sectam illius sequi nollet*, etc.

(3) Vide animad. ad calcem tomi. (Not. *a.*)

Childebertum proficiscuntur, a quo et in pace excepti sunt, dicentes : « Vult se dominus noster, frater tuus, « Richaredus, de hoc crimine exuere quod ei imponi-« tur, quasi in mortem sororis vestræ fuisset conscius; « de quo sacramento, si vultis, aut qualibet alia condi-« tione (1), idoneus reddi potest. Deinde, datis gratiæ « vestræ decem millibus solidorum, caritatem vestram « habere desiderat : ut et ille vestro utatur solatio, et « vos ejus, ubi necesse fuerit, beneficiis potiamini. » Hæc illis dicentibus, promiserunt Childebertus rex et mater ejus pacem et caritatem cum ipso se integre custodituros. Acceptisque ac datis muneribus, addiderunt legati : « Jussit etiam dominus noster ponere « verbum in auribus vestris de filia sive sorore vestra « Chlodosinda (2), ut ei tradatur in matrimonium, « quo facilius pax, quæ inter vos promittitur, confir-« metur. » Qui dixerunt : « Promissio nostra ex hoc « habilis dabitur, sed sine patrui nostri Guntchramni « regis consilio hæc facere non audemus : promissum « enim habemus de majoribus causis nihil sine ejus « consilio agere. » Accepto itaque responso redierunt.

XVII. Eo (3) anno, verno tempore, pluviæ validæ fuerunt, et cum jam vel arbores vel vineæ fronduissent, nix decidua cuncta operuit. Subsequenti quoque gelu, tam palmites vinearum quam reliqui ostensi fructus

---

(1) * Colb. duo et Reg. *B*, *quod aut sacramento vultis aut qualibet conditione.*

(2) Infra, cap. 20, dicitur *Chlodosuinda.* * Colb. m., habet *Dodosinda.* Vide et cap. 25.

(3) * Caput istud cum duobus seqq. deest in Colb. a. et Reg. *B*.

incensi sunt. Tantusque rigor fuisse visus est, ut etiam hirundines et alites quæ de externis regionibus venerant, vi algoris exstinguerentur. Illud etiam admirabile fuit, quod ubi nunquam gelu nocuit, tunc omnia abstulit; et eo ubi consueverat lædere non accessit.

XVIII. Britanni (1) quoque inruentes in terminum Namneticum (2), prædas egerunt, pervadentes villas, et captivos abducentes. Quod cum Guntchramno regi perlatum fuisset (3), jussit commoveri exercitum, dirigens illuc nuntium qui eis loqueretur, ut componerent cuncta quæ male gesserant, aut certe noverint se gladio casuros ab exercitu ejus. At illi timentes promittunt se omnia quæ male gesserant emendare. His auditis, rex dirigit illuc legationem, id est Namatium (4) Aurelianensem, et Bertchramnum Cenomannensem episcopum, cum comitibus et aliis viris magnificis. Adfuerunt etiam et de regno Chlotharii, Chilperici regis filii, viri magnifici; qui euntes in terminum Namneticum locuti sunt cum Warocho et Vidimaclo (5) omnia quæ rex præceperat. At illi dixerunt : « Scimus et nos civitates istas Chlothacharii regis filiis « redhiberi (6), et nos ipsis debere esse subjectos : « tamen quæ contra rationem gessimus, cuncta com- « ponere non moramur. » Et, datis fidejussoribus atque subscriptis cautionibus, promiserunt se singula

(1) Hoc caput et duo seqq. desunt in Vat.

(2) * Colb. m., *in urbe Namnetico.*

(3) * Colb. m., *Guntchramno nuntiatum fuisset.*

(4) * Hic nominatur *Namasius* in titulo capitis. Vid. supra, p. 246.

(5) * Regm., *Indimacle;* Colb. m. [et Clun.], *Vidimacle.* Cod. Bec., *Vidinacle.*

(6) [Clun. *redeberi.*]

millia solidorum Guntchramno regi et Chlothario in compositionem daturos, promittentes nunquam terminum civitatum illarum ultra se adgressuros. His ita compositis, regressi sunt reliqui, et narraverunt regi quæ gesserant. Namatius vero episcopus, dum, receptis villis infra terminum Namneticæ urbis quas olim parentes ejus perdiderant, ibidem moraretur, pusulæ malæ ei tres oriuntur in capite. Ex hoc valde confectus tædio (1), dum ad civitatem suam reverti cuperet, infra Andegavensis territorii terminum, spiritum exhalavit. Corpusculum ejus ad urbem suam delatum, in basilica sancti Aniani confessoris sepultum est; in cujus cathedram Austrinus, Pastoris quondam filius, subrogatur. Warochus vero, oblitus sacramenti et cautionis suæ, omnia postposuit quæ promisit; vineas Namneticorum abstulit, et vindemiam colligens, vinum in Veneticum transtulit. Et ex hoc iterum rex Guntchramnus valde furens, exercitum commoveri jussit, sed quievit.

XIX. Bellum vero illud quod inter cives Turonicos superius diximus (2) terminatum, in (3) redivivam rursum insaniam surgit. Nam Sicharius, cum post interfectionem parentum Chramnisindi (4) magnam cum eo amicitiam patravisset, et in tantum se caritate mutua diligerent, ut plerumque simul cibum caperent, ac in uno pariter strato recumberent. Quadam die cœnam sub nocturno tempore præparat Chramnisin-

(1) [Clun., *confectus dolore*]. * Ita Colb. m.
(2) Lib. VII, cap. 47.
(3) [Dub., *in recidivam.*]
(4) Alii, *Chramisindi.* [Ita Clun. et sic infra. Dub. *Chramsindi.*]

dus, invitans Sicharium ad epulum suum. Quo veniente, resident pariter ad convivium. Cumque Sicharius, crapulatus a vino, multa jactaret in Chramnisindum, ad extremum dixisse fertur : « Magnas mihi « debes referre grates, o dulcissime frater, eo quod « interfecerim parentes tuos, de quibus accepta compo- « sitione, aurum argentumque superabundant in domo « tua; et nudus nunc esses et egens, nisi hæc te causa « paullulum roborasset. » Hæc ille audiens, amaro suscepit animo dicta Sicharii, dixitque in corde suo : « Nisi ulciscar interitum parentum meorum, amittere « nomen viri debeo, et mulier infirma vocari. » Et statim exstinctis luminaribus, caput Sicharii sica dividit. Qui parvulam in ipso vitæ termino vocem emittens, cecidit, et mortuus est. Pueri vero qui cum eo venerant, dilabuntur. Chramnisindus exanimum corpus nudatum vestimentis, adpendit in sæpis stipite, asscensisque equitibus ejus, ad regem pergit; ingressusque ecclesiam ad pedes prosternitur regis, dicens : « Vitam peto, o gloriose rex, eo quod occiderim ho- « mines, qui, parentibus meis clam interfectis, res « omnes diripuerunt. » Cumque expositis per ordinem causis, et regina Brunichildis graviter accepisset, eo quod in ejus verbo Sicharius positus taliter fuerit interfectus, frendere in eum cœpit (1). At ille, cum vidisset eam adversam sibi, Vosagensem territorii Biturici pagum (2) expetiit, in quo ejus parentes degebant, eo quod in regno Guntchramni regis invisus

(1) Cod. Colb. m. habet *taliter fuisset operatus frendere cœpit.*

(2) Regm., *Vosagensis territorii pagum.* Colb. m., *territorii Bituri pagum.*

haberetur. Tranquilla quoque, conjunx Sicharii, relictis filiis et rebus viri sui in Turonico sive in Pictavo, ad parentes suos Mauriopes vicum expetiit; ibique et matrimonio copulata est. Obiit autem Sicharius quasi annorum quadraginta (1). Fuit autem in vita sua levis, ebriosus, homicida, qui nonnullis per ebrietatem injuriam intulit. Chramnisindus vero iterum ad regem abiit; judicatúmque est ei ut convinceret super se eum interfecisse : quod ita fecit. Sed quoniam, ut diximus, regina Brunichildis in verbo suo posuerat Sicharium, ideo res hujus confiscari præcepit; sed in posterum a Flaviano domestico redditæ sunt. Sed et ad Aginnum properans, epistolam ejus elicuit ut a nullo contingeretur. Ipsi enim res ejus a regina concessæ fuerant (2).

XX. Eo anno quoque decimo tertio regis Childeberti (3), cum ad occursum ejus usque Mettensem urbem properassemus, jussi sumus ad Guntchramnum regem in legationem accedere. Quem apud urbem Cabillonensem reperimus, dicentes : « Salutem uberrimam « mittit tibi gloriosissimus nepos tuus Childebertus, « o inclite rex, immensas referens gratias pietati tuæ, « quod a te jugiter commonetur, ut ea agat quæ et « Deo placeant, et tibi sint accepta, et populo con- « grua. De his vero quæ locuti simul fuistis omnia im- « plere promittit, nec quicquam se de pactionibus « quæ inter vos conscriptæ sunt inrumpere pollice- « tur. » Et rex ad hæc ait : « Non similiter ego gratias

---

(1) Colb. m. et Regm., *viginti.* [Ita Dub. et Clun.]

(2) Colb. m. et Bad., *concessæ sunt.*

(3) Ann. 588.

« ago, quod taliter inrumpitur quod mihi promissum « est. Pars mea de urbe Silvanectensi non redditur (1); « homines quos pro utilitate mea, quia mihi infensi « erant, migrare volui, non permiserunt. Et quo-« modo dicitis quod nihil de pactionibus scriptis « transscendere vult dulcissimus nepos meus? » Et nos ad hæc : « Nihil vult contra pactiones agere illas, « sed omnia implere promittit, ita ut de præsenti, « si ad divisionem Silvanectensem vis mittere, nec « tardetur; statim enim recipies tuum. De homini-« bus vero quos dicis, nomina scripta tradentur, et « omnia quæ promissa sunt implebuntur. » Hæc nobis loquentibus, pactionem ipsam relegi rex coram adstantibus jubet.

EXEMPLAR PACTIONIS (2).

« Cum in Christi nomine præcellentissimi domni « Guntchramnus et Childebertus reges, et gloriosis-« sima domna Brunichildis regina, Andelaum (3) cari-« tatis studio convenissent, ut omnia quæ undecumque « inter ipsos scandalum poterant generare, pleniori « consilio definirent; id inter eos, mediantibus sacer-« dotibus atque proceribus, Deo medio, caritatis stu-

(1) Aut certe pars Rossontensis in compensationem, ut infra in pactione habetur.

(2) * In cod. Reg. *B*, cum exemplare pactionis novum caput inchoatur. Cod. Colb. m. habet *exemplar pactionum*.

(3) * Cod. Colb. a., *Andelago;* Colb. m., *Andelao;* Reg. *B*, *Andeldo*. — Castrum Lingonensis diœcesis, vulgo *Andelot* dictum, inter ipsam urbem Lingonas et Nasium. Distinguendum ab alio ejusdem nominis castro et monasterio Vosagi saltus, versus Alsatiam, vulgo *Andelaw ;* item et ab Andelao vulgo *Andely* diœcesis Rothomagensis oppido.

« dio sedit, complacuit, atque convenit, ut quamdiu « eos Deus omnipotens in præsenti sæculo superesse (1) « voluerit, fidem et caritatem puram et simplicem « sibi debeant conservare. Similiter quia domnus « Guntchramnus juxta pactionem quam cum bonæ « memoriæ domno Sigiberto inierat, integram portio- « nem, quæ de regno Chariberti ille fuerat consecu- « tus (2), sibi diceret in integrum redhiberi; et pars « domni Childeberti ea quæ pater suus possederat ad « se vellet ex omnibus revocare, id inter ipsos con- « stat fixa deliberatione finitum, ut in illam tertiam « portionem de Parisiensi (3) civitate cum terminis « et populo suo quæ ad domnum Sigibertum de regno « Chariberti conscripta pactione pervenerat, cum « castellis Duno, et Vindocino, et quicquid de pago « Stampensi, vel Carnoteno in pervio illo antefatus « rex cum terminis et populo suo perceperat, in jure « et dominatione domni Guntchramni, cum (4) eo « quod, superstite domno Sigiberto, de regno Chari- « berti antea tenuit, debeant perpetualiter permanere. « Pari conditione civitates Meldis (5), et duas portio- « nes de Silvanectis, Turonis, Pictavis, Abrincatas, « Vico Julii, Consorannis, Lapurdo et Albige, domnus

(1) * Colb. a. et Reg. *B*, *superstes esse*.

(2) * Ita Colb. a. et Reg. *B*; Ruin. *quæ est de regno Chariberti, illis fuerat consecutus*. Lectio nostra, quam protulit vir doctissimus Pertz in *Monum. German.*, Legum, tom. 1, p. 5, præferenda videtur.

(3) [Dub. et Clun., *de Parisius civitate*.] * Ita Reg. *B*, qui paulo ante habet *ut illam tertiam portionem*, sicut et Colb. a.

(4) [Clun., *vel id quod*.] * Ita Colb. m.

(5) Ed. quidam, *Meldonenses*; Chesn. al., *Meldus*, *Turonus*, *Pictavus*. [Dub. *Meldus*.... *Abrincatis*, *Vico Julio*, *Consorannis*, *Laburdo*.]

« Childebertus rex cum terminis a presenti die suæ « vindicet potestati. Ea igitur conditione servata, ut « quem Deus de ipsis regibus superstitem esse præce- « perit (1), regnum illius, qui absque filiis de præsentis « sæculi luce migraverit, ad se in integritatem jure per- « petuo debeat revocare, et posteris suis, Domino « auxiliante, relinquere. Illud specialiter placuit per « omnia inviolabiliter conservari, ut quicquid dom- « nus Guntchramnus rex filiæ suæ Chlothieldi (2) « contulit, aut adhuc, Deo propitiante, contulerit, « in omnibus rebus atque corporibus, tam in civita- « tibus, quam agris vel reditibus, in jure et domina- « tione ipsius debeat permanere; et si quid de agris « fiscalibus, vel speciebus atque præsidio pro arbitrii « sui voluntate facere, aut cuiquam conferre voluerit, « in perpetuo, auxiliante Domino, conservetur, neque « a quocumque ullo unquam tempore convellatur, « et sub tuitione ac defensione domni Childeberti, « cum his omnibus quæ ipsam transitus genitoris sui « invenerit possidentem, sub omni honore et digni- « tate secura debeat possidere. Pari conditione repro- « mittit domnus rex Guntchramnus, ut si, ut habet (3) « humana fragilitas, quod divina pietas non permittat, « nec ille videre desiderat, contigerit domnum Chil- « debertum, eo superstite, de hac luce migrare, filios « suos Theodobertum (4) et Theodoricum reges, vel

(1) Casin., *permiserit*; Bec., *voluerit*.

(2) [Dub. *Clodechildæ*, Clun., *Cloticheldæ*.] * Colb. a., *Chlutilde*. Reg. *B*, *Cholotchilde*.

(3) * Colb. a. et Reg. *B*, *ut sicut habet.... si contigerit*.

(4) [Clun., *Theodebertum et Theodericum*.] * Colb. a., *Theotbertum*.

« si adhuc alios ipsi Deus dare voluerit, ut pius pa-
« ter sub sua tuitione et defensione recipiat, ita ut « regnum patris eorum sub omni soliditate possideant; « et genitricem domni Childeberti, domnam Bruni- « childem reginam, vel filiam ejus Chlodosuindam (1), « germanam domni Childeberti regis, quamdiu intra « regionem Francorum fuerit, vel ejus reginam Fai- « leubam (2), tanquam sororem bonam, et filias in « sua tuitione et defensione, spiritali dilectione, reci- « piat, et sub omni honore et dignitate cum omnibus « rebus earum, cum civitatibus, agris, redditibus, vel « cunctis titulis, et omni corpore facultatis, tam quod « præsenti videntur tempore possidere, quam quod « adhuc, Christo præsule, juste potuerint augmentare, « sub omni securitate et quiete possideant; ut si quid « de agris fiscalibus, vel speciebus, atque præsidio, « pro arbitrii sui voluntate facere, aut cuiquam con- « ferre voluerint, fixa stabilitate in perpetuo conser- « vetur, nec a quibuscumque voluntas illarum ullo « tempore convellatur. De civitatibus vero, hoc est « Burdegala, Lemovica, Cadurcus, Benarno et Begor- « ra (3), quas Gailesuindam (4) germanam domnæ « Brunichildis, tam in dote, quam in morganegiba (5),

(1) * Dub., *Chlodosindam*; Colb. a., *Chlodsuindam*; Colb. m., *Chlodesuindam*.

(2) * Colb. a., *Fagileybam*; Colb. m., *Faicubam*.

(3) Pertz, *Monum. Germ.*, Legum, tom. 1, p. 6, *Begaro* vulgo *Béziers*, pro *Begòrra* vulgo *Tarbes*.

(4) Lib. IV, cap. 28, dicitur *Galsuintha*. [Clun., *Galesiunda*.] * Reg. *B*, *Galiesuinda*; Colb. m., *Galesuinda*.

(5) Regm. et Colb. m., *Morganeliba*, Colb. a., *Morgungeba*; Freh. al. et Chesn. al., *Morgangeba*. [Clun., *Morganeciba*, *hoc est matutinale donum.*] * In Colb. m. legimus *morganeciba* non *morganeliba*.

« hoc est, matutinali dono, in Franciam venientem « certum est adquisisse; quas etiam per judicium glo- « riosissimi domni Guntchramni regis, vel Franco- « rum, superstitibus Chilperico et Sigiberto regibus, « domna Brunichildis noscitur adquisisse; ita conve- « nit, scilicet ut Cadurcum civitatem cum terminis et « cuncto populo suo, domna Brunichildis de præsenti « in sua proprietate percipiat. Reliquas vero civitates, « ex hac conditione superius nominatas, domnus Gunt- « chramnus dum advivit possideat, ita ut quandoque « post ejus transitum in dominationem domnæ Bru- « nichildis hæredumque suorum cum omni soliditate, « Deo propitio, revertantur; nec superstite domno « Guntchramno, neque a domna Brunichilde, neque « a filio suo Childeberto rege, filiisque suis, quolibet « ingenio, vel tempore repetantur. Simili modo con- « venit, ut Silvanectis domnus Childebertus in integri- « tate teneat; et quantum tertia domni Guntchramni « exinde debita competit, de tertia domni Childe- « berti, quæ est in Rossontensi (1), domni Guntchramni « partibus compensetur. Similiter convenit, ut secun- « dum pactiones inter domnum Guntchramnum et « bonæ memoriæ domnum Sigibertum initas, leudes « illi, qui domno Guntchramno post transitum domni « Chlothacharii sacramenta primitus præbuerunt, et si « postea convincuntur se in parte alia (2) tradidisse, de

(1) Colb. m. et Chesn. al., *Rosontisse;* Bec., *Rossontisse*. [Clun., *Vissontisse.*]. Forte hic designatur Rossontum longum, *Rosson-le-Long*, vicus inter Suessionas et Vicum ad Axonam, *Vic-sur-Aisne*. Alii tamen censent hic memorari Rossontum in pago Bellovacensi situm, vulgo *Resson*.

(2) * Sic Clun., Reg. *B* et Colb. duo; Ruinartius vero non habet *se*.

« locis ubi commanere videntur, convenit ut debeant « removeri. Similiter et qui post transitum domni « Chlothacharii convincuntur domno Sigiberto sacra- « menta primitus præbuisse, et se in aliam partem « transtulerunt, modo simili removeantur. Similiter « quicquid antefati reges ecclesiis aut fidelibus suis « contulerunt, aut adhuc conferre cum justitia, « Deo propitiante, voluerint, stabiliter conservetur. « Et quicquid unicuique fidelium in utriusque regno « per legem et justitiam redhibetur, nullum præju- « dicium (1) patiatur, sed liceat res debitas possidere « atque recipere. Et si aliquid cuicumque per inter- « regna sine culpa sublatum (2) est, audientia habita, « restauretur. Et de eo quod per munificentias præ- « cedentium regum unusquisque usque ad transitum « gloriosæ memoriæ domni Chlothacharii regis posse- « dit, cum securitate possideat. Et quod exinde fidelibus « personis ablatum est, de præsenti recipiat. Et quia « inter præfatos reges pura et simplex est in Dei no- « mine concordia inligata, convenit ut in utroque « regno utriusque fidelibus, tam pro causis publicis « quam privatis, quicumque voluerit ambulare, per- « vium nullis temporibus denegetur. Similiter conve- « nit, ut nullus alterius leudes nec sollicitet, nec « venientes excipiat. Quod si forsitan pro aliqua amis- « sione partem alteram crediderit expetendam, juxta « qualitatem culpæ excusati reddantur. Hoc etiam « huic addi placuit pactioni, ut si qua pars præsentia

(1) * Ruin., *nullum ei prejudicium pariatur;* sed huic lectioni repugnant Clun., Colb duo et Reg. *B*, quos secuti sumus.

(2) [Clun., *tultum est.*] * Ita Reg. *B* et Colb. duo.

« statuta sub quacumque calliditate, tempore quo« cumque transscenderit, omnia benificia, tam repro« missa quam in præsenti conlata, amittat; et illi « proficiat qui inviolabiliter omnia suprascripta (1) « servaverit; et sit de sacramentorum obligatione in « omnibus absoluta. His itaque omnibus definitis, ju« rant partes per Dei omnipotentis nomen et insepa« rabilem Trinitatem, vel divina omnia, ac tremen« dum diem judicii, se omnia quæ superius scripta « sunt absque ullo dolo malo vel fraudis ingenio in« violabiliter servaturos. Facta pactio sub die quarto (2) « calendis decembris, anno vicesimo sexto (3) regni « domni Guntchramni regis, (4) domni Childeberti « vero duodecimo anno. »

Lectis igitur pactionibus (5), ait rex : « Judicio Dei « feriar, si de his quicquam transscendero quæ hic « continentur. » Et conversus ad Felicem, qui tunc nobiscum legatus advenerat, ait : « Dic, o Felix, jam « enim plenissime connexuisti amicitias inter sororem « meam Brunichildem, et inimicam Dei atque ho« minum Fredegundem. » Quo negante, ego dixi : « Non dubitet rex, quia illæ amicitiæ inter easdem « custodiuntur, quæ ante hos annos plurimos sunt « ligatæ. Nam certe scias quia odium, quod inter illas « olim statutum est, adhuc pullulat, non arescit. Uti-

(1) * Ita Colb. duo et Reg. *B*; Ruin., *supradicta*.

(2) Colb. m., Regm. [et Clun.] cum Bad., *die tertio*. * Quos codd. sequitur Pertz in *Monum. Germ.*, Legum, tom. 1, p. 7.

(3) Ann. 587; * quæ sequuntur vero pertinent ad annum 588.

(4) Quæ sequuntur usque ad finem capitis non habentur in Colb. a. et Vat. * Nec in Reg. *B*.

(5) Ann. 588.

« nam tu, o rex gloriosissime, minus cum ea caritatem haberes! Nam, ut sæpe cognovimus, dignius « ejus legationem quam nostram excipis. » Et ille : « Scias, inquit, sacerdos Dei, quia sic ejus legationem « suscipio, ut caritatem nepotis mei Childeberti regis « non omittam. Nam ibi (1) amicitias ligare non pos- « sum, de qua sæpius processerunt, qui mihi vitam præ- « sentem auferrent. » Hæc eo dicente, Felix ait : « Per- « venisse ad gloriam vestram credo, quod Richaredus « legationem ad nepotem vestrum direxit, quæ nep- « tem vestram Chlodosuindam, filiam fratris vestri, « ei in matrimonium postularet. Sed ille absque vestro « consilio nihil exinde promittere voluit. » Rex ait : « Non est optimum enim, ut illuc neptis mea ambu- « let, ubi soror sua est interfecta; sed nec illud ra- « tionabiliter complacet, ut non ulciscatur mors nep- « tis meæ Ingundis. » Felix respondet : « Multum se « exinde excusare volunt, sacramentis, aut quibus- « libet aliis conditionibus jusseritis; tantum vos con- « sensum præbete, ut ei Chlodosuinda, sicut postulat, « desponsetur. » Rex ait : « Si enim nepos meus im- « plet quæ in pactionibus conscribi voluit, et ego de « his facio voluntatem ejus. » Promittentibus nobis eum omnia impleturum, adjecit Felix : « Deprecatur « etiam pietatem vestram, ut ei solatium contra Lan- « gobardos tribuatis, qualiter (2) expulsi de Italia, pars « illa quam genitor suus vindicavit vivens, ad eum « revertatur; reliqua vero pars per vestrum suumque « solatium imperatoris ditioni restituatur. » Respon-

(1) Al., *illi*.
(2) [Clun., *quatinus expulsi*.] * Ita Colb. m.

dit rex : « Non, inquit, possum in Italiam exercitum « meum dirigere, ut ultro eos morti tradam. Gravis« sima enim lues Italiam nunc devastat. » Et ego : « Indicastis enim nepoti vestro, ut omnes regni sui « episcopi in unum convenirent, quia multa sunt quæ « debeant indagari : sed, juxta consuetudinem cano« num, placebat gloriosissimo nepoti vestro, ut unus« quisque metropolis cum provincialibus suis conjun« geretur; et tunc quæ inrationabiliter in regione « propria fiebant sanctione sacerdotali emendarentur. « Quæ enim causa exstat, ut in unum tanta multi« tudo conveniat? Ecclesiæ fides periculo ullo non « quatitur; hæresis nova non surgit. Quæ erit ista ne« cessitas, ut tanti debeant in unum conjungi Domini « sacerdotes? » Et ille : « Sunt multa, inquit, quæ « debeant discerni, quæ injuste gesta sunt, tam de « incestis, quam de ipsis quæ inter nos aguntur causis. « Sed præcipue illa Dei causa exstat omnibus major, « ut inquirere debeatis, cur Prætextatus episcopus « gladio in ecclesia fuerit interemtus. Sed et de iis « qui pro luxuria accusantur debet esse discussio, ut « aut victi sanctione sacerdotali debeant emendari, « aut certe, si innocentes inveniuntur, publice error « criminis auferatur. » Tunc jussit ut in calendis mensis quarti hæc synodus prolongaretur (1). Et iis dictis, ad ecclesiam processimus : erat enim dies illa Dominicæ resurrectionis sollemnitas (2). Dictis igitur missis,

(1) Nulla usquam synodi hujus mentio occurrit; hinc dubitare licet an fuerit unquam coacta.

(2) In Bad., omissis intermediis, hæc cum media parte capitis sequentis sic junguntur : *Sollemnitas; ob quam omnia devotius, et cum majore caritate transacta sunt; et quasi religione fieret quidquid a rege fiebat, eodem tempore ita gestum est. Per triduum*, etc.

convivio nos adscivit, quod fuit non minus oneratum in ferculis, quam lætitia opulentum. Semper enim rex de Deo, de ædificatione ecclesiarum, de defensione pauperum sermonem habens. Ridebat interdum spiritali joco delectans, addens etiam unde et nos aliquid lætitiæ frueremur. Dicebat enim et hæc verba : « Utinam mihi nepos meus promissa custodiat : om« nia enim quæ habeo ejus sunt. Tamen si eum scan« dalizat illud, quod legatos Chlotharii nepotis mei « suscipio : numquid demens sum, ut non possim « temperare inter eos, ne scandalum propagetur? Novi « enim id magis incidere, quam in longius promul« gare. Dabo enim Chlothario, si eum nepotem meum « esse cognovero, aut duas, aut tres in parte aliqua « civitates, ut nec hic videatur exheredari de regno « meo, nec huic inquietudinem præparent quæ isti « reliquero. » Hæc et alia locutus, dulci nos adfectu fovens, ac muneribus onerans discedere jubet mandans ut ea semper Childeberto regi insinuentur, quæ vitæ ejus commoda fient.

XXI. Ipse autem rex, ut sæpe diximus, in eleemosynis magnus, in vigiliis atque jejuniis promtus erat. Nam tunc ferebatur Massiliam a lue inguinaria valde vastari, et hunc morbum usque ad Lugdunensem vicum, Octavum nomine, fuisse celeriter propalatum. Sed rex, ac si bonus sacerdos, providens remedia, quibus cicatrices peccatoris (1) vulgi mederentur, jussit omnem populum ad ecclesiam convenire, et rogationes summa cum devotione celebrari; et nihil aliud

---

(1) [Dub., *pectoris vulgi*.]

in usu vescendi, nisi panem hordeaceum cum aqua munda adsumi, vigiliisque adesse instanter omnes jubet. Quod eo tempore ita gestum est. Per triduum enim, ipsius eleemosynis largius solito (1) præcurrentibus, ita de cuncto populo formidabat, ut jam tunc non rex tantum, sed etiam sacerdos Domini putaretur, totam spem suam in Domini miserationem transfundens, et in ipso jactans cogitationes, quæ ei superveniebant, a quo eas effectui tradi tota fidei integritate putabat. Nam celebre tunc a fidelibus ferebatur, quod mulier quædam, cujus filius quartano typo gravabatur et in strato anxius decubabat, accessit inter turbas populi usque ad tergum regis, abruptisque clam regalis indumenti fimbriis, in aquam posuit, filioque bibendum dedit; statimque, restincta febre, sanatus est. Quod non habetur a me dubium, cum ego ipse sæpius larvas energia famulante nomen ejus invocantes audierim, ac criminum propriorum gesta, virtute ipsius discernente, fateri.

XXII. Nam (2), sicut superius diximus, Massiliensis urbs contagio pessimo ægrota, quanta sustinuerit altius replicare (3) placuit. His enim diebus, Theodorus episcopus ad regem abierat, quasi aliquid contra Nicetium patricium suggesturus. Sed cum a rege Childeberto minime de hac causa fuisset auditus, ad propria redire disposuit. Interea navis una (4) ab Hispania

---

(1) * Colb. m., *largius solito dabat, ut jam tunc non rex*, etc.

(2) Hoc caput et quatuor subsequentia desunt in Colb. a.; in Vat. autem cum 3 seqq. * Ita in Reg. *B*.

(3) [Clun., *replicare studui.*] * Ita Colb. m.

(4) * Ruin. habet *navis ab Hispania una cum negotio solito*. Lec-

cum negotio ad portum ejus adpulsa est, quæ hujus morbi fomitem secum nequiter deferebat; de qua cum multi civium diversa mercarentur, una confestim domus, in qua octo animæ erant, hoc contagio interfectis habitatoribus, relicta est vacua. Nec statim hoc incendium luis per domos spargitur totas; sed, interrupto certi temporis spatio, ac velut in segetem flamma accensa, urbem totam morbi incendio conflagravit. Episcopus tamen urbis accessit ad locum, et se infra basilicæ sancti Victoris sæpta continuit cum paucis qui tunc cum ipso remanserant, ibique per totam urbis stragem orationibus ac vigiliis vacans Domini misericordiam exorabat, ut tandem, cessante interitu, populo liceret in pace quiescere. Cessante vero hac plaga mensibus duobus, cum jam populus securus redisset ad urbem, iterum succedente morbo, qui redierant sunt defuncti. Sed et multis vicibus deinceps ab hoc interitu gravata est.

XXIII. Agericus vero, Viridunensis episcopus, cum ex illo diuturnæ amaritudinis felle graviter ægrotaret, pro eo quod Guntchramnus Boso, pro quo fidejussor exstiterat, interfectus esset; vel etiam abdita amaritudine, quod Berthefredus infra oratorium domus ecclesiasticæ fuerat interfectus; et præsertim cum ipsos Guntchramni filios secum retinens quotidie fleret, dicens : « In meo vos odio orphani relicti estis. » His accensus, ut diximus, causis, fellis (1) amaritudine adgravatus, et maxime forti inedia consumtus,

---

tionem Colb. m. eo libentius cæteris prætulimus quod hoc caput in codicibus plerisque non habeatur.

(1) [Clun., *felle amaritudinis*.] *Sic Colb. m.

diem obiit, adpositusque est in sepulcro. Buciovaldus quoque abbas ejus pro episcopatu cucurrit (1), sed nihil obtinuit. Charimerem enim referendarium cum consensu civium regalis decrevit auctoritas fieri sacerdotem, Buciovaldo abbate postposito. Ferebant enim hunc esse superbum, et ob hoc a nonnullis Buccus Validus vocitabatur. Obiit autem et Licerius, Arelatensis episcopus, in cujus loco (2) Virgilius, abbas Augustodunensis, opitulante Syagrio episcopo, substitutus est.

XXIV. Obiit autem et Deutherius (3), Vinciensis episcopus, in cujus locum (4) Fronimius subrogatus est. Hic autem Fronimius Bituricæ urbis incola fuit; sed causa nescio qua in Septimaniam abiit; ac post mortem Athanagildi (5) regis, a Leuvane successore ejus magnifice est receptus, atque in urbe Agathensi episcopus ordinatus est. Sed post mortem Leuvanis (6), cum Leuvichildus in illa hæreticæ pravitatis perfidia grassaretur, et Ingundis, filia Sigiberti regis, cujus supra meminimus (7), in Hispaniam ad matrimonium duceretur, audivit Leuvichildus, quasi hic episcopus ei consilium dedisset ut nunquam se veneno

(1) [Dub. et Clun., *concurrit.*]

(2) * Ruin., *in cujus ecclesiam;* maluimus *loco* cum Clun. et Colb. m.

(3) Bec., *Deotharius;* Regm., *Deotherius.* [Dub., *Diotherius;* Clun., *Deoterius.*] * Colb. m., *Deoterius in cujus loco.* — Inter Licerium et Virgilium Saxius Paschasium locat qui brevissimo temporis intervallo sedit.

(4) [Dub., *Pronimius.... Adthanaëldi.... Leuvieldus.*]

(5) * Colb. m., *Athaeldis.*

(6) * Colb. m., *Leuvani cum Leuvieldus.*

(7) Lib. v, cap. 39, etc.

hæreticæ credulitatis deberet admiscere; et ob hoc semper ei molestus injuriarum laqueos intendebat, quousque eum ab episcopatu dejiceret. Cumque non inveniret quibus eum muscipulis posset innectere, ad extremum emisit qui eum gladio deberet adpetere. Quod ille per internuntios cognoscens, relicta urbe Agathensi, in Gallias advenit, ibique a multis episcopis receptus ac muneratus, ad Childebertum regem pertransiit. Sicque patefacto loco, apud supradictam urbem potestatem pontificalem nono dejectionis suæ anno, rege largiente, suscepit.

Britanni eo anno graviter territorium Namneticum Redonicumque prædæ subjecerunt, vindemiantes vineas, culturas devastantes, ac populum villarum abducentes captivum; nihilque de promissis superioribus custodientes; et non solum non custodientes promissa, verum etiam detrahentes regibus nostris.

XXV. Igitur Childebertus rex cum petentibus Langobardis sororem suam regi eorum (1) esse conjugem, acceptis muneribus, promisisset; advenientibus Gotthorum legatis ipsam, eo quod gentem illam ad fidem catholicam conversam fuisse cognosceret, repromisit; ac legationem ad imperatorem direxit, ut quod prius non fecerat (2), nunc contra Langobardorum gentem debellans cum ejus consilio eos ab Italia removeret. Nihilominus et exercitum suum ad regionem ipsam

---

(1) Is erat Autharis, Gregorio nostro infra, lib. x, cap. 3, *Aptacharius*. Hic de Chlodosuinda agitur quæ neutro regi nupsit.

(2) Huc revocandum quod Gregorius ea de re scripsit supra, lib. vi, cap. 42. De hac vero legatione agetur fusius, lib. x, cap. 2 et seqq. Confer. et cap. 30, lib. iii, *Hist. Langob.* Pauli Diac.

capessendam direxit. Commotis ducibus cum exercitu illuc abeuntibus, confligunt pariter. Sed nostris valde cæsis, multi prostrati, nonnulli capti, plurimi etiam per fugam lapsi vix in patriam redierunt. Tantaque ibi fuit strages de Francorum exercitu, ut olim similis non recolatur.

XXVI. Anno quoque quarto decimo (1) Childeberti regis, Ingoberga regina, Chariberti quondam relicta, migravit a sæculo, mulier valde cauta (2), ac vita religiosa prædita, vigiliis et orationibus atque eleemosynis non ignava. Quæ, credo, per providentiam Dei commonita, ad me usque nuntios dirigens, ut in his quæ de voluntate sua, id est pro animæ remedio cogitabat, adjutor exsisterem. Sic tamen ut ad ipsam accedens, quæ, consilio habito, fieri decernebat, scriptura connecteret. Accessi, fateor; vidi hominem timentem Deum; quæ (3) cum me benigne excepisset, notarium vocat, et habito, ut dixi, mecum consilio, quædam ecclesiæ Turonicæ, et basilicæ sancti Martini, quædam Cenomannicæ ecclesiæ delegavit. Ac post paucos menses (4) subitanea ægritudine fatigata, migravit a sæculo, multos per chartulas liberos derelinquens, septuagesimo, ut arbitror, vitæ anno, relinquens filiam unicam, quam in Cantia regis cujusdam filius (5) matrimonio copulavit.

XXVII. Amalo quoque dux dum conjugem in aliam

(1) Ann. 589.
(2) Regm., cum ed., *cordata*.
(3) * Reg. *B*, Colb. a. et Colb. m. habent *qui cum me*, etc.
(4) Colb. m. [et Clun.], *paucos dies*.
(5) Ethelbertus scilicet. Vide supra, lib. IV, cap. 26.

villam pro exercenda utilitate dirigit, in amorem puellulæ cujusdam ingenuæ ruit. Et facta nocte, crapulatus a vino, misit pueros, ut detrahentes puellulam, eam thoro ejus adscirent. Illa quoque repugnante, et violenter in ejus mansionem deducta, dum eam alapis cædunt, sanguinis, unda ex narium (1) meatibus decurrente, perfunditur. Unde factum est, ut ipse quoque stratus ducis antedicti hoc rivo cruentaretur, quam et ipse pugnis, colaphis, aliisque ictibus verberatam in ulnam suscepit, et statim oppressus somno dormire cœpit. At illa, extensa manu (2) trans caput viri, gladium reperit; quo evaginato, caput ducis, velut Judith Holofernis, ictu virili libravit. Illo quoque voces emittente, concurrunt famuli. Quam cum interficere vellent, exclamavit ille, dicens : « Ne « faciatis (3), quæso. Ego enim peccavi, qui vim casti« tati inferre conatus sum. Nam hæc quæ pudicitiam « studuit conservare, omnino non pereat. » Hæc dicens, spiritum exhalavit. Cumque super eum familia conjuncta lamentaretur, adjutorio Dei eruta puella domum egreditur, et per noctem Cabillonensem urbem adiit, quæ est sita ab eo loco quasi millia (4) triginta quinque; ibique basilicam sancti Marcelli ingressa, regis prostrata pedibus, cuncta quæ pertulerat pandit. Tunc rex misericordissimus non solum ei vitam donavit, verum etiam præceptionem tribui jussit,

---

(1) [Clun., *ex genarum meatibus discurrente peragitur.* * Colb. m., *discurrente peragitur.*

(2) * Reg. *B*, Colb. a. et Colb. m., *extensa manu trans caput ducis ac velut Judith ictu virili libravit.*

(3) * Colb. a., *ne interficiatis.*

(4) * Reg. *B* et Colb. a., *quindecim.*

ut in verbo suo posita, a nullo unquam parentum defuncti illius in aliquo molestiam pateretur. Verumtamen, hoc Deo præstante, cognovimus quod puellæ castitas non est ab ereptore sævo (1) ullatenus violata.

XXVIII. Brunichildis (2) quoque regina jussit fabricari ex auro ac gemmis miræ magnitudinis clypeum, ipsumque cum duabus pateris ligneis, quas vulgo bacchinon (3) vocant, eisdemque similiter ex gemmis fabricatis et auro, in Hispaniam regi mittit; in qua (4) Ebregisilum, qui sæpe ad ipsam regionem legationis gratia accesserat, direxit. Quo abeunte, nuntiatum est regi Guntchramno, dicente quodam, quia Brunichildis regina ad filios Gundovaldi munera dirigit. Quod rex audiens, jussit custodias arduas per vias regni sui fieri, ita ut nullus penitus præterire possit, qui non discuteretur. Inquirebant etiam in hominum vel vestimentis, vel calciamentis, aut in reliquis rebus, si occulte litteræ portarentur. Ebregisilus vero Parisius accedens cum his speciebus, ab Ebrachario duce comprehensus, ad Guntchramnum deducitur; dixitque ei rex : « Non « sufficit, o infelicissime hominum, quod impudico con« silio Ballomerem illum, quem Gundovaldum vocita« tis, ad conjugium arcessistis, quem manus mea sube« git, qui voluit ditioni suæ regni nostri subjugare (5)

---

(1) Alias, *suo*, [Ita Clun.] * Reg. *B* et Colb. a., *a direptore*; Colb. m., *a direptore suo*.

(2) In Vat. et Colb. a. caput istud et seq. desunt. * Desunt et in Reg. *B*.

(3) * Colb. m., *Bacchinon* non *Baecchinum*, ut legit Ruinart. Regm., *Baethinon*.

(4) [Clun., *in qua re Ebregisilum*.] * Colb. m., *in qua re Æbregesilum*.

(5) Ruin., *superare potentiam*; nos Regm. secuti sumus.

« potentiam : et nunc filiis ejus munera mittitis, ut « ipsos iterum in Gallias provocetis ad me jugulandum? « Ideoque non accedes quo volueris, sed morte mo- « rieris; quia contraria est legatio tua genti nostræ. » Illo quoque recusante, non se his verbis esse commumem, sed potius ad Richaredum, qui Chlodosuindam sororem Childeberti regis sponsare debuerat, hæc munera mitti. Credidit rex loquenti, et dimisit eum; abiitque in itinere quo directus fuit cum ipsis muneribus.

XXIX. Igitur Childebertus rex, invitante Sigiberto, Momociacensis (1) oppidi sacerdote, dies paschæ ad supradictam celebrari statuit urbem. Graviter tunc Theodobertus, filius ejus senior, gulæ adflictus tumore laboravit, sed convaluit. Interea Childebertus rex exercitum commovet, et in Italiam ad debellandam Langobardorum gentem, cum eisdem pergere parat. Sed Langobardi, his auditis, legatos cum muneribus mittunt, dicentes : « Sit amicitia inter nos, et non « pereamus, ac dissolvamus certum ditioni tuæ tribu- « tum. Ac ubicumque necessarium contra inimicos « fuerit, ferre auxilium non pigebit. » Hæc Childebertus rex audiens, ad Guntchramnum regem legatos dirigit, qui ea quæ ab his offerebantur, in ejus auribus intimarent. Sed ille non obvius conniventia (2), consilium ad confirmandam pacem præbuit. Childebertus vero rex jussit exercitum in loco residere; misitque

---

(1) Sic mss. præter Bec. qui habet *Sigimundo*. Bad. habet *Noviociacensis;* Regm., *Noviomensis*. [Cod. Clun. habet *Monociacensis*.] * Vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *b*.)

(2) Casin. [et Dub.] *convenientia*. [Clun., *non ob hujus coniventia*.] * Colb. m. secuti sumus; Ruin. habet *de hac conniventia*.

legatos ad Langobardos, ut, si hæc quæ promiserant confirmarent, exercitus reverteretur ad propria : sed minime est impletum.

XXX. Childebertus vero rex descriptores in Pictavos, invitante Maroveo episcopo, jussit abire, id est Florentianum, majorem domus regiæ (1), et Romulfum, palatii sui comitem, ut scilicet populus censum quem tempore patris reddiderat, facta ratione innovaturæ (2), reddere deberet. Multi enim ex his defuncti fuerant; et ob hoc viduis orphanisque ac debilibus tributi pondus insederat. Quod hi discutientes per ordinem, relaxantes pauperes ac infirmos illos, quos justitiæ conditio tributarios dabat, censu publico subdiderunt : et sic Turonis sunt delati. Sed cum populis tributariam functionem infligere vellent, dicentes quia librum præ manibus haberent, qualiter sub anteriorum regum tempore dissolvissent, respondimus nos, dicentes : « Descriptam urbem Turonicam Chlothacharii regis tempore manifestum est, librique illi ad « regis præsentiam abierunt; sed, compuncto per « timorem sancti Martini antistitis rege, incensi sunt. « Post mortem vero Chlothacharii regis, Chariberto (3) « regi populus hic sacramentum dedit; similiter etiam « et ille cum juramento promisit, ut leges consuetu« dinesque novas populo non infligeret, sed in illo

(1) * Reg. *B*, Colb. a. et Dub., *domus reginæ;* Colb. m., Regm. et Clun. Romulfum *palatii vice comitem* appellant. De his, vid. lib. IV *Mirac. S. Martini*, cap. 6; et Fortun., lib. X, carm. 16 et 18.

(2) * Bec., *innovata re;* Reg. *B*, Colb. a., Dub. et Clun., *innovata reddere.*

(3) * Colb. a., *Hildeberto regi*, sed mendose.

« quo quondam sub patris dominatione statu vixerant, « in ipso hic eos deinceps retineret; neque ullam novam « ordinationem se inflicturum super eos, quod perti- « neret ad spolium, spopondit. Gaiso vero comes ejus- « dem temporis, accepto capitulario, quod anteriores « scriptores fecisse commemoravimus, tributa cœpit « exigere. Sed ab Eufronio episcopo prohibitus, cum « exacta pravitate ad regis direxit præsentiam, osten- « dens capitularium in quo tributa continebantur. Sed « rex ingemiscens, ac metuens virtutem sancti Mar- « tini, ipsum incendio tradidit; aureos exactos basi- « licæ sancti Martini remisit, obtestans ut nullus de « populo Turonico ullum tributum publico (1) redde- « ret. Post cujus obitum Sigibertus rex hanc urbem « tenuit, nec ullius tributi pondus invexit. Sic et nunc « quarto decimo anno Childebertus post patris obi- « tum regnans, nihil exegit, nec ullo tributi onere « hæc urbs adgravata congemuit. Nunc autem potes- « tatis vestræ est, utrum censeatis tributum, an non; « sed videte ne aliquid noceatis, si contra ejus sacra- « mentum ambulare disponitis. » Hæc me dicente, responderunt : « Ecce librum præ manibus habe- « mus, in quo census huic populo est inflictus. » Et ego aio : « Liber hic a regis thesauro delatus non « est, nec unquam per tot convaluit annos. Non est « mirum enim si, pro inimicitiis horum civium, in « cujuscumque domo reservatus est (2). Judicabit enim « Deus super eos qui pro spoliis civium nostrorum « hunc, post tanti temporis transactum spatium, pro-

(1) * Reg. *B*, et Colb. a., *publicum*.

(2) * Colb. m., *in cujuscumque dono reversatus est*.

« tulerunt. » Dum autem hæc agerentur, Audini filius, qui librum ipsum protulerat, ipsa die a febre correptus, die tertia exspiravit. Post hæc nos transmisimus nuntios ad regem, ut quid de hac causa juberet, mandata remitteret. Sed protinus epistolam cum auctoritate miserunt, ne populus Turonicus pro reverentia sancti Martini describeretur. Quibus relectis, statim viri qui ad hæc missi fuerant, ad patriam sunt regressi.

XXXI. Guntchramnus (1) vero rex exercitum commovit in Septimaniam (2). Austrovaldus autem dux prius Carcassonam accedens sacramenta susceperat, ipsosque populos ditioni subegerat regiæ. Rex autem ad reliquas civitates capiendas Bosonem cum Antestio destinavit. Qui accedens cum superbia, despecto Austrovaldo duce atque condemnato, cur absque eo Carcassonam ingredi præsumsisset, ipse cum Santonicis, Petragoricis Burdegalensibusque, Agennensibus etiam ac Tholosanis illuc direxit (3). Cumque in hac jactantia ferretur, et Gotthis hæc nuntiata fuissent, paraverunt se in insidiis. Hic vero super fluvium parvulum propinquum urbi castra ponit, epulis insedit, ebrietatibus incumbit, conviciis et blasphemiis Gotthos exaggerans. Illique inruentes super ipsos, reperiunt epulantes inopinantesque. Tunc hi dantes voces, exsurgunt contra eos. At illi paullulum resistentes,

(1) In Vat. et Colb. a. desideratur hoc caput simul cum duobus sequentibus. * Desiderantur et in Reg. *B*.

(2) Regm., *Hispaniam*. At cum Septimania Wisigotthorum regibus in Hispania pareret, non semel alias a Gregorio dicitur *Hispania*.

(3) Alias, *perrexit*.

fugam simulant. Prosequentibusque istis, consurgunt qui præparati erant de insidiis (1), concludentesque eos in medio, usque ad internecionem ceciderunt. Qui autem evadere potuerunt, vix, equite asscenso (2), per fugam dilapsi sunt, omnem supellectilem relinquentes in campi planitie, nihilque secum de rebus propriis auferentes, hoc pro magno ducentes si vel vita donarentur. Insequentes autem Gotthi res eorum omnes reperiunt (3), diripiuntque, pedestres omnes captivos abducentes. Cecideruntque ibi quasi quinque millia virorum; captivi autem amplius quam duo millia abierunt : multi tamen ab his laxati, redierunt (4) in patriam.

XXXII. Commotus autem rex vias claudi per regnum suum præcepit, ne ullus de Childeberti regno per ejus regni territorium pervium posset habere, dicens : « Quia per nequitiam ejus, qui cum rege Hispaniæ fœdus iniit, exercitus conruit meus, et ut « se non subdant urbes illæ ditioni meæ, ejus hoc « immissio facit. » Additum est etiam huic causæ aliud amaritudinis incendium, quod Childebertus rex filium suum seniorem, Theodobertum nomine, Suessionas

(1) * Colb. m., *qui parati erant de insidiis conlidentesque*, etc.

(2) Regm., *equitibus asscensis*; Ed., *equo asscenso*.

(3) * Colb. m., *res eorum diripiunt, diripiuntque pedestres eorum captivos*.

(4) [Clun., *ab his laxati, interfecti sunt.*] * Ita Colb. m. — Hoc in prælio Francos ad 60 millia profligatos fuisse affirmat Isidorus in *Chron.*, æra 624, ubi ait nullam unquam ista majorem victoriam a Gothis reportatam fuisse. Idem habet Johan. Biclarensis in *Chron.* Reccaredi exercitus ductor erat Claudius, dux Lusitaniæ.

dirigere (1) cogitabat : quæ res suspicionem fecerat Guntchramno regi, dicente eo : « Quia in hoc filium « suum nepos meus Suessionas dirigit, ut Parisius « ingredi faciat, regnumque meum auferre cupiat. » Quod nunquam Childebertus vel in cogitatione, si dici fas est, habere potuit. Multa autem et in Brunichildem reginam opprobria jactabat, dicens ejus consilio hæc a filio (2) fieri, addens etiam quod Gundovaldi quondam filium invitatum conjugio copulare vellet; unde etiam synodum episcoporum in calendis novembribus congregari præcepit. Multique de extremis partibus Galliarum ad hunc conventum properantes, de via regressi sunt, pro eo quod Brunichildis regina se ab hoc crimine exuit sacramentis : et sic viis iterum reseratis, pervium patefecit volentibus ad regem Childebertum accedere.

XXXIII. His diebus Ingeltrudis, quæ monasterium in atrio sancti Martini statuerat (3), ad regem quasi filiam accusatura processit : in quo monasterio Berthefledis, filia quondam Chariberti regis, residebat. Sed ista egrediente, hæc in Cenomannicum (4) est ingressa. Erat enim gulæ et somno dedita, et nullam de officio Dei curam habens. Negotium vero Ingeltrudis et filiæ ejus altius repetendum puto. Igitur ante hos annos cum Ingeltrudis monasterium puellarum infra atrium

(1) [Clun., *dirigere cœpit.*] * Ita Colb. m.

(2) [In Clun. deest *a filio.*] * Deest et in Colb. m.

(3) Hoc monasterium intra S. Martini sæpta diu stetit, S. Mariæ de Scriniolo dictum; at circa sæculi undecimi initium translatum est in vicinum collem qui Bellusmons appellatur.

(4) Regm., *Cenomannicum monasterium;* aliquot editi cum Bec. [et Dub.] *regressa.*

sancti Martini, ut diximus, collocare cœpisset, filiæ suæ mandata mittit, dicens : « Relinque virum tuum, « et veni ut faciam te abbatissam gregi huic quem con- « gregavi. » At illa, audito levitatis consilio, cum viro Turonis advenit ; ingressaque monasterium matris, dicebat viro : « Regredere hinc, et guberna res libe- « rosque nostros ; nam ego non revertar tecum. Non « enim videbit regnum Dei conjugio copulatus. » Ille vero, ad me veniens, nuntiavit mihi omnia quæ a conjuge audierat. Tunc ego accedens ad monasterium, canonum Nicænorum decreta relegi, in quibus continetur : *Quia si quæ* (1) *reliquerit virum, et thorum in quo bene vixit spreverit, dicens quia non sit ei portio in illa cœlestis regni gloria qui fuerit conjugio copulatus, anathema sit.* Quibus auditis, Berthegundis metuens ne a sacerdotibus Dei communione (2) privaretur, egressa monasterium, rediit cum viro suo. Interpositis autem tribus vel quatuor annis, iterum mandata mittit ad eam mater, deprecans eam ad se accedere. At illa, oneratis navibus, tam de rebus propriis quam viri sui, adsumto secum uno filio, viro absente, Turonis est adpulsa. Sed cum a matre propter improbitatem viri retineri non posset, scilicet ne calumniam, quæ ejus dolo fabricata fuerat, exciperet, ad Bertchramnum germanum ejus, filium videlicet suum, Burdegalensis urbis episcopum, eam direxit. Prosequente igitur eam viro ejus, dicebat : « Quia

(1) Regm., *Si quæ mulier uxorata reliquerit.* Videtur esse canon 14 concilii Gangrensis, quod concilium veteres Nicæno subjungere solebant; idque indicat titulus in veteribus scriptis.

(2) [Clun., *excommunicaretur.*] * Ita Colb. m.

« sine consilio parentum eam conjugio copulasti, non « erit uxor tua. » Erant enim jam fere triginta anni, ex quo conjuncti pariter fuerant. Adiit enim vir ejus plerumque urbem Burdigalensem, sed noluit eam episcopus restituere. Cum autem rex Guntchramnus ad Aurelianensem urbem, sicut in superiori libro memoravimus (1), advenisset, ibi eum acrius hic vir impugnare verbis cœpit; dicens: « Abstulisti uxorem « meam cum famulis ejus. Et ecce, quod sacerdotem « non decet, tu cum ancillis meis, et illa cum famulis « tuis, dedecus adulterii perpetrastis. » Tunc furore commotus rex, adstrinxit episcopum ut polliceretur eam reddere viro, dicens: « Quia parens mea hæc est: « si quicquam mali exercuit in domo viri sui, ego ul« ciscar; sin aliud, cur sub omni deformitate redactus « vir (2) conjunx ejus aufertur? » Tunc Bertchramnus episcopus pollicitus est, dicens: « Venit ad me, fa« teor, soror mea post multorum annorum curricula, « quam pro caritatis ac desiderii studio tenui mecum « ut libuit. Nunc autem recessit a me: requirat nunc « eam, revocetque quo voluerit, me obvium non ha« bebit. » Et hæc dicens, misit clam nuntios ad eam, mandans ut veste mutata, ac pœnitentia accepta, basilicam sancti Martini expeteret: quod facere illa non distulit. Venitque vir ejus cum multis insequentibus viris, ut eam ex ipso loco sancto ejiceret. Erat enim in veste religiosa, adserens se accepisse pœnitentiam; sed virum sequi despexit. Interea defuncto apud

(1) Lib. VIII, capp. 1 et 2.

(2) Sic Colb. m. et Bec.; Reg., *redactus vir conjux ei auferatur?* Colb. m., *auferretur*.

Burdegalensem urbem Bertchramno episcopo, hæc ad se reversa ait : « Væ mihi qui audivi consilium « matris iniquæ. Ecce frater meus obiit; ecce a viro « derelicta sum, a filiis separata : et quo ibo infelix, « vel quid faciam? » Tunc, habito consilio, Pictavum pergit : voluitque eam mater retinere secum, sed penitus non potuit. Ex hoc inimicitia orta, dum sæpius regis præsentiam adeunt, et hæc res patris defensare cupiens, hæc viri; Berthegundis donationem Bertchramni germani sui ostendit, dicens : « Quia hæc et « hæc mihi germanus meus contulit. » Sed mater ejus non admittens donationem, omnia sibi vindicare cupiens, misit qui, effracta domo ejus, omnes res illius cum hac donatione diriperet; unde seipsam genitrix reddidit comprobatam, cum de rebus ipsis in sequenti filiæ quædam repetenti districta restituit. Sed cum sæpius ego vel frater noster Maroveus episcopus, acceptis regalibus epistolis, ut eas pacificare deberemus, Berthegundis advenit Turonis : in judicium quoque accedentem coëgimus eam, in quantum potuimus, rationem sequi : mater vero ejus flecti non potuit. Tunc accensa felle, ad regem abiit, quasi filiam exheredem (1) datura de facultate paterna. Ac in præsentia regis exponens causas, filia absente, judicatum est ei ut, quarta (2) parte filiæ restituta, tres cum nepotibus suis, quos de filio uno habebat, reciperet : in qua causa Theutharius presbyter, qui nuper ex referendario Sigiberti regis conversus, presbyterii honorem accepit, accessit, ut hanc divisionem juxta regis impe-

(1) [Clun., *exheredatura de.... Tunc in præsentia.*] * Ita Colb. m.
(2) [Clun., *tertiam partem filiæ restitutam.*] * Ita Colb. m.

rium celebraret. Sed resistente filia, nec divisio facta, nec scandalum resedatum est (1).

XXXIV. Riguntthis (2) autem filia Chilperici, cum sæpius matri calumnias inferret, diceretque se esse dominam, genitricemque suam servitio redhiberi, et multis eam et crebro conviciis lacessiret, ac interdum pugnis se alapisque cæderent, ait ad eam mater : « Quid mihi molesta es, filia? Ecce res patris tui « quæ penes me habentur; accipe, et utere eis ut « libet. » Et ingressa in regestum, reseravit arcam monilibus ornamentisque pretiosis refertam : de qua cum diutissime res diversas extrahens filiæ adstanti porrigeret, ait ad eam : « Jam enim lassata sum : im« mitte tu, inquit, manum, et ejice quod inveneris. » Cumque illa, immisso brachio (3), res de arca abstraheret, adprehenso mater opertorio arcæ, super cervicem ejus inlisit. Quod cum in fortitudine premeret, atque gulam ejus axis inferior ita adtereret, ut etiam oculi ad crepandum parati essent; exclamavit una puellarum quæ erat intrinsecus, voce magna, dicens : « Currite, quæso, currite : ecce domina mea a geni« trice sua graviter suggillatur. » Et inrumpentes cellulam, qui coram foribus eorum præstolabantur adventum, erutam (4) ab imminenti interitu puellam eduxerunt foras. Post ista vero inter easdem inimi-

(1) Vide lib. x, cap. 12.

(2) * Colb. a., *Rihgundis*; Reg. *B*, *Rigundis*; Colb. m., *Richuntis*, sed infra, *Rigundis*.

(3) * Colb. a., *inmisisset brachium et*.

(4) Cod. Regm., *Irrumpentes autem cum festinatione, hi qui foris erant, cellulam, erutam*, etc.

citiæ vehementius pullulantes, et non de alia causa maxime (1) nisi quia Rigunthis adulteria sequebatur, semper cum eisdem rixæ et cædes erant.

XXXV. Beretrudis (2) vero moriens filiam suam heredem instituit, relinquens quæpiam vel monasteriis puellarum quæ ipsa instituerat, vel ecclesiis sive basilicis confessorum sanctorum. Sed Waddo, cujus in superiore libro meminimus (3), querebatur a genero ejus equos suos fuisse direptos : cogitavitque accedere ad villam ejus unam, quam reliquerat filiæ, quæ infra Pictavum terminum erat, dicens : « Hic a regno alte- « rius veniens diripuit equos meos, et ego auferam « villam ejus. » Interea mandatum mittit agenti (4), ut se adveniente omnia quæ erant ad expensam ejus necessaria, præpararet. Quod ille audiens, conjunctis secum hominibus ex domo illa se ad bellum præparat, dicens : « Nisi moriar, non ingredietur Waddo in do- « mum domini mei. » Audiens autem uxor Waddonis adparatum scilicet belli instaurari contra virum suum, ait ad eum : « Ne accesseris illuc, care conjunx : mo- « rieris enim si abieris, et ego cum filiis misera ero. » Et injecta manu, voluit eum retinere, dicente præterea tum filio : « Si abieris, pariter moriemur, et « relinques genitricem meam viduam, orphanosque

(1) [Clun., *nisi maxime.*] * Ita Colb. m., qui habet *sequebantur* pro *sequebatur*.

(2) Deest hoc caput in Vat., Colb. a. * et Reg. *B.* Beretrudis uxor erat Launebodi ducis. Vid. Fortun., lib. II, carm. 9.

(3) De Waddone jam sæpius egit Gregorius. De filiis autem ejus vide lib. seq., cap. 21.

(4) Agens qui et infra Actor dicebatur ille qui villæ ac bonorum ab ea pendentium curam gerebat.

« germanos meos. » Sed cum eum hæc verba penitus retinere non possent, furore accensus contra filium, et timidum eum mollemque exclamans, projecta secure pene cerebrum ejus inlisit. Sed ille in parte excussus, ictum ferientis evasit. Asscensis denique equitibus abierunt, mandans iterum actori, ut domo scopis mundata, stragulis scamna operiret. Sed ille parvipendens mandatum ejus, cum turbis, ut diximus, virorum ac mulierum ante fores domini sui stetit, operiens adventum hujus. Qui veniens, statim ingressus domum, ait : « Cur non sunt scamna hæc operta « stragulis, aut domus scopis mundata? » Et elevans manum cum sica, caput hominis libravit, ceciditque, et mortuus est. Quod cernens filius hominis mortui, emissa ex adverso lancea, contra Waddonem dirigit : cujus mediam alvum ictu penetravit a tergo egressa falarica, et ruens ad terram, adveniente multitudine quæ collecta fuerat, lapidibus obrui cœpit. Tunc quidam de his qui venerant cum eo, inter imbres saxeos accedentes, coopertum sago, ac populo mitigato, ejulante filio ejus, eumque super equum elevans, adhuc viventem domui reduxit. Sed protinus sub lacrymis uxoris (1) ac filiorum spiritum exhalavit. Explicita igitur tam infeliciter vita, filius ejus ad regem abiit, resque ejus obtinuit.

XXXVI. Igitur anno quo supra regni sui, Childebertus rex morabatur cum conjuge et matre sua infra terminum urbis quam Strataburgum (2) vocant. Tunc

(1) * Colb. m., *uxorum*.
(2) [Dub. et Clun., *Strateburgum*.] * Ita Colb. duo.

viri fortiores, qui erant in urbe Suessionica sive Meldensi (1), venerunt ad eum dicentes : « Da nobis unum « de filiis tuis, ut serviamus ei, scilicet ut de progenie « tua pignus retinentes nobiscum, facilius resistentes « inimicis, terminos urbis tuæ (2) defensare studea- « mus. » At ille gavisus nuntio, Theodobertum filium suum seniorem illuc dirigendum destinat : cui comitibus (3), domesticis, majoribus, atque nutritiis, et omnibus qui ad exercendum servitium regale erant necessarii delegatis, mense sexto hujus anni direxit eum juxta voluntatem virorum, qui eum a rege flagitaverant transmittendum (4) : suscepitque eum populus gaudens, ac deprecans (5) ut vitam ejus patrisque sui ævo prolixiore pietas divina concederet.

XXXVII. Erat (6) autem apud urbem Suessionas his diebus Droctigisilus (7), qui propter nimiam, ut ferunt, potationem quarto instante anno sensum perdiderat. Adserebant enim multi civium, quod hoc ei maleficiis accessisset, per emissionem archidiaconi, quem ab honore repulerat, in tantum ut infra muros urbis hanc amentiam magis haberet : si vero de civitate fuisset egressus, agebat commodius. Cumque rex supradictus ad urbem venisset, et hic melius ageret, non

(1) Regm., *qui in urbe Meldensi.*

(2) Colb. a., *terminos orbis tui.* * Reg. *B*, *urbium tuarum.*

(3) * Colb. a., *destinat cum comitibus*, etc.

(4) [Deest *transmittendum*, in cod. Clun.]

(5) * Colb. m., et Clun., *ac deprecans regem cœlorum ut vitam ejus*, etc. ; Colb. m., *suo* pro *sui ; suo ævo prolixiore.*

(6) In Vat., et Colb. a., reliqua hujus libri cum capite primo sequentis libri desunt. * Eadem capita desunt in cod. Reg. *B.*

(7) Regm., *Doctigisilus.* [Dub., *Doctighisilus episc.*]

permittebatur (1) ingredi urbem propter regem qui advenerat. Et licet esset vorax cibi ac potator vini extra modum, et ultra quam sacerdotalem cautelam decet, tamen nullum de eo adulterium quispiam est locutus. Verumtamen in sequenti cum apud Sauriciacum villam (2) episcoporum synodus adgregata fuisset, jussum est ut liceret ei ingredi urbem suam.

XXXVIII. Cum autem Faileuba regina Childeberti regis, partu edito mox exstincto, ægrotaret, adtigit aures ejus sermo, quod quidam vel contra eam, vel contra Brunichildem reginam agere conarentur. Cumque confortata ab incommodo, ad regis præsentiam accessisset, omnia tam ei quam matri ejus, quæ audierat reseravit. Verba autem hujuscemodi erant, quod scilicet Septimina (3) nutrix infantum ejus, consilio suadere vellet regi, ut ejecta matre, conjugeque relicta, aliam sortiretur uxorem : et sic cum eodem quæcumque vellent, vel actu agerent, vel precibus obtinerent. Quod si his rex nollet adquiescere quæ suadebat, ipso maleficiis interemto, elevatis filiis ejus in regnum, repulsa nihilominus matre eorum et avia, ipsi regerent regnum. Hujus enim consilii socios pronuntiat esse Sunnegisilum (4) comitem stabuli, et

---

(1) Sic Bec. et Regm., cæteri vero e contrario, *permittebatur ingredi.* * Hic fallitur Ruinartius; nam Colb. m. habet *non permittebatur.*

(2) Vulgo *Soucy*, vicus haud procul ab Axona fluvio positus.

(3) Regm. et Colb. m., *Septimana*; semel tamen *Septimaniam* et *Septiminam* appellant.

(4) Cod. Regm., *Domnigisilum.... Gallomagum.* [Clun., *Donnegisilum.*] * Colb. m., *Somnegisilum* et *Gallumago*; infra, *Somnigisilus* et *Gallomanus.*

Gallomagnum referendarium; atque Droctulfum, qui ad solatium Septiminæ ad nutriendum regis parvulos fuerat datus. Denique corripiuntur hi duo, Septimina videlicet et Droctulfus. Nec mora, extensi inter stipites cum vehementius cæderentur, profitetur Septimina se virum suum Jovium maleficiis interfecisse ob amorem Droctulfi, ipsumque secum scorto misceri. De his quæ supra diximus causis pariter confitentur, et memoratos viros in hoc consilio habitos indicant. Nec mora inquiruntur (1) et ipsi; sed conscientia terrente, latebram infra ecclesiarum sæpta petiere. Ad quos rex ipse procedens, ait : « Egredimini in judi« cium, ut cognoscamus de his quæ vobis objiciuntur, « si vera sint, an falsa. Nam, ego ut opinor, in hanc « ecclesiam fuga dilapsi non fuissetis, nisi vos con« scientia terruisset. Verumtamen promissionem ha« bete de vita, etiamsi culpabiles inveniamini. Chris« tiani enim sumus : nefas est enim vel criminosos « ab ecclesia eductos punire. » Tunc educti foras, cum rege venerunt ad judicium : discussique reclamant, dicentes : « Quia Septimina cum Droctulfo hoc « nobis consilium patefecit. Sed nos exsecrantes ac « fugientes, nunquam consentire voluimus hoc sce« lus. » Et rex : « Si, inquit, vos nullam conniven« tiam præbuissetis, nostris auribus utique intulis« setis. Verumne ergo est, vos in hac causa præbuisse « consensum (2), cum hoc nostræ scientiæ occuli vo« luistis? » Et statim ejecti foras, iterum ecclesiam petierunt. Septimina vero cum Droctulfo vehementer

(1) * Colb. m., *requiruntur*.
(2) * Colb. m., *consilium*.

cæsa, ac cauteriis accensis in facie vulnerata, ablatis omnibus quæ habebat, in Marilegium villam deducitur, ut scilicet trahens molam, his quæ in gynæcio erant positæ, per dies singulos farinas ad victus necessarias præpararet. Droctulfum autem, incisis capillis et auribus, ad vineam excolendam delegaverunt, sed post dies paucos fuga dilabitur. Inquisitusque ab actore, iterum ad regem deducitur; ibique multum cæsus, iterum ad vineam quam reliquerat, destinatur. At vero Sunnegisilus et Gallomagnus privati a rebus quas a fisco meruerant, in exsilium retruduntur. Sed venientibus legatis, inter quos episcopi erant, a rege Guntchramno, et petentibus pro his, ab exsilio revocantur; quibus nihil aliud est relictum, nisi quod habere proprium videbantur.

XXXIX. In monasterio vero Pictavensi, insidiante diabolo in corde Chrodieldis, quæ se Chariberti quondam regis filiam adserebat, orto scandalo, ipsa quoque quasi de parentibus confisa regibus, exactis sacramentis a sanctimonialibus, ut, injectis in abbatissam Leuboveram criminibus, ea monasterio dejecta, ipsam substituerent principalem. Egressaque est cum quadraginta aut eo amplius puellis, et consobrina sua Basina filia Chilperici, dicens : « Quia vado ad parentes meos « reges, ut eis contumeliam nostram innotescere va« leam : quia non ut filiæ regum, sed ut malarum an« cillarum genitæ in hoc loco humiliamur. » Infelix ac facilis non recordans in qua se humilitate beata Radegundis, quæ hoc instituit monasterium, exhibebat. Egressa ergo ab eo Turonis advenit, dataque nobis salutatione, ait : « Deprecor, sancte sacerdos, ut

« has puellas, quæ in magnam humilitatem ab abba-« tissa Pictavensi redactæ sunt, custodire digneris, ac « cibum præbere, donec ego eam ad reges parentes « nostros, exponamque eis quæ patimur, et revertar. » Quibus ego aio : « Si abbatissa deliquit, aut canoni-« cam regulam in aliquo prætermisit, accedamus ad « fratrem nostrum Maroveum episcopum, et conjuncti « arguamus eam : emendatisque negotiis restituamini « in monasterium vestrum, ne dispergatur luxuria, « quod sancta Radegundis jejuniis et orationibus cre-« bris, eleemosynisque frequentibus adgregavit. » Et illa respondit : « Nequaquam, sed ad reges ibimus. » Et ego : « Quare rationi (1) resistitis? ob quam rem « sacerdotale monitum non auditis? Vereor ne con-« juncti sacerdotes ecclesiarum vos a communione « removeant. » Sic enim et ab antecessoribus in epi-stola quam ad beatam Radegundem in initio hujus congregationis scripserunt, habetur insertum : cujus exemplaria huic lectioni inserere placuit.

EXEMPLAR EPISTOLÆ.

« Dominæ beatissimæ et in Christo ecclesiæ filiæ « Radegundi, Eufronius, Prætextatus, Germanus, « Felix, Domitianus, Victorius et Domnolus epi-« scopi (2). Sollicita sunt jugiter circa genus humanum

---

(1) [Dub., *Qua ratione resistitis.*] Regm. infra, *monitum contemnitis.*

(2) Eufronius Turonensis, Prætextatus Rotomagensis, Germanus Parisiensis, Felix Namnetensis, Domitianus Andegavensis, Victorius Redonensis, et Domnolus Cenomannensis episcopi fuere.

« immensæ Divinitatis provisura remedia, nec ab assi-
« duitate beneficiorum suorum quocumque loco vel
« tempore videntur aliquando sejuncta, cum pius
« rerum arbiter tales in hereditate culturæ ecclesias-
« ticæ personas ubique disseminat, quibus agrum
« ejus intenta operatione fidei rastro colentibus, ad
« felicem centeni numeri reditum divina temperie
« Christi seges valeat pervenire. Tantum igitur benig-
« nitatis ejus se passim dispensatio profutura diffun-
« dit, ut illud nusquam deneget quod prodesse multis
« agnoscit; quarum personarum exemplo sanctissimo,
« cum judicaturus advenerit, habeat in plurimis quod
« coronet. Itaque cum ipso catholicæ religionis exortu
« cœpissent Gallicanis in finibus venerandæ fidei pri-
« mordia respirare, et adhuc ad paucorum notitiam
« tunc ineffabilia pervenissent Trinitatis Dominicæ
« sacramenta; ne quid hic minus adquireret, quam
« in orbis circulo, prædicantibus apostolis, obti-
« neret, beatum Martinum peregrina de stirpe ad
« inluminationem patriæ dignatus est dirigere, mise-
« ricordia consulente. Qui, licet apostolorum tem-
« pore non fuerit, tamen apostolicam gratiam non
« effugit : nam quod defuit in ordine, suppletum est
« in mercede; quoniam sequens gradus illi nihil sub-
« trahit, qui meritis antecellit. Hujus quoque, reve-
« rentissima filia, in vobis congratulamur rediviva
« surgere supernæ dilectionis exempla, propitiatione
« divina : nam, declinante tempore sæculi vetustate,
« vestri sensus certamine fides revirescit in flore; et
« quod veterno tepuerat algore senectæ, tandem
« ferventis animi rursus incalescat ardore. Sed cum
« pene eadem veneris ex parte, qua beatum Marti-

« num huc didicimus accessisse (1); non est mirum si « illum imitari videaris in opere, quem tibi ducem « credimus itineris exstitisse; ut cujus es secuta ves- « tigia, felici voto compleas et exempla; et beatis- « simum virum in tanto tibi facias esse socium, in « quantum partem refugis habere de mundo. Cujus « opinionis radio præmicante, ita reddis audientium « pectora cœlesti fulgore suffusa, ut passim provocati « puellarum animi, divini ignis scintilla succensi, « raptim festinent avide in caritate Christi fonte vestri « pectoris irrigari; et, relictis parentibus, te sibi ma- « gis eligant, quam matrem. Facit (2) hoc gratia, « non natura. Igitur (3) hujus studii vota videntes, « gratias clementiæ supernæ referimus, qui volun- « tates hominum suæ facit voluntati connecti; quo- « niam confidimus quas apud vos jubet colligi suo vult « amplexu servari. Et quia quasdam comperimus, Di- « vinitate propitia, de nostris territoriis ad institu- « tionem vestræ regulæ desiderabiliter convolasse; in- « spicientes etiam vestræ petitionis epistolam, libenter « a nobis exceptam, hoc Christo auctore et remedia- « tore, firmamus, ut, licet omnes æqualiter, quæ ibi « conveniunt, in Domini caritate mansuræ debeant in- « violabiliter custodire quod videntur libentissimo (4) « animo suscepisse, quoniam contaminari non debet « Christo fides, cœlo teste, promissa, ubi non leve

---

(1) Radegundis filia erat Bertharii Thoringorum regis, ex ipso Gregorio supra, lib. III, cap. 4; Martinus autem natus est Sabariæ in Pannonia, ut omnes norunt.

(2) * Cod. Colb. m., *quam matrem, facit gratia non natura.*

(3) Regm., *Igitur in tali studio manens, et hoc nos comperientes.*

(4) [Clun., *libenti semel animo.*] * Ita Colb. m.

« scelus est templum Dei, quod absit, pollui, ut ab eo « possit, ira succendente, disperdi; tamen specialiter « definimus, si qua, sicut dictum est, de locis sacer- « dotaliter nostræ gubernationi, Domino providente, « commissis, in Pictava (1) civitate vestro monasterio « meruerit sociari, secundum beatæ memoriæ domni « Cæsarii, Arelatensis episcopi, constituta, nulli sit « ulterius discedendi licentia, quæ, sicut continet « regula, voluntate propria (2) videtur ingressa; ne « unius turpi dedecore ducatur in crimen (3) quod « apud omnes emicat in honore. Et ideo si, quod « avertat Deus, aliqua insanæ mentis inlicitatione suc- « censa, ad tanti obprobrii maculam præcipitare « suam voluerit disciplinam, gloriam et coronam, ut « inimici consilio, sicut Eva ejecta de paradiso, per (4) « qualemcumque de claustris ipsius monasterii, immo « de cœli regno exire pertulerit, mergenda et concul- « canda vili platearum in luto; separata a commu- « nione nostra, diri anathematis vulnere feriatur. Ita « ut si fortassis, Christo relicto, homini voluerit nu- « bere, diabolo captivante, non solum ipsa quæ re- « fugit, sed etiam ille qui ei conjunctus est, turpis « adulter, et potius sacrilegus quam maritus; vel « quisquis ut hoc fieret (5), venenum magis quam « consilium ministravit, simili ultione, sicut de illa « dictum est, cœlesti judicio, nobis optantibus, per- « cellatur, donec, separatione facta, per competen-

(1) Bec., Colb. m.; [Clun.] et Chesn., *Pictavina*.
(2) Sic Casin.; alii *prodita*. [Ita Clun.]
(3) Alias, *in crimine*.
(4) [Dub. et Clun., *per qualemcumque locum*.] * Ita Colb. m.
(5) * Colb. m., *vel aliquis ut hoc fuerit*.

« tem exsecrandi criminis pœnitentiam, a loco quo « egressa fuerat recipi meruerit et adnecti. Adjicientes « etiam, ut eorum qui nobis quandoque successuri « sunt sacerdotes, similis condemnationis teneantur « adstrictæ reatu; et si, quod non credimus, ali- « quid ipsi voluerint aliter quam nostra deliberatio « continet relaxare, noverint se nobiscum, æterno « Judice definiente, causaturos; quia communis est sa- « lutis instructio, si quod Christo promittitur, invio- « labiliter observetur. Quod nostræ determinationis « decretum, pro firmitatis intuitu, propriæ manus « subscriptione credimus (1) roborandum, perpetua- « liter a nobis, Christo auspice, servaturum. »

Lecta igitur hac epistola, Chrodieldis dixit: « Nun- « quam nos ulla retinebit mora, nisi ad reges, quos « parentes nostros esse novimus, accedamus. » Vene- rant enim pedestri itinere a Pictavo, nec ullius equitis beneficium habuerant: unde anhelæ et satis exiguæ erant. Sed nec victus alimoniam ullam eis in via quis- quam præbuerat. Accesserunt enim ad urbem nos- tram die prima mensis primi: erant enim pluviæ magnæ; sed et viæ dissolutæ erant a nimia immen- sitate aquarum.

XL. Detrahebant autem et de episcopo, dicentes quia illius dolo et hæ turbatæ, et monasterium erat derelictum: sed materiam hujus scandali altius placuit memorari. Tempore Chlothacharii regis, cum beata Radegundis hoc monasterium instituisset, semper subjecta et obediens cum omni congregatione sua ante-

(1) [Clun., *credidimus.*] * Ita Colb. m.

rioribus fuit episcopis. Tempore vero Sigiberti, postquam Maroveus episcopatum urbis adeptus est, acceptis epistolis Sigiberti regis, pro fide ac devotione Radegundis beatæ, in partes orientis clericos destinat (1), pro Dominicæ crucis ligno, ac sanctorum apostolorum cæterorumque martyrum reliquiis. Qui euntes detulerunt hæc pignera. Quibus delatis, petiit regina episcopum ut cum honore debito grandique psallentio in monasterio locarentur. Sed ille despiciens suggestionem ejus, asscensis equitibus, villæ se contulit. Tunc regina iterato ad regem Sigibertum direxit, deprecans ut injunctione sua quicumque ex episcopis hæc pignera, cum illo quo decebat honore, votumque ejus exposcebat, in monasterio conlocaret. Ad hoc enim opus beatus Eufronius, urbis Turonicæ episcopus, injungitur. Qui, cum clericis suis Pictavum accedens, cum grandi psallentio et cereorum micantium (2) ac thymiamatis adparatu, sancta pignera, absente loci episcopo, in monasterium detulit. Post hæc, cum pontificis sui sæpius gratiam quæreret, nec posset adipisci, necessitate commota, cum abbatissa sua quam instituerat, Arelatensem urbem expetunt : de qua regula sancti Cæsarii atque Cæsariæ beatæ suscepta, regis se tuitione munierunt, scilicet quia in illum, qui pastor esse debuerat, nullam curam defensionis suæ poterant reperire. Ex hoc scandalo de die in diem propagato, tempus migrationis beatæ Radegundis

(1) His verbis innuitur Maroveum, acceptis a Sigiberto litteris, in orientem misisse ad habendas reliquias, ut S. Radegundis devotioni satisfaceret. Tamen certum est illos clericos ab ipsa Radegunde missos fuisse.

(2) [Clun., *cereorum micantia.*] * Ita Colb. m.

advenit. Qua migrante, iterum petiit abbatissa se sub sacerdotis sui potestate degere. Quod ille cum primum respuere voluisset, consilio suorum, promisit se patrem earum, sicut dignum erat, fieri, et, ubi necessitas fuisset, suam præbere defensionem. Unde factum est, ut abiens ad Childebertum regem præceptionem eliceret, ut ei hoc monasterium, sicut reliquas parochias, regulariter liceat gubernare. Sed, nescio quid, credo, adhuc in ejus animis residebat, ut hæ puellæ adserunt, quod moveret scandalum. His vero intendentibus, ut ad regis, sicut diximus, præsentiam properarent, dedimus eis consilium, dicentes : « Intenditis contra rationem, et nullo modo vobis ea series « inseri potest, quæ blasphemium arceat. Sed si, ut « diximus, rationem prætermittitis, nec salubre con« silium vultis accipere, vel hoc conjicite in animis « vestris, ut, præterito hiberni hujus tempore, quod « in hoc verno accessit, cum auræ commodiores fue« rint, quo ducit voluntas, pergere valeatis. » Quod consilium aptum suscipientes, subsequente æstate, relictis Turonis, ceteris sanctimonialibus commendatis consobrinæ suæ, Chrodieldis (1) ad regem Guntchramnum accessit. A quo suscepta ac muneribus honorata, Turonis est regressa, Constantina, filia Burgolini, in monasterio Augustidunensi relicta, exspectans episcopos, qui a rege fuerant jussi advenire et causam ipsarum cum abbatissa discutere. Multæ tamen ex his a diversis circumventæ matrimonio copulatæ sunt, priusquam hæc a rege regrederetur. Cumque, præstolantes

(1) * Colb. m., *ceteris accomendatis consobrinæ suæ Chrodieldis sanctæmonialibus, ad regem*, etc.

adventum, nullum episcopum advenire sensissent, Pictavum regressæ sunt, et se infra basilicam sancti Hilarii tutaverunt, congregatis secum furibus, homicidis, adulteris, omniumque criminum reis, stabilientes se ad bellum, atque dicentes : « Quia reginæ « sumus, nec prius in monasterium nostrum ingredi« mur, nisi abbatissa ejiciatur foras. » Erat ibi tunc reclausa quædam, quæ ante paucos annos per murum se dejiciens, ad basilicam sancti Hilarii confugit, multa in abbatissam crimina evomens, quæ tamen falsa cognovimus. Sed postquam in monasterium, per eum locum unde se præcipitaverat, funibus est adtracta, petiit ut se in cellulam secretam reclauderet, dicens : « Quia multum peccavi in Dominum, et domnam « meam Radegundem, quæ illis diebus superstes erat; « volo me, ait, ab hac frequentia congregationis totius « amovere, et pœnitentiam pro neglectis meis agere. « Scio enim quia misericors est Dominus, et remittit « confitentibus se peccata. » Et ingressa est in cellulam. Cum autem hoc scandalum commotum fuisset, et Chrodieldis a Guntchramno rege regressa esset, hæc, disrupto nocturnis horis cellulæ ostio, egressa est a monasterio, et ad Chrodieldem abiit, multa, sicut prius fecerat, crimina de abbatissa prorumpens.

XLI. Dum autem hæc agerentur, Gundegisilus Burdegalensis, adjunctis secum Nicasio Egolismensi (1), et Saffario Petragorico, ac ipso Maroveo Pictavensi episcopis, eo quod hujus urbis metropolis esset, ad

(1) Al., *Ecolesinensi*, [ita Clun.] Subscripsit conc. Matisconensi II, ubi dicitur *Nicasius Aquilimensium*. [Clun., *Saphirio Petragorico*, et sic infra.]

illos, qui tunc cum rege Guntchramno fuerant adgregati (1); a quibus hæc rescripta suscepit.

EXEMPLAR RESCRIPTI.

« Domnis semper suis (2) atque apostolica sede di-« gnissimis, Gundegisilo, Nicasio et Saffario, Ætherius, « Syagrius, Aunacharius, Hesychius, Agrœcola, Ur-« bicus, Felix, Veranus, item Felix, et Bertchram-« nus (3) episcopi. Litteras vestræ beatitudinis, quan-« tum, reserante nuntio, de vestra sospitate gavisi, « excepimus; tantum de injuria, quam vos pertulisse « signastis, non modico mœrore adstringimur, dum et « regula transscenditur, et nulla reverentia religioni « servatur. Sed, quia indicastis monachas, quæ de mo-« nasterio beatæ memoriæ Radegundis, instigante dia-« bolo, fuerunt digressæ, quod nullam a vobis acquie-« verint correctionem audire, nec infra monasterii sui « sæpta, de quo egressæ fuerant, voluissent reverti; « insuper basilicæ domni Hilarii per cædes vestras ves-« trorumque, injuriam intulisse. Quapropter ipsas a « communionis gratia visi fueritis suspendere, ac per

(1) Augustoduni, ut existimat Valesius.

(2) Regm., *Dominis suis, atque*. Legendum forte *Dominis sanctis*, etc. Hæc enim est communis formula. * Colb. m., *Dominis semper suis apostolicis*.

(3) In Colb. m., Regm. [et Clun.] deest *Aunacharius*. Et quidem inter eos qui subscripserunt non occurrit, sicut nec Agræcula. Ceteri vero non eo ordine subscripserunt quo hic eorum nomina recensentur. Episcopi autem illi fuerunt Ætherius Lugdunensis, Syagrius Augustodunensis, Aunacharius Autisiodunensis, Hesichius Gratianopolitanus, Agricola Nivernensis, Urbicus Rigiensis, Felix Beliciensis, Veranus Cavellicensis, Felix Catalaunensis, Bertramnus Cenomannensis.

« hoc nostram exinde mediocritatem elegistis consu-
« lere. Igitur, quia optime vos novimus statuta canonum
« percurrisse, ac regulæ plenitudinem continere, ut qui
« in talibus excessibus videntur deprehendi, non solum
« excommunicatione, verum etiam pœnitentiæ satisfac-
« tione debeant coerceri; ea de re addentes cum venera-
« tionis cultu summæ aviditatis dilectionis instinctum,
« indicamus ea quæ definistis nos concordanter vestræ
« sententiæ consentire, quoadusque in synodali con-
« cilio calendis novembribus pariter positi, debeamus
« consilio pari tractare, qualiter talium temeritas fre-
« num districtionis possit accipere, ut deinceps nulli
« liceat sub hunc lapsum faciente jactantia similia per-
« petrare. Attamen, quia nos sua dictione domnus
« Paulus apostolus indesinenter videtur monere, ut
« opportune inopportuneque debeamus quoscumque
« excedentes sedula (1) prædicatione corrigere, et pie-
« tatem protestatur ad omnia utilem esse (2); ideo sug-
« gerimus adhuc, ut oratione assidua Domini miseri-
« cordiam deprecemini, ut ipse spiritus compunctionis
« ipsas inflammare dignetur, ut id quod per delictum
« visæ sunt contraxisse, digna satisfactione pœniteant,
« ut in monasterio suo vestra prædicatione animæ,
« quæ quodammodo perierunt, propitio Christo, re-
« vertantur; ut ille qui unam humeris inlatam erran-
« tem ovem ad ovile reduxit, et de istarum transgres-
« sione, quasi adquisito gregi congaudere dignetur.
« Hoc specialius postulantes, ut pro nobis intercessio-
« num vestrarum suffragia indesinenter, ut confidimus,

---

(1) [Clun., *sine dolo prædicatione.*] II Timot., IV, 2.
(2) I Timot., IV, 8.

« tribuatis. Peculiaris vester Ætherius peccator salu« tare præsumo. Cliens vester, Hesychius, reverenter « audeo salutare. Amator vester, Syagrius, reverenter « saluto. Cultor vester, Urbicus peccator, famulanter « saluto. Venerator vester, Veranus episcopus, reve« renter saluto. Famulus vester, Felix, salutare præ« sumo. Humilis vester atque amator, Felix, audeo « salutare. Humilis atque obediens vester, Bertchram« nus episcopus, salutare præsumo. »

XLII. Sed et abbatissa recitavit epistolam quam beata Radegundis episcopis, qui suo tempore erant, dirigi voluit. Cujus nunc iterum ipsa abbatissa exemplaria ad vicinarum urbium sacerdotes direxit : cujus hoc est exemplar.

EXEMPLAR EPISTOLÆ.

« Dominis sanctis et apostolica sede dignissimis, « in Christo patribus, omnibus episcopis, Radegundis « peccatrix. Congruæ provisionis tunc roborabiliter ad « effectum tendit exordium, cum generalibus patri« bus, medicis ac pastoribus ovilis sibi commissi « causa auribus traditur, cujus sensibus (1) commen« datur; quorum participatio de caritate, consilium « de potestate, suffragium de oratione ministrare po« terit interventum. Et quoniam olim vinclis laica« libus absoluta, divina providente et inspirante cle« mentia, ad religionis normam visa sum voluntarie, « duce Christo, translata, hæc pronæ mentis studio « cogitans etiam de aliarum profectibus, ut, adnun-

(1) [Clun, *cujus sensus.*] * Ita Colb. m.

« tiante (1) Domino, mea desideria efficerentur reli-
« quis profutura, instituente atque remunerante præ-
« cellentissimo domno rege Chlothario, monasterium
« puellarum Pictava urbe constitui, conditumque,
« quantum mihi munificentia regalis est largita, facta
« donatione dotavi; insuper congregationi per me,
« Christo præstante, collectæ, regulam sub qua sancta
« Cæsaria deguit (2), quam sollicitudo beati Cæsarii,
« antistitis Arelatensis, ex institutione sanctorum pa-
« trum convenienter collegit, adscivi. Cui consen-
« tientibus beatissimis vel hujus civitatis, vel reliquis
« pontificibus, electione etiam nostræ congregationis
« domnam et sororem meam Agnetem, quam ab in-
« eunte ætate loco filiæ colui et educavi (3), abbatis-
« sam institui, ac me post Deum ejus ordinationi re-
« gulariter obedituram commisi. Cuique, formam
« apostolicam observantes, tam ego quam sorores de
« substantia terrena quæ possidere videbamur, factis
« chartis tradidimus, metu Ananiæ et Sapphiræ, in
« monasterio positæ nihil proprium reservantes. Sed
« quoniam incerta sunt humanæ conditionis momenta
« vel tempora, quippe mundo in finem currente; cum
« aliqui magis propriæ quam divinæ cupiant voluntati
« servire; zelo ducta Dei, hanc suggestionis meæ pa-
« ginam (4), apostolatus vestri, in Christi nomine,
« superstes porrigo vel devota. Et quia præsens non
« valui, quasi vestris provoluta vestigiis, epistolæ vi-

(1) [Clun., *annuente Domino.*] * Ita Colb. m.
(2) Sic mss. omnes.
(3) Sic Bad.; alii, *eduxi.* [Ita Clun.]
(4) [Clun., *paginam æream postulatus vestri.*] * Ita Colb. m.; forte supplendum *auctoritati.*

« carietate prosternor, conjurans per Patrem et Filium « et Spiritum sanctum, ac diem tremendi judicii, sic « repræsentatos vos, non tyrannus oppugnet, sed le« gitimus rex coronet; ut, si casu, post meum obi« tum, quæcumque persona, vel loci ejusdem pontifex, « seu potestas principis, vel alius aliquis, quod nec « fieri credimus, congregationem, vel suasu malivolo, « vel impulsu judiciario perturbare tentaverit, aut re« gulam frangere, seu abbatissam alteram quam so« rorem meam Agnetem, quam beatissimi Germani, « præsentibus suis fratribus, benedictio consecravit; « aut ipsa congregatio, quod fieri non potest, habita « murmuratione, mutare contenderit, vel quasdam « dominationes in monasterio, vel rebus monasterii, « quæcumque persona vel pontifex loci, præter quas « antecessores episcopi aut alii, me superstite, habue« runt, novo privilegio quicumque adfectare voluerit, « aut extra regulam exinde egredi quis tentaverit, seu « de rebus quas in me præcellentissimus domnus Chlo« tharius vel præcellentissimi domni reges filii sui con« tulerunt, et ego, ex ejus præceptionis permisso, « monasterio tradidi possidendum, et per auctoritates « præcellentissimorum domnorum regum, Chariberti, « Guntchramni, Chilperici et Sigiberti, cum sacra« menti interpositione et suarum manuum subscriptio« nibus obtinui confirmari; aut ex his quæ alii (1) pro « animarum suarum remedio, vel sorores ibidem de re« bus propriis contulerunt, aliquis princeps, aut ponti« fex, aut potens, aut (2) de sororibus cujuslibet personæ

---

(1) * In Colb. mr., deest *alii.*

(2) Regm., *aut aliqua de sororibus hæc imminuere, et in sua pro-*

« ausi minuere, aut sibimet ad proprietatem revocare sa-
« crilego voto contenderit, ita vestram sanctitatem (1)
« successorumque vestrorum post Deum, pro mea
« supplicatione et Christi voluntate, incurrat; ut sicut
« prædones et spoliatores pauperum extra gratiam ves-
« tram habeantur; nunquam de nostra regula, vel de
« rebus monasterii, obsistentibus vobis, imminuere
« valeat aliquid aut mutare. Hoc etiam deprecans ut,
« cum Deus prædictam domnam sororem nostram
« Agnetem de sæculo migrare voluerit, illa in loco
« ejus abbatissa de nostra congregatione debeat ordi-
« nari, quæ Deo et ipsi placuerit, custodiens regulam,
« et nihil de proposito sanctitatis imminuat; nam (2)
« nunquam propria aut cujuscumque voluntas præci-
« pitet. Quod si, quod absit, contra Dei mandatum
« et auctoritatem regum aliquis de suprascriptis con-
« ditionibus coram Domino et sanctis ejus precabiliter
« commendatis agere, aut de persona aut substantia
« minuenda voluerit, aut memoratæ sorori mæ Agneti
« abbatissæ (3) molestias aliquas inferre tentaverit,
« Dei et sanctæ Crucis et beatæ Mariæ incurrat judi-
« cium, et beatos confessores Hilarium et Martinum,
« quibus post Deum sorores meas tradidi defendendas,
« ipsos habeat contradictores et persecutores. Te quo-
« que, beate pontifex, successoresque vestros, quos
« patronos in causa Dei diligenter adscisco, si, quod

pria traducere quavis machinatione tentaverit, anathematis jugi gladio feriantur.

(1) Legendum, ut puto, *iram vestræ sanctitatis*, etc.

(2) Regm., *nam nonnumquam propria.... præcipitat.*

(3) Colb. m., *aut memoratæ Agneti beatissimæ molestias.*

« absit, exstiterit qui contra hæc aliquid moliri tenta-
« verit, pro repellendo et confutando Dei hoste, non
« pigeat ad regem, quem eo tempore locus iste respexe-
« rit, vel ad Pictavam civitatem, pro re vobis ante
« Dominum commendata percurrere, et contra alio-
« rum injustitiam exsecutores et defensores justitiæ
« laborare; ut tale nefas nullo modo suis admitti tem-
« poribus res patiatur catholicus, nec convelli permit-
« tat quod Dei et mea et regum ipsorum voluntate
« firmatum est. Simul etiam principes, quos Deus pro
« gubernatione populi post decessum meum superesse
« præceperit, conjuro per Regem cujus regni non
« erit finis, et ad cujus nutum regna consistunt, qui
« eis donavit ipsum vivere vel regnare, ut monaste-
« rium quod, ex permisso et solatio domnorum regum
« patris vel avi eorum, construxisse visa sum et ordi-
« nasse regulariter vel dotasse, sub sua tuitione et ser-
« mone, una cum Agnete abbatissa jubeant gubernare;
« et a nullo neque sæpe dictam abbatissam nostram,
« neque aliquid ad nostrum monasterium pertinens
« molestari aut inquietari vel exinde imminui, aut
« aliquid mutari permittant; sed magis pro Dei intui-
« tu una cum domnis episcopis ipsi, me supplicante
« coram Redemtore gentium, sicut eis commendo,
« defensari jubeant et muniri; ut in cujus honore Dei
« famulas protegunt, cum defensore pauperum, et
« sponso virginum perpetualiter æterno socientur in
« regno. Illud (1) quoque vos sanctos pontifices, et
« præcellentissimos domnos reges, et universum po-
« pulum christianum conjuro per fidem catholicam in

(1) Quæ sequuntur ad finem capitis, contracta sunt in Regm.

« qua baptizati estis, et ecclesias quas conservatis, ut « in basilica quam in sanctæ Mariæ dominicæ genitri-« cis honorem cœpimus ædificare, ubi etiam multæ « sorores nostræ conditæ sunt in requie, sive perfecta « sive imperfecta, cum me Deus de hac luce migrare « præceperit, corpusculum meum ibi debeat sepeliri. « Quod si quis aliud inde voluerit aut fieri tentaverit, « obtinente cruce Christi et beata Maria, divinam ul-« tionem incurrat, et, vobis intercurrentibus, in loco « ipsius basilicæ merear cum sororum congregatione « obtinere loculum sepulturæ. Et ut hæc supplicatio « mea, quam manu propria subscripsi, in universalis « ecclesiæ archivo servetur, effusis cum lacrymis, de-« precor, quatinus, si contra improbos aliquos neces-« sitas exegerit, ut vestra defensione soror mea Agnes « abbatissa vel congregatio ejus quo (1) succurri sibi « poposcerint, vestræ misericordiæ pia consolatio « opem pastorali sollicitudine subministret, nec de me « destitutas se proclament, quibus Deus præsidium « vestræ gratiæ præparavit. Illud vobis in omnibus « ante oculos revocantes, per ipsum qui de cruce glo-« riosa Virginem, suam genitricem, beato Johanni « apostolo commendavit, ut qualiter ab illo comple-« tum est Domini mandatum, sic sit apud vos quod « indigna et humilis domnis meis Ecclesiæ patribus « et viris apostolicis commendo; quod cum dignanter « servaveritis depositum, meritis participes cujus im-« pletis mandatum apostolicum, digne reparetis exem-« plum. »

(1) * In edit. Ruin. abest vox *quo;* quam Bouquet, uncinis inclusam, textui interposuit; cum vero occurrat in Colb. m., in textum admittere non dubitavimus.

XLIII. Post hæc Maroveus episcopus, cum diversa improperia ab his audiret, Porcarium, abbatem basilicæ beati Hilarii, ad Gundegisilum episcopum et reliquos comprovinciales ejus destinat, ut, data communione puellis, ad audientiam veniendi licentiam indulgere dignarentur; sed nequaquam potuit obtinere. Childebertus autem rex, cum assiduas de utraque parte, monasterii scilicet vel puellarum quæ egressæ fuerant, molestias pateretur, Theutharium presbyterum ad dirimendas querimonias quæ inter easdem agebantur, destinat. Qui, provocatis Chrodielde (1) cum reliquis puellis ad audientiam, dixerunt : « Non veni« mus, quia a communione suspensæ sumus : si reconci« liari meremur, tunc ad audientiam venire non differi« mus. » Hæc audiens ille, ad episcopos abiit; cumque cum his de hac causa locutus fuisset, nullum effectum obtinere potuit de communione earum; et sic ad urbem Pictavam regressus est. Puellæ vero separatæ ab invicem, aliæ ad parentes, aliæ ad domos proprias, nonnullæ in hæc monasteria in quibus prius fuerant, sunt regressæ; quia hiemem validam simul positæ, propter penuriam ligni, tolerare non poterant. Paucæ tamen cum Chrodielde et Basina remanserunt. Erat enim tunc et inter eas magna discordia, pro eo quod altera alteri se præponere cupiebat.

XLIV. Eo anno post clausum pascha, tam immensa cum grandine pluvia fuit, ut infra duarum aut trium horarum spatium, etiam per minores vallium meatus, ingentia currere flumina viderentur. Arbores in au-

---

(1) Sic Bec.; alii, *qui provocatæ Chrodieldis.*

tumno floruerunt, et poma, sicut prius dederant, ediderunt. Mense nono rosæ adparuerunt. Flumina vero ultra modum excreverunt, ita ut excedentia litora, loca quæ nunquam contingere consueta fuerant, operirent, non minimum sationibus inferentia damnum.

LIBER DECIMUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI DECIMI.

(1) Alias, *Chuppa*.

(2) Colb. m., Regm. [et Clun.], *Gundonis*. Agunt tamen in ipso capite de Theodulfo.

(3) Colb. m., Regm. [et Clun.], *Chilperici*; et in capite ipso *Chuldericum* appellant, aut *Childericum*.

obitu Aredii abbatis Lemovicini (1). — 30. De temperie anni præsentis, et de diei dominicæ celebratione. — 31. Recapitulatio de episcopis Turonicis.

I. Anno igitur quinto decimo Childeberti regis (2), diaconus noster ab urbe Roma cum sanctorum pigneribus veniens (3), sic retulit, quod anno superiore, mense nono, tanta inundatione Tiberis fluvius urbem Romam obtexerit, ut ædes antiquæ diruerentur; horrea etiam ecclesiæ subversa sint, in quibus nonnulla millia modiorum tritici periere. Multitudo etiam serpentium cum magno dracone in modum trabis validæ, per hujus fluvii alveum in mare descendit; sed suffocatæ bestiæ inter salsos maris turbidi fluctus, litori ejectæ sunt. Subsecuta est de vestigio clades, quam inguinariam vocant. Nam medio mense undecimo adveniens, primum omnium, juxta illud quod in Ezechiele propheta legitur, *A sanctuario meo incipite* (4), Pelagium papam perculit, et sine mora exstinxit; quo defuncto, magna strages populi de hoc morbo facta est. Sed quia ecclesia Dei absque rectore esse non poterat, Gregorium diaconum plebs omnis elegit. Hic enim de senatoribus primis, ab adolescentia devotus Deo, in rebus propriis sex in Sicilia monasteria congregavit, septimum infra urbis Romæ muros instituit; quibus tantam delegans terrarum copiam, quanta ad victum quotidianum præbendum sufficeret, reliqua vendidit cum omni præsidio domus, ac pauperibus erogavit;

---

(1) Vide supra, lib. VIII, cap. 15.
(2) Ann. 590.
(3) Vid. *de Glor. Mart.*, lib. I, cap. 83.
(4) Ezech., IX, 6.

et qui ante serico contectus, ac gemmis micantibus solitus erat per urbem procedere trabeatus, nunc vili contectus vestitu, ad altaris dominici ministerium consecratur, septimusque levita ad adjutorium papæ adsciscitur. Tantaque ei abstinentia in cibis, vigilantia in orationibus, strenuitas in jejuniis erat, ut, infirmato stomacho, vix consistere posset. Litteris grammaticis, dialecticisque ac rhetoricis ita erat institutus, ut nulli in Urbe ipsa putaretur esse secundus : hunc (1) apicem adtentius fugere tentans, ne quod prius abjecerat, rursum ei in sæculo de adepto honore jactantia quædam subreperet; unde factum est ut epistolam ad imperatorem Mauricium dirigeret, cujus filium ex lavacro sancto susceperat, conjurans, et multa prece poscens, ne umquam consensum præberet populis, ut hunc hujus honoris gloria sublimaret. Sed præfectus urbis Romæ Germanus ejus (2) anticipavit nuntium, et comprehenso, disruptis epistolis, consensu quem populus fecerat, imperatori direxit. At ille gratias Deo agens pro amicitia diaconi, quod reperisset locum honoris ejus, data præceptione, ipsum jussit institui. Cumque in hoc restaret ut benediceretur, et lues populum devastaret, verbum ad plebem pro agenda pœnitentia in hunc modum exorsus est.

ORATIO GREGORII AD PLEBEM.

« Oportet, fratres dilectissimi, ut flagella Dei quæ « metuere ventura debuimus, saltem præsentia et ex-

(1) Quæ sequuntur ad finem cap. contracta sunt in Regm., in quo nec S. Gregorii oratio habetur.

(2) Aliquot ed., *germanus ejus*, quasi præfectus S. Gregorii frater fuerit.

« perta timeamus. Conversionis nobis aditum dolor « aperiat, et cordis nostri duritiam, ipsa quam patimur « pœna, dissolvat, ut enim, propheta teste, prædictum « est : *Pervenit gladius usque ad animam* (1). Ecce « etenim cuncta plebs cœlestis iræ mucrone percutitur, « et repentina singuli cæde vastantur; nec languor « mortem prævenit, sed languoris moras, ut cernitis, « mors præcurrit. Percussus quisque ante rapitur « quam ad lamenta pœnitentiæ convertatur. Pensate « ergo qualis ad conspectum districti Judicis pervenit, « cui non vacat flere quod fecit. Habitatores quique « non ex parte subtrahuntur, sed pariter conruunt; « domus vacuæ relinquuntur, filiorum funera parentes « adspiciunt, et sui eos ad interitum heredes præce- « dunt. Unusquisque ergo nostrum ad pœnitentiæ « lamenta confugiat, dum flere ante percussionem va- « cat. Revocemus ante oculos mentis quicquid errando « commisimus; et quod nequiter egimus flendo punia- « mus. *Præveniamus faciem ejus in confessione* (2), « et sicut propheta ammonet, *levemus corda nostra « cum manibus ad Dominum*. Ad Deum quippe corda « cum manibus levare est, orationis nostræ studium « merito bonæ operationis erigere. Dat profecto, dat « tremori nostro fiduciam, qui per prophetam clamat : « *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vi- « vat*(3). Nullus autem de iniquitatum suarum immani- « tate desperet; veternosas namque Ninivitarum culpas « triduana pœnitentia abstersit; et conversus latro

(1) Jerem., IV, 10.
(2) Ps. XCIV, 2.
(3) Ezech., XXXIII, 11.

« vitæ præmia, etiam in ipsa sententia suæ mortis, « emeruit. Mutemus igitur corda, et præsumamus nos « jam percepisse quod petimus. Citius ad precem judex « flectitur, si a pravitate sua petitor corrigatur. Immi- « nente ergo tantæ animadversionis gladio, nos im- « portunis fletibus insistamus. Ea namque, quæ in- « grata esse hominibus importunitas solet, judicio « veritatis placet; quia pius ac misericors Deus vult a « se precibus veniam exigi, qui quantum meremur « non vult irasci. Hic etenim per psalmistam dicit : « *Invoca me in die tribulationis tuæ, et eripiam te;* « *et magnificabis me* (1). Ipse ergo sibi testis est, quia « invocantibus misereri desiderat, qui ammonet ut « invocetur. Proinde, fratres carissimi, contrito corde, « et correctis operibus, ab ipso feriæ quartæ primo « diluculo, septiformem letaniam juxta distributionem « inferius designatam, devota ad lacrymas (2) mente « veniamus, ut districtus judex cum culpas nostras « nos punire considerat, ipse a sententia propositæ (3) « damnationis parcat. Clerus igitur egrediatur ab ec- « clesia sanctorum martyrum Cosmæ et Damiani cum « presbyteris regionis sextæ. Omnes vero abbates cum « monachis suis ab ecclesia sanctorum martyrum Ger- « vasii et Protasii cum presbyteris regionis quartæ. « Omnes abbatissæ cum congregationibus suis egre- « diantur ab ecclesia sanctorum martyrum Marcellini « et Petri cum presbyteris regionis primæ. Omnes « infantes ab ecclesia sanctorum martyrum Johannis

(1) Ps. XLIX, 15.
(2) Alias, *mente cum lacrymis.*
(3) Alias, *proposita.*

« et Pauli cum presbyteris regionis secundæ. Omnes « vero laici ab ecclesia sancti protomartyris Stephani « cum presbyteris regionis septimæ. Omnes mulieres « viduæ ab ecclesia sanctæ Eufemiæ cum presbyteris « regionis quintæ. Omnes autem mulieres conjugatæ « egrediantur ab ecclesia sancti martyris Clementis « cum presbyteris regionis tertiæ : ut de singulis eccle- « siis exeuntes cum precibus ac lacrymis, ad beatæ « Mariæ semper virginis genitricis Domini Dei nostri « Jesu Christi basilicam congregemur, ut ibi diutius « cum fletu ac gemitu Domino supplicantes, peccato- « rum nostrorum veniam promereri valeamus. »

Hæc eo dicente, congregatis clericorum catervis, psallere jussit per triduum, ac deprecari Domini misericordiam. De hora quoque tertia veniebant utrique chori psallentium ad ecclesiam, clamantes per plateas urbis, *Kyrie eleison*. Adserebat autem diaconus noster qui aderat, in unius horæ spatio, dum voces plebs ad Dominum supplicationis emisit, octoginta homines ad terram conruisse, et spiritum exhalasse. Sed non destitit sacerdos tantus prædicare populo, ne ab oratione cessarent. Ab hoc etiam diaconus noster reliquias sanctorum, ut diximus, sumsit, dum adhuc in diaconatu degeret. Cumque latibula fugæ præpararet, capitur, trahitur, et ad beati apostoli Petri basilicam deducitur, ibique ad pontificalis gratiæ officium consecratus papa Urbi datus est. Sed nec destitit diaconus noster, nisi ad episcopatum ejus de porto (1) rediret,

---

(1) Bec., *de portu*. An hic indicatur locus in quo Gregorius pontificatum fugiens latebras quæsierat? aut de ipso Gregorii Tur. diacono qui *ad portum* usque deductus dicitur lib. 1, de Gloria Mart., cap. 83.

et qualiter ordinatus fuerit, præsenti contemplatione suspiceret.

II. Grippo (1) autem ab imperatore Mauricio rediens, hæc nuntiavit, quod anno superiore, cum, adepto navigio, cum sociis suis Africæ portum adtigisset, Carthaginem magnam ingressi sunt. Ubi dum morarentur, jussionem opperientes præfecti qui aderat (2), qualiter imperatoris præsentiam adire deberent, unus puerorum, Evanti scilicet, qui cum eodem abierat, direptam speciem de manu cujusdam negotiatoris ad metatum detulit. Quem ille prosecutus cujus res erant, reddi sibi rem propriam flagitabat; sed isto differente, cum de die in diem hoc jurgium in majus propagaretur, quadam die negotiator puerum illum in platea reperit, adprehensoque vestimento ejus, tenere cœpit, dicens : « Quia non a me laxaberis, priusquam res, « quas violenter diripuisti, meæ ditioni restituas. » At ille excutere se de ejus manibus conatus, non dubitavit erepto gladio hominem trucidare, et statim ad metatum regressus est, nec aperuit sociis quæ gesta fuerant. Erant enim ibi tunc, ut diximus, legati, Bodegisilus filius Mummoleni Suessionici, et Evantius filius Dynamii Arelatensis, et hic Grippo genere francus, qui elevantes de epulo, sopori se dederant pro quiete. Quare cum seniori urbis nuntiata fuissent quæ puer horum gesserat, collectis militibus, vel omni populo armis circumdato, ad metatum eorum dirigit. At illi inopinantes expergefacti, obstupescunt, cer-

(1) Colb. a., *Gripho*, et sic infra. * Reg. *B*, *Grippho*, et sic infra.
(2) Sic Colb. a. Cæteri, *qui aderant*. * Ita Reg. *B*.

nentes hæc quæ gerebantur. Tunc ille qui prior erat, exclamabat (1) dicens : « Arma deponite, et ad nos « egredimini, ut cognoscamus pacifice qualiter homi- « cidium factum est. » Hæc illi audientes, timore perterriti, adhuc ignorantes quæ gesta fuerant, fidem expetunt, ut securi sine armis egrederentur. Juraverunt homines illi, quod custodire impatientia non permisit. Sed mox egredientem Bodegisilum gladio percutiunt, similiter et Evantium. Quibus ante ostium metatus prostratis, Grippo, arreptis armis, cum pueris qui secum erant, processit ad eos, dicens : « Quæ « gesta fuerunt nos ignoramus, et ecce socii itineris « mei, qui ad imperatorem directi fuerant, gladio « sunt prostrati. Judicabit Deus injuriam nostram, et « mortem illorum de interitu vestro, quia nos inno- « centes et in pace venientes taliter trucidatis ; nec « ultra erit pax inter reges nostros imperatoremque « vestrum. Nos enim pro pace venimus, et pro adju- « torio reipublicæ impertiendo. Testem hodie invoco « Deum, quia vestra excitavit noxa, ut non custo- « diatur inter principes pax promissa. » Hæc et hujuscemodi Grippone verba proferente, soluto Carthaginensis (2) belli procinctu, regressus est unusquisque ad propria. Præfectus vero ad Gripponem accedens, mulcere cœpit animos ejus de iis quæ gesta fuerant, ordinans qualiter ad præsentiam imperatoris accederet. Qui veniens narrata legatione pro qua directus fuerat, exitium sociorum exposuit. Qua de causa imperator valde molestus, pollicitus est ulcisci mortem

---

(1) * Colb. a. et Reg. *B*, *exclamat*.

(2) Bad., *Carthaginenses*. * Reg. *B*, *Carthaginienses regressus, etc*.

eorum, juxta id quod Childeberti regis judicium promulgaret. Tunc ab imperatore muneratus, cum pace regressus est.

III. His a Grippone Childeberto regi relatis, confestim exercitum in Italiam commoveri jubet, ac viginti duces ad Langobardorum gentem debellandam dirigit (1). Quorum nomina non putavi lectioni ex ordine necessario inserenda. Audovaldus (2) vero dux cum Winthrione, commoto Campaniæ populo, cum ad Mettensem urbem, quæ ei in itinere sita erat, accessisset, tantas prædas, tantaque homicidia ac cædes perpetravit, ut hostem propriæ regioni putaretur inferre. Sed et alii quoque duces similiter cum phalangis suis fecere; ita ut prius regionem propriam aut populum commanentem adficerent, quam quiddam victoriæ de inimica gente patrarent. Adpropinquantes autem ad terminum Italiæ, Audovaldus cum sex ducibus dexteram petiit, atque ad Mediolanensem urbem advenit; ibique eminus in campestria castra posuerunt. Olo autem dux ad Bilitionem, hujus urbis castrum, in campis situm Caninis (3), importune accedens, jaculo sub papilla (4) sauciatus, cecidit et mortuus est. Hi autem cum egressi fuissent in prædam, ut aliquid victus adquirerent, a Langobardis inruentibus passim per loca prosternebantur. Erat autem stagnum quoddam in ipso Mediolanensis urbis territorio, quod Co-

(1) * Colb. a. et Reg. *B, elegit*.

(2) Paulus *Andualdum* appellat. Et infra Colb. m., Regm. [Clun.] et Chesn. al., *Victrione*, de quo vide supra lib. VIII, cap. 18.

(3) Colb. m. habet, *in campis situm comminus*.

(4) Alii cum Paulo, *mamilla*.

resium (1) vocitant, ex quo parvus quidam fluvius, sed profundus, egreditur. Super hujus laci litus Langobardos residere audierant. Ad quem cum adpropinquassent, priusquam flumen, quod diximus, transirent, a litore illo unus Langobardorum stans, lorica protectus et galea, contum manu gestans, vocem dedit contra Francorum exercitum, dicens : « Hodie adparebit cui Divinitas obtinere victoriam præstet. » Unde intelligi datur, hoc signum sibi Langobardos præparavisse. Tunc pauci transeuntes, contra Langobardum hunc decertantes, prostraverunt eum; et ecce omnis exercitus Langobardorum in fugam versus præteriit. Hi quoque transeuntes flumen, nullum de iis reperiunt, nisi tantum recognoscentes adparatum castrorum, ubi vel focos habuerant, vel tentoria fixerant. Cumque nullum de iis deprehendissent, ad castra sua regressi sunt; ibique ad eos imperatoris legati venerunt (2), nuntiantes adesse exercitum in solatium eorum, dicentesque : « Quia post triduum cum eisdem « veniemus, et hoc vobis erit signum : cum videritis « villæ hujus, quæ in monte sita est, domus incendio « concremari, et fumum incendii ad cœlos usque « sustolli, noveritis nos cum exercitu quem pollicemur « adesse. » Sed exspectantes juxta placitum dies sex, nullum ex iis venisse contemplati sunt. Cedinus (3) autem cum tredecim ducibus lævam Italiæ ingressus, quinque castella cepit, a quibus etiam sacramenta

(1) Regm., Colb. m. [et Clun.,] *Ceresium*; Bec., *Cerasium*. * Colb. a. et Reg. *B*, *Ceresium*.

(2) Vide animad. ad calcem tomi. (Not. *a*.)

(3) Sic Bec. cum Paulo.; Colb. a., *Chedinius*; Regm., *Cedinius*; editi, *Chedinus*; [ita Clun.] * Reg. *B*, *Credimus*.

exegit. Morbus etiam dysenteriæ graviter exercitum adficiebat, eo quod aeres incongrui insuetique iis hominibus essent, ex quo plerique interierunt. Commoto autem vento et data pluvia, cum paullisper refrigescere aer cœpit, in infirmitate salubritatem contulit. Quid plura? per tres fere menses Italiam pervagantes, cum nihil proficerent, neque se de inimicis ulcisci possent, eo quod se in locis communissent firmissimis; neque regem capere, de quo ultio fieret, qui se infra Ticinenses munierat muros, infirmatus, ut diximus, aerum intemperantia exercitus, ac fame adtritus, redire (1) ad propria destinavit, subdens etiam illud, acceptis sacramentis, regis ditionibus quod pater ejus prius habuerat, de quibus locis et captivos et alias abduxere prædas. Et sic regredientes ita fame conficiebantur, ut prius et arma et vestimenta ad coemendum victum demerent (2), quam locum genitalem contingerent. At Aptacharius, Langobardorum rex, legationem ad Guntchramnum regem cum hujuscemodi verbis direxit : « Nos, piissime rex, subjecti « atque fideles vobis gentique vestræ, sicut patribus « vestris fuimus, et esse desideramus; nec discedimus « a sacramento quod prædecessores nostri vestris præ« decessoribus juraverunt. Nunc autem desistite a per« secutione nostra, et sit pax nobis et concordia, ut « ubi necessarium fuerit contra inimicos auxilium « præbeamus, ut, vestra scilicet nostraque gente sal« vata, ac nos pacificos cognoscentes, terreantur magis « adversarii qui in circuitu obstrepunt de amicitia (3),

(1) [Clun., *redire cupiebat, subdens.*]
(2) [Clun., *ad coemendum victum darent.*]
(3) * Deest *de amicitia* in Colb. a. et Reg. *B.*

« quam de nostra discordia gratulentur. » Pacifice hæc Guntchramnus rex verba suscepit, misitque eos ad nepotem suum Childebertum regem. Dum autem, his narratis, in loco commorarentur, venerunt alii qui mortuum Aptacharium regem nuntiantes, Paulumque (1) in loco ejus substitutum, ejusmodi verba, quæ supra diximus, deferentes. Sed Childebertus rex placitum cum eisdem ponens, ut quid ei in posterum conveniret, enuntiaret, eos abscedere jussit.

IV. Mauricius autem Carthaginenses illos qui legatos Childeberti regis anno superiore interemerant, vinctos manibus, catenisque oneratos, ad ejus direxit præsentiam, duodecim scilicet numero viros, sub ea videlicet conditione, ut, si eos interficere vellet, haberet licentiam; sin autem ad redimendum laxaret, trecentis pro uno quoque acceptis aureis quiesceret; sicque ut quod vellet eligeret, quo facilius sopito scandalo, nulla occasio inter ipsos inimicitiæ oriretur. Sed rex Childebertus differens homines vinctos accipere, ait : « Incertum apud nos habetur, utrum ii sint « homicidæ illi quos adducitis, an alii, vel fortassis « servi cujuscumque habentur, cum nostri bene in- « genui generatione fuerint qui apud vos fuerunt « interempti. » Præsertim et Grippo adstabat, qui eo tempore legatus cum eisdem fuerat missus, qui interfecti sunt; ac dicebat : « Quia præfectus urbis illius « cum collectis duobus aut tribus hominum millibus « inruit super nos, interemitque socios meos; in quo « excidio et ego ipse interissem, si me viriliter defen-

(1) Vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *b*.)

« dere nequivissem. Accedens autem ad locum, ho- « mines agnoscere potero; de quibus si imperator « vester, ut dicitis, nostro cum domino pacem custo- « dire deliberat (1), ultionem exigere debet. » Et sic dato rex placito, ut post eos, ad imperatorem dirigeret, ipsos abscedere jubet.

V. His (2) autem diebus Cuppa, qui quondam comes stabuli Chilperici regis fuerat, inrupto Turonicæ urbis termino, pecora reliquasque res, quasi prædam exercens, diripere voluit. Sed, cum hoc incolæ præsensissent, collecta multitudine eum sequi cœperunt. Excussaque præda, duobus ex pueris ejus interfectis, hic nudus aufugit, aliis duobus pueris captis, quos vinctos ad Childebertum regem transmiserunt; quos ille in carcerem conjici jubens, interrogare præcepit, cujus auxilio Cuppa fuisset ereptus, ut ab iis non comprehenderetur qui sequebantur. Responderunt hoc Animodi vicarii dolo, qui pagum illum judiciaria regebat potestate, factum fuisse. Protinusque directis rex litteris ad comitem urbis, jubet ut eum vinctum in præsentiam regis dirigeret; quod si resistere conaretur, vi oppressum etiam interficeret, si principis gratiam cupiebat adquirere. Sed ille non resistens, datis fidejussoribus, quo jussus est abiit, repertumque

(1) [Clun., *custodire desiderat.*]

(2) Hoc caput et sequens desunt in Vat. et Colb. m. Caput tamen 7 habent, quod ibi est 5, et ab his verbis incipit : *In supradicta vero urbe Arvernica, etc.*, quæ supponunt caput præcedens. * Eadem duo capp. desunt in Colb. a. et Reg. *B*, qui in omnibus cum Vat. et Colb. m. conveniunt.

Flavianum domesticum (1), causatus cum socio, nec noxialis inventus, pacificatus cum eodem, redire ad propria jussus est, datis tamen domestico illi muneribus prius. Ipse quoque Cuppa iterum commotis quibusdam de suis, filiam Badegisili, quondam Cenomannensis episcopi, diripere sibi in matrimonium voluit. Inruens autem nocte cum cuneo sociorum in villa Maroialensi, ut voluntatem suam expleret, præsensit eum, dolumque ejus Magnatrudis materfamilias, genitrix scilicet puellæ; egressaque cum famulis contra eum vi repulit, cæsis plerisque ex illis, unde non sine pudore discessum est.

VI. Apud Arvernos vero vincti carceris, nocte nutu Dei disruptis vinculis, reseratisque aditibus custodiæ egressi, ecclesiam ingressi sunt. Quibus cum Eulalius comes onera catenarum addi jussisset, ut super eos posita, extemplo ceu vitrum fragile comminuta sunt; et sic, obtinente Avito pontifice, eruti, propriæ sunt redditi libertati.

VII. In supradicta vero urbe Childebertus rex omne tributum tam ecclesiis quam monasteriis, vel reliquis clericis, qui ad ecclesiam pertinere videbantur, aut quicumque ecclesiæ officium excolebant, larga pietate concessit. Multum enim jam exactores hujus tributi exspoliati erant, eo quod per longum tempus et succedentium generationes, ac divisis in multas partes ipsis possessionibus, colligi vix poterat hoc tributum; quod hic, Deo inspirante, ita præcepit emendari, ut

(1) Id est, *reperto Flaviano domestico.* * Accusandi casum, ut non semel dictum est, persæpe pro sexto usurpat Gregorius.

quod super hæc fisco deberetur, nec exactorem (1) damna percuterent, nec ecclesiæ cultorem tarditas de officio aliqua revocaret.

VIII. In (2) confinio vero termini Arverni, Gabalitani atque Rutheni, synodus episcoporum facta est contra Tetradiam, relictam quondam Desiderii, eo quod repeteret ab ea Eulalius comes res (3) quas ab eo fugiens secum tulisset. Sed hanc causam, vel qualiter Eulalium reliquerit, vel quemadmodum ad Desiderium confugerit, altius memorandum putavi. Eulalius autem, ut juvenilis ætas habet, agebat quæpiam inrationabiliter; unde factum est, ut a matre sæpius increpitus, haberet in eam odium quam amare debuerat. Denique cum in oratorio domus suæ hæc in oratione frequenter incumberet, et nocturnas vigilias persæpe, dormientibus famulis, in oratione cum lacrymis expleret, in cilicio quo orabat suggillata reperitur. Sed nescientibus cunctis quis hæc fecisset, crimen tamen parricidii refertur ad filium. Hæc cum Cantinus, episcopus Arvernæ urbis, comperisset, eum a communione submovit. Convenientibus autem civibus cum sacerdote ad festivitatem beati martyris Juliani, ad pedes episcopi Eulalius ille prosternitur, querens se inauditum a communione remotum. Tunc episcopus permisit eum cum ceteris missarum spectare solemnia. Verum ubi ad communicandum ventum est, et Eulalius ad altarium accessisset, ait episcopus :

(1) * Reg. *B*, *exactores* et *ecclesiæ cultores*.

(2) Hoc caput deest in utroque cod. Colb. et Vat. * Deest et in Reg. *B*.

(3) Regm., *repeteret eam Eulalius comes et res*, etc.

« Rumor populi parricidam te proclamat esse. Ego « vero utrum perpetraveris hoc scelus, an non, ignoro; « idcirco in Dei hoc et beati martyris Juliani statuo « judicio. Tu vero, si idoneus es, ut adseris, accede « propius, et sume tibi eucharistiæ particulam, atque « impone ori tuo. Erit enim Deus respector conscien- « tiæ tuæ. » At ille, accepta eucharistia, communicans abscessit. Habebat enim uxorem Tetradiam nobilem ex matre, patre inferiorem. Sed cum in domo sua vir ancillarum concubitu misceretur, conjugem negligere cœpit; et cum ab scorto reverteretur, gravissimis eam plagis sæpius adficiebat. Sed et pro multis sceleribus debita nonnulla contraxerat, in quibus ornamenta et aurum uxoris sæpissime evertebat. Denique inter has angustias mulier conlocata, cum honorem omnem, quem in domo viri habuerat perdidisset, et ille abisset ad regem, hæc a Viro (1), sic enim erat nomen hominis, mariti sui nepote concupiscitur, scilicet ut, quia ille perdiderat conjugem, hujus matrimonio jungeretur. Virus autem timens inimicitias avunculi, mulierem Desiderio duci transmisit, videlicet ut, succedente tempore, copularetur ei. Quæ omnem substantiam viri sui, tam in auro quam in argento et vestimentis, et quæ moveri poterant, cum seniore filio secum sustulit, relicto in domo alio juniore. Rediens vero Eulalius ex itinere, comperit quæ acciderant. Sed cum mitigato dolore paullulum quievisset, super Virum nepotem suum inruit, eumque inter arcta vallium Arvernarum interemit. Audiens autem Desiderius, qui et ipse uxorem nuper perdiderat, quod scilicet Virus

(1) Al., *Vero*.

interfectus fuisset, conjugio suo Tetradiam sociavit. Eulalius vero puellam de monasterio Lugdunensi diripuit, eamque accepit. Sed concubinæ ejus, instigante, ut quidam asserunt, invidia, maleficiis sensum ejus oppilaverunt. Post multum vero temporis Eulalius Emerium, hujus puellæ consobrinum, clam adpetiit occiditque. Similiter Socratium fratrem sororis suæ (1), quem pater ex concubina habuerat, interemit. Et alia multa mala fecit, quæ enarrare perlongum est. Johannes filius ejus, qui cum sua discesserat genitrice, a domo Desiderii dilapsus, Arvernum venit. Cumque jam Innocentius episcopatum Ruthenæ urbis ambisset, mandatum ei mittit Eulalius, ut res, quæ ipsi in hujus civitatis territorio debebantur, per hujus auxilium recipere posset. Sed Innocentius ait : « Si de filiis tuis « unum accipio, quem clericum factum in solatio meo « retineam, faciam quæ precaris. » At ille transmisit puerum, Johannem nomine, recepitque res suas. Susceptoque Innocentius episcopus puero, totondit comam capitis ejus, deditque eum archidiacono ecclesiæ suæ. Qui in tanta se abstinentia subdidit, ut pro tritico hordeum sumeret, pro vino aquam hauriret, et pro equo asino uteretur, vestimenta vilissima habens. Igitur conjunctis (2), ut diximus, sacerdotibus et viris magnificis in confinio supradictarum urbium, Tetradia ab Agino repræsentatur, atque Eulalius contra eam causaturus accessit. Cumque res quas de ejus, abiens ad Desiderium, domo abstulerat, inquireret,

---

(1) Aliquot editi cum Bec., *socera suæ.*

(2) [Clun., *conjuncti, ut diximus, sacerdotes et viri magnifici.... Tetradiam repræsentant.*]

judicatum est, Tetradia (1) ut quadrupla satisfactione ablata restitueret, filiosque, quos de Desiderio conceperat, incertos (2) haberi; illud etiam ordinantes, ut, si hæc quæ Eulalio est jussa dissolveret, accedendi in Arvernum licentia præberetur, rebusque suis, quæ ei ex paterna successione obvenerant, absque calumnia frueretur : quod ita factum est.

IX. Cum hæc agerentur, et Britanni circa urbes, Namneticam utique et Redonicam, valde sævirent, Guntchramnus rex exercitum contra eos commoveri jussit : in quorum capite Beppolenum et Ebracharium duces delegit. Sed Ebracharius suspectus, quod, si victoria cum Beppoleno patraretur, ipse ducatum ejus adquireret, inimicitias cum eodem connectit, ac per viam totam se blasphemiis, convitiis atque maledictionibus lacessunt. Verum per viam qua abierunt, incendia, homicidia, spolia, ac multa scelera egerunt. Interea venerunt ad Vicinoniam amnem, quam (3) transmissi, ad Uldam fluvium pervenerunt; ibique dissipatis vicinitatis casis, pontes desuper statuunt, sicque exercitus omnis transivit. Conjunctus enim fuerat eo tempore Beppoleno presbyter quidam, dicens : « Si secutus me fueris, ego te usque Warochum (4) ducam, ac Britannos tibi in unum collectos ostendam. » Fredegundis enim cum audisset, quod in hoc procinctu Beppolenus abiret, quia ei jam ex

(1) Bec. [et Dub.,] *judicatum est Tetradiæ.*

(2) Bec., Regm. [et Dub.,] *incestos*; Colb. m., *incesti.* Incertos, id est spurios.

(3) [Clun., *quo transmissi.*] * Ita codd. Reg. *B* et Colb. a.

(4) * Colb. a. et Reg. *B*, *Warocum*, et sic infra.

anteriore tempore invisus erat, Bajocassinos Saxones, juxta ritum Britannorum tonsos, atque cultu vestimenti compositos, in solatium Warochi abire præcèpit. Adveniente autem Beppoleno cum iis qui eum sequi voluerunt (1), certamen iniit, multosque per biduum de Britannis ac Saxonibus suprascriptis interemit. Recesserat enim ab eo Ebracharius cum majori manu; nec ad eum accedere voluit, donec interemtum audiret. Die autem tertio, cum jam qui cum eo erant interficerentur, atque ipse sauciatus lancea repugnaret, inruentibus super eum Warocho cum supradictis, interfecerunt eum : incluserat enim eos inter angustias viarum atque paludes, in quibus magis luto necti (2), quam gladio trucidati sunt. Ebracharius vero usque Venetos urbem accessit. Miserat enim ad eum obviam episcopus Regalis clericos suos cum crucibus et psallentio, qui eos usque ad urbem deduxerunt. Ferebant etiam quidam eo tempore, quod Warochus in insulas fugere cupiens cum navibus oneratis auro argentoque et reliquis rebus ejus, cum alta maris cepisset, commoto vento, demersis navibus, res quas imposuerat perdidisset; tamen ad Ebracharium veniens, pacem petiit, obsidesque cum multis muneribus tradidit, promittens se numquam contra utilitatem Guntchramni regis esse venturum. Quo recedente, et Regalis episcopus cum clericis et pagensibus urbis suæ, similia sacramenta dedit, dicens : « Quia « nos nihil dominis nostris regibus culpabiles sumus, « nec umquam contra utilitatem eorum superbi exsti-

(1) [Clun., *qui eum secuti fuerant.*]
(2) * Colb. a. et Reg. *B, necati.*

« timus; sed in captivitate Britannorum positi, gravi « jugo subditi sumus. » Pace igitur celebrata inter Warochum atque Ebracharium, dixit Warochus : « Discedite nunc et renuntiate, quia omnia quæ jus- « serit rex, sponte implere curabo; quod ut plenius « credere debeatis, nepotem meum obsidem tribuam.» Et ita fecit; cessatumque est a bello (1). Verumtamen multitudo magna, sicut de regali exercitu, ita et de Britannis cæsa est. Egrediente autem exercitu a Britannis, ac transeuntibus amnem robustioribus, inferiores et pauperes qui cum his erant, simul transire non potuerunt. Cumque in litus illud Vicinoniæ amnis restitissent, Warochus oblitus sacramenti atque obsidum quos dederat, misit Canaonem (2) filium suum cum exercitu, adprehensisque viris quos in litore illo reperit, vinculis alligat, resistentes interficit, nonnullis, qui cum caballis torrentem transmeare voluerunt, ab ipsius torrentis impetu in mare dejectis. Dimissi sunt postea multi (3) a conjuge Warochi cum cereis et tabulis quasi liberi, et ad propria sunt regressi. Exercitus vero ipsius qui prius transierat, metuens per viam illam qua venerat regredi, ne forte mala quæ fecerat pateretur, ad Andegavam urbem dirigit, Meduanæ torrentis expetens pontem. Sed parva quæ prius transiit manus, ad ipsum quem præfati sumus pontem spoliati, cæsi et ad omne dedecus sunt redacti. Per Turonicum vero transeuntes, prædas agentes, multos exspoliaverunt; inopinantes enim re-

(1) Sic Casin. Ceteri, *cessatumque est ab illo*; Bec., *ab eo.*
(2) * Colb. a. et Reg. *B, Cainonem.*
(3) In Regm. deest, *multi.*

pererant incolas loci. Multi tamen de hoc exercitu ad Guntchramnum regem accesserunt, dicentes quia Ebracharius dux ac Wiliacharius comes, accepta pecunia a Warocho, exercitum perire fecissent. Qua de causa Ebracharius præsentatus, multis (1) conviitiis actus a rege, a præsentia ejus discedere jussus est, Wiliachario comite per fugas latitante.

X. Anno (2) igitur decimo quinto Childeberti regis, qui est Guntchramni nonus atque vicesimus (3), dum ipse Guntchramnus rex per Vosagum silvam venationem exerceret, vestigia occisi bubali deprehendit. Cumque custodem silvæ arctius distringeret, quis hæc in regali silva regere præsumsisset, Chundonem cubicularium regis prodidit. Quo hæc loquente, jussit eum adprehendi, et Cabillonum compactum in vinculis duci. Cumque uterque in præsentia regis intenderent (4), et Chundo diceret numquam a se hæc præsumta quæ objiciebantur, rex campum dijudicat. Tunc cubicularius ille, dato nepote pro se, qui hoc certamen adiret, in campo uterque steterunt; jactaque puer ille lancea super custodem silvæ, pedem ejus transfigit; moxque resupinus ruit. Puer vero, extracto cultro qui de cingulo dependebat, dum collum ruentis incidere tentat, cultro sauciati ventre transfoditur. Cecideruntque ambo, et mortui sunt. Quod videns Chundo, ad basilicam sancti Marcelli fugam iniit. Adclamante vero rege ut comprehenderetur, prius-

(1) * Ita Colb. a.
(2) Deest hoc caput in Colb. a. et Vat. * Deest et in Reg. *B*.
(3) Ann. 590.
(4) Id est *contenderent*, ut habet Regm.

quam limen sanctum adtingeret, comprehensus est, vinctusque ad stipitem, lapidibus est obrutus. Multum se ex hoc deinceps rex pœnitens, ut sic eum ira præcipitem reddidisset, ut, pro parvulæ causæ noxa, fidelem sibique necessarium virum tam celeriter interemisset.

XI. Chlotharius vero, Chilperici quondam regis filius, graviter ægrotavit, et in tantum desperatus est habitus, ut regi Guntchramno obitus ejus fuisset nuntiatus; unde factum est ut egrediens de Cabillono, quasi Parisius accedere cupiens, usque ad terminos Senonicæ urbis accederet. Sed, cum audisset convaluisse puerum, de itinere est regressus. Sed, cum eum Fredegundis mater ejus desperatum vidisset, multum pecuniæ ad basilicam sancti Martini vovit, et sic puer melius agere visus est. Sed et ad Warochum nuntios dirigit, ut qui adhuc (1) in Britanniis de exercitu Guntchramni regis retinebantur, pro hujus vita absolverentur : quod ita Warochus implevit. Unde manifestatum est (2) hujus mulieris conludio et Beppolenum interfectum esse, et exercitum fuisse conlisum.

XII. Ingeltrudis (3) vero religiosa, quæ, ut in superioribus libris exposuimus (4), in atrio Sancti Martini puellarum monasterium conlocavit, cum ægrotare cœpisset, neptem suam abbatissam instituit; unde re-

(1) * Reg. *B*, *adhuc captivi.*
(2) [Clun., *manifestum est.*]
(3) Hoc caput et quinque sequentia non exstant in Colb. a. et Vat. * Eadem desunt in Reg. *B*.
(4) Vide lib. IX, cap. 33.

liqua congregatio maxime murmuravit; sed, nobis increpantibus, cessavit a jurgio. Hæc vero cum filia discordiam tenens, pro eo quod res suas ei abstulerat, obsecravit (1) ut neque in monasterio quod instituit, neque super sepulcrum ejus permitteretur orare. Quæ octuagesimo, ut opinor, anno vitæ obiit, sepultaque est septimo idus mensis primi. Sed veniens filia ejus Berthegundis Turonis, cum non fuisset excepta, ad Childebertum regem abiit, postulans ut ei liceret in locum matris suæ monasterium regere. Rex vero oblitus judicii quod matri ejus fecerat, huic aliam præceptionem manus suæ roboratam subscriptione largitus est, hæc continentem, ut res omnes quas mater vel pater ejus habuerant, suo dominio subjugaret, et quicquid monasterio Ingeltrudis reliquerat, auferretur. Cum quo præcepto veniens, ita cunctam supellectilem monasterii abstulit, ut nihil infra præter vacuos relinqueret parietes, colligens secum diversorum criminum reos, atque in seditionibus præparatos, qui, si quid erat de villis (2) reliquis quod devotio dederat, fructum auferrent. Tantaque ibi mala gessit, quæ vix ex ordine possent narrari. Hæc vero, acceptis his rebus quas diximus, in Pictavum rediit, multa in abbatissam crimina vomens falsa, quæ parens ejus proxima habebatur.

XIII. His autem diebus exstitit quidam de presbyteris nostris, saducææ malignitatis infectus veneno,

---

(1) [Clun., *obtestavit.*]

(2) Colb. m., [Dub. et Clun.,] *de villabus reliquis quod devoti dederant*; Bad., *villarum reliquiis.*

dicens non esse futuram resurrectionem. Cumque nos eam sacris litteris prædictam, et apostolicæ traditionis auctoritate monstratam adfirmaremus, respondit : « Manifestum est hoc celebre ferri, sed certi non « sumus utrum sit, an non; præsertim cum Dominus « iratus primo homini quem manu sacra plasmaverat, « dixerit : *In sudore vultus tui vesceris pane tuo,* « *donec revertaris in terram de qua sumtus es : quia* « *pulvis es, et in pulverem reverteris* (1). Quid ad hæc « respondebitis, qui resurrectionem futuram prædi- « catis; cum in pulverem redactum hominem resur- « gere ulterius divinitas non promittat? » Cui ego : « Quid de hac causa, vel ipsius Domini et Redemtoris « nostri, vel Patrum prædecessorum verba loquantur, « nullum catholicorum nescire reor. Nam in Genesi, « cum patres obirent, aiebat Dominus : *Tu autem* « *congregaberis ad populum tuum. Sepultus in se-* « *nectute bona* (2). Et ad Caïn dicitur : *Quia vox san-* « *guinis fratris tui clamat ad me de terra* (3). Unde « liquido adparet vivere animas post egressum cor- « poris, atque resurrectionem futuram intentis vul- « tibus præstolari. Sed et de Job scriptum est, quia « *resurrecturus est in resurrectione mortuorum.* Et « propheta David, licet ex persona Domini, tamen « resurrectionem prævidens, ait : *Numquid qui dor-* « *mit non adjiciet ut resurgat?* hoc est, qui mortis « somno opprimitur, non est venturus ad resurrec- « tionem? Et Esaias quod de sepulcris resurrecturi

---

(1) Genes., III, 19.
(2) *Ibid.*, XXV, 8.
(3) *Ibid.*, IV, 10.

« sunt mortui docet. Sed et Ezechiel propheta, cum « ossa arida obtecta cute, nervis solidata, venis in- « fecta, flante spiritu animata, reformatum hominem « enarraret, manifestissime resurrectionem futuram « edocuit. Sed et illud manifestum fuit resurrectionis « indicium, quod Helisæi ossa tangens extinctum ca- « daver, virtutis effectu revixerit; quod ipsius Domini, « qui est primogenitus mortuorum, resurrectio mani- « festavit, qui morti mortem intulit, et de sepulcro vi- « tam mortuis reformavit. » Ad hæc presbyter : « Quod « Dominus in adsumto homine mortuus fuerit ac re- « surrexerit, non ambigo; illud tamen, quod reliqui « resurgant mortui, non admitto. » Et ego : « Et quæ « fuit necessitas Filio Dei de cœlo descendere, carnem « adsumere, mortem adire, inferna penetrare, nisi ut « hominem quem plasmaverat, non permitteret in « morte perpetua derelinqui? Sed et justorum animæ, « quæ usque passionem ejus infernali ergastulo tene- « bantur inclusæ, eo veniente laxatæ sunt. Nam de- « scendens ad inferos, dum tenebras nova luce per- « fudit, animas eorum secum, ne hoc exitu amplius « cruciarentur, eduxit, juxta illud, *Et in sepulcro « ejus resurgent mortui.* » Et presbyter ait : « Numquid « possunt ossa in favillam redacta, iterum animari « et hominem viventem proferre? » Et ego respondi : « Nos credimus quia quamlibet in pulverem redigatur « homo, et aquis ac terræ venti violenti impetu dis- « pergatur, non sit difficile Deo hæc ad vitam resusci- « tari. » Presbyter respondit : « Hic maxime vos errare « puto, ut adserere verbis lenibus tentetis acerrimam « seductionem, ut dicatis a bestiis raptum, aquis im- « mersum, piscium faucibus devoratum, in stercus

« redactum, et per secretum digestionis ejectum, aut « aquis labentibus dejectum, aut terra computrescente « abolitum, ad resurrectionem venturum. » Ad hæc ego respondi : « Oblivioni apud te traditum est, ut opi-« nor, quid Johannes evangelista, super pectus Domi-« nicum recumbens ac divini mysterii arcana rimans, « in Apocalypsi dicat : *Tunc*, inquit, *reddet mare mor-« tuos suos* (1). Unde manifestum est, quia quicquid « humani corporis piscis absorbuit, ales (2) rapuit, « bestia deglutivit, a Domino conjunctum in resur-« rectionem reparandum erit, quia non erit ei diffi-« cile perdita reparare, qui ex nihilo non nata creavit; « sed ita hæc in integritatem solida (3), sicut prius « fuerant, reparabit, ut corpus, quod fuit in mundo, « aut pœnam juxta meritum ferat aut gloriam. Sic « enim ipse Dominus in evangelio ait : *Quia Filius « hominis veniet in gloria Patris sui cum angelis « suis, ut reddat unicuique secundum opera sua* (4). « Sed et Martha, cum de resurrectione præsenti fratris « Lazari dubitaret, ait : *Scio quia resurget in resurrec-« tione in novissima die* (5). Cui Dominus ait : *Ego sum « resurrectio, via, veritas et vita* (6). » Ad hæc presbyter : « Quomodo autem in psalmo dicitur, *quia non « resurgunt impii in judicio* (7)? » Et ego respondi : « Non resurgunt ut judicent, sed resurgunt ut judicen-

(1) Apocal., xx, 13.
(2) * Colb. m., *avis rapuit.*
(3) [Clun., *in integritate solidata.*] * Ita Colb. m.
(4) Matth., xvi, 27.
(5) Johan., xi, 24.
(6) *Ibid.*, 25.
(7) Psal. i, 5.

« tur. Nec enim sedere cum impiis Judex potest, causas « suorum redditurus actuum. » Et ille : « Dominus, « inquit, in evangelio dixit : *Qui non crediderit, jam « judicatus est* (1); utique quia peribit resurrectioni. » Et ego respondi : « Judicatus est enim ut ad supplicium « æternum perveniat, quia non credidit Unigenitum « Filium Dei; tamen resurrecturus in corpore, ut « ipsum supplicium, in quo peccavit corpore, patiatur. « Nec enim potest judicium fieri, nisi prius resurgant « mortui; quia sicut illos qui defuncti sunt sancti, « cœlum, ut credimus, retinet, de quorum sepulcris « sæpius virtus illa procedit, ut de his cæci illumi- « nentur, claudi gressum recipiant, leprosi munden- « tur, et alia sanitatum beneficia infirmis petentibus « tribuantur; ita credimus et peccatores in illo infernali « carcere usque ad judicium retineri. » Et presbyter ait : « In psalmo autem legimus : *Spiritus pertransiit ab « homine, et non erit; et non cognoscet amplius locum « suum* (2). » Ego dixi : « Hoc est quod ipse Domi- « nus per parabolam ad divitem, qui flammis tartareis « cruciabatur, dicebat : *Recepisti tu bona in vita tua, « similiter et Lazarus mala* (3). Non autem cognovit « dives ille purpuras suas (4) et byssum, nec delicias « convivii, quas ei vel aer, vel terra, vel mare pro- « tulerat; sicut nec Lazarus vulnera, aut putredines quas « jacens ante ejus januas perferebat, cum hic in sinu « Abrahæ requiesceret, ille autem cruciaretur in flam-

---

(1) Johan., III, 18.
(2) Psal., CII, 16.
(3) Luc., XVI, 25.
(4) [Clun., *purpuram suam*. Paulo post, *ante ejus januam pertulerat.*]

« mis. » Presbyter dixit : « In alio psalmo legimus : *quia « exiit spiritus eorum* (1), *et revertetur in terram suam, « in illa die peribunt omnes cogitationes eorum* (2). » Ad hæc ego : « Bene ais ; quia cum egressus fuerit ab « homine spiritus, et jacuerit corpus (3) mortuum, « non cogitat de his quæ in mundo reliquit, ac si, « verbi causa, dicas : Non cogitat ædificare, plantare, « agrum excolere ; non cogitat congregare aurum, « argentum, vel reliquas divitias mundi. Periit enim « hæc cogitatio a corpore mortuo, quia non est spiritus « in eo. Sed quid tu de resurrectione dubitas, quam « Paulus apostolus in quo ipse, ut ait, Christus loque« batur, evidenter exprimit, dicens : *Consepulti enim « sumus Christo per baptismum in mortem : ut sicut « ille mortuus est, et resurrexit, ita et nos innovitate « vitæ ambulemus* (4). Et iterum : *Omnes quidem « resurgemus, sed non omnes immutabimur. Canet « enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos « immutabimur* (5). Et iterum : *Stella autem differt a « stella in claritate, sic et resurrectio mortuorum* (6). « Item illic, *Seminatur in corruptione, surget in incor« ruptione* (7) et reliqua. Item illic : *Omnes nos repræ« sentari oportet ante tribunal Christi, ut referat unus« quisque propria corporis* (8) *sui, prout gessit, sive*

---

(1) [Clun., *spiritus ejus.*]
(2) Psal. CXLV, 4.
(3) [In Clun. desunt, *et jacuerit corpus mortuum.*]
(4) Rom., VI, 4.
(5) I Corinth., XV, 51.
(6) *Ibid.*, 41.
(7) *Ibid.*, 42.
(8) [Clun. non habet, *corporis sui.*] * Nec Colb. m.

« *bonum sive malum* (1). Ad Thessalonicenses autem « evidentissime futuram resurrectionem designat, di- « cens : *Nolo vos ignorare de dormientibus, ut non* « *contristemini, sicut et ceteri qui spem non habent.* « *Si enim credimus quod Jesus mortuus est et re-* « *surrexit; ita Deus eos qui dormierunt per Jesum* « *adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo* « *Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus,* « *in adventu Domini non præveniemus eos qui dor-* « *mierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu et in voce* « *archangeli, et in tuba Dei descendet de cœlo, et* « *mortui qui in Christo sunt resurgent primi; deinde* « *nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur* « *cum illis in nubibus obviam Domino* (2) *in aera,* « *et sic semper cum Domino erimus. Itaque consola-* « *mini invicem in verbis istis* (3). Plurima sunt enim « de his testimonia quæ hanc causam confirmant. Sed « tu ignoro quid ambigas de resurrectione, quam « sancti exspectant pro merito, quam peccatores me- « tuunt pro reatu. Hanc enim resurrectionem, et illa « quæ cernimus elementa demonstrant, id est dum « arbores in æstate foliis tectæ, hieme veniente nu- « dantur; succedente vero verno tempore quasi re- « surgentes, in illud quod prius fuerant foliorum « tegmine vestiuntur. Hæc ostendunt et illa quæ ja- « ciuntur semina terris; quæ commendata sulcis, si « fuerint mortua, cum multiplici fructu resurgunt, « sicut ait Paulus apostolus : *Stulte tu, quod seminas*

(1) II Corinth., v, 10.

(2) [Clun., *obviam Christo.*]

(3) I Thessal., iv, 13-18.

« *non vivificatur, nisi prius moriatur* (1). Quæ omnia « ad fidem resurrectionis mundo manifestata sunt. Si « enim resurrectio futura non est, quid proderit justis « bene agere, quid nocebit peccatoribus male? Deci-« dant ergo cuncti in voluntatibus suis (2), et faciat « unusquisque quæ placuerint, si judicium futurum « non erit. Vel illud, improbe, non formidas, quod « ipse Dominus beatis apostolis ait : *Cum venerit,* « inquit, *Filius hominis in sede majestatis suæ,* « *congregabuntur ante eum omnes gentes, et sepa-* « *rabit eos ab invicem, sicut pastor segregat agnos* « *ab hædis; et statuet oves quidem ad dexteram,* « *hædos autem ad sinistram. Et his dicet : Venite,* « *benedicti, percipite regnum; illis autem : Discedite* « *a me, operarii iniquitatis* (3). Atque, ut ipsa Scriptura « docet, *ibunt hi in supplicium æternum, justi autem* « *in vitam æternam* (4). Putasne erit resurrectio « mortuorum, aut judicium operum, quando ista faciet « Dominus? Respondeat ergo tibi Paulus apostolus, « sicut aliis incredulis, dicens : *Si Christus non resur-* « *rexit, inanis est prædicatio nostra, inanis et fides* « *vestra* (5). » Ad hæc contristatus presbyter, a conspectu nostro discedens, pollicitus est credere in resurrectionem juxta seriem Scripturarum sanctarum, quam supra memoravimus.

---

(1) I Corinth., xv, 36.

(2) Sic Colb. m.; Regm., *voluntates suas*. Editi cum Bec., *voluptatibus suis*.

(3) Matth., xxv, 31 et seq.

(4) *Ibid.*, 46.

(5) I Corinth., xv, 14.

XIV. Erat autem tunc temporis Theodulfus diaconus urbis Parisiacæ, qui sibi videbatur in aliquo sciolus (1), qui sæpius de hac causa altercationes movebat. Hic autem de Parisius urbe abscedens, Andegavis venit, et se Audoveo (2) episcopo subdidit, propter antiquam amicitiam quam, simul Parisius commorantes, habuerant; unde et a Ragnemodo, Parisiacæ urbis episcopo, sæpius excommunicatus est, quod ad ecclesiam suam, in qua diaconus ordinatus fuerat, redire differret. Hic in tanta familiaritate cum præfato Andegavæ urbis episcopo adhæserat, ut non se posset ab ejus importunitate discutere, pro eo quod bonis moribus et adfectu pio erat. Factum est autem ut ædificaret super muros urbis solarium, de quo, cœnæ epulo perfuncto, descendens, manum super diaconum sustentabat, qui in tantum erat crapulatus a vino, ut vix vel figere gressum valeret, pueroque qui præibat cum lumine, nescio quid commotus, pugno cervicem ferit. Quo impulso (3), hic cum se continere non potuisset, cum ipso impetu de muro præcipitatur, sudarium episcopi, quod balteo dependebat, arripiens; cum quo pæne dilapsus fuerat, nisi pedes episcopi abbas velociter amplexus esset. Qui ruens super lapidem, confractis ossibus, et crate pectoris, sanguinem

(1) Regm., *qui sic videbatur solus in altario, ut sæpius ad idem accedens altercationes moveret;* Bad., *qui sæpius in eadem ecclesia altercationes, etc.*, ut Regm. Sic fere habet quoque Colb. m.; nisi quod pro *in eadem ecclesia* habet *idem accesa*, mendose. [Clun., *qui sic videbatur in altario solus.*]

(2) Regm., Colb. m. [et Clun.,] *Audoeno*, qui sic quoque appellatur in Chartario sancti Sergii Andeg., ut monent Sammarthani in Gallia Christ. [Dub., *Audioveo.*]

(3) Alias, *impulsu.*

cum felle disrupto emovens, spiritum exhalavit. Erat enim et vino deditus, et in adulterio dissolutus.

XV. Cum autem scandalum, quod, serente diabolo, in monasterio Pictavensi ortum, in ampliorem quotidie iniquitatem consurgeret, et Chrodieldis adgregatis sibi, ut supra diximus, homicidis, maleficis, adulteris, fugitivis, et reliquorum criminum reis, in seditione parata resideret, jussit eis ut inruentes nocte in monasterium, abbatissam foras extraherent. At illa tumultum sentiens venientium, ad sanctæ crucis arcam se deportari poposcit (gravabatur enim dolore humoris podagrici), scilicet ut vel ejus foveretur auxilio. Sed ubi ingressi viri, cereo accenso, cum armis huc illucque vagarentur per monasterium inquirentes eam, introeuntes in oratorium, repererunt jacentem super humum ante arcam sanctæ crucis. Tunc unus acerbior ceteris, qui ad hoc scelus patrandum adgressus fuerat, ut abbatissam gladio divideret, ab alio, ut credo, divina providentia cooperante, cultro percutitur (1). Profluente vero sanguine, solo decubans, votum quod lævi conceperat animo, non explevit. Interea Justina præposita cum aliis sororibus palla altaris, quod erat ante crucem dominicam, exstincto cereo, abbatissam operit. Sed venientes cum evaginatis gladiis ac lanceis, scissa veste, et pæne sanctimonialium manibus laniatis, adprehensam præpositam pro abbatissa, quia tenebræ erant, excussis linteaminibus, a capite soluta cæsarie, detrahunt, et usque basilicam sancti Hilarii inter manus deferunt custodiæ

(1) [Clun., *cultro perfoditur.*]

mancipandam; adpropinquantesque basilicæ, cœlo modicum albescente, ubi cognoverunt non esse abbatissam, mox ad monasterium redire puellam præcipiunt. Revertentesque, abbatissam adprehendunt, extrahunt, et in custodiam juxta sancti Hilarii basilicam in loco, ubi Basina metatum habebat, retrudunt, positis ad ostium custodibus, ne quis ullum captivæ præberet auxilium. Exinde nocte subobscura adgressi monasterium, cum nullo fulgore accensi luminis potirentur, extracta a promtuario (1) cuppa, quæ olim pice linita sicca remanserat, ignem injiciunt, factaque pharo magna de hujus incendio, cunctam monasterii supellectilem rapuerunt, hoc tantum quod ferre non poterant, relinquentes. Hæc autem gesta sunt ante septem dies paschæ. Cumque episcopus hæc omnia graviter ferret, nec valeret seditionem diabolicam mitigare, misit ad Chrodieldem, dicens : « Relinque « abbatissam, ut in his diebus in hoc carcere non re« tineatur : alioqui non celebrabo pascha Domini, « neque baptismum in hac urbe ullus catechumenus « obtinebit, nisi abbatissa a vinculo quo tenetur ju« beatur absolvi. Quod si nec sic volueritis absolvi, « collectis civibus, auferam eam. » Hæc eo dicente, statim Chrodieldis percussores deputat, dicens : « Si « eam violenter quis auferre tentaverit, statim eam « gladio percutite. » Adfuit autem diebus illis Flavianus, nuper domesticus ordinatus, cujus ope abbatissa sancti Hilarii ingressa basilicam absconditur (2). Inter hæc ad sepulcrum sanctæ Radegundis homicidia per-

(1) * Ruin. habet *extracta promptuario*; secuti sumus Clun.

(2) Sic Bec. alii, *absolvitur*. [Ita Clun.] * et Colb. m.

petrantur, et ante ipsam beatæ crucis arcam quidam per seditionem truncati sunt. Cumque hic furor, superveniente die, per Chrodieldis superbiam augeretur, et assiduæ cædes et reliquæ plagæ, quas supra memoravimus, a seditionariis perpetrarentur, atque ita hæc jactantia tumuisset, ut consobrinam suam Basinam altiori cothurno despiceret, illa pœnitentiam agere cœpit, dicens : « Erravi sequendo Chrodieldis jac« tantiam. Et ecce despectui habeor ab eadem, et « abbatissæ meæ contumax exsisto. » Et conversa, humiliavit se coram abbatissa, expetens pacem ejus; fueruntque pariter uno animo eademque voluntate. Denique orto scandalo, pueri qui cum abbatissa erant, dum seditioni quam Chrodieldis schola commovit, resisterent, puerum Basinæ percutiunt, qui cecidit et mortuus est. At illi post abbatissam ad basilicam confessoris confugiunt, et ob hoc Basina, relicta abbatissa, discessit; sed pueris iterum per fugam lapsis, in pace quam prius habuerant redierunt. Postea vero multæ inter eas scholas inimicitiæ ortæ sunt. Quis umquam tantas plagas tantasque strages, vel tanta mala verbis poterit explicare, ubi vix præteriit dies sine homicidio, hora sine jurgio, vel momentum aliquod sine fletu? Hæc autem Childebertus rex audiens, legationem ad Guntchramnum regem direxit, ut scilicet episcopi conjuncti de utroque regno, hæc quæ gerebantur sanctione canonica emendarent. Ob hanc causam Childebertus rex mediocritatis nostræ personam, cum Ebregisilo (1) Agrippinensi, et ipso urbis Pictavæ

(1) Regm., *Eberegisilo*. Sic dicitur in lib. 1, de Gloria Mart., cap. 63.

Maroveo episcopo jussit adesse; Guntchramnus vero rex Gundegisilum Burdegalensem cum provincialibus suis, eo quod ipse metropolis (1) huic urbi esset. Sed nos resultare cœpimus, dicentes quod non accederemus ad hunc locum, nisi sæva seditio, quæ per Chrodieldem surrexit, judicis districtione prematur. Pro hac causa Macconi, tunc temporis comiti, prolata præceptio est, in qua jubebatur ut hanc seditionem, si resisterent, vi opprimeret. Hæc audiens Chrodieldis, sicarios istos cum armis ante ostium oratorii adstare jubet, ut scilicet repugnantes contra judicem, si vim vellet inferre, pariter resultarent (2). Unde necessarium fuit huic comiti illuc cum armis procedere, et quosdam cæsos vectibus, nonnullos telis transfixos, et acrius resultantes gladiorum ictibus adfectos opprimere. Quod cum Chrodieldis cerneret, accepta cruce dominica, cujus prius virtutem despexerat, in obviam egreditur dicens : « Nolite super me, quæso, vim inferre, quæ sum regina, filia regis, regisque alterius consobrina; nolite facere, nequando veniat tempus ut ulciscar ex vobis. » Sed vulgus parvipendens quæ ab ea dicebantur, inruens, ut diximus, supra hos resultantes, vinctos monasterio extraxerunt; ac ad stipites extensos, gravissime cæsos, aliis cæsarie, aliis manibus, nonnullis auribus naribusque decisis, seditio depressa quievit. Tunc residentibus sacerdotibus qui aderant super tribunal ecclesiæ, adfuit Chrodieldis multa in abbatissam jactans convitia cum criminibus, adserens eam virum habere in monasterio, qui indutus

(1) Ed. plerique et Casin., *metropolitanus* : perinde est.

(2) [Clun., *insultarent.*]

vestimenta muliebria pro femina haberetur, cum esset vir manifestissime declaratus, atque ipsi abbatissæ famularetur assidue; indicans eum digito : « En ipsum. » Qui cum in veste, ut diximus, muliebri coram omnibus adstitisset, dixit se nullum opus posse virile agere; ideoque sibi hoc indumentum aptasse. Abbatissam vero non nisi tantum nomine nosse, seque eam numquam vidisse, neque cum eadem colloquium habuisse professus est, præsertim cum hic amplius quam quadraginta ab urbe Pictava millibus degeret. Igitur abbatissam de isto crimine non convincens, adjecit : « Quæ enim sanctitas in hac abbatissa versatur, quæ « viros eunuchos facit, et secum habitare imperiali (1) « ordine præcipit? » Interrogata abbatissa, se de hac ratione nihil scire respondit. Interea cum hæc nomen pueri eunuchi protulisset, adfuit Reovalis archiater, dicens : « Puer iste parvulus cum esset, et infirmaretur « in femore, desperatus cœpit haberi; mater quoque « ejus sanctam Radegundem adivit, ut ei aliquod stu- « dium juberet impendi. At illa, me vocato, jussit ut, « si possim, aliquid adjuvarem. Tunc ego, sicut quon- « dam apud urbem Constantinopolitanam medicos « agere conspexeram, incisis testiculis puerum sanum « genitrici mœstæ restitui; nam nihil de hac causa « abbatissam scire cognovi. » Sed cum nec de hac re abbatissa potuisset culpabilis reperiri, alias cœpit Chrodieldis calumnias sævas inferre, quarum adsertiones responsionesque, quia in judicio, quod contra easdem

(1) Regm., *nuptiali ordine*. Melior est nostra lectio, alludebat quippe ad morem antiquum, quo eunuchi imperatricibus ministrare solebant.

scriptum est, habentur insertæ, ipsius magis exemplaria lectioni libuit indere.

EXEMPLAR JUDICII EARUMDEM.

XVI. « Domnis gloriosissimis regibus, episcopi qui « adfuerunt. Propitia Divinitate, piis atque catholicis « populo datis principibus, quibus concessa est regio, « rectissime suas causas patefacit religio, intelligens « sacrosancto participante Spiritu, eorum qui domi- « nantur se sociari et constabiliri decreto. Et quia ex « jussione potestatis vestræ, cum ad Pictavam civita- « tem, pro conditionibus monasterii sanctæ recorda- « tionis Radegundis, convenimus, ut altercationes « inter abbatissam ejusdem monasterii, vel monachas « quæ de ipso grege, non salubri deliberatione, pro- « gressæ sunt, ipsis disceptantibus, agnoscere debe- « remus. Evocatis partibus, interrogata Chrodieldi « vel (1) Basina, quare tam audacter contra suam re- « gulam, foribus monasterii confractis, discesserant, « et hac occasione congregatio adunata discissa sit; « quæ respondentes, professæ sunt famis, nuditatis, « insuper et cædis se jam non ferre periculum; adji- « cientes etiam, eo quod diversi (2) earum in balneo « lavarentur incongrue, ad tabulam ipsa luserit, atque « sæculares cum abbatissa reficerent, etiam sponsalia « in monasterio facta sint; de palla holoserica vesti- « menta nepti (3) suæ temerarie fecerit; foliola aurea,

(1) Regm. et Colb. m., *Sabina*.

(2) Regm. et Bad., *diversæ*, et sic infra quæ ad id revocantur, femineo genere exprimuntur. Bec., * Colb. m. [et Clun.,] *diversi eorum*.

(3) Omnes præter Bec. et Regm., *neptis*. [Ita Clun.]

« quæ fuerant in gyro pallæ, inconsulte sustulerit, et « ad collum neptis suæ facinorose suspenderit; vittam « de auro exornatam eidem nepti suæ superflue fece- « rit, barbatorias (1) intus eo quod celebraverit. In- « terrogantes abbatissam, quid ad hæc responderet, « dixit : De fame quod conqueruntur, secundum quod « temporis penuria permitteret, numquam ipsæ ni- « miam egestatem pertulerunt. De vestimento vero « dixit : Si quis earum arcellulas scrutaretur, amplius « eas habere quam necessitas indigeret (2). De balneo « vero, quod opponeretur, retulit hoc factum diebus « quadragesimæ; et, pro calcis amaritudine, ne lavan- « tibus noceret novitas ipsius fabricæ, jussisse dom- « nam Radegundem, ut servientes monasterii publice « hoc visitarent, donec omnis odor nocendi discede- « ret. Quod per quadragesimam usque ad Pentecostem « in usu famulis fuerit. Ad hæc Chrodieldis respon- « dit : Et postea similiter multi per tempora laverunt. « Retulit abbatissa, se nec probare quod dicerent, et « se nescire an factum sit; sed adhuc inculpans easdem, « quod si ipsæ vidissent, cur abbatissæ non proderent. « De tabula vero respondit, et si lusisset vivente « domna Radegunde, si minus culpa respiceret; tamen « nec in regula per scripturam prohiberi, nec in ca- « nonibus retulit. Sed ad jussionem episcoporum, « repromisit cervice se inflexa per pœnitentiam quic- « quid juberetur implere. De conviviis etiam ait, se « nullam novam fecisse consuetudinem, nisi sicut

---

(1) Mss. 2 [et Clun.,] *barbaturias*, et Regm., *inique*, pro *intus eo quod*.

(2) [Clun., *indigeret*, *inveniebat*.]

« actum est sub domna Radegunde; se christianis fidelibus eulogias obtulisse, nec sibi comprobari cum illis ullatenus convivasse. De sponsalibus quoque ait, coram pontifice, clero vel senioribus, pro nepte sua orphanula arrhas accepisse; et tamen, si hæc culpa sit, veniam se coram cunctis petere professa est : tamen nec tunc convivium in monasterio fecerit. De palla quod reputarent, protulit monacham nobilem quæ ei mafortem holosericum, quem de parentibus detulit, muneris causa concesserit, et inde partem abscidisset, unde quod vellet et faceret; de reliquo vero quantum opportunum fuit, ad ornatum altaris pallam condigne condiderit; et de illa inscissura quæ pallæ superfuit, purpuram nepti suæ in tunica posuerit; quam ibi dedisse dixit, quo monasterio profuit. Quæ per omnia donatrix Didimia confirmavit. De foliolis aureis et vitta auro exornata, Macconem famulum vestrum præsentem testem adhibuit, eo quod per manum ejus ab sponso puellæ prædictæ neptis suæ viginti solidos accepit, unde hoc publice fecerit, nec de re monasterii quicquam ibi permixtum sit. Interrogata Chrodieldis cum Basina, si forsitan aliquid abbatissæ, quod absit, adulterii reputarent, sive quid homicidii vel maleficii fecerit, aut crimen capitale quo percuteretur, edicerent. Respondentes protulerunt, non habere se aliquid, nisi per hæc quæ dixerant, eam ista fecisse contra regulam proclamarent. Ad extremum, pro peccatis quia claustra disrupta sunt, et miseris licuit sine disciplina abbatissæ suæ quod vellent committere per tot mensium spatia, quas credebamus innocentes monachas, nobis protulerunt prægnantes. Quibus

« per ordinem discussis, nec invento crimine quod « abbatissam dejiceret, de levioribus causis paterna « commonitione contestati sumus, ut hæc nullatenus « deinceps pro reprehensione repeteret (1). Tunc « nobis percunctantibus causam adversæ partis, quæ « majora crimina commiserunt, id est quæ prædica- « tionem sui sacerdotis infra monasterium ne foras « procederent, despexerunt, pontifice conculcato, et « in summo contemtu in monasterio relicto, con- « fractis seris et januis, inrito facto discesserunt, et « ad suum peccatum aliæ tractæ transgressæ sunt. « Insuper et Gundegisilus pontifex, cum suis provin- « cialibus pro ipsa causa commonitus, per præceptio- « nem regum Pictavis accessissent, et ad audientiam « eas ad monasterium convocarent, despecta commo- « nitione, ipsis occurrentibus ad beati Hilarii confes- « soris basilicam, ubi ipsæ commorabantur, acce- « dentes, ut condecet pastorum sollicitudinem, dum « commonerentur, facta seditione, fustibus tam pon- « tifices quam ministros (2) adfecerunt, et intra basi- « licam fuderunt sanguinem levitarum. Dehinc ex « jussione domnorum principum, cum vir venerabilis « Theutharius presbyter in causa directus fuerit, et « statutum fuisset quando judicium fieret, non exspec- « tato tempore, monasterium seditiosissime, accensis « in corte cuppis, vectibus ac securibus confractis « posticis, igne accenso, intra sæpta cæsis et vulne- « ratis monachabus in ipsis oratoriis, spoliato mona- « sterio, denudata et discissa capillis abbatissa, gra-

(1) Alii habent, *cognosceret*. [Ita Clun.]
(2) Id est *diaconos*.

« viter ad ridiculum ducta et tracta per compita, et « in locum retrusa; etsi non ligata, nec libera. Super- « veniente diei paschæ festo per sæculum (1), offe- « rente pontifice pro condemnata pretium, ut specta- « ret vel baptismum, nec ulla suasione hoc impetrasset « vox supplicum, atque respondente Chrodielde, eo « quod tale facinus nec scissent, nec jusserint, adhuc « Chrodielde adserente ad intersignium suum, ne a « suis interficeretur, obtentum sit : unde certum est « tractari quid ex hoc datur intelligi, quod additur « crudelitati, ad sepulcrum beatæ Radegundis fugien- « tem servum monasterii sui occiderent, et scelere « crescente nihil petendo sanaverint; sed per se post « intrantes monasterium ceperint, et ad domnorum « jussionem, ut seditiosos illos in publico repræsen- « tarent, nolentes adquiescere, et contra regum præ- « cepta magis arma tenerent, et se sagittis vel lanceis « contra comitem et plebem indignanter erigerent. « Hinc denuo egressæ ad audientiam publicam, extra- « hunt crucem sanctam sacratissimamque occulte, et « ad injuriam, indecenter, ad culpam, quæ postea « restituere coactæ sunt in ecclesia. Quibus tot capi- « talibus agnitis facinoribus, nec refrænatis, sed ju- « giter magis auctis criminibus, nobis eisdem dicen- « tibus, ut abbatissæ pro culpa veniam peterent, aut « quod male directum (2) fuerat emendarent; et « nolentes hoc facere, sed magis de ejus interfectione « tractarent, quod publice sunt professæ; reseratis a « nobis et recensitis canonibus, visum est æquissimum

(1) Regm., *festivo scilicet per omne sæculum.*
(2) Editi cum Colb. m., *directum.*

« eas, usquequo dignam agerent pœnitentiam, a com« munione privari, et abbatissam suo loco permansu« ram restitui. Hæc nos pro vestra jussione, quod ad « ecclesiasticum pertinuit ordinem, circumspectis (1) « canonibus, absque personarum aliqua acceptione « suggerimus peregisse. De cetero quod de rebus mo« nasterii, vel instrumentis chartarum domnorum « regum parentum vestrorum de loco subreptum est, « quæ se habere professæ sunt, sed nobis inobedientes « nullatenus erunt voluntarie reddituræ, qualiter « vestra, vel anteriorum principum merces æterna « permaneat, ad (2) loci instaurationem, vestræ pie« tatis atque potestatis est auctoritate regia cogere « reformari; neque ipsas ad locum, quem tam impie « ac profanissime destruxerunt, ne pejora proveniant, « vel redire concedite, vel permittatis iterum adspi« rare : quatenus his in integrum, præstante Domino, « restitutis, sub catholicis regibus totum adquiratur « Deo, nihil perdat religio; ut status conservatus tam « Patrum quam canonum nobis proficiat ad cultum, « vobis propagetur ad fructum. Christus vos Dominus « alat regatque, regnum tribuens prolixius, vitamque « conferat beatam. »

XVII. Post (3) hæc cum, emisso judicio, a communione fuissent suspensæ, abbatissa etiam in monasterium restituta, hæ ad Childebertum regem petierunt,

---

(1) Sic Bec. et Regm. Alii, *circumscriptis.*

(2) Regm., *Hoc autem vestræ pietatis erit confirmari stabili judicio, ne autem ipsas ad locum quem tam impie destruxerunt sinatis redire, nec ulterius concedatis aspirare, quatenus.*

(3) * Hoc caput deest in Reg. *B.*

adjicientes malum supra malum, denominantes scilicet regi personas quasdam, quæ non solum cum ipsa abbatissa adulteria exercerent, verum etiam ad inimicam ejus Fredegundem quotidie nuntia deportarent. Quod audiens rex, misit qui eos vinctos adducerent : sed cum discussi nihil criminis inventum in eis fuisset, abscedere jussi sunt.

XVIII. Ante hos vero dies cum rex in oratorium domus Mariligensis ingrederetur, viderunt pueri ejus hominem ignotum eminus adstantem, dixeruntque ad eum : « Quis es tu, et unde venis, aut quod est opus « tuum ? non enim a nobis agnosceris. » Illo quoque respondente : « Quia de vobis sum, » dicto citius ejectus extra oratorium, interrogatur. Nec mora confitetur, dicens a Fredegunde regina se transmissum ad interficiendum regem, dixitque : « Duodecim viri su« mus ab ea transmissi, sex huc venimus, alii vero sex « Suessionibus remanserunt ad decipiendum filium « regis. Et ego cum locum præstolans, ut regem Chil« debertum in oratorio percutere destinarem, timore « perterritus, non deliberavi implere quod volui. » Hæc cum dixisset, confestim sævis datus suppliciis, diversos nominat socios. Quibus per loca singula inquisitis, alios carceribus mancipant, alios manibus incisis relinquunt, nonnullos, auribus naribusque amputatis, ad ridiculum laxaverunt. Plerique tamen ex vinctis, suppliciorum genera metuentes, propriis se confodere mucronibus; nonnulli etiam inter supplicia defecerunt, ut regis ultio patraretur.

XIX. Sunnigisilus (1) vero iterum tormentis addi-

(1) Regm., ut libro præcedenti, cap. 38, *Domnigisilus*.

citur, ac quotidie virgis lorisque cæditur; et computrescentibus vulneribus, cum primum decurrente pure cœpissent ipsa vulnera claudi, iterum renovabantur ad pœnam. In his tormentis non solum de morte Chilperici regis (1), verum etiam diversa scelera se admisisse confessus est. Inter quas confessiones, addidit etiam Egidium Remensem episcopum socium fuisse in illo Rauchingi (2), Ursionis ac Berthefredi consilio ad interficiendum Childebertum regem. Nec mora rapitur episcopus, et ad Mettensem urbem, cum esset valde ab ægrotatione longinqua defessus, adducitur; ibique sub custodia degens, rex episcopos arcessiri ad ejus examinationem præcepit, scilicet ut in initio mensis octavi apud Viridunensem urbem adesse deberent. Tunc ab aliis sacerdotibus increpitus, cur hominem absque audientia ab urbe rapi, et in custodiam retrudi præcepisset, permisit eum ad urbem suam redire, dirigens epistolas, ut supra diximus, ad omnes regni sui pontifices, ut medio mense nono ad discutiendum in urbe supradicta adesse deberent. Erant autem pluviæ validæ, aquæ immensæ, rigor intolerabilis, dissolutæ luto viæ, amnes litora excedentes; sed præceptioni regiæ obsistere nequiverunt. Denique convenientes, pertracti sunt usque Mettensem urbem; ibique et præfatus Egidius adfuit. Tunc rex inimicum eum sibi, regionisque proditorem esse pronuntians, Ennodium ex duce ád negotium delegit (3) prose-

(1) Vide animadv. ad calcem tomi. (Not c.)

(2) Alii, *Ravingus* seu *Ravincus*. Is ipse est Rauchingus de quo supra, lib. VIII, cap. 29, et lib. IX, cap. 9, ubi conjuratio hic memorata describitur.

(3) * Reg. *B* et Colb. a., *dirigit*.

quendum, cujus propositio prima hæç fuit : « Dic mihi, « o episcope, quid tibi visum fuit, ut relicto rege, in « cujus urbe episcopatus honore fruebaris, te Chil-« perici regis amicitiis subderes, qui semper inimicus « domino nostro regi fuisse probatur, qui patrem ejus « interfecit, matrem exsilio (1) condemnavit, regnum-« que pervasit, et in iis urbibus quas, ut diximus, « iniquo pervasionis ordine, suo dominio subjugavit, « tu ab eodem possessionum fiscalium prædia me-« ruisti ? » Ad hæc ille respondit : « Quod fuerim « amicus regis Chilperici negare non potero, non « tamen contra utilitatem regis Childeberti hæc ami-« citia pullulavit. Villas vero quas memoras per istius « regis chartas emerui. » Tunc proferente easdem in publico, negat rex se largitum fuisse; requisitusque Otto, qui tunc referendarius fuerat, cujus ibi subscriptio meditata tenebatur, adfuit, negat se subscripsisse : conficta enim erat manus ejus in hujus præceptionis scripto. In hac igitur causa primum episcopus fallax repertus est. Post hæc epistolæ prolatæ sunt, in quibus multa de improperiis Brunichildis tenebantur, quæ ad Chilpericum scriptæ fuerant, similiter et Chilperici ad episcopum delatæ, in quibus inter reliqua habebatur insertum : « Quia si radix cujuslibet « rei incisa non fuerit, culmus qui terris est editus « non arescet. » Unde prorsus manifestum est, ideo hæc scripta, ut superata Brunichilde, filius ejus opprimeretur. Negavit se episcopus has epistolas vel misisse

(1) Regm., *equuleo;* sed altera lectio melior. Nam re ipsa Chilpericus, ut narrat ipse Gregorius, lib. v, cap. 1, post Sigiberti necem Brunichildem in exsilium deportari jussit.

suo nomine, vel suscepisse a rescripto Chilperici. Sed puer ejus familiaris adfuit, qui hæc notarum titulis per tomos chartarum comprehensa tenebat; unde non dubium fuit residentibus, hæc ab eodem directa. Deinde prolatæ sunt pactiones quasi ex nomine Childeberti ac Chilperici regis, in quibus tenebatur insertum, ut, ejecto Guntchramno rege, hi duo reges inter se ejus regnum urbesque dividerent; sed negavit hæc rex cum suo factum consilio, dicens : « Quia tu « commisisti patruos meos, ut inter illos bellum civile « consurgeret? unde factum est ut commotus exer- « citus Biturigas urbem, pagumque Stampensem, vel « Mediolanensem (1) castrum adtererent atque depo- « pularentur. In quo bello multi interemti sunt, « quorum, ut puto, animæ erunt Dei judicio de tuis « manibus requirendæ. » Hæc episcopus negare non potuit. Scripta enim ista in regesto Chilperici regis in uno scriniorum pariter sunt reperta, ac tunc ad eum pervenerunt, quando, interemto Chilperico, thesauri ejus de Calensi, parisiacæ urbis villa, ablati ad eumdem delati sunt. Cumque de hujuscemodi causis altercatio diutius traheretur, adfuit et abbas Epiphanius basilicæ sancti Remigii, dicens, quod duo millia aureorum speciesque multas pro conservanda regis Chilperici amicitia accepisset. Adstiteruntque etiam et legati, qui cum eodem ad memoratum regem fuerant, dicentes : « Quia, nobis relictis, diutius cum eodem « solus (2) conlocutus est : de quibus verbis nihil in-

(1) * Ruin. cum Bec. et Colb. m., *Mediolanense*; nos *Mediolanensem* maluimus cum Reg. *B* et Colb. a.

(2) * Reg. *B*, Colb. a. et Colb. m., *quia nobis relictis solus cum eodem diutius*, etc.

« telleximus, nisi supradicti excidii prosecutionem « imposterum cognoscentes. » Hæc eo negante, abbas qui fuerat semper in iis consiliorum arcanis particeps, locum hominemque denominat, ubi, et qui aureos, quos diximus, detulisset; et qualiter de excidio regionis ac regis Guntchramni conventum fuerat, ut gestum est ex ordine denarravit. Quæ et ille convictus, deinceps est confessus. Hæc audientes episcopi qui advocati fuerant, et in tantis malis sacerdotem Domini contuentes fuisse satellitem, suspirantes, de iis triduani temporis spatium deprecantur tractandi, scilicet ut forsitan resipiscens Egidius ullum modum reperire posset, per quem se ab iis noxis quæ ei objiciebantur, excusare valeret. Sed inlucescente die tertia, convenientes in ecclesiam, interrogant episcopum, si aliquid excusationis haberet, ediceret. At ille confusus ait : « Ad sententiam dandam super culpabilem ne « moremini; nam ego novi me ob crimen Majestatis « reum esse mortis, qui semper contra utilitatem hujus « regis matrisque ejus abii; ac per meum consilium « multa fuisse gesta certamina novi, quibus nonnulla « Galliarum loca depopulata sunt. » Hæc episcopi audientes, ac lamentantes fratris obprobrium, obtenta vita, ipsum ab ordine sacerdotali, lectis canonum sanctionibus, removerunt. Qui statim ad Argentoratensem urbem, quam nunc Strateburgum vocant, deductus, exsilio condemnatus est. In cujus locum Romulfus (1), filius Lupi ducis, jam presbyterii honore præditus, episcopus subrogatus est, Epiphanio [ab] abbatis officio, qui basilicæ sancti Remigii præ-

(1) * Colb. m. et Clun., *Romulus*.

erat, remoto. Multa enim auri argentique in hujus episcopi regesto pondera sunt reperta. Quæ autem de illa iniquitatis militia (1) erant, regalibus thesauris sunt inlata; quæ autem de tributis, aut reliqua ratione ecclesiæ inventa sunt, inibi relicta.

XX. In (2) hac synodo Basina, Chilperici regis filia, quam supra cum Chrodielde a communione remotam diximus, coram episcopis solo prostrata, veniam petiit, promittens se cum caritate abbatissæ monasterium ingredi, ac de regula nihil transscendere. Chrodieldis autem obtestata est, quod Leobovera abbatissa in hoc monasterio commorante, ibidem numquam ingrederetur. Sed utrisque rex veniam impertiri deprecatus est; et sic in communionem receptæ, Pictavo regredi jussæ sunt : scilicet ut Basina in monasterium, ut præfati sumus, regrederetur; Chrodieldis vero in villa, quæ quondam Waddonis superius memorati fuerat, sibi a rege concessa, resideret.

XXI. Filii autem Waddonis ipsius per Pictavum vagantes, diversa committebant scelera, homicidia furtaque nonnulla. Nam inruentes ante hoc tempus super negotiatores, sub noctis obscuritate eos gladio trucidant, abstuleruntque res eorum; sed et alium tribunitiæ potestatis virum circumventum dolis interfecerunt, diripientes res ejus. Quod cum Macco

(1) Bad., Colb. m. [et Dub.] *malitia.* * Ita Reg. *B.* — Sic et Colb. a., sed altera manu postea scriptum est *militia;* qua voce alias utitur Gregorius.

(2) Deest hoc caput cum tribus sequentibus in Vat. et Colb. a. * Eadem desunt in Reg. *B.*

comes reprimere niteretur, ii præsentiam expetunt regis. Eunte autem comite, ut debitum fisco servitium solite deberet inferre, adfuerunt et ii coram rege, offerentes balteum magnum ex auro lapidibusque pretiosis ornatum, gladiumque mirabilem, cujus capulum ex gemmis Hispanicis auroque dispositum erat. Cumque rex hæc scelera quæ audierat, ab iis cognovisset manifestissime perpetrata, vinciri eos catenis præcepit, ac tormentis subdi. Qui dum torquerentur, thesauros patris absconditos, quos de rebus Gundovaldi superius memorati pater diripuerat, revelare cœperunt. Nec mora, directi viri ad inquirendum, immensam multitudinem auri argentique, ac diversarum specierum et auro gemmisque exornatarum repererunt, quod thesauris regalibus intulerunt. Post hæc, seniore capite plexo, juniorem exsilio damnaverunt.

XXII. Childericus (1) vero Saxo post diversa scelera, homicidia, seditiones multaque alia improba quæ gessit, ad Ausciensem urbem, in qua possessio uxoris erat, abiit. Cumque rex, auditis ejus improbitatibus (2), jussisset eum interfici, quadam nocte ita crapulatus est vino, ut ab eo suffocatus, mortuus in strato suo reperiretur. Adserebant enim ad illud superius scelus nominatum, quo sacerdotes Domini in basilica sancti Hilarii per Chrodieldem cæsi sunt, hunc fuisse signiferum : ultusque est Deus, si ita est, injuriam servorum suorum.

XXIII. In hoc autem anno tantus terris nocturno

(1) Bec., Colb. m. et aliquot ed. *Chuldericus.*
(2) [Clun., *auditas ejus crudelitates.*]

tempore splendor inluxit, ut mediam putares diem; sed et globi similiter ignei per noctis tempora sæpius per cœlum cucurrisse, mundumque inluminasse visi sunt. Dubietas paschæ fuit ob hoc, quod in cyclo Victor luna decima quinta (1) pascha scripsit fieri. Sed ne Christiani, ut Judæi, sub hac luna hæc sollemnia celebrarent, addidit, « Latini autem luna vigesima secunda. » Ob hoc multi in Galliis decima quinta luna celebraverunt; nos autem vigesima secunda (2). Inquisivimus tamen studiose; sed fontes Hispaniæ qui divinitus implentur, in nostrum pascha repleti sunt. Terræ motus factus est magnus decimo octavo calendas (3) mensis quinti, die quarto (4), primo mane, cum lux redire cœpisset. Sol eclypsim pertulit mense octavo mediante; et ita lumen ejus minuit, ut vix quantum quintæ lunæ cornua retinent, ad lucendum haberet. Pluviæ validæ, tonitrua in autumno gravia, aquæ autem nimium invaluerunt. Vivariensem Avennicamque urbem graviter lues inguinaria devastavit.

XXIV. Anno igitur decimo sexto Childeberti (5), Guntchramni autem trigesimo regum, quidam episcopus de transmarinis partibus ad Turonicam urbem advenit, nomine Simon. Hic nobis eversionem Antiochiæ urbis enuntiavit, adserens se de Armenia in Perside captivatum fuisse. Rex enim Persarum, inrupto

(1) Casin., *duodecima.*
(2) Colb. m., Regm., [Clun.] et Bad., *vigesima prima.*
(3) [Clun., *xviij kal. maii.*]
(4) Regm., *quinta die.*
(5) Ann. 591.

Armeniorum termino, prædas egit, ecclesiasque igni succendit; et hunc sacerdotem cum populo suo, ut diximus, captivum abduxit. Tunc etiam et basilicam sanctorum quadraginta octo martyrum, de quibus in libro Miraculorum memini (1), qui in illa regione passi sunt, oppleta ligni congerie, pice tergoribusque suillinis immixtis, subpositis ardentibus facibus, succendere nisi sunt (2); sed nequaquam ignis adparatum incendii comprehendit; sicque videntes magnalia Dei, recesserunt ab ea. Audita autem quidam episcopus istius memorati sacerdotis abductione, direxit pretium per homines suos ad regem Persarum. Quo ille suscepto, relaxavit a servitutis vinculo episcopum istum. Ex iis ergo discedens regionibus, Gallias est adgressus, ut aliquid consolationis a devotis acciperet; qui nobis, ut præfati sumus superius, hæc retulit. Homo erat in Antiochia, valde devotus in eleemosynis, conjugem ac liberos habens, nec umquam ei in omni vita sua dies præteriit, postquam quiddam proprium habere cœpit, quod sine paupere epulum prælibasset. Hic una die cum circumisset urbem usque ad vesperum, et reperire non potuisset egenum cum quo cibum capere posset, egressus extra portam, cum nox inrueret, reperit virum in veste alba cum duobus aliis stantem, quem adspiciens, quasi Loth ille antiqua memoratus historia (3), territus ait : « Et forsitan

(1) *De Gloria Confess.*, lib. 1, cap. 96.

(2) Hic desinit codex Regm., cæteris avulsis. Nihil autem deerat, ut ex capitum indice colligitur, præter forte ultimum caput de episcopis Turonicis, quod in indice non memoratur.

(3) Genes., cap. XIX. [Clun., *terrore suffusus ait.*] * Ita Reg. *B* et Colb. a.; Colb. m., *terrore effusus ait.*

« peregrinus est dominus meus, dignetur accedere ad « domum servi sui, et, sumto epulo, quiescite in « strato; mane autem proficiscemini in viam quam « volueritis. » Cui ille qui erat senior, tenens sudarium in manu sua, ait : « Non poteras, o homo Dei, cum « Simeone vestro hanc urbem salvare, ne subverte-« retur? » Et elevans manum, excussit sudarium quod tenebat super medietatem urbis; et statim conruerunt omnia ædificia, et quodcumque ibi structum fuit; ibique oppressi sunt senes cum infantibus, viri cum mulieribus, atque uterque sexus interiit. Quod ille cernens, tam de persona viri quam de sonitu ruinæ (1) hebes effectus, ruit in terram, et factus est velut mortuus. Elevansque iterum vir ille manum cum sudario, quasi super aliam medietatem urbis, adprehensus est a duobus sociis qui cum eo erant, atque obsecratus terribilibus sacramentis, ut indulgeret medietati urbis, ne rueret; mitigatoque (2) furore, sustinuit manum suam, atque elevans hominem qui conruerat in terram, ait : « Vade ad domum tuam. Ne timeas : filii « enim tui cum uxore et omni domo tua salvi sunt; « nec quisquam ex eis periit; custodivit enim te ora-« tio assidua, et eleemosinæ quas quotidie exerces in « pauperes. » Et hæc dicens, discesserunt ab oculis ejus; nec ei apparuerunt ultra. Ille autem regressus in urbem, reperit urbis medietatem dirutam atque subversam cum hominibus pecoribusque, ex quibus nonnulli a ruinis deinceps extracti sunt mortui, pauci

(1) [Clun., *de sonitu civitatis amens effectus*.] * Ita Colb. m.

(2) [Clun., *mitigatusque a furore.*] * Ita Colb. m., Colb. a. et Reg. *B*.

debilitati reperti sunt vivi. Verumtamen nec illa cassata sunt, quæ viro huic ab ipso, ut ita dicam, angelo Domini sunt effata. Nam veniens, omnem domum suam incolumem reperit, tantum funera propinquorum, quæ in aliis domibus effecta fuerant, lamentabatur, protexitque eum in medio iniquorum dextera Domini cum domo sua; salvatusque est a periculis mortis, ac velut memoratus Loth quondam in Sodomis.

XXV. At in Galliis Massiliensem provinciam morbus sæpe nominatus invasit. Andegavos, Namneticos atque Cenomannicos valida fames oppressit. Initia sunt enim hæc dolorum, juxta illud quod Dominus ait in evangelio : *Erunt pestilentiæ et fames, et terræ motus per loca; et exsurgent pseudochristi et pseudoprophetæ, et dabunt signa et prodigia in cœlo, ita ut electos in errorem mittant* (1); sicut præsenti gestum est tempore. Quidam enim ex Biturico, ut ipse postmodum est professus, dum saltus silvarum ingressus, ligna cæderet ad explendam operis cujusdam necessitatem, muscarum eum circumsedit examen, qua de causa per biennium amens est habitus : unde intelligi datur diabolicæ emissionis fuisse nequitiam. Post hæc, transactis urbibus propinquis, Arelatensem provinciam adiit; ibique indutus pellibus, quasi religiosus orabat. Ad quem inludendum pars adversa divinandi ei tribuit facultatem. Ex hoc, ut in majori proficeret scelere, commotus a loco, provinciam memoratam deserens, Gabalitanæ regionis terminum est ingressus,

(1) Matth., xxiv, 7, 24; Marc., xiii, 22.

proferens se magnum, ac profiteri se non metuens Christum, adsumta secum muliere quadam pro sorore, quam Mariam vocitari fecit. Confluebat ad eum multitudo populi, exhibens infirmos, quos contingens sanitati reddebat. Conferebant enim ei aurum argentumque ac vestimenta, ii qui ad eum conveniebant. Quod ille, quo facilius seduceret, pauperibus erogabat, prosternens se solo, effundens orationem cum muliere memorata, et surgens, se iterum a circumstantibus adorari jubebat. Prædicebat enim futura, et quibusdam morbos, quibusdam damna provenire denuntiabat, paucis salutem futuram. Sed hæc omnia diabolicis artibus et præstigiis nescio quibus agebat. Seducta est autem per eum multitudo immensa populi, et non solum rusticiores, verum etiam sacerdotes ecclesiastici. Sequebantur autem eum amplius quam tria millia populi. Interea cœpit quosdam spoliare ac prædari, quos in itinere reperisset : spolia tamen non habentibus largiebatur. Episcopis ac civibus minas mortis intentabat, eo quod ab iis adorari despiceretur. Ingressus autem Vellavæ urbis terminum, ad locum quem Anicium vocitant accedit; et ad basilicas propinquas cum omni exercitu restitit, instruens aciem, qualiter Aurelio, ibidem tunc consistenti episcopo, bellum inferret, mittens etiam ante se nuntios, homines nudo corpore saltantes atque ludentes, qui adventum ejus adnuntiarent. Quod stupens episcopus, direxit ad eum viros strenuos, inquirentes quid sibi vellent ista quæ gereret. Unus autem ex iis qui erat senior, cum se inclinasset quasi osculaturus genua ejus, ac discussurus viam illius, jussit eum adprehensum spoliari. Nec mora, ille, evaginato gladio, in frusta con-

cidit, ceciditque Christus ille, qui magis antichristus nominari debet, et mortuus est; dispersique sunt omnes qui cum eo erant. Maria autem illa suppliciis dedita, omnia phantasmata ejus ac præstigias publicavit. Nam homines illi, quos ad se credendum diabolica circumventione turbaverat, numquam ad sensum integrum sunt regressi : sed hunc semper quasi Christum, Mariam autem illam partem deitatis habere profitebantur. Sed et per totas Gallias emerserunt plerique, qui per has præstigias adjungentes sibi mulierculas quasdam, quæ debacchantes sanctos eos confiterentur, magnos se in populis præferebant; ex quibus nos plerosque vidimus, quos objurgantes revocare ab errore nisi sumus.

XXVI. Ragnemodus (1) quoque Parisiacæ urbis episcopus obiit. Cumque germanus ejus Faramodus presbyter pro episcopatu concurreret, Eusebius quidam negotiator, genere Syrus, datis multis muneribus, in locum ejus subrogatus est; isque, accepto episcopatu, omnem scholam decessoris sui abjiciens, Syros de genere suo ecclesiasticæ domui ministros statuit. Obiit et Sulpicius, Bituricæ urbis pontifex, cathedramque ejus Eustasius (2), Augustidunensis diaconus, est sortitus.

XXVII. Inter Tornacenses quoque Francos non mediocris disceptatio orta est, pro eo quod unius filius alterius filium, qui sororem ejus in matrimonium

(1) Hoc cap. et seq. desunt in Vat. et Colb. a. * Desunt et in Reg. *B*.
(2) Colb. m., [Clun.,] Bad. et Chesn. Al., *Eustachius*.

acceperat, cum ira sæpius objurgabat, cur, conjuge relicta, scortum adiret. Quæ iracundia, cum emendatio criminis non succederet, usque adeo elata est, ut inruens puer super cognatum suum, eum cum suis interficeret, atque ipse ab iis cum quibus venerat ille prosterneretur, nec remaneret quispiam ex utrisque, nisi unus tantum, cui percussor defuit. Ex hoc parentes utriusque inter se sævientes, a Fredegunde regina plerumque arguebantur, ut, relicta inimicitia, concordes fierent, ne pertinacia litis in majus subveheretur scandalum. Sed cum eosdem verbis lenibus placare nequiret, utrumque bipenne compescuit. Invitatis enim ad epulum multis, hos tres in uno fecit sedere subsellio; cumque in eo prandium elongatum fuisset spatio, ut nox mundum obrueret, ablata mensa (1), sicut mos Francorum est, illi in subsellia sua, sicut locati fuerant, residebant. Potatoque vino multo, in tantum crapulati sunt, ut pueri eorum madefacti per angulos domus, ubi quisque conruerat, obdormirent. Tunc ordinati a muliere viri cum tribus securibus, a tergo horum trium adstiterunt, illisque conloquentibus, in uno, ut ita dicamus, adsultu puerorum manus libratæ, hominibus perculsis, ab epulo est discessum. Nomina quoque virorum, Charivaldus, Leodovaldus atque Waldinus. Quod cum parentibus perlatum fuisset, custodire arctius Fredegundem cœperunt, dirigentes nuntios ad Childebertum regem, ut comprehensa interficeretur. Commotus autem pro hac causa Campaniensis (2) populus, dum moras in-

(1) Casin., *illata mensa.*
(2) Bec. [et Dub.,] *Campanensis.*

necteret, hæc suorum erepta auxilio, ad locum alium properavit.

XXVIII. Post hæc autem legatos ad Guntchramnum regem (1) mittit, dicens : « Proficiscatur dominus « meus rex usque Parisius, et arcessito filio meo ne- « pote suo, jubeat eum baptismatis gratia consecrari ; « ipsumque de sancto lavacro exceptum, tanquam « alumnum proprium habere dignetur. » Hæc audiens rex, commotis episcopis, id est Ætherio Lugdunensi, Syagrio Augustidunensi, Flavioque Cabillonensi, et reliquis quos voluit, Parisius accedere jubet, indicans se postmodum secuturum. Fuerunt etiam ad hoc placitum multi de regno ejus, tam domestici quam comites, ad præparanda regalis expensæ necessaria. Rex autem, deliberatione acta, ut ad hæc deberet accedere, pedum est dolore prohibitus. Postquam autem convaluit, accessit Parisius; exinde ad Rotoialensem villam ipsius urbis properans, evocato puero, jussit baptisterium præparari in vico Nemptodoro. Dum autem hæc agerentur, legati Childeberti regis accesserunt ad eum, dicentes : « Non enim ista nuper nepoti tuo Childe- « berto pollicitus eras, ut cum inimicis ejus amicitias « conligares. Sed in quantum cernimus, nihil de pro- « missione tua custodis, sed potius quæ promiseras « prætermittis et puerum istum in urbis Parisiacæ « cathedra regem statuis. Judicabit enim Deus, quia « non reminisceris quæ ultro pollicitus es. » Hæc iis dicentibus, rex ait : « Promissionem, quam in nepotem « meum Childebertum regem statutam habeo, non

(1) ' Reg. *B* et Colb. a., *Fredegundis mittit.*

« omitto. Nam illum non oportet scandalizari, si con« sobrinum ejus, filium fratris mei, de sancto susci« piam lavacro, quia hanc petitionem nullus Chris« tianorum debet abnuere. Eamque ego, ut Deus « manifestissime novit, non calliditate aliqua, sed in « simplicitate puri cordis agere cupio, quia offensam « divinitatis incurrere formido. Non est enim humi« litas genti nostræ, si hic a me excipiatur. Si enim « domini proprios famulos de sacro fonte suscipiunt, « cur et mihi non liceat propinquum parentem exci« pere, ac filium facere per baptismi gratiam spirita« lem? Abscedite nunc; et nuntiate domino vestro : « Pactionem quam tecum pepigi, custodire cupio in« libatam, quam si tuæ conditionis noxa (1) non « omiserit, a me prorsus omitti nequibit. » Et hæc dicens, legatis discedentibus, rex accedens ad lavacrum sanctum, obtulit puerum ad baptizandum. Quem excipiens, Chlotharium vocitari voluit, dicens : « Crescat « puer, et hujus sit nominis exsecutor (2), ac tali po« tentia polleat, sicut ille quondam cujus nomen in« deptus est. » Quo mysterio celebrato, invitatum ad epulum parvulum multis muneribus oneravit. Similiter et rex ab eodem invitatus, plerisque donis refertus abscessit, et ad Cabillonensem urbem redire statuit (3).

XXIX. Aredius quoque hoc anno terras relinquens,

(1) [Clun., *noxa non obmiseris*. Paulo post, *Chlotharium vocavit dicens*.]

(2) * *Lauter*, apud Germanos, *purum* seu *integrum* sonat.

(3) In Vat. et Colb. a., huic capiti subjungitur Fredegarii Chronicon sub titulo libri x Historiæ Gregorii. * Ita et in Reg. *B*.

vocante Domino, migravit ad cœlum (1). Lemovicinæ urbis incola fuit, non mediocribus regionis suæ ortus parentibus, sed valde ingenuus. Hic Theodoberto regi traditus, aulicis palatinis adjungitur. Erat enim tunc temporis apud urbem Trevericam vir eximiæ sanctitatis, Nicetius episcopus : non solum in prædicatione admirabilis facundiæ, verum etiam in operibus bonis ac mirabilibus celeberrimus habebatur in plebe. Qui intuens puerum in regis palatio, nescio quid in vultu ejus cernens divinum, præcepit ei se sequi. At ille, relicto regis palatio, secutus est eum. Cumque ingressi in cellulam, de iis quæ ad Deum pertinent confabularentur, expetiit adolescens a beato sacerdote se corrigi, ab eo edoceri, ab eo imbui, ac in divinis voluminibus ab eodem exerceri. Cumque in hujus studii flagrantia cum antistite memorato degeret, tonsurato jam capite, quadam die, psallentibus clericis in ecclesia, descendit columba e camera, quæ leviter volitans circa eum, resedit super caput ejus, illud indicans, ut opinor, eum Spiritus Sancti gratia jam repletum. Quam cum ille, non sine pudore, conaretur abigere, hæc paullulum circumvolans, iterum super caput ejus, aut super scapulam residebat : quæ non modo ibi, sed etiam cum in cellulam episcopi ingrederetur, jugiter comitabatur (2) cum eo. Quod per dies plurimos factum, non sine admiratione, episcopus intendebat. Exinde vir Dei, Spiritu, ut diximus, Sancto repletus, ad patriam, genitore ac germano defunctis, regreditur, consolaturus Pelagiam genitricem, quæ nullum pa-

(1) Vide lib. VIII, capp. 15, 27.

(2) [Clun., *commanebat cum eo.*]

rentem præter hanc sobolem spectabat. Deinde cum jejuniis atque orationibus vacaret, deprecatur eam, ut omnis cura domus, id est, sive correctio familiæ, sive exercitium agrorum, sive cultus vinearum ad eam adspiceret; ne huic viro aliquod accideret impedimentum, quo ab oratione cessaret; unum sibi tantum privilegium vindicans, ut ad ecclesias ædificandas ipse præesset. Quid plura? construxit templa Dei in honore sanctorum, expetiitque eorum pignera, ac ex familia propria tonsuratos instituit monachos, cœnobiumque (1) fundavit, in quo non modo Cassiani, verum etiam Basilii et reliquorum abbatum, qui monasterialem vitam instituerunt, celebrantur regulæ, beata muliere victum atque vestitum singulis ministrante. Nec minus hæc tamen impedita hoc onere in Dei laudibus perstrepebat; sed assidue, etsi quiddam operis exerceret, semper orationem Domino, tanquam odorem incensi acceptabilis offerebat. Interea ad sanctum Aredium cœperunt infirmi confluere, quos, manus singulis cum vexillo crucis imponens, sanitati reddebat. Quorum si sigillatim nomina scribere velim, nec numerum percurrere valeam, nec vocabula memorare; unum tamen (2) novi, quod quicumque ad eum æger advenit, sospes abscessit. De majoribus quoque miraculis parva proponimus. Iter, quodam tempore, cum genitrice dum ageret, et sancti Juliani martyris ad basilicam properaret, venerunt vespere in quodam loco. Erat autem locus ille aridus, et absque fluentis currentibus infœcundus. Dixitque ad eum mater ejus:

(1) * Vulgo *Saint-Yrier* vocatum.

(2) [Clun., *unum tantum novi.*]

« Fili, aquam non habemus, et qualiter hic, nocte « præsenti, quiescere possumus? » At ille prostratus in orationem, et diutissime preces fudit ad Dominum; et erigens se, defixit virgam in terra quam manu gerebat, eamque cum bis aut tertio in gyrum vertisset, ad se lætus extraxit; moxque unda aquæ secuta est tam valida, ut non solum ipsis de præsenti, sed etiam pecoribus adfatim deinceps pocula ministraret. Nuperrimo autem tempore iter carpens, nimbus ad eum pluviæ advenire cœpit; quem ille cernens, paululum super equum, in quo sedebat, caput inclinans, manus extendit ad Dominum. Consummata vero oratione, divisa est nubes in duabus partibus, ac in circuitu eorum immanis descendit pluvia; super eos tamen nulla, si dici fas est, gutta descendit. Wistrimundo quoque, cognomento Tattonis, civi Turonico, dentes gravem inferebant dolorem, ex quo etiam maxilla intumuerat; quod cum beato viro questus fuisset, manum super locum doloris imposuit, statimque dolor fugatus, nusquam deinceps ad injuriam hominis excitatus est. Hæc ipse qui passus est retulit. De his vero signis, quæ per virtutem sancti Juliani martyris Martinique confessoris beati in ejus manibus Dominus operatus est, pleraque in libris Miraculorum, sicut ipse effatus est, scripsimus. Post has vero et multas alias virtutes, quas, Christo cooperante, complevit, advenit Turonis post festivitatem sancti Martini, ibique paululum commoratus, dixit nobis se haud longævo (1) tempore adhuc in hoc mundo retineri, aut certe velocius dissolvi; et vale dicens, abscessit, gratias agens Deo,

(1) Sic Bec. Alii, *se aut longævi.*

quod, priusquam obiret, sepulcrum beati antistitis osculari promeruisset. Cumque ad cellulam suam accessisset, testamento condito, ordinatis omnibus, ac sancto Martino Hilarioque antistitibus heredibus constitutis, ægrotare cœpit, ac dysenteriæ morbo gravari. Sexta quoque ægrotationis ejus die, mulier quæ ab spiritu immundo sæpius vexata, a sancto emundari non poterat, ligatis per se a tergo manibus, clamare cœpit ac dicere : « Currite cives, exsilite populi ; exite « obviam martyribus confessoribusque, qui ad exse« quium (1) beati Aredii conveniunt. Ecce adest Ju« lianus a Brivate, Privatus ex Mimate, Martinus a « Turonis, Martialisque ab urbe propria (2). Adest « Saturninus a Tholosa, Dionysius ab urbe Parisiaca, « nonnulli et alii, quos cœlum retinet, quos vos ut « confessores et Dei martyres adoratis. » Hæc cum in exordio noctis clamare cœpisset, a domino suo revincta est ; sed nequaquam potuit contineri : quæ rumpens vincula, ad monasterium cum his vocibus properare cœpit ; moxque beatus vir spiritum tradidit, non sine testimonio veritatis quod sit susceptus ab angelis. Mulierem quoque in exsequiis suis cum alia muliere nequiori spiritu vexata (3), ut est sepulcro tectus, a nequitia infesti dæmonii emundavit. Et credo, ob hoc Dei nutu easdem in corpore positus non potuit emundare, ut exsequiæ illius hac virtute glorificarentur. Post celebratum vero funus, mulier quædam rictu patulo, sine vocis officio, ad ejus accessit

(1) [Clun., *ad excessum.*]

(2) Lemovicibus scilicet; cujus populi apostolus Martialis fuit.

(3) Casin., *vexata, post celebrato vero funere, ut est,* etc.

tumulum; quo osculis delibato, elocutionis meruit recipere beneficium.

XXX. Hoc anno, mense secundo, tam in Turonico quam in Namnetico gravis populum lues adtrivit, ita ut modico quisquis ægrotus capitis dolore pulsatus, animam funderet. Sed factis rogationibus cum grandi abstinentia et jejunio, sociatis etiam eleemosynis, adversus divini furoris impetus mitigatus est (1). Apud Lemovicinam vero urbem ob dominici diei injuriam, pro eo quod in eo operam publicam exercerent, plerique igne cœlesti consumti sunt. Sanctus est enim hic dies qui, in principio, lucem conditam primus vidit, ac dominicæ resurrectionis testis factus emicuit; ideoque omni fide a Christianis observari debet, ne fiat in eo omne opus publicum. In Turonico vero nonnulli ab hoc igne, sed non die dominico, sunt adusti. Siccitas immensa fuit, quæ omne pabulum herbarum avertit; unde factum est ut gravis morbus in pecoribus ac jumentis invalescens, parum unde sumeretur origo relinqueret; sicut Abacuc propheta vaticinatus est : *Deficient ab esca oves, et non erunt in præsepibus boves* (2). Non modo enim in domesticis, verum etiam in ipsis ferarum immitium generibus hæc lues grassata est. Nam per saltus silvarum multitudo cervorum et reliquorum animantium prostrata per invia nacta est. Fœnum (3) ab infusione pluviarum et inundatione amnium periit, segetes exiguæ, vineæ

(1) [Clun., *averso divini furoris impetu mitigatum est.*]
(2) Habac., III, 17.
(3) Bad., *ut nacta est fœnum, ab*, etc.

vero profusæ fuerunt; quercuum fructus ostensi effectum non obtinuerunt.

XXXI. De (1) episcopis Turonicis licet in superioribus libris quædam scripsisse visus sim, tamen propter ordinationem eorum et supputationem, quo tempore primum prædicator ad Turonicam accessit urbem, reciprocare placuit.

1. Primus Gatianus episcopus, anno imperii Decii primo (2), a Romanæ sedis papa transmissus est. In qua urbe multitudo paganorum idololatriis dedita commorabatur, de quibus nonnullos prædicatione sua converti fecit ad Dominum. Sed interdum occulebat se ob impugnationem (3) potentum, eo quod sæpius eum injuriis et contumeliis, cum repererant, adfecissent; ac per cryptas et latibula cum paucis christianis, ut diximus, per eumdem conversis, mysterium sollemnitatis diei dominici clanculo celebrabat. Erat autem valde religiosus et timens Deum : ut (4), nisi fuisset talis, non utique domos, parentes et patriam, ob Dominici amoris diligentiam, reliquisset. In hac urbe sub tali conditione, ut ferunt, annos quinquaginta commoratus, obiit in pace, et sepultus est in ipsius vici cœmiterio, quod erat christianorum; et cessavit episcopatus triginta septem (5) annis.

---

(1) Hoc caput deest in Alex.

(2) Ann. 250.

(3) * Suppl. lat 1012 habet *occultabat se ab impugnatione.*

(4) * Idem cod., *et nisi.*

(5) Casin., *xxxviij,* sicut et Bec.; sed hic supra *viij*, habet *tē;* unde conjicio legi debere septem, atque ultimum *i* incaute ab amanuensi fuisse additum. [Clun., *cessavit episcopatum tenens xxxvij annis.*]

2. Secundus, anno imperii Constantis primo (1), Litorius (2) ordinatur episcopus : fuit autem de civibus Turonicis, et hic valde religiosus. Hic ædificavit ecclesiam primam infra urbem Turonicam, cum jam multi christiani essent; primaque ab eo ex domo cujusdam senatoris basilica facta est. Hujus tempore, sanctus Martinus in Galliis prædicare exorsus est. Sedit autem annos triginta tres (3), et obiit in pace, sepultusque est in suprascripta basilica, quæ hodieque ejus nomine vocitatur.

3. Tertius sanctus Martinus, anno octavo Valentis et Valentiniani (4), episcopus ordinatur. Fuit autem de regione Pannoniæ, civitate Sabaria (5). Qui, ob amorem Dei, apud urbem Mediolanensem Italiæ primo monasterium instituit; sed ab hæreticis, eo quod sanctam Trinitatem intrepidus prædicaret, virgis cæsus, atque expulsus de Italia, in Gallias accessit. Multos paganorum converti fecit, templa eorum statuasque confregit, fecitque multa signa in populo, ita ut ante episcopatum duos suscitaret mortuos; post episcopatum autem unum tantummodo suscitavit. Hic transtulit corpus beati Gatiani, sepelivitque ipsum juxta sepulcrum sancti Litorii in illa nominis sui præfata basilica. Hic prohibuit Maximum ne gladium in Hispaniam ad interficiendos destinaret hæreticos (6); quibus

---

(1) Ann. 337.

(2) Colb. m. et Bad., *Littorius*; Bec., etc., *Lidorius*.

(3) Casin., *triginta octo*.

(4) Ann. 371. Colb. m. et Regm., *anno nono Valentis episcopus*. [Clun., *anno uno Valentis episcopus*; ubi *uno* mendose pro *nono*.]

(5) * Vulgo, ut creditur, *Stein-am-Anger*.

(6) Priscilianistas scilicet, quos Maximus, instigante Ithacio epi-

sufficere statuit, quod a catholicorum ecclesiis essent vel communione remoti. Consummato ergo præsentis vitæ cursu, obiit apud Condatensem vicum urbis suæ anno octogesimo primo ætatis; de quo vico navigio sublatus, Turonis est sepultus, in loco quo nunc adoratur sepulcrum ejus. De cujus vita tres a Severo Sulpicio libros conscriptos legimus. Sed et præsenti tempore multis se virtutibus declarat. In monasterio vero quod nunc Majus dicitur, basilicam in honorem sanctorum apostolorum Petri et Pauli ædificavit. In vicis quoque, id est Alingaviensi, Solonacensi, Ambaciensi, Cisomagensi, Tornomagensi, Condatensi, destructis delubris, baptizatisque gentilibus, ecclesias ædificavit. Sedit autem annos viginti sex, menses quatuor (1), dies viginti septem, et cessavit episcopatus dies viginti.

4. Quartus Briccius ordinatur episcopus, anno Arcadii et Honorii secundo, cum pariter regnarent. Fuit autem civis Turonicus, cui trigesimo tertio episcopatus anno, crimen adulterii est impactum (2) a civibus Turonicis; expulsoque eo, Justinianum episcopum ordinaverunt. Briccius vero episcopus (3) ad papam Urbis dirigit. Justinianus autem post eum abiens, apud urbem Vercellensem obiit. Turonici vero iterum malignantes, Armentium (4) statuerunt. Briccius vero

---

scopo, jusserat gladio animadverti, quæ res maxima in Ecclesia turbas excitavit.

(1) Cod. Regm., *menses tres, dies septemdecim*; Bec., Colb. m. [Clun.] et Bad., *menses quatuor, dies septemdecim*.

(2) * Suppl. lat. 1012, *imputatum*.

(3) Sic cod. Regius; alii, *Briccius vero se ad papam*.

(4) [Clun., *Armentium in ejus loco statuerunt*.]

septem apud papam Urbis annis degens, idoneus inventus a crimine, ad urbem suam redire jussus est. Hic ædificavit basilicam parvulam super corpus beati Martini, in qua et ipse sepultus est. Cumque portam ingrederetur, Armentius per aliam portam mortuus efferebatur; quo sepulto, cathedram suam recepit. Hunc ferunt instituisse ecclesias per vicos, id est Calatonnum (1), Briccam, Rotomagum, Briotreidem, Cainonem; fueruntque omnes anni episcopatus ejus quadraginta septem. Obiitque, et sepultus est in basilica quam super sanctum Martinum ædificaverat.

5. Quintus Eustochius ordinatur episcopus, vir sanctus et timens Deum, ex genere senatorio. Hunc ferunt instituisse ecclesias per vicos Brixis, Iciodorum, Luccas, Dolus. Ædificavit etiam ecclesiam infra muros civitatis, in qua reliquias sanctorum Gervasii et Protasii martyrum condidit, quæ sancto Martino (2) de Italia sunt delatæ, sicut sanctus Paulinus in epistola sua (3) meminit. Sedit autem annos septemdecim. Et sepultus est in basilica quam Briccius episcopus super sanctum Martinum struxerat.

6. Sextus ordinatur Perpetuus, de genere et ipse, ut aiunt, senatorio, et propinquus decessoris sui, dives valde, et per multas civitates habens possessiones. Hic, submota basilica quam prius Briccius episcopus ædificaverat super sanctum Martinum, ædificavit aliam ampliorem miro opere, in cujus absida

(1) Colb. m. et Ches. al., *Catolonnum.* [Clun., *Calatonno, Bricca, Rotomago, Briotreide, Cainone.*] * Ita Suppl. lat. 1012.

(2) Sic Bec. Alii, *a S. Martino*, [ita Clun.,] * et Suppl. lat. 1012, sed mendose.

(3) Epistola S. Paulini hic laudata non exstat.

beatum corpus ipsius venerabilis sancti transtulit. Hic instituit jejunia, vigiliasque, qualiter per circulum anni observarentur, quod hodieque apud nos tenetur scriptum, quorum ordo hic est.

DE JEJUNIIS.

Post Quinquagesimam, quarta et sexta feria usque natale sancti Johannis.

De calendis septembris usque calendas octobris, bina in septimana jejunia.

De calendis octobris usque depositionem domni Martini, bina in septimana jejunia.

A (1) depositione domni Martini usque natale Domini, terna in septimana jejunia.

De natali sancti Hilarii usque medium februarium, bina in septimana jejunia.

DE VIGILIIS.

Natali Domini, in ecclesia (2).

Epiphania, in ecclesia.

Natali sancti Johannis, ad basilicam domni Martini.

Natali sancti Petri episcopatus (3), ad ipsius basilicam.

Sexto (4) calendas aprilis resurrectione Domini nostri Jesu Christi, ad basilicam domni Martini.

Pascha, in ecclesia.

---

(1) Iste articulus non habetur in cod. Regio.

(2) Id est in ecclesia cathedrali.

(3) Id est festum cathedræ sancti Petri, ut appellatur in conc. Turonensi II. In Chesn. [et Clun.] deest *episcopatus*.

(4) Alias, *quinto*. [Clun., *Pridie kal. apr. Resurrectio.*]

Die Asscensionis, in basilica domni Martini.

Die Quinquagesimo, in ecclesia.

Passione sancti Johannis, ad basilicam in baptisterio.

Natali sanctorum apostolorum Petri et Pauli, ad ipsorum basilicam.

Natali sancti Martini, ad ejus basilicam.

Natali sancti Symphoriani, ad basilicam domni Martini.

Natali sancti Litorii (1), ad ejus basilicam.

Item (2) natale sancti Martini, ad ejus basilicam.

Natali sancti Briccii, ad domni Martini basilicam.

Natali sancti Hilarii, ad domni Martini basilicam.

Hic ædificavit basilicam sancti Petri, in qua cameram basilicæ prioris posuit, quæ usquæ ad nostra tempora perseverat. Basilicam quoque S. Laurentii in monte Laudiaco (3) ipse construxit. Hujus tempore ædificatæ sunt ecclesiæ in vicis, id est Evena (4), Mediconno, Berrao, Balatedine, Vernado. Condiditque testamentum, et deputavit per singulas civitates quod possidebat in eis ipsis scilicet ecclesiis, non modicam et Turonicæ tribuens facultatem. Sedit autem annos triginta, et sepultus est in basilica sancti Martini.

---

(1) [Clun., *Natale S. Littorii ad domni Martini basilicam. Natale S. Brictii.*]

(2) Hoc festum in solo cod. Regio habetur. Et quidem certum est ex ipso Gregorio festum sancti Martini jam his temporibus duplex fuisse, unum mense julio, alterum vero mense novembri, hic expressum.

(3) Supra, lib. II, cap. 2, dicitur *Laudiacum, sexto ab urbe milliario.*

(4) [Clun., *Evina.*] *Ita Suppl. lat. 1012. — Reg., *Enevoc.*

7. Septimus vero Volusianus ordinatur episcopus, ex genere senatorio, vir sanctus, valde dives, propinquus et ipse Perpetui episcopi decessoris sui. Hujus tempore jam Chlodovechus regnabat in aliquibus urbibus in Galliis. Et, ob hanc causam, hic pontifex suspectus habitus a Gotthis, quod se Francorum ditionibus subdere vellet, apud urbem Tholosam exsilio condemnatus, in eo obiit (1). Hujus tempore vicus Mantolomaus (2) ædificatus est, et basilica sancti Johannis in Majori Monasterio. Sedit autem annos septem, menses duos.

8. Octavus ordinatur episcopus Verus (3). Et ipse, pro memoratæ causæ zelo, suspectus habitus a Gotthis, in exsilium deductus, vitam finivit. Facultates suas ecclesiis et bene meritis dereliquit. Sedit autem annos undecim, dies octo.

9. Nonus Licinius, civis Andegavus, qui, ob amorem Dei, in Orientem abiit, sanctaque loca revisit. Exinde digressus, in possessione sua monasterium collocavit infra terminum Andegavum, et postea abbatis officio in monasterio, ubi sanctus Venantius abbas sepultus est, functus, ad episcopatum eligitur. Hujus tempore Chlodovechus rex, victor de cæde Gotthorum, Turonis rediit. Sedit autem annos duodecim, menses duos, dies viginti quinque, et sepultus est in basilica sancti Martini.

10. Decimo loco Theodorus et Proculus, jubente beata Chrotechilde regina, subrogantur, eo quod de

(1) [Clun., *in ea obiit.*]

(2) Is ipse locus, supra lib. VII, cap. 47, dicitur Montalomagus vicus. [Clun., *Montalomagus.*]

(3) Plerique, *Virus.*

Burgundia jam episcopi ordinati, ipsam secuti fuissent, et ab hostilitate de urbibus suis expulsi fuerant. Erant autem ambo senes valde; rexeruntque ecclesiam Turonicam simul annis duobus, et sepulti sunt in basilica sancti Martini.

11. Undecimus Dinifius episcopus, et ipse ex Burgundia veniens. Qui per electionem præfati regis (1) ad episcopatum accessit; cui aliquid de fisci ditionibus est largitus, deditque ei potestatem faciendi de his rebus quæ voluisset. Qui maxime ecclesiæ suæ, quod fuit melius, dereliquit; largitus est etiam quiddam et bene meritis. Sedit autem menses decem, et sepultus est in basilica sancti Martini.

12. Duodecimus Ommatius (2), de senatoribus civibusque Arvernis, valde dives in prædiis. Qui, condito testamento, per ecclesias urbium, in quibus possidebat, facultates suas distribuit. Ipse exaltavit ecclesiam infra muros urbis Turonicæ, sanctorum Gervasii atque Protasii reliquiis consecratam, quæ muro conjuncta est. Hic cœpit ædificare basilicam sanctæ Mariæ infra muros urbis, quam imperfectam reliquit. Sedit annos quatuor (3), menses quinque; obiitque, et sepultus est in basilica sancti Martini.

13. Tertius decimus, Leo, ex abbate basilicæ sancti Martini ordinatur episcopus. Fuit autem faber ligna-

---

(1) Chlodomeris scilicet. Colb. m. habet *electione fratrum ad*, etc. [Clun., *per electionem fratrum.*] Hic in Bec. dicitur *Dinisius*, in aliquot editis *Dionysius*. * Suppl. lat. 1012, *præfatæ reginæ..... largita.*

(2) Regm., *Ommarius*. * Suppl. lat. 1012, *Omomacius*.

(3) Colb. m. [et Clun.,] *annos tres*.

rius, faciens etiam turres holocryso tectas, ex quibus quædam apud nos retinentur : in aliis etiam operibus elegans fuit. Sedit autem menses sex, et sepultus est in basilica sancti Martini.

14. Quartus decimus Francilio, ex senatoribus ordinatur episcopus, civis Pictavus, habens conjugem Claram nomine, sed filios non habens; fueruntque ambo divites valde in agris, quos maxime sancti Martini basilicæ contulerunt, reliqueruntque quædam et proximis suis. Sedit autem annos duos, menses sex (1); obiitque, et sepultus est in basilica sancti Martini.

15. Quintus decimus Injuriosus, civis Turonicus, de inferioribus quidem populi, ingenuus tamen. Hujus tempore Chrotechildis regina transiit. Hic perædificavit ecclesiam (2) sanctæ Mariæ infra muros urbis Turonicæ. Hujus tempore et basilica sancti Germani ædificata est. Vici etiam Noviliacus (3) et Luciliacus fundati sunt. Hic instituit Tertiam et Sextam in ecclesia dici, quod modo in Dei nomine perseverat. Sedit autem annos sexdecim, menses undecim, dies viginti sex; obiitque, et sepultus est in basilica sancti Martini.

16. Sextus decimus Baudinus, ex referendario Chlothacharii regis, ordinatur episcopus, habens et filium (4), multis eleemosynis præditus. Aurum etiam quod decessor ejus reliquerat, amplius quam viginti millia solidorum, pauperibus erogavit. Hujus tempore alter vicus Noviliacus ædificatus est. Hic instituit men-

---

(1) Regm., *menses quinque.* Vide lib. III, cap. 17.
(2) [Clun., *domum S. Mariæ.*]
(3) [Clun., *Lucidiacus.*]
(4) Colb. m. [et Clun.,] *Filios.* * Ita Suppl. lat. 1012.

sam canonicorum. Sedit autem annos quinque (1), menses decem; obiitque, et sepultus est in basilica sancti Martini.

17. Decimus septimus Guntharius, ex abbate monasterii sancti Venantii (2) ordinatur episcopus, vir valde prudens dum abbatis fungeretur officio, et sæpius legationes inter reges Francorum faciens. Postquam autem episcopus ordinatus est, vino deditus, pæne stolidus apparuit. Quæ res eum in tantum amentem faciebat, ut convivas quos bene noverat, nequiret agnoscere : sæpius tamen eos conviciis agebat (3) et improperiis. Sedit autem annos duos, menses decem, dies viginti duos. Obiit autem, et sepultus est in basilica sancti Martini. Cessavitque episcopatus anno uno (4).

18. Octavus decimus Eufronius presbyter ordinatur episcopus, ex genere illo quod superius senatorium nuncupavimus, vir egregiæ sanctitatis, ab ineunte ætate clericus. Hujus tempore civitas Turonica cum omnibus ecclesiis magno incendio concremata est; de quibus ipse postea duas reparavit, tertiam vetustissimam (5) relinquens desertam. Postea vero basilica sancti Martini et ipsa incendio est adusta per Wiliacharium, cum ibi confugium pro Chramni quondam circumventione fecisset (6); quam postea idem pontifex

(1) Colb. m. [et Clun.,] *annos decem.*

(2) Colb. m. [et Clun.,] cum ed. Bad., *sancti Evantii.*

(3) * Suppl. lat. 1012, *conviciis agitabat.*

(4) Vide supra lib. IV, cap. 11. [Clun., *cessavitque episcopatum : sic infra.*]

(5) Reg., Bec. et Colb. m., *tertiam seniorem.* [Ita Clun.]

(6) Vide supra, lib. IV, cap. 20.

texit stanno, opitulante rege Chlothachario. Hujus tempore basilica sancti Vincentii ædificata est. Tauriaco, Cerate (1) et Orbigniaco vicis ecclesiæ ædificatæ sunt. Sedit autem annos septemdecim (2), obiitque ætate septuagenaria, et sepultus est in basilica sancti Martini. Cessavitque episcopatus dies novemdecim.

19. Nonus decimus Gregorius ego indignus ecclesiam urbis Turonicæ, in qua beatus Martinus et ceteri sacerdotes Domini ad pontificatus officium consecrati sunt, ab incendio dissolutam diruptamque nactus sum, quam reædificatam in ampliori altiorique fastigio septimo decimo ordinationis meæ anno dedicavi; in qua, sicut a longævis presbyteris comperi, beatorum ibidem reliquiæ Agaunensium ab antiquis fuerant collocatæ. Ipsam etiam capsulam in thesauro basilicæ sancti Martini reperi, in qua valde putredine erat pignus dissolutum, quod pro eorum religionis est virtute delatum (3). Ac dum vigiliæ in eorum honore celebrarentur, libuit animo hæc iterum prælucescente cereo visitare. Quæ dum a nobis adtente rimantur, dixit ædis æditnus : « Est hic, inquit, lapis opertorio « tectus, in quo quid habeatur prorsus ignoro, sed « nec prædecessores ministros hujus custodiæ scire « comperi. Deferam eum, et scrutamini diligenter « quid contineatur infra conclusum. » Quem delatum

---

(1) Bec., *Cerente*; Colb. m. et Bad., *Tausire*, *Uscerate et Orbaniaco*. [Clun., *Tausirie*, *Viscerate*, *Orbaniaco*.] * Suppl. lat. 1012, *Tausiriaco*.... *Orvaniaco*.

(2) [Clun., *annos sedecim*.]

(3) Colb. m., [Clun.] et editio Bad., *in qua valde putredinis erat pietate virtutum pro eorum virtute delatum*. * In Suppl. lat. 1012, *religionis* abest.

reseravi, fateor; et inveni in hoc capsulam argenteam, in qua non modo beatæ legionis testium, verum etiam multorum sanctorum tam martyrum quam confessorum reliquiæ tenebantur. Nacti etiam sumus et alios lapides, ita ut hic erat, concavos, in quibus sanctorum apostolorum, cum reliquorum martyrum, pignera continebantur. Quod munus ego divinitus indultum admirans, et gratias agens, celebratis vigiliis, dictis etiam missis (1), hæc in ecclesia collocavi. In cellula sancti Martini ecclesiæ ipsi contigua sanctorum Cosmæ et Damiani martyrum reliquias posui. Basilicas sancti Perpetui (2) adustas incendio reperi, quas in illo nitore vel pingi, vel exornari, ut prius fuerant, artificum nostrorum opere, imperavi. Baptisterium ad ipsam basilicam ædificari præcepi, in quo sancti Johannis, cum Sergii martyris, reliquias posui; et in illo priore baptisterio sancti Benigni martyris pignera collocavi. In multis vero locis infra Turonicum terminum, et ecclesias et oratoria dedicavi, sanctorumque reliquiis illustravi; quæ memorare ex ordine prolixum censui.

Decem libros Historiarum, septem Miraculorum, unum de Vitis Patrum scripsi; in Psalterii tractatum librum unum commentatus sum; de Cursibus etiam ecclesiasticis unum librum condidi. Quos libros licet stilo rusticiori conscripserim, tamen conjuro omnes sacerdotes Domini, qui, post me humilem, ecclesiam Turonicam sunt recturi, per adventum Domini nostri

(1) Colb. m. [Clun.] et Bad., *et hymnis etiam missis*.

(2) * Suppl. lat. 1012, *Basilicæ sanctæ parietes adustos.... quos in illo nitore vel pingi....: ut prius fuerit.*

Jesu Christi, ac terribilem reis omnibus Judicii diem, si numquam confusi de ipso Judicio discedentes cum diabolo condemnandi estis, ut numquam libros hos abolere faciatis, aut rescribi, quasi quædam legentes (1), et quasi quædam prætermittentes; sed ita omnia vobiscum integra inlibataque permaneant (2), sicut a nobis relicta sunt. Quod si te, sacerdos Dei, quicumque es, Martianus (3) noster septem disciplinis erudiit, id est, si te in grammaticis docuit legere, in dialecticis altercationum propositiones advertere, in rhetoricis genera metrorum agnoscere, in geometricis terrarum linearumque mensuras colligere, in astrologicis cursus siderum contemplari, in arithmeticis numerorum partes colligere, in harmoniis sonorum modulationes suavium accentuum carminibus concrepare : si in his omnibus ita fueris exercitatus, ut tibi stilus noster sit rusticus, nec sic quoque, deprecor, ut avellas quod scripsi. Sed si tibi in his quiddam placuerit, salvo opere nostro, te scribere versu non abnuo. Hos autem libros in anno vicesimo primo ordinationis nostræ perscripsimus; et licet in superioribus de epi-

---

(1) * Suppl. lat. 1012, *quædam eligans*, forte pro *eligentes*.

(2) Hic desinit cod. Colb. m. nec quidquam est avulsum. Unde Cointius ea quæ sequuntur a quopiam neoterico addita fuisse censet. [In codice Cluniacensi post hæc verba, *integra inlibataque permaneant*, continenter et in eodem versu additur Fragmentum Historicum a morte Caroli Calvi ad inaugurationem Roberti regis : quod quidem Fragmentum exhibetur velut pars et finis libri x Historiæ Gregorii Turon. : sic enim desinit : *In ipso quoque anno Robertus regum piissimus rex ordinatus est. Hic deficit genus Caroli Magni. Explicit liber* x. *Finiunt Gesta Francorum.*]

(3) Cod. Reg., *Martinianus*. Sed hic alludit ad Martianum Capellam auctorem celebrem, quamvis ætatis incertæ, de quo Vossius lib. III, de Historicis Latinis parte II.

scopis Turonicis scripserimus, annotantes annos eorum, non tamen sequitur ac supputatur numerus chronicalis (1), quia intervalla ordinationum integre non potuimus reperire. Est ergo omnis summa annorum mundialium talis :

A principio usque ad diluvium anni MMCCXLII.

A diluvio usque ad transitum filiorum Israel per mare Rubrum anni MCCCCIV.

Ab hoc maris transitu usque ad resurrectionem dominicam, anni MDXXXVIII.

A resurrectione dominica usque ad transitum sancti Martini, anni CCCCXII.

A transitu sancti Martini usque ad memoratum superius annum, id est, ordinationis nostræ primum et vicesimum, qui fuit Gregorii papæ Romani quintus, Guntchramni regis trigesimus primus, Childeberti junioris decimus nonus, anni (2) CLXVIII.

Quorum omnis summa est annorum MMMMMDCCCXIV (3).

Explicit Historia ecclesiastica Francorum Gregorii episcopi Turonici.

---

(1) Bec., *chronicorum ;* Casin., *annotantes annos, quorum non tamen sequitur hæc supputatio numerum chronicalem.*

(2) Sic Reg. et Chesn. qui al. habet CLXXVIII, editi alii CCXVIII ; Bec., CXVIII, forte pro CXCVIII, qui numerus cum fine libri IV concordaret.

(3) Sic iidem Reg. et Chesn. At alii editi, V. M. DCCCLXIV, neuter numerus cum singulis partibus collectis concordat. * Suppl. lat. 1012, *quorum omnis summa est anni* VMDIILXIII. De annorum supputatione, vide quæ dicta sunt tom. I, pp. 473 et 495.

APPENDIX

AD GREGORII TURONENSIS

HISTORIAM.

MONITUM

IN

EXCERPTA QUÆ SEQUUNTUR.

Tria genera sunt excerptorum :

Unum eorum quæ ex epitomata Gregorii Historia, vulgo Fredegarii nomine circumlata, selegimus. Ea tantum sunt in quibus cum Historico non consentit epitomator : meræ quidem, ut plerumque, fabulæ, sed vetustissimæ, et quas auctor Gestorum regum Francorum Aimoinusque sæpius retulerunt.

Secundum, ex Aimoino. Variæ sunt quasi lectiones, ex iis narrationibus collectæ quas cum Gregorio fere consimiles habet. Quæ vel sententiam illius explicant, vel alium interpretandi modum legentibus suppeditant. Orationes igitur illas, utpote inanes, omisimus quas, male veterum æmulus, ex paucis Gregorii verbis compositas, Aimoinus passim Historiæ suæ inseruit.

Tertium denique, ex Vitis Sanctorum et aliis hujusmodi Gregorii operibus. Quæ scilicet aliquo modo ad historiam illorum temporum pertinere nobis visa sunt, ea multo plura quam D. Bouquet in tom. II Historicorum Francicorum, ut necessariam Gregorianæ historiæ appendicem, huic nostro labori adscivimus. In hac parte Ruinartii textum omnino sequimur.

In triplici illa fragmentorum collectione, Ruinartii et Bouqueti sunt capita et divisiones. Ad Fredegarium et Gregorium notæ iisdem sunt signis distinctæ quibus illæ apud Historiam. Ad Aimoinum vero nostræ sunt pleræque, ideoque signo carent; quas ex D. Bouquet sumpsimus, eæ sic designantur, B.

EX

SANCTI GEORGII FLORENTII

GREGORII,

EPISCOPI TURONENSIS,

HISTORIA FRANCORUM EPITOMATA

PER FREDEGARIUM SCHOLASTICUM,

EXCERPTA.

I. ARAVATIUS, *de quo* II, 5, *dicitur* Arvatius (1).

Aetius, *de quo* II, 7, 8, *dicitur* Aiecius (2). *De eodem paulo post :* Cum inisset certamen cum Chunis, quæ gesserit Idacius suæ historiæ hujus volumine narrat (3).

II. De Francorum vero regibus beatus Hieronymus, qui jam olim fuerant, scripsit (4). Quod prius Virgilii poetæ narrat historia, Priamum primum habuisse regem, cum Troja fraude Ulixis caperetur, exindeque fuisse egressos : postea Frigam habuisse regem : bifaria divisione, partem eorum Macedoniam fuisse adgressam; alios cum Friga,

---

(1) Sic Clar. et codex Ambracianus tomo II. Biblioth. Cæsareæ Lambecii laudatus. At editi *Servatius;* Boh., *Arvacius*. Vid. notas in lib. II, cap. 5, Gregorii.

(2) Sic Clar., Boh. et Freh. At Chesn., *Agetium;* Can., *Aetium*.

(3) Fredegarius Collectionem Chronicorum in quinque aut sex libros divisam edidit. Liber tertius est ex Idatio excerptus, qui hic laudatur, ibique Aetius dicitur primo Attilam, tum Thorismundum, accepta ab utroque pecunia, fefellisse.

(4) Hieronymus in Vita S. Hilarionis : *Inter Saxones quippe et Alemannos gens est, non tam lata quam valida; apud Historicos Germania, nunc vero Francia vocatur.* Procopius etiam Germanorum nomine Francos passim designat.

vocatos Frigios, Asiam pervagantes, in litore Danuvii fluminis et maris Oceani consedisse. Denuo, bifaria divisione, Europam media ex ipsis pars cum Francione eorum rege ingressa fuit. Qui Europam pervagantes, cum uxoribus et liberis Rheni ripam occuparunt; nec procul a Rheno civitatem ad instar Trojæ nominis ædificare conati sunt. Cœptum quidem est, sed imperfectum opus remansit. Residua eorum pars, quæ super litore Danuvii remanserat, electum a se, Turchot (1) nomine, regem, per quem vocati sunt Turchi, et per Francionem alii vocati sunt Franci, multis post temporibus cum ducibus externas dominationes semper negantes (2).

III. *Pro* Heraclio Jovinianorum tribuno, II, 9, *duos fecit* Heraclio et Joviano.

VII. Treverorum civitas factione unius ex senatoribus, cui nomen (3) Lucius, a Francis capta et incensa est. Cum (4) Avitus imperator esset luxuriæ deditus, et iste Lucius haberet mulierem pulcherrimam cunctarum, fingens Avitus ob infirmitatem corporis lecto se depremere, jussit ad omnes senatrices, ut eum requirerent (5). Cumque uxor venisset Lucii, vique ab Avito oppressa fuisset, in crastino surgens de stratu Avitus dixit ad Lucium : « Pulcras ther« mas habes, et frigida lavas (6). » Hæc indignante Lucio, sua factione direpta est civitas, et incensa a Francis.

---

(1) Aimoin. lib. II, cap. 2, cum. Boh., *Torchot.... Torchi;* Rorico lib. I, *Torcat.*

(2) Chesn., *regentes.*

(3) [Lucius iste postea anno 413, consul ordinarius fuit.] * Hæc secunda fuit Treverorum direptio; de qua, Greg., II, 9.

(4) [Loco *Aviti*, qui diu post hæc tempora regnavit, legendum est *Jovinus*, in hoc capite.]

(5) Chesn. marg., *jussa ad omnes senatrices, ut eum visitarent, misit.*

(6) Clar. et Boh., *nam frigido lavas;* Freh., *frigide.*

VIII. Castinus domesticorum comes expeditionem accepit contra Francos, eosque proterit, Rhenum transit, Gallias pervagatur, usque ad Pyrenæos montes pervenit (1).

IX. Franci electum a se regem, sicut prius fuerat, crinitum inquirentes diligenter ex genere Priami, Frigi et Francionis, super se creant, nomine Theudemerem (2) filium Richemeris, qui in hoc prælio, quod supra memini, a Romanis interfectus est. Substituitur filius ejus Chlodeo (3) in regnum, utilissimus vir in gente sua, qui apud Esbargem castrum (4) residebat, quod est in termino Thoringorum. Burgundiones quoque Arianorum secta utebantur, sedentes in Cisalpinis. Chlodeo, missis exploratoribus ad urbem Camaracum, perlustrans omnia, ipse sequitur, Romanos proterit, civitatem capit; et inde usque Suminam fluvium occupavit. Hæc generatio fanaticis cultibus usa est. Fertur super litore maris æstatis tempore Chlodeone cum uxore resedente meridie, uxor ad mare lavatum vadens, terretur a bestia (5) Neptuni, qui Minotauro similis eam adpetisset. Cumque in continuo aut a bestia aut a viro fuis-

(1) Hæc de Stilicone Gregorius lib. II, cap. 9, ex Orosio commemorat, quæ incaute Castino, Chesn., *Gastino*, de quo paulo superius dixerat Gregorius, Fredegarius attribuit.

(2) Al., *Theodomirum*. Vid. Greg., II, 9, 10.

(3) Sic Clar. alia tamen manu, et quidem antiqua, aliquis scripsit *Clodoveus*. Sic et habet Can. At Boh., *et filius Chloveus*. Alii, *Chlogio*. Gregorius, cap. 9, de Theodemere et Chlodione agit, sed nusquam scripsit Chlodionem fuisse Theodemeris filium. Aimoinus et Rorico Marcomerem Priami filium fuisse aiunt, et ex Marcomere Pharamundum prodiisse, cui in regem electo, et postea defuncto, Chlodio ipsius filius successit.

(4) Ed. *Hespergem*. Alii cum anonymo, Roricone et Aimoino, *Dispargum*.... Omnes habent infra *Thoringorum*.

(5) Clar., *Lavandum vadens bestia Neptuni quinotauri similis.*

set (1), concepit, ac peperit filium, Meroveum nomine, a quo reges Francorum postea Merovingii vocantur.

XI. Childericus vero filius Merovei cum successisset patri in regno, nimia luxuria dissolutus, filias Francorum stupro tradidit. Illi vero ob hoc indignantes, eum de regno ejiciunt. Wiomadus Francus fidelissimus ceteris Childerico, qui eum, cum a Chunis cum matre captivus duceretur, fugaciter liberaverat. Hic inventum unum aureum cum Childerico dividens, dum cerneret quod eum Franci interficere conarentur, dixit ei : « Fuge in Thoringiam; « latita aliquantulum ibi. Si tibi potuero Francos pla- « care, istum aureum medium tibi ad signum dirigam, et « si non potuero, ubicumque adgressus fueris, mihi notam « facias viam tuam. Quando quidem potuero, et istam par- « tem tibi direxero, partesque conjunctæ unum effecerint « solidum, tunc securus patriam repedabis. » Childericus habitans in Thoringia apud regem Bisinum (2) uxoremque ejus Basinam latuit. Franci tunc Ægidium (3) unanimiter regem adsciscunt. Wiomadus amicus Childerici subregulus ab Ægidio Francis instituitur (4), ejusque consilio omnes

---

(1) Boh., *concepta, peperit;* Chesn., *continuo a bestia tacta fuisset.* Hanc porro narrationem ab interpolatore additam fuisse censet Cointius, ad annum 426, idque sub Carolinis principibus, ut Merovingici principes, inquit ille, qui e regno exciderant, in viliori haberentur apud populos pretio. At falsam esse hanc viri eruditi conjecturam ex eo patet, quod hic locus integer habeatur in cod. Claromontano, qui ab annis mille sub prima regum nostrorum stirpe descriptus est.

(2) Clar., *Bysinum;* et infra semel *Bysinam;* Boh., *latuit Francis. Tunc.*

(3) Clar., *Ejeium;* et infra semper *Ejegius* dicitur. Aliis, *Egidius;* Boh. ut plurimum, *Eicius.*

(4) Sic Clar.; at editi, *Viomadum amicum Childerici subregulum ab Ægidio iterum Franci instituerunt.* Deest *iterum* in Can.; at Chesn. al. et Aimoin., *Winomadum;* Boh., *Widomadum.... sub regulis ab Ægidio Franci instituerunt.... singulos aureos.*

Francos singulis aureis tributavit. Illi adquiescentes impleverunt. Dixitque iterum ad Ægidium Wiomadus : « Gens « hæc durissima, quæ mihi ad agendum jussisti, parum « adtributati sunt : superbia sæviunt; jube ut ternos solidos « tributentur. » Quod cum factum fuisset, adquiescentes Franci dixerunt : « Melius nobis est ternos solidos tributa « solvere, quam cum Childerico gravissimam vitam du- « cere. » Wiomadus iterum ad Ægidium dicit : « Rebelles « exsistunt tibi Franci; nisi præceperis ex eis plurimos « jugulari, eorum superbiam non mitigas. » Electos a Wiomado centum inutiles et in necessitatibus incongruos(1) ad Ægidium direxit, quos Ægidius consilio Wiomadi usus interficere jussit. Wiomadus dixit secretius ad Francos : « Non sufficiunt tributa quæ solvitis? Quamdiu hoc malum « sustinere vultis, ut parentes vestri sicut pecora jugu- « lentur? » Tunc Franci unanimiter dixerunt : « Si Chil- « dericum ubicumque potuissemus reperire, libenter eum « super nos reciperemus ad regem; forsitan per ipsum de « his afflictionibus eriperemur. » Tunc Wiomadus protinus ad Ægidium vadens, dixit : « Modo est gens Francorum tuæ « disciplinæ perdomita. » Dansque eidem (2) consilium legatos ad Mauricium imperatorem dirigere, gentesque vicinas, si posset, adtrahere, ut vel quinquaginta millia solidorum ab imperatore (3) dirigerentur; quo potius gentes accepto in munere se imperio subjicerent. Addensque dixit ad eum : « Aliquantulos solidos tuæ instantiæ « locum accipiens militavi, parum servus tuus argentum

(1) Sic Clar. et Boh. Editi vero *utiles.... congruos*.

(2) Clar. et Freh., *Dans idemque;* Chesn, *Dansque eisdem*. Canisii lectionem sequimur. Marcianus tunc, aut certe Leo ejus successor CP. regnabat; in Occidente vero Majorianus. Alterutrum hic Mauricium appellat Fredegarius. Nam Mauricius imp. sub. sæculi seq. finem vixit.

(3) Freh., *ad imperatorem*.

« habeo. Volebam cum tuis legatis puerum dirigere, ut « melius Constantinopoli mihi argentum mercaret. » Tunc acceptis ab Ægidio quingentis in munere aureis, quos ad hoc opus emendum transmitteret, misit puerum creditarium sibi cum media parte aurei, quem cum Childerico diviserat, saccellum plenum plumbeis, quos puer pro solidis secum portaret. Comperto jam (1) Childericum Constantinopoli esse, cum legatis Ægidii puer adgreditur his verbis instructus, ut legatos præcederet, et Childerico protinus nuntiaret, priusquam legati in conspectum imperatoris venirent, quod Ægidius, qui tributa publicis ærariis solvere debebat, tributa imperatori solvenda quæreret. Quod cum Childericus Mauricio imperatori nuntiasset, repletur furore et indignatione, cum legati Ægidii ei præsentati fuissent, his verbis suggerentes, jubet eos retrudi in carcerem. Dixitque Childericus ad Mauricium imperatorem : « Jube me servum tuum ire in Gallias. Ego furo« rem indignationis tuæ super Ægidio ulciscar. » Multis muneribus a Mauricio Childericus ditatus, evectu navali revertitur in Gallias. Quem cum Wiomadus, nuntiante puero, comperisset, castro Barro (2) ad ipsum venit, et a Barrensibus receptus est. Eorum omnes reditus publicos

(1) [Iter Childerici Constantinopolim ad imperatorem Mauricium, qui nonnisi centum annis post Childerici mortem Orientis imperator creatus est, et cætera alia quæ hic narrantur, omnino falsa sunt.]

(2) Non unum est hujus nominis castrum, vulgo *Bar*, de quo hic locus intelligi possit. Tam enim Barro ad Albam, quam Barro ad Sequanam competere potest. Barrum Ducis, quod nunc videtur ceteris celebrius, tunc temporis nondum constructum fuisse Valesius putat. At cum pagi Barrensis mentio sit ab annis fere mille in testamento Wolfaudi comitis pro conditu monasterii sancti Michaelis in agro Virdunensi, et in aliis ejus ævi monumentis, locum hunc jam tunc celebrem fuisse oportuit, ut pago cognomini nomen indiderit, qui proinde hic potuerit designari, licet serius Barrum Ducis cognominatus.

pro initio receptionis, consilio Wiomadi, benigne concessit. Deinde ab omnibus Francis resublimatur in regno, multaque prælia cum (1) Ægidio egit. Plures strages ab ipso factæ sunt in Romanis.

XII. Basina quæ Bisinum regem in Thoringia jugalem habebat, cum audisset Childericum a Francis in regno sublimatum, cursu veloci relinquens Bisinum ad Childericum transiit. Qui cum eam sollicite interrogasset, qua de causa ad eum de tam longe venisset, respondisse fertur : « Novi, inquit, utilitatem tuam, quod sis valde strenuus ; « ideoque veni ut habitem tecum. Si utiliorem sub cœlo « scissem, ad eumdem expetissem. » Quam Childericus gaudens, et diligens ejusdem pulcritudinem, in conjugio copulavit. Cum prima nocte jugiter stratu junxissent, dicit ad eum mulier : « Hac nocte a coitu virili abstinebimus. « Surge secretius, et quod videris ante aulas palatii, dices « ancillæ tuæ. » Cumque surrexisset, vidit similitudinem bestiarum (2) leonis, unicornis et leopardi deambulantium. Reversusque dixit mulieri quæ viderat. Dicit ad eum mulier : « Domine mi, vade denuo, et quod videris narra « ancillæ tuæ. » Ille vero cum foris abisset, vidit bestias similitudine ursi et lupi deambulantes. Narrans et hæc mulieri, compellit eum tertio ut iret, et quod videbat nuntiaret. Cumque tertio exisset, vidit bestias minores similitudine canis et minorum bestiarum ab invicem detrahentium, et volutantium. Cumque Basinæ hæc universa narrasset,

---

(1) [Childericum post reditum suum una cum Ægidio regnasse, nedum cum eo prælia egisse, testatur Gregorius Turon., lib. II, cap. 12. Consule doctissimum abbatem Dubos, qui in Hist. crit. Monarchiæ francicæ lib. III, cap. 6, contendit Childericum fuisse in regnum restitutum, nulla strage edita, sed pace semper et amicitia cum Romanis servata.]

(2) Istas visiones ab interpolatore additas putat Cointius. At, prout jam observavimus ad caput 9, refragatur cod. Claromontani auctoritas.

abstinentes se caste usque in crastinum; surgentes de stratu, dixit Basina ad Childericum : « Quæ visibiliter vidisti, « veritate subsistunt. Hæc interpretationem habent. Nasce- « tur nobis filius fortitudine leonis signum et instar tenens : « filii vero ejus leopardi et unicornis fortitudine signum « tenent. Deinde generantur ex illis, qui ursis et lupis forti- « tudinem et voracitatem eorum similabunt. Et tertio quæ « vidisti ad discessum, columnæ regni hujus erunt : qui « regnabunt ad instar canum, et minoribus bestiis eorum « consimilis erit fortitudo. Pluritas autem minorum bestia- « rum, quæ ab invicem detrahentes volutabant, populos « sine timore principum ab invicem vastandos significat. » Concepit Basina, et peperit filium, nomine Chlodoveum. Hic fuit magnus et pugnator egregius, ad instar leonis, fortissimus ceteris regibus. Childericus cum Odovacro rege Saxonorum Aurelianis pugnans, Andegabum victor perrexit. Mortuo Ægidio, reliquit filium, Syagrium nomine. Eodem tempore Brittones de Betorica a Gotthis expulsi, multi apud Dolensem (1) peremti sunt. Paulus comes cum Romanis et Francis bellum Gotthis intulit, et prædas egit. Childericus Odovacro superato Paulum comitem interfecit, Andegavis obtenuit. His actis, inter Saxones et Romanos bellum gestum est. Saxones terga vertentes, multis ex eis exstinctis, insulæ (2) eorum, cum multo populo interemto, a Francis captæ atque subversæ sunt.

XIV. *Pro* Ecdicius, II, 24, Ædicius (3).
Pro Evarix II, 25, Evatrix (4).

(1) Editi aliquot al. *Tolosam*, falso. Est enim vicus Biturigum. Vide notas ad Gregorii lib. II, cap. 18. [Vide etiam quæ notavimus ad hunc locum.]

(2) Editio Freh., *in solo;* Boh., *in solo.... capti atque subversi.*

(3) Al., *Ecdicius*, seu *Ædecius.*

(4) Ed. *Evarix;* Boh. et Chesn. al., *Evagrus.*

XV. Syagrius Romanorum patricius apud civitatem Sexonas, quam quondam pater suus tenuerat, sedem habebat. (*Vid.* II, 27.)

XVI. Igitur de ecclesia Remicianæ urbis urceum magnum hostis abstulerat cum reliquis ministeriis. Sanctus ac apostolicus Remedius pontifex ejusdem urbis ad Chlodoveum veniens, etc.... Kalendas Martias jussit omnes armatorum phalanges se ostensuros venire.

XVIII. Porro Chlodoveus legationem in Burgundiam sæpius mittens ambiebat Chrotechildem. Et cum non esset licitum eam videre, Chlodoveus Aurelianum (1) quemdam ex Romanis, ingenio quo poterat, ad Chrotechildem prævidendam direxit. At ille nisi singulus, ad instar mendici peram ad dorsum ferens veste deformi, illis perrexit partibus; anulum Chlodovei, quo ei potius crederetur, secum portans. Cumque ad Januam civitatem (2), ubi Chrotechildis cum germana Sædeleuba sedebat, venisset; et illæ hospitalitate peregrinos sectantes, eum causa mercedis suscepissent, et pedes ejus Chrotechildis lavaret, Aurelianus verbo secreto inclinans ad eam, dixit : « Domina « mi, grande verbum tibi nuntiaturus sum, si locum dare « dignaris, ut secretius suggeram. » Illa annuens, inquit, « Loquere (3). » Dixitque Aurelianus : « Chlodoveus rex

(1) Aurelianus Patricius memoratur a Gregorio lib. I, de Gloria Martyr., cap. 77. Sed hanc de eo mendicum simulante narrationem inter fabulas computant cum Valesio viri eruditi; quam tamen habent Rorico, Anonymus, Aimoinus, Auctor Vitæ sanctæ Chlothildis, et alii passim. Gregorius vero lib. II, Hist., cap. 28, legationem a Chlodoveo missam memorat : sed nihil de hac re habet.

(2) Sic Clar. non vero *januam civitatis*, ut Boh., Can. et Freh. est quippe *Geneva*, quam veteres *Januba* scribebant; Chesn., *Genovam*.

(3) Clar., Boh. et Can., *annuens verbo secreto audiens, dixitque.*

« Francorum me direxit ad te; si voluntas Dei fuerit, te « vult ad culminis sui sociare conjugium. Ut certa fias, « hunc anulum tibi direxit. » Quem illa accipiens, gavisa est gaudio magno. Dixitque ad eum : « Accipe centum « solidos pro laboris tui munere, et anulum hunc meum. « Festinans revertere ad dominum tuum, et dic ei : « Si me « vult matrimonio sociare, protinus per legatos a patruo « meo Gundobado postuletur. Legati qui venient, obtenta « ad præsens firmitate (1), placitum sub celeritate insti- « tuant. Nisi ad perficiendum festinent, Aridii (2) cujus- « dam sapientis de Constantinopoli adventum vereor, cujus « consilio, si prius venerit, hæc omnia dissipabuntur. » Aurelianus eodem habitu quo venerat, rediit ad propria. Cum jam prope Aurelianense territorium, nec procul a domo prope accessisset, quemdam pauperem mendicum in via secum itineris socium habebat (3) : cum jam securus Aurelianus sopore depressus esset, a collega suo pera cum solidis ejusdem furatur. Cumque a somno expergefactus fuisset, mœrore plenus cursu veloci perrexit ad propria; dirigensque pueros ad inquirendum mendicum, qui peram ejus portabat. Quem adprehensum Aureliano præsentant, eumque fortiter triduo cæsum permisit ire mendicum. Protinus Aurelianus Chlodoveo regi per singula narrans successionem, suggestiones nuntiat (4). Quod cum Chlodoveo utilitas et consilium Chrotechildis placuisset, legatos ad Gundobadum dirigit, petens ut Chrotechildem neptem suam ei in conjugium sociandam traderet. Quod ille dene-

---

(1) Boh., *oblata ad præsens firment.*

(2) Editi *Aredii.* De hoc vide Gregor. lib. II, cap. 32, etc.

(3) Cam., *habuit;* Chesn., *quidam pauper mendicus quem in via.... habuerat.... collegæ suo peram furatus est.*

(4) Apud Freh. deest *successionem;* Clar., *narrans Suissionas nuntiat;* Boh., *narrans fuisse bonetas* (al. m. *honestas*) *suggestiones nuntiat.*

gare metuens, et sperans amicitiam cum Chlodoveo inire, eam se daturum spondit. Legati offerentes solidum et denarium, ut mos erat Francorum, eam partibus Chlodovei sponsant (1) : placitum ad præsens petentes, ut ipsam ad conjugium traderet Chlodoveo. Nulla stante mora, inito placito Cabillono (2), nuptiæ præparantur. Venientes cum celeritate Franci Chrotechildem a Gundobado acceptam levantes in basternam (3), cum multis thesauris ad Chlodoveum dirigunt. Chrotechildis cum jam comperisset adventum Aridii revertentis ab imperio, dixit ad seniores Francos : « Si vultis me domino vestro præsentare, removete me de « basterna et supra equum levate, et quantum protinus « potueritis, illis partibus accelerate. In hac basterna ad « suam non possum venire præsentiam. » Franci, levata Chrotechilde super equum, festini ad Chlodoveum pergunt.

XIX. Cumque Aridius a Massilia velocissimo cursu hæc audiens ad Gundobadum venisset; dixitque ei Gundobadus : « Audisti quod amicitiam cum Francis inivimus, « neptemque meam Chlodoveo tradidi uxorem? » Respondens Aridius dixit : « Non est hoc amicitiæ cultus, sed « initium discordiæ perpetuæ. Reminiscere debueras, do- « mine mi, quod genitorem Chrotechildæ, germanum tuum, « Chilpericum gladio trucidasti, matrem ejus lapide ad « collum ligato necare jussisti, duos ejusdem germanos

---

(1) Boh., Can. et Chesn., *desponsant*. Hic Francorum mos dicitur *secundum legem Salicam* in formula veteri apud Bignonium post Marculfi formulas p. 219. Vide et ejus notas in Varias Formulas n. 5, p. 364.

(2) Can. et Chesn. al., *Cavallono;* Boh., *Cavilonno*.

(3) Basterna vehiculi genus erat matronis proprium, quod tectum erat, ut ex Hieronymo in cap. 66. Isaiæ colligit Altaserra, *cum umbraculis, quæ nos dormitoria interpretari possumus vel basternas.*

« capite truncatos in puteum fecisti projicere. Si prævaluerit, injuriam parentum vindicabit. Dirige protinus « exercitum post eam, ut revertatur. Facilius unius feres « jurgium, quam omni tempore tu et tui scandalizemini (1) « a Francis. » Hæc audiens Gundobadus, exercitum post tergum Chrotechildæ retentandum (2) dirigit, qui consequentes thesauros et basternam cuncta retentent. Chrotechildis vero cum adpropinquasset Villariaco (3), in qua Chlodoveus residebat, in territorio Trecassino, adhuc antequam terminos Burgundiæ Chrotechildis præteriret, rogans eos a quibus ducebatur, ut duodecim leuvas (4) in utrasque partes de Burgundia prædarent et incenderent. Quod cum permittente Chlodoveo fuisset impletum, dixit Chrotechildis: « Gratias tibi ago, Deus omnipotens, quod initium « vindictæ de genitoribus vel fratribus meis video. »

XX. Tunc ad præsens Chlodoveo (5) perducitur, ipsamque in matrimonium Chlodoveus accepit, quam cultu regali perfecto dilexit amore.

XXI. Cumque bellum contra Alamannos Chlodoveus rex moveret, suadente regina, vovit, si victoriam obtineret, efficeretur christianus. Cumque utræque phalanges certamina jungerent, et strages ingentes essent, dixit Chlodoveus: « Deum invoco, quem Chrotechildis regina colit: si « me juvaret in hoc prælio, ut vincam hos adversarios

(1) Clar. et Boh., *scandalizeris*; Can. et Freh. et Chesn. al., *vexentur*.

(2) Can., *præsentandam*; Boh., *retentanda.... retentant*.

(3) Duo supersunt apud Tricassinos loca, quæ huc revocari possunt, *Villers* scilicet haud procul ab Arciaco et ipsis Trecis, et *Villori*, vicus paulo Trecis remotior, Barro ad Albam propinquus. An *Villa Riaco*?

(4) Can., *leucas*; Clar. altera manu exponit, *leugas*.

(5) Editi *ad præsentiam Chlodovei*.

« meos, ero illi fidelis. » Alamanni terga vertentes in fugam lapsi sunt. Cumque regem suum cernerent interemtum, novem annis (1) exsules a sedibus eorum, nec ullam potuerunt gentem comperire, quæ eis contra Francos auxiliaret, tandem se in ditionem Chlodoveo tradunt. Nam cum de prælio memorato superius Chlodoveus Remis fuisset reversus, clam a sancto Remedio Remensis urbis episcopo, adtrahente etiam Chrotechilde regina, Baptismi gratia cum (2) sex millibus Francorum in Pascha (3) Domini consecratus est. Cum a sancto Remedio in Albis Evangelii lectio Chlodoveo adnuntiaretur, qualiter Dominus noster Jesus Christus ad passionem venerat, dixit Chlodoveus: « Si ego ibidem cum Francis meis fuissem, injuriam ejus « vindicassem. » Jam fidem his verbis ostendens, christianum se verum esse adfirmat.

XXIV. Chlodoveus rediit in Franciam, relictis cum Godegiselo quinque millibus Francorum. Exiens Gundobadus de Avinione, resumtis viribus, Godegiselum in Vienna circumdat, per aquæductum in civitatem ingrediens Godegiselum interfecit. Francos adgregatos in unam turrem ferro trucidavit (4), nihilque postea Chlodoveo reddere disponens.

XXV. Igitur Alaricus rex Gotthorum cum amicitias fraudulenter cum Chlodoveo inisset, quod Chlodoveus discurrente Paterno legatario suo cernens, adversus Alari-

---

(1) Freh. et Ch. al., *centum quatuor annis*. Locus obscurus quem alii auctores non exponunt.

(2) [Forte scriptum erat *III millibus*, unde factum *VI millibus*; duobus II, in V conversis.]

(3) Hunc secuti sunt Hincmarus, Flodoardus, etc.; alii tamen ex S. Aviti epistola Chlodoveum in Nativitate Domini baptizatum fuisse volunt.

(4) * Contradicit Gregorio, II, 33. Sic et Aimoin., I, 19.

cum arma commovet, et in campania Voglavensi, decimo ab urbe Pictava milliario, Alaricum interfecit, et plurima manu Gotthorum trucidata, regnum ejus, a mare Tyrrheno, Ligere fluvio et montibus Pyrenæis usque Oceanum mare, a Chlodoveo occupatum est.

XXX. Quatuor filii Chlodovei, id est Theudericus, Chlodomeres, Childebertus et Chlotarius, regnum ejus æquo ordine inter se diviserunt. Sortitus est sedem Theudericus Mettis, Chlodomeres Aurelianis, Childebertus Parisius, et Chlotarius Suessionis (1).

XXXIV. Gundobadi filius Sigimundus apud Genavensem (2) urbem, villa Quatruvio, jussu patris sublimatur in regnum.... Monasterium sanctorum Agaunensium miri operis construxit (3), et alia plura monasteria ædificavit.

XXXVI. Cum Veseroncia Franci cum Burgundionibus bellum inissent, Chlodomeres capite truncatur, deceptus ab auxiliis Theuderici, qui filiam Sigimundi habebat uxorem.

XXXIX. Theudebertus relinquens Wisigardem, Theotheriam (4) genere Romanam duxit uxorem.

XLII. Post hæc Childebertus et Chlotarius Spanias adpetunt, easque parte maxima depopulati sunt. Amalricum regem Barcenona interficiunt. Cæsaraugusta civitas orationibus et jejuniis liberatur (5).

---

(1) * Vid. Greg., III, 1.

(2) Can. et Chesn. al., *Ardegavensem*, vel *Agaunensem*.

(3) Immo jam antea constructum fuerat, sed illud adauxit, ibique psallentium continuum instituit. Vide Gregorium, III, 5, et notas.

(4) Ches. al. et Boh., *Deotheriam*.

(5) Bellum quod contra Wisigottos suscepit Childebertus, simul et

XLIII. Post Amalricum Theudo (1) regnat in Spaniis. Gotthi vero jam olim habent hoc vitium, cum rex eis non placet, ab ipsis interficitur.

XLIV. Tranquillane (2).... Tranquilla.... Theodatus (3) regnum Theuderici ambivit.

L. Theudebaldus.... exercitus suus.... Belisario jam interfecto (4), a Narside superatur et interficitur.

LV..... Regnum Theuderici, sedem habens Mettis (5).

LVI. Guntramnus.... post accepit Marchitrudem filiam Magnacharii (6). Quæ postquam de Guntramno habuisset filium, veneno Gundebadum dolose interfecit. Ipsa ju-

---

aliud, quod post annos undecim adversus eosdem Childebertus una et Clotharius gesserunt, in unum permiscet epitomator. De priori Gregorius, lib. III, cap. 10, de altero, ejusdem libri cap. 29.

(1) Clar. et Boh. hic et in indice habent *Theuthacadus*; Chesn., *Theudahadus*.

(2) De quo, III, 31. Chesn. et Freh., *Tranquillianos*. [Chron. sancti Benigni, *Traquilla*;] Can. et Boh., *Traquillane*; Vales., *Trauvillane*, qui censet eum esse Triquillam præpositum domus regiæ, de quo Boethius lib. I, de Consolatione. Plerique enim tunc nomina in *a* producebant in *anis*, ut Attilanis, Melanis, etc. *Trivva præpositus cubiculi* dicitur in Excerptis Historiæ ab Henrico Valesio editæ ad calcem Ammiani Marcellini.

(3) Clar. et Boh., *Theothadus*, et infra *Theuthado*; Chesn. al., *Theuhadus*. De his vide notas in Gregor. quibus ea junge quæ de Amalasunthæ cæde habet Procopius in Historia arcana, ubi fatetur se Theodoræ augustæ metu rem in Historia Gotthorum dissimulasse. Hic autem scribit Theodoram veritam, ne si Amalasuntha, ut ipsa constituerat, Byzantium veniret, Justinianus imp., se ipsa neglecta, illius amore caperetur, Petro legato demandasse, ut eam per Theodatum interfici curaret; quod paulo post factum fuit.

(4) * Vix opus est hunc errorem adnotare, quem non habet Greg., IV, 9. Fusius autem hanc Belisarii necem narrat Aimoin., II, 23.

(5) Gregorius, IV, 22, *Remis*.

(6) Clar., *Magnicharii*; Boh., *Magnichari*. * Greg., IV, 25.

dicio Dei filium quem habebat perdidit, et odium regis per saginam incurrit. Eadem demissa, Austrechildem ejusdem ancillam, cognomento Bobilanem, Guntramnus accepit uxorem, de qua duos filios habuit, his nominibus, Chlotarium et Chlodomerem. Ut Marchitrudis dimitteretur, hæc fuit occasio. Mater ejus, post mortem Magnacharii, de vilibus hominibus unum ex nutritis Magnacharii acceperat maritum, quæ, instigantibus Guntione et Wiotico (1) filiis, ab eodem mater jussu Guntramni separatur, et ipse puer occiditur. Clamant et filii, negligentes (2) matrem herbariam et meretricem. Hæc occasio filiam ejecit de regno.

LVII. Porro Sigibertus.... Gogonem causa legationis ad Athanagildum (3) regem direxit; petens ut ei filiam suam, Brunam nomine, conjugio traderet. Quam Athanagildus cum multis thesauris Sigiberto ad matrimonium transmisit. Ad nomen ejus ornandum et augendum est determinatum (4) ut vocaretur Brunechildis.

LVIII. Ante hæc in infantia Sigiberti omnes Austrasii, cum eligerent Chrodinum (5), majorem-domus, eo quod esset in cunctis strenuus, et timens Deum, patientia imbutus, nec quicquam aliud, nisi quod Deo et hominibus

---

(1) Clar., *Cinccione et Wiolico;* Can., *Cumtione et Vivolico;* al., *Conventione;* Chesn. al., *Uncione et Vivolico;* Boh., *Quintiono et Vinotico.*

(2) Clar. et Can., *Clamantes filii negligenter;* Freh., *Clamantibus filiis negligenter.* Herbaria dicitur, quæ ex herbis seu potionibus maleficia conficit.

(3) Clar. et alii præter Chesn., *Anagildum,* et sic infra; at cap. 63 legitur *Athanagildo.* [Chron. S. Benigni, *Drogonem.... ad Anagildum.*] * Greg., IV, 27.

(4) Cod. Clar. et Boh., *ornandum, est auctum ut vocaretur.* [Ita Chron. S. Ben.] Boh., *Brunechildes.*

(5) De Chrodino vide Gregor., lib. VI, cap. 20.

placeret, in eo inveniretur, ille hunc honorem respuens, dicebat : « Pacem ego in Auster (1) facere non valeo, « maxime cum omnes primates cum liberis in toto Auster « mihi consanguinei sint ; non possum ex eis facere disci- « plinam, nec quemquam interficere. Ipsi vero per me « insurgent, ut agant superstitiose. Eorum acta non per- « mittat Deus, ut me in inferni claustra tradant. Elegite « alium quem vultis ex vobis. »

LIX. At illi cum non invenirent, tunc Chrodini consilio, nutritum suum, memoratum superius Gogonem majorem-domus eligunt. In crastino primus ad ejus mansionem perrexit Chrodinus ad ministerium, bracile (2) Gogoni in collo tenens. Quod reliqui cernentes, ejusdem sequuntur exemplum. Prosperum hoc Gogoni ad gubernandum fuit, quoadusque Brunichildem de Spania adduxit. Quem Brunichildis continuo apud Sigibertum fecit odiosum, ipsumque, suo instigante consilio, Sigibertus interfecit (3). Tanta mala et effusiones sanguinum a Brunichildis consilio in Francia facta sunt, ut prophetia sibyllæ impleretur, dicens : « Veniet Bruna de partibus Spaniæ, ante cujus conspec- « tum multæ gentes peribunt. » Hæc vero equitum calcibus disrumpitur (4).

---

(1) * Hæc prima, ni fallor, *Austriæ* vel *Austrasiæ* mentio, quo nomine diu designata fuit Francorum regni pars Orientalis, respectu *Neustriæ*, sive Occidentalis portionis : nunc autem, ex voce *Ost*, vel *Est* (Oriente), invaluit mos scribendi *Ostrasie*. Vid. cap. 71.

(2) Can. al., *Bracibe*; Aimoin. lib. III, cap. 4. *Brachium ejus collo superponens suo, signum futuræ dominationis dedit.*

(3) Idem scribit Aimoinus lib. III, cap. 4, quod tamen falsum videtur ex Gregorii lib. VI, cap. 1.

(4) [Sigibertus in Chronico legit : *Veniet Bruma*, etc., quæ fortasse lectio cæteris est præferenda, licet nullum Fredegarii codicem invenerimus, qui eam habeat. Chron. S. Benigni, *disrumpetur*.] De hujus supplicio vide Chronici cap. 41.

LX. Chilpericus Gachilosoindam (1) sororem Brunichildis habuit uxorem, relinquens Fredegundem et alias quas habebat uxores.

LXV. Langobardorum gens, priusquam hoc nomen adsumeret, exientes de Schatanavia (2), quæ est inter Danubium et mare Oceanum, cum uxoribus et liberis Danubium transmeant. Cum a Chunis Danubium transeuntes fuissent comperti, eis bellum conati sunt (3) inferre; interrogati a Chunis, quare gens eorum terminos introire præsumeret? At illi mulieribus suis præcipiunt comam capitis ad maxillas et mentum ligare, quo potius virorum habitum simulantes plurimam multitudinem hostium ostenderent, eo quod erant mulierum comæ circa maxillas et mentum ad instar barbæ valde longæ. Fertur desuper utræque phalangæ vox dixisse: « Hi sunt Langobardi; » quod ab his gentibus fertur eorum deum fuisse locutum, quem fanatici nominant Wodanum (4). Tunc Langobardi cum clamassent, qui instituerat nomen, concederet victoriam, in hoc prælio Chunos superant, partem Pannoniæ invadunt. Nec multo post tempore Narsis patricius minis Justini imperatoris, ejusque Augustæ Sophiæ perterritus, eo quod Augusta ei adparatum ex auro factum

---

(1) Ed., *Gachilisindam;* al., *Galsontam,* seu *Valsontam.* [Chron. S. Benigni, *Gachilisindam.*]

(2) Can., *Schandavia;* al., *Schatanagia.* Paulus Diac. lib. 1, de Gestis Langob., Scandinaviam appellat, cap. 2, ubi dicitur insula non tam in mari posita, quam marinis fluctibus ob marginum planitiem terras ambientibus circumfusa. Dicta est etiam Baltia, ubi hodie sunt regna Sueciæ et Norvegiæ.

(3) Can., *conantur;* Clar. et Freh., *conarint;* Boh., *conarunt* pro conarentur.

(4) Can. al., *Wisodano.* Is est Romanorum Mercurius, teste Paulo Diacono, qui plura de his et Langobardorum origine et progressu habet, lib. 1, cap. 8 et seqq. * Ille est sane celeberrimus *Odin.*

muliebre, eo quod eunuchus erat, cum quo filaret, direxit; et pensilarios (1) regeret, non populos : at ille respondet : « Filum filabo, de quo Justinus imperator nec « Augusta ad caput venire non possent. » Tunc Langobardos a Pannoniis invitans, cum Alboëno rege Italiam introduxit.

LXVII. Langobardi regem, nomine Clip, super se eligunt. Prorumpentibus Langobardis in Gallias, Amatus patricius ab ipsis interficitur, et a (2) Burgundionibus multæ ibidem strages factæ sunt.

LXVIII. Saxones, quos Theudebertus in Italiam miserat, in Gallias prorumpunt, apud Stuplonem (3) castra ponentes, multæ strages per vicina loca ab ipsis perpetrantur, qui a Mummolo superantur, et in Italiam fugaciter revertuntur, amissis omnibus quæ prædaverant. In alio anno (4).... Taloardus et Nuccio (5), duces Langobardorum, per ostiola in Sidonense (6) territorium cum exercitu sunt ingressi, ad monasterium sanctorum Agaunensium nimiam facientes stragem. Baccis villa (7), nec

(1) Id est effeminatos, qui ut mulieres nendo occuparentur. Pensum quippe est manipulus lanæ aut cannabis, qui ex colo pendet et fuso trahitur. De hoc Narsetis facinore vide Paulum Diacon., lib. II, de Gestis Langob., cap. 5, quod fabulosum arbitratur Valesius, lib. IX Rerum Francor., tomo II, p. 36.

(2) [Chron. S. Benigni, *de Burgundionibus*.] * Greg., IV, 42.

(3) Alii, *Stipholonem*; Boh., *Staplonem*. Vide Gregorium, IV, 43.

(4) * Nempe post tres Langobardorum duces devictos, IV, 45.

(5) Editi *Nuntio*; Chesn., *Thaloardus*. [Chronic. S. Benigni, *et Uncio.... per Hoscola in Sedunensi territorio*. Infra, *a Violico et Theodorico*.]

(6) Id est Sedunense. Sedunum urbs est episcopalis illarum partium, suo episcopo, Rhætis confœderato, subjecta, vulgo *Sion* dicta.

(7) Locus vulgo *Bex* dictus, haud procul ab Agauno monasterio positus. Hanc cladem refert Marius ad ann. 574.

procul ab ipso monasterio, duces et eorum exercitus a Wiolico et Theudofredo ducibus Guntramni sunt interfecti. Quadraginta (1) tantum ex illis fugaciter in Italiam remeant.

LXX. Chilpericus Pictavos et Turonos de regno Sigiberti pervasit; et Sigulfum ducem fuga vertit, suumque exercitum prostravit. Chilpericus civitates eas quas pervaserat, Sigiberto reddidit. Post annum Chilpericus cum multo exercitu regnum Sigiberti ingreditur, sed intercurrentibus legatis pacificati sunt (2).

LXXI. Postea una inientes consilium, ambo moverunt exercitum, volentes Guntramnum interficere, regnumque ejus adsumere. Sigibertus cum exercitu Arciaca (3) resedens, Chilpericus Duodecim-Pontes. Audiens hæc Guntramnus exercitum velociter movet, veniensque villa Veriaco (4), intercurrentibus legatis, hii tres germani Sigibertus, Guntramnus et Chilpericus Trecas junxerunt, et in ecclesia sancti Lupi sacramenta contra Guntramnum, ut pacem servarent, dederunt. Guntramnus idemque cum eis pacem sacramentis firmavit. Redientes ad castra Austrasii, adversus Sigibertum rumorem levant, dicentes : « Sicut « promisisti da nobis ubi rebus ditemur, aut præliemur : « alioquin ad patriam non revertimur. » Ille volens (5), compulsus a suis, super Guntramnum ire, Austrasii valde consiliose (6) dicunt ad eum : « Sacramentis pacem cum

(1) Freh. et Can. al. mendose, *quadraginta millia.*

(2) * Hist. Gregor., IV, 48.

(3) Vicus est quinque leucis ab urbe Trecis versus Boream distans, Albæ fluvio impositus, inde dictus *Arcy-sur-Aube.* Duodecim-Pontes, oppidulum olim a pontium numero sic dictum, nunc Pontes Sequanæ, *Pons-sur-Seine*, simpliciter appellatur. * Vid. Greg., IV, 50.

(4) An Villariacum, de quo supra cap. 19.

(5) Freh. et Chesn., *ille nolens.*

(6) Canis., *insidiose.*

« Guntramno firmasti, quo pacto possumus super eum « inruere? » Unanimiter exclamantes se super Chilpericum velle ire, protinus moventes inruunt super Chilpericum. Jam ejus exercitus ad propria festinans longe aberat. Cum hæc cognovisset Chilpericus, terga vertens Thornua (1) pervenit. Sigibertus post tergum ejus Parisius venit, ibique sanctissimum ac beatissimum Germanum Parisiorum urbis episcopum cum Sigibertus vidisset, hæc ab eodem verba prophetiæ audivit : « Si germanum tuum ita « persequere cogitas, ut eum interficere disponas, et re- « gnum suum auferre, scriptum est : « Foveam quam fratri « tuo parabis, in eam cadebis. » Cujus castigationi nolens annuere, cogitabat optata perficere. Cumque Victoriaco accessisset, omnes Neustrasiæ (2) ad eum venientes se suæ ditioni subjecerunt. Ansoaldus tantum cum Chilperico remansit. Fredegundis duobus pueris dolo transmissis, Sigibertum interficiunt, et ipsi interfecti sunt. Resumtis viribus, Chilpericus suumque regnum recepit.

LXXII. Brunechildis cum filio suo Childeberto Parisius sub custodia tenebatur; sed factione Gundoaldi ducis Childebertus in pera (3) positus, per fenestram (4) a puero acceptus est, et ipse puer singulus eum Mettis exhibuit, ibique a Gundoaldo vel Austrasiis in regno patris sublimatur. Brunechildis jussu Chilperici exsilio Rothomo (5) retruditur.

---

(1) Canis., *Turonos;* sed legendum est *Tornacum*, quo se Chilpericus recepit, ex Gregorio, IV, 51. [Chron. S. Benigni, *Tornacum.*]

(2) Chesn. et Freh., *Neustrasii.* [Chron. S. Benigni, *Nephrasii.*] * Nota hic primum nominatos. Vide ad cap. 58.

(3) Al., *sporta.*

(4) [Chron. S. Ben., *per fenestram demissus a puero, Metis solus exhibitus est.* Infra, *Rotomago truditur.*]

(5) Chesn. et Freh., *Rothomerem;* Canis., *Rotomagi*, et Chesn. al., *Ratomum.*

LXXX. Anno quarto Childeberti, Chilpericus descriptiones gravissimas in omni populo regni sui fieri jussit. Marcus referendarius, qui hanc descriptionem faciebat, secum omnes polepticos ferens, kalendas Martias à Limodicinis interfectus est (1); et omnes poleptici incendiis sunt concremati.

LXXXII. Ehermengildus filiam Sigiberti, nomine Sedegundem (2) accepit uxorem.

LXXXIII. Quæ..... maritum prædicans, ad Christi cultum convertit, baptizatusque effectus (3) est Christianus. Quem pater Leubildus insequens, et vellens occidere, tandem ejus insecutione filius est interfectus, per quem data est occasio. Post mortem Mirionis regis Galliciæ, filio ejus Eurico, et genero, nomine Audegane, de regno certantibus, a Leubildo Suevi et omnes Galliciæ (4) potestati Gotthorum subjiciuntur.

LXXXVIII. Eo anno Rodinus (5) dux moritur, vir eleemosynarius, et bonitate plenissimus, justus in cunctis, piissimus in pauperibus. Qui dum quadam vice, ut consueverat, mortuum sepelire præcepisset, et ad quoddam monumentum cum cultris pueri fossam facerent, levato lapide invenit miræ magnitudinis thesaurum, et solidorum multitu-

---

(1) Mortem evasit, ex Gregorio, v, 29, qui de eo ad ann. 580, et ejus mortem refert ad ann. 9 Childeberti, lib. vi, cap. 28.

(2) Sic mss. et editi, unde apparet has voces *sed Ingundis* ex Greg., v, 39, ab epitomatore pro unica fuisse assumptas.

(3) Sic Can. Alii vero, *cultum baptizatus, effectus*.

(4) Chesn. et Can., *Suaviæ et;* Freh., *Gallitii.* Nostra lectio Clar. melior; indicat quippe Suevos et Galliciam omnem quam occupabant, deinceps Leuvigildo obtemperasse.

(5) Chesn. al., *Chrodinus*, de quo supra cap. 59; Boh., *bonitate lenissimus.* * Greg., vi, 20.

dinem. Hunc sibi proprium verum censuit (1), quem sine intermissione fideliter pauperibus erogavit. Æquanimiter ea fide reddidit hunc ei thesaurum, a quo acceperat.

LXXXIX. Gundoaldus, qui se filium Chlotarii esse dicebat, de Constantinopoli revertitur, et Chlotario a Childeberto patruo directus est : quem Chlotarius videns, comam capitis tondere jussit. Quem Sigibertus arcessitum misit in Agrippinensem civitatem, quæ nunc Colonia dicitur. Exinde lapsus ad Narsidem dirigit (2), et Narsis eum Mauricio imperatori direxit. Cum exinde fuisset reversus, a Mummulo patricio fuit susceptus factione Syagrii et Flavii episcoporum (3), ut Guntramnum degradarent a regno, et sublimarent Gundoaldum. Ob hanc causam Mummolus interfectus est. Gundoaldus a Bosone duce factione Combennensis urbis de cacumine rupis impingitur, ibique disruptus moritur. Cariatto spatarius Guntramni, qui hanc rem prodidit, hujus vicissitudine repensionis episcopatum Gennavensem (4) adsumsit.

XCI. Chilpericus timens Guntramnum et Childebertum, in Camaracensem cum thesauris omnique præsidio est aggressus. Per ipsum timorem sæpe exercitum movebat, et resedere faciebat.

---

(1) Sic Boh. et Clar. Can., *jure censuit;* Freh., *vir censuit;* Chesn., *censivit.*

(2) Can. et Chesn., *dirigitur.* Nostra lectio melior, id est vadit.

(3) Syagrius erat Augustodunensis, et Flavius Cabillonensis episcopi, quos fideles semper Guntramno extitisse existimat Valesius, proditionisque accusatos a Mummolo invidiose, quod eorum potentiam ægre ferret.

(4) Chesn. al., *Cariatus.* Subscripsit conc. Valentino II, ann. 584, et Matisconensi item II, anno sequenti. * De his vide Greg., VI, 24, 26; VII, 36, 38. Hac una narratione sex priorum Gregorii librorum fines excedit epitomator.

XCII. Leubildus rex, ut supra fecimus mentionem (1), filium suum Ermenchildum interfecit.

XCIII. Chilpericus ad Calam villam, nec procul a Parisius, ab homine, nomine Falcone, qui missus a Brunechilde fuerat, est interfectus (2). Et sic crudelissimam vitam digna morte finivit.

(1) * Cap. 83, non mortem ejus narrat Gregor., VI, 43.
(2) * Vid. notam ad cap. 46 libri VI.

Explicit Liber excerptæ Chronicæ.

EX

AIMOINI HISTORIA FRANCORUM

EXCERPTA.

AIMOIN., LIB. I.

CAP. VII. *De Childerico rege.* — GREG. TUR., II, 12.

ÆGIDIUM patricium, qui a Romanis tuendæ Galliæ curam susceperat, regem sibi statuunt.

CAP. XII. — GREG., II, 24.

Edicius, *senator in Burgundia.*

GREG., II, 27.

« Sic tu Suessionis in urceo illo mihi fecisti. ».... Inerat vultui ejus (Clodovei) gravitas mixta alacritati; ut et jucunditate aspectus mulceret probos, et severitate terreret improbos.

CAP. XVI. — GREG., II, 31.

Victor Clodoveus exinde (e bello Tolbiacensi) regrediens, Tullo civitatem devenit : repertumque inibi beatum Vedastum, postea Adartensium (1) episcopum, comitem sui ascivit itineris. Ventum dum esset Remis, etc.

CAP. XVII. *De Clodovei expeditionibus et victoriis reliquis.*

Contra hunc regem (2) cives Viridunensis urbis rebellaverunt. Sed dum rex urbem obsidione vallasset, et jam

---

(1) *Id est* Atrebatensem. *B.*

(2) Hæc ad ann. 510 videntur referenda. *B.*

admoti arietes alta murorum pulsarent, supplicante sancto viro Euspicio, ejusdem tunc urbis archipresbytero, verbum impunitatis a principe promeruerunt : et rex civitatem recepit.

CAP. XIX. *De bello contra Gundebaldum.*—GREG., II, 32.

Rogatus a conjuge rex Clodoveus, Burgundiam cum exercitu Francorum ingressus devastavit....

CAP. XXI. *De omine victoriæ* (adversus Alaricum) *et cervæ apparitione.* — GREG., II, 37.

..... Cerva quædam se subito conspectibus eorum ingessit. Illi (ut moris est Francorum, venatui scilicet insistere) prædam putantes, eam avide insequuntur. At ipsa, transito flumine, vadum ostendit, ac deinceps nulli comparuit.

CAP. XXII. *De Theodorici expeditionibus.* — GREG., II, 37.

Qui (Theodoricus), pervagata omni provincia, Rutenos, Cadurcosque atque Arvernos subegit; et ad patrem victor rediit, qui tunc in Burdegalensi urbe hiemabat.

GREG., II, 38.

Legationem suscepit Anastasii Constantinopolitani principis, munera epistolasque ei mittentis. In quibus videlicet litteris hoc continebatur : Quod complacuerit sibi et senatoribus, eum esse amicum imperatorum, patriciumque Romanorum. His ille perlectis, consulari trabea insignitus, etc.

Quum autem equum, quem inter cetera donaria sancto miserat Martino, redimere centum datis solidis decrevisset, nec ille ullo modo de loco moveri posset, alios centum dari præcipiens, taliter infit : « Sanctus Martinus bonus in auxilio, sed carus noscitur fore in negotio. » Rex itaque, recepto equo, paceque per circuitum facta, Parisius regreditur.

CAP. XXIII. *De Chararici regis morte, et pugna Clodovei contra Ragnecharium.* — GREG., II, 42.

..... Fratrem Ragnecharii, Rignemirum nomine, quem adverterat regni cupidiorem, missis satellitibus, apud Cenomannorum urbem vita privari fecit (1).

CAP. XXV. *De Clodovei transitu.* — GREG., II, 43.

In basilica sancti Petri, quam ipse rogatu suæ conjugis fabricaverat, sepultus est.

LIBRI II.

CAP. IV. *De Sigismundi nece.* — GREG., III, 6.

..... Chlodomirus.... eum (Sigismundum) in villa cui Calumpnia nomen est, perduci ac ibidem cum filiis capite cæsum in puteum projici jussit.

CAP. VIII. *De Amalrico Gotho.* — GREG., III, 10.

..... Quibus præstricta contumeliis filia Clodovei, ad fratres cum lacrymis scribit, epistolam mittens per quemdam sibi fidelem; et causam suarum exponens injuriarum, ad extremum intulit : « Miseremini, inquit, mei, fratres amantissimi, et mearum necessitudines indignamini causarum. » .... Amalricus fugere conatus, ecclesiam catholicorum cursu petebat. Tunc unus e turba Francorum citato equo eum insecutus, hasta cominus percussum terræ dejecit exanimatum. Cujus comperto interitu, Childebertus post tergum iter dirigens Gothorum, Toletum urbem.... cepit.

CAP. IX. *De Chlotarii in Thoringos expeditione.* — GREG., III, 8.

Ex eo (Hermenfredo) genitis minime pepercit; sed eos

(1) Vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *d.*)

strangulari præcipiens, universas Thoringorum civitates Francis subjugavit, pristinaque eos jussit incolere domicilia.

CAP. XI. *De Attalo Gregorii nepote.* — GREG., III, 15.

..... Ille (Leo), aggregata multitudine gallorum gallinaceorum, ita præparavit ut dicerent convivæ se nec in mensa regis tale quid gustasse. Gavisus dominus Leonem promptuario præficit.... Venientes vero super Mosam, etc.

CAP. XII. *De dolo in filios Chlodomiri.* — GREG., III, 18.

..... Venit alter, forcipes et gladium deferens.... cui veredarius (1) : Sic, inquit, etc....

Tertius postea clericus factus.... Noviento, villa territorii Parisiacæ urbis, sepultus, multis miraculorum signis cœlo se vivere declarat.

CAP. XIV. *De Theodorico et Theodeberto.* — GREG., III, 26, 27.

Deutheria.... filiam suam, quam ex priori susceperat viro.... vehiculo impositam.... apud Virdunum de ponte in Mosam præcipitari jussit. Erat porro Theodebertus rex egregie moratus : agnoscens vero quod Deutheria suam.... interemisset filiam, repudiata ipsa, Wisegardam (2) iterum sibi sociavit.

CAP. XVIII. *De Childeberto rege.* — GREG., III, 28.

Chlotarius.... confugium in Aureliano pago, in loco qui Combros (3) dicitur, fecit.

---

(1) Hic nominatur Arcadius in Gregorio, pro quo mendose sic postea scriptum esse suspicer.

(2) Quasi jam reliquisset pro Deutheria. Quod idem auctor, cap. 13, sic asseruit : *Quam post mortem patris relinquens, Deutheriam duxit uxorem.*

(3) Gesta rerum Francorum, cap. 25, habent : *In silvam confugit*

CAP. XIX. *De reliquis Childeberti gestis.* — GREG., III, 29.

Pontifex (Cæsaraugustæ).... ejusdem inclyti levitæ ac martyris (Vincentii), stolam regibus offert : quam illi condigno honore suscipientes, obsidionem juxta promissum solvunt.

CAP. XX. *De Childeberti gestis.*

Childebertus acceptam beati Vincentii stolam Parisius defert, ædificatamque solo tenus basilicam nomini ejusdem levitæ ac martyris dedicari fecit (1).

CAP. XXV. *De Chrotildis obitu.* — GREG., IV, 1.

Cujus corpus cum magno psallentium choro sublatum, Parisiusque delatum, in sacrario (2) basilicæ sancti Petri, etc.

GREG., III, 36.

Theodebertus rex Austrasiorum.... diem clausit anno regni sui XIII.

GREG., IV, 3.

(Chlotarius) de Charagunde, sorore Ingundis, habuit Chilpericum.

CAP. XXVII. *De Chlotarii expeditione in Saxones.* — GR., IV, 10.

Idem rex in Saxones rectum iter direxit, qui assiduis excursionibus Francorum devastabant fines. Quibus super Wiseram fluvium bello subactis, etc.

---

in Arelauno, fecitque combros. Quidam mss. mendose habent *in Auriliano.* Hinc *pagum Aurelianum* commentus est Aimoinus, et *combros,* qui sunt arborum in silvis concædes, putavit esse vicum. *B.* Vid. not. ad Gregor.

(1) Quæ S. Germani a Pratis nomine dein insignita est. Hæc e Gestis Francorum sumpta sunt.

(2) Codd. Sangerm. et regii, *secretario. B.*

CAP. XXX. *De Chramni conatibus.* — GREG., IV, 17.

(Chramni conjugi) nomen Calte, Willecario genita Aquitaniæ duce.

CAP. XXXVI. *De Cautini facinore.* — GREG., IV, 12.

(Anastasio) omnibus modis renuente, episcopus a villa ad urbem deductum custodibus legavit inedia afficiendum..... Sarcophagum cujusdam magni hominis..... Brachiis, quæ tantummodo libera propter magnitudinem sepulchri habebat, operculum ad unam impulit partem; reseratoque aliquantulum loculo caput erexit, et sic toto pectore aditum egrediendi sibi paravit..... Fiebant hæc in initio noctis..... Inter rimas prospiciens, videt hominem cum securi prætereuntem.... Presbyter vero res suas tenuit.

GREG., IV, 19.

..... Beatus Medardus Vermandensis episcopus, plenus virtutibus, migravit ad Dominum : cujus corpus Chlotarius rex honorificentissimo recondidit mausoleo.

CAP. XXXVII. *De Chlotarii obitu.* — GREG., IV, 21.

Sepultus est in basilica sancti Medardi, ut ipse jusserat : quæ triginta et eo amplius millibus ab eo loco, in quo finem vitæ invenit, aberat; magno obsequio per tantum spatii deductus filiorum, seu etiam psallentium clericorum.

LIBRI III.

CAP. I. *De Chilperici cum fratribus disceptatione.* — GR., IV, 22.

Chilpericus..... thesauros patris Parisiaca in urbe reconditos rapit..... Sigeberto Mediomatricum, quæ et Mettis, cessit.

GREG., I, 30, 32.

(Chrocus Wandalorum rex) Maguntiam..... primo..... miserabiliter delevit, ac demum cursum itineris Mettis deflexit..... Civibus denique Mettensibus usque ad internecionem pene pessumdatis, Treveris properat. Treverici, in arenis civitatis præsidio locato, conatibus ejus restiterunt. Chrocus, Treveris infecto negotio, Arelas expugnare nisus, a quodam milite, Mario nomine, captus, per civitates quas everterat ductus, pœnis excruciatus interiit.

CAP. II. *De Chereberto.* — GREG., IV, 26.

Cherebertus utrasque (Merofidem et Marcovefam) cum filio, quem ei una earum genuerat, divinitus percussas se perdidisse indoluit. Ipse quoque non post multum temporis in Aquitania apud castrum Blavia (1) vitæ finem sortitus, in basilica sancti Romani est sepultus.

CAP. III. *De Guntramni liberis.* — GREG., IV, 25.

Guntramnus..... quatuor filios ex diversis habuit concubinis, quarum nomina recensere supersedi; maxime quum nec ei legitimo fuerint copulatæ conjugio, et, eo adhuc superstite, cum suscepta prole terminum sortitæ sint vitæ.

CAP. IV. *De Sigeberti conjugio.* — GREG., IV, 27.

Sigebertus..... Gogonem legatum in Hispaniam ad Athanahildum regem Gothorum, qui exercitum imperatoris ab Hispania expulerat, mittit, petitum filiæ illius, Brunæ nomine, nuptias..... Sigebertus eam..... Brunichildem vocari præcipiens, etc.

---

(1) Charibertus Parisiis obiit, ut colligi potest ex libro Gregorii, de Gloria Confessorum, cap. 19. Porro hæc e Gestis Francorum sumpta sunt.

CAP. V. *De Chilperici nuptiis.* — GREG., IV, 28.

Legatis Athanahildi regis quærentibus ut, tactis sanctorum pignoribus, fides firmaretur quod Galsonta in vita sua solio regni non pelleretur, Chilpericus non abnuit.

CAP. VII. *De Saxonibus.* — GREG., IV, 43.

Saxones..... plurimos negotiatorum..... deceperunt, æris laminas quadam arte ad auri optimi atque probati speciem coloratas venumdantes, aurumque pro pretio earumdem accipientes. Hac de re multi mercatores ad inopiæ malum se devolutos sero doluerunt.

CAP. XII. *De Chlodovei gestis et Guntranni.* — GREG., IV, 48.

..... Chlodoveus, Chilperici filius, Burdegalensem, quæ ad regnum Sigeberti pertinebat, urbem invasit. Super quem Sigulfus dux partium Sigeberti irruens, eum exinde expulit : ac..... usque ad refugia Parisiacæ civitatis insectatus est..... Theodebertus..... monachos sive clericos tormentis, sanctimoniales vero turpibus dehonestamentis affecit.

GREG., IV, 52.

(Occiso Sigeberto) impetu facto in homicidas irruunt, levique negotio membratim sectos duos delent viros. (*Porro hic nihil de Charegisilo et Sigila dixit.*)

CAP. XV. *De Merovei gestis.* — GREG., V, 2.

Meroveus..... missus a patre Chilperico, ut civitates, quæ flumini Ligeris adjacent, ad suam transduceret partem, postposito patris præcepto, Cenomannis contendit, ac si matrem suam Audoveram, quæ ibidem exulabat, visitaturus..... [Chilpericus] sacramento [spopondit], se eos minime separaturum, imo, permittente Deo, magis copulatu-

rum (1)..... Ille plus metuebat versuta Brunichildis ingenia, ne filium imbueret perfidia, quam indignaretur pro divinæ legi illata injuria.

GREG., V, 13.

Clodoveum filium Turonis dirigit, ut et Petrogoricum Aginnensemque pagum sibi subjiciat..... juncto ei duce Desiderio..... quos Mummolus..... devicit..... non sine maximo suorum detrimento : nam de exercitu ejus quinquaginta millia (2) sunt cæsa, cum a parte hostium, licet devictorum, non nisi viginti millia sunt prostrata.

CAP. XXII. *De Guntranno phytonissam consultante.* — GR., V, 14.

Guntrannus-Boso..... Meroveo [suasit] egredi ab ecclesia..... sed nihil ei nocuit..... Venientibus regiis missis, pallam altaris cum sacramento fidejussorem dedit, jactanter pollicitus nunquam se inscio rege templum egressurum.

CAP. XXIV. *De eodem.* — GREG., V, 25.

Quidam potentissimus procerum Chilperici, Guntrannus-Boso, uno nomine sic dictus, etc.

CAP. XXV. *De Pictavorum Britonumque discordia.* — GR., V, 27.

Pictavenses quoque et Bagasseni (3), qui nunc Arbasseni dicuntur, conjuncti Andegavensibus, etc.

CAP. XXVI. *De Prætextato episcopo.* — GREG., V, 19.

Postquam vero rex siluit, Franci, qui præ foribus stabant frementes (4), ostia basilicæ effringere nitebantur, ut

(1) Quanto solertiori dolo juraverit apud Gregorium licet æstimare.

(2) Ex male lecto Gregorii textu hæc commentus est noster.

(3) Quos Baiocassinos vocat Gregorius.

(4) Sensum hic exhibere videtur quem prius admissum postea damnavimus.

antistitem pœnis subderent..... Rex quidem in regiam se recepit. Episcopis autem in domo ecclesiæ residentibus, advenit Aetius, etc..... Cavenda..... illa..... Domini comminatio..... quam per prophetam prænuntiavit : « Si, me « dicente ad impium, Morte morieris, non annuntiaveris « ei, sanguinem ejus de manu tua requiram (1). »

CAP. XXVII. *De Salonio et Sagittario.* — GREG., V, 21.

..... Super Victorem Tricassinum antistitem..... cum cohorte irruentes..... Rex..... ipsos in duobus monasteriis a se procul divisis pœnitentiam agere constituit; mandans..... judicibus..... ut eos cum summa armatorum cautela custodirent, ne forte elaberentur.

CAP. XXVIII. *De motu Britonum.* — GREG., V, 30, 32.

Contra quos Bibolenus dux missus, recedentes insecutus est, Britanniamque ferro et igne depopulatur..... ut sequenti anno, non solum Redonicam, verum et Namneticam, infestarent provinciam.

CAP. XXIX. — GREG., V, 33.

Mulier quædam a zelante viro..... quod adultera esset impetita, dum opem petisset a suis parentibus, etc.

CAP. XXXI. *De Chilperici sævitia.* — GREG., V, 29.

Inter cætera namque quæ cogebantur solvere liberiori etiam orti progenie (2), e terra propria culta labore amphoram vini regiæ inferebant mense..... Marcus referendarius..... a Lemovicinis, seditione orta, jugulatur (3).

(1) Ezech., III, 18. — Apud Gregor. est Ezech., XXXIII, 6.

(2) Hic loquitur quasi Francos etiam tributo subegerit Chilpericus. Quam opinionem impugnavimus, not. *a*, ad cap. 15, lib. VII.

(3) Quod falsum probat et hic Gregorii locus, et VI, 28, ubi mors ejus narratur.

CAP. XXXIII. — GREG., V, 42.

Chilpericus legatos Mirionis Gallicíæ regis, qui Suevis imperitabat, etc.

GREG., V, 43.

Maurilius..... Caturcensis pontifex.... pauperes ecclesiæ suæ..... sustentabat, ut illud Job Domino decantaret, dicens : « Pater eram pauperum, et causam eorum diligen« tissime investigabam (1). »

CAP. XXXVII. — GREG., V, 39.

Extitit in illis diebus apud Hispanias persecutio dira catholicorum : quæ tali quadam ex causa a Gadsunda matre Brunechildis est excitata.....

GREG., VIII, 28.

[Hermenegildum pater] in ipso sacro Paschali die, securi percussum interemit.

CAP. XXXVIII. — GREG., VI, 12.

Baudastis dux cum maxima sui exercitus parte in Wasconia periit.

GREG., VI, 6.

Hospitius..... in quadragesima..... radicibus earum quas eremus ferebat herbarum alebatur.

GREG., V, 38.

Martinus Galliciensis..... in basilica quæ prima apud Hispanos in honore sancti Martini dedicata est pontifex ordinatus, triginta in hoc officio explevit annos.

---

(1) Job, xxix, 16. Quæ verba cum vulgata versione satis bene congruunt.

GREG., VI, 14.

Anno septimo Childeberti..... Stella cometes visa est in die sancto Paschæ.

CAP. XXXIX. — GREG., VI, 20.

Rodinus dux mortuus est.....

CAP. XL. — GREG., V, 45.

Chilpericus rex Sabellianam volens promulgare hæresim scripsit Galliarum episcopis, ut Trinitate abjecta unum tantum dicerent Deum..... quod cum Gregorio Turonensi, qui tunc cæteros episcopos sanctitate præibat, suadere conaretur, et tamen in hac ratione Hilarium atque Augustinum sibi contrarios fateretur, etc. Addidit autem nostris litteris ω, id est omega, et tres alias, quarum characteres ab ipso inventos cum propriis sonis hic subscripsimus : χ, ch; θ, th; φ, ph.

CAP. XLII. *De Leudaste comite.* — GREG., V, 48.

..... Accusans Gregorium, quod civitatem Turonicam regi Guntranno tradere vellet.....

GREG., V, 50.

Convenientibus ergo apud Britannicum villam episcopis..... Gregorius, ex decreto fratrum, ter jusjurandum præbuit se id nunquam fuisse locutum; et quamvis id contrarium auctoritatibus viderent, propter satisfaciendum tamen regi peractum est..... Patientiam regis mirati sunt..... quod alias sane non consueverat agere.

GREG., VI, 32.

[Leudastes]..... dum illa (regina) in quadam oraret ecclesia, ad pedes ejus provolvitur. A qua despectus, dum

oratorium fuisset egressus, et quædam mercimonia emere vellet, ut muneribus sibi reginam conciliaret, ab ejus pueris circumvallatur..... In fugam actus, in medio ponte Parisiacæ urbis, pede inter duo ligna lapso, tibiam sibi fregit..... Inter duos vectes effracto gutture..... vitam finivit.

GREG., V, 49.

Quam [fugam] dum sæpius reductus repetit, auris abscissione signatus est.

GREG., V, 40.

Puellam quidem cæsam ante hospitium Chlodovei palo præcepit infigi..... Soror (Chlodovei) a pueris reginæ illusa.....

CAP. XLIII. *De Salvii visione.* — GREG., V, 51.

Quum ille responderet, se nihil aliud quam tegulas, quas rex pridem superponi jusserat, videre, etc.

CAP. XLVII. — GREG., VI, 19.

Apud pontem Parisiacæ urbis (1) [Chilpericus] custodes posuerat, etc.....

GREG., VI, 22.

Verumtamen Chilpericus his non contentus, aliquas a fratre civitates auferens, novos eis comites præfecit; præceptum dans, ut earum tributa suo inferrentur thesauro (2).

---

(1) Vix dignus qui notetur error, et pene similis illi priori, lib. II, cap. 18. *Urbiensem* credidit esse idem ac *urbis*, et de suo adjecit *Parisiacæ*. Quid autem infra significat, *pagum ponti proximum?* Quæ verba tamen Aimoinus ex Gregorio quoque exscripsit.

(2) Nos putamus hic agi de urbibus ante pontis Urbiensis stragem occupatis. Vide not. ad Greg., hoc loco.

CAP. XLIX. — GREG., VI, 31.

Biturigi apud castrum Mediolanense, quod nunc Magdunum (1) dicitur, xv armatorum millia Desiderio duci opponentes, etc.

CAP. L. — GREG., VI, 34.

..... Legato [Hispaniæ] insistente, voluit eo dirigere filiam quam ex Audovera susceperat..... sed a beata Radegunde prohibitus est.

CAP. LI. *De Mummolo præfecto.* — GREG., VI, 35.

Relatio ad Fredegundem cucurrit..... puerum..... technis Mummoli sui præfecti, per quasdam mulierculas maleficiis et incantationibus vitam amisisse..... Quem rex.... gladio percuti imperavit: pro cujus vita regina, ægre licet, obtinuit.

CAP. LII. *De Ætherio.* — GREG., VI, 36.

..... Clericum quemdam, propter puellam quamdam quam seduxerat, morti destinatum..... redemit..... Hic..... miser (2)..... cum securi eum pone sequebatur.

CAP. LIII. — GREG., VI, 27.

Rex [Chilpericus] Parisius urbem, contra pactum quod cum Francis inierat (ne scilicet jure dominantis eam aliquando ingrederetur), violenter intravit. Ob quam rem portionem ejusdem civitatis, quæ eum contingere videbatur, juste amisit. Mummolus partem Massiliæ, quæ Guntramnum et Childebertum competebat, a se pervasam reddidit.

(1) Vide notam in hunc Gregorii locum.

(2) Nempe idem clericus. Unde videre est hic omnem Gregorii narrationem perturbari.

CAP. LIV. — GREG., VI, 38.

Innocentius, Gavalitanorum comes, per decretum Brunechildis reginæ successit.

CAP. LV. — GREG., VI, 45.

E legatis Childeberti (quos ad Chilpericum direxerat, obtestans ne de thesauris civitatum quas sibi præripuerat, vel de mancipiis quicquam filiæ tribueret) unum clam interemptum fuisse ferunt..... [Fredegundis ad Francos]: .... « Quædam ipse princeps mihi dotis nomine contulit...... » Tanta thesaurorum fuit copia ut sex plaustra his onerata eam præcederent.

CAP. LVI. *De Chilperico.* — GREG., VI, 46.

Composuit duos libros imitari Sedulium volens; in quibus plurimi versus scazontes erant.... Sacerdotes Domini sibi in fabulam verterat et in proverbium.

CAP. LVII. — GREG., VII, 4.

Fredegundis ad basilicam Parisiacæ urbis in honore sanctæ Mariæ dicatam..... se conferens, etc.

CAP. LX. — GREG., VI, 24.

Gundoaldus..... comam capitis profusam gerebat..... Guntrannus-Boso..... ad sepulchrum Domini orationis gratia properans, eum Constantinopoli reperit (1)..... Guntrannus dux cum alio duce Guntranni regis, thesauros Gundoaldi dividens, etc.

GREG., VII, 10.

Cum tertio totum cum eo [Gundoaldo] circumissent

(1) Vide Greg., VII, 36.

exercitum, clipeus repente ruens cum rege, vix a terra elevari potuit.

GREG., VII, 11.

Apparuerunt in vineis pampini cum uvis ad plenum formatis.

CAP. LXI. — GREG., VII, 12.

Illis diebus Guntrannus rex duces suos ad pervadendas urbes, quas Sigebertus de regno Chariberti fratris amborum tenuerat, quasque Chilpericus Childeberto nepoti suo, ex fratre Sigeberto genito, vi præripuerat, direxit.

GREG., VII, 13.

Verum tamen Gariricus comes partium Childeberti, etc.

GREG., VII, 14.

[Guntrannus-Boso ad Guntrannum] : « Si quisquam « meorum æqualium istud mihi impingeret crimen, objecta « armis refellens, Deo opitulante, et te spectante, eum poten- « ter superarem. »

CAP. LXII. — GREG., VII, 15.

[Fredegundis] nec verebatur Dominum, aut ejus genitricem, in cujus manebat basilica.

CAP. LXIV. — GREG., VII, 19.

Fredegundem in Rotoialensem..... ad peragendum quod superesse poterat vitæ, direxit.

GREG., VII, 20.

At illa exsortem se honoris relictam indignata, et Brunechildem potentiorem (ut erat) æstimans, etc..... In partem susceptus amicitiarum, omnibus adulabatur, dominam

etiam usque ad cubiculi deducens januam, se præbens majoribus subjectum.

CAP. LXV. *De Eberulfo.* — GREG., VII, 21.

Eberulfum, in palatio Chilperici cubiculariis præpositum, ejus sceleris cognovit esse caput.

CAP. LXVII. *De Gundoaldo.* — GREG., VII, 27.

[Pontifex Magnulfus ad Gundoaldum] : « Nunquam tu « ista, impediente Christo, complebis, quamdiu quispiam « regii superfuerit germinis. » Tum Mummolus, etc.

GREG., VII, 30.

..... Epistolas tradens duobus clericis..... quorum unus Caturcinæ urbis incola....

GREG., VII, 32.

Nec parvam illico coactam aiebant (*duo Gundoaldi legati*) bellatorum manum, cum præter Aquitanicas copias, validos speraret sibi ex Austria adfuturos auxiliatores : idque præpotentes ducum ex regno Childeberti nosse, an ipsi vera prosequerentur.

CAP. LXVIII. — GREG., VII, 33.

[Guntrannus Childebertum] Egidii..... perjuria, matris quoque Brunichildis versutias cavendas præmonuit.

CAP. LXIX. — GREG., VII, 34.

Quibus digressis, expulso etiam antistite, post eos clausit portas.

CAP. LXX. — GREG., VII, 35.

Alii dæmonibus replebantur, quidam semetipsos interimebant..... quidam..... dum longius a suis recederent, a vicinarum urbium custodibus trucidabantur.....

GREG., VII, 36.

Talia Gundoaldum prosequentem maledictis adversarii deterrebant, insuperque tela in eum jaciebant.

GREG., VII, 37.

Leudegisilus, regalium præpositus equorum, quem vulgo comistabilem vocant, quemque rex ei præfecerat expeditioni, etc. Erant carri vimineis cratibus tabulisque tecti ligneis, in quibus latentes milites fundamenta subfoderent murorum..... hostibus præacutis sudibus validisque eos inhibentibus saxis..... Obsessi cuppas, pice ac siccis repletas lignis accensasque, jacientes, etc.

GREG., VII, 38.

« In hoc, inquit [*Gundoaldus Mummolo baltheum repetenti*], jam tua patet fraudulentia, dum ea quæ ex tuo usque ad istud possedi tempus repetis (1). »

Boso..... cum Bollone Biturigum comite, non minima satellitum vallati caterva.

GREG., VII, 39.

Quo cognito, Cariulfus cum Valdone e castris fuga lapsi sunt.

CAP. LXXII. — GREG., VII, 40.

Guntrannus..... Mummoli..... uxori..... propter nobilitatem qua pollebat generis, ea quæ per arrhabonem meruerat, concessit..... Fuerunt in thesauris memorati ducis talenta auri xxx, argenti cc. Quæ omnia Guntrannus et Childebertus nepos ejus partiti, Chlotarium extra partem constituerunt.

---

(1) Inde patet vera Gregorii sententia : *Non simpliciter hæc verba suscipio*, quasi dicat, *non hæc simplicia sunt verba.*

CAP. LXXIII. — GREG., X, 1.

Beatus Gregorius, qui tunc levita erat, et sub pontifice Pelagio apocrisiarii functus officio, a cunctis generaliter papa electus est.

CAP. LXXIV. — GREG., X, 30.

Leudegisilus a Guntranno patricius in Provincia ordinatur.

Huc usque Aimoinus Gregorium sequitur: hinc magis Fredegarii Chronicon fere iisdem verbis exhibet.

E DIVERSIS ALIIS

GREGORII TURONENSIS OPERIBUS

EXCERPTA.

CODICIBUS ET EDITIS SEQUENTIBUS SE USUM RUINARTIUS TESTATUR :

Fredegarii epitomen recensuimus ad codd. Sirmondianum, *Clar.*, et unum illustr. Boherii, *Boh.* Ad editos Freheri et Chesnii.

Libros octo Miraculorum ad mss. Laudunensem, 1, *Laud.* Bellovacensem, 1. Colbertinum, 1, *Colb. a.* Varias lectiones in eodem codice, et alias Pithœi, *Pith.* Sanbovii, *SB.* Aliquot vero ex iis libris ad Regios, Colbertinum Tutela advectum, *Colb. tut.* Colbertinum alium, *Colb. c.* Item alium, Claromontanos, 2, *Clar. a.* *Clar. b.* Reginæ Sueciæ, nunc Card. Ottoboni, *Rom.* Vindocinensem, 1. S. Martini Turonensis, *Mart.* Majorismonasterii duos, *Maim. a.* et *b.* S. Germani a Pratis, 5. Gemeticensem, 1, *Gem.* S. Victoris Paris., *Vict.* Vaticanæ biblioth., *Vat.* S. Cornelii Compendiensis, *Comp.* S. Vincentii Cenomannensis. Floriacensem. S. Gatiani Turon., *Gat.* Beccensem, et alios complures qui suis locis notantur. Editos vero, præter jam recensitos, Chlictovei, *Chlict.* Materni Cholinii, *Chol.* Balesdens, *Bal.* Bollandi, *Bol.* Surii, *Sur.* Gononi, *Gon.*, etc.

EX

GLORIÆ MARTYRUM

LIBRO PRIMO.

Cap. V. Crux Dominica, quæ ab Helena augusta reperta est Hierosolymis, ita (1) quarta et sexta feria adoratur. Hujus reliquias et merito et fide Helenæ comparanda, regina Radegundis expetiit, ac devote in monasterium Pictavense, quod suo studio constituit, collocavit (2); misitque pueros iterum Hierosolymis, ac per totam Orientis plagam. Qui circumeuntes sepulcra sanctorum martyrum, confessorumque cunctorum reliquias detulerunt : quibus in arca argentea cum ipsa cruce sancta locatis, multa exinde miracula conspicere meruit.... Puella quædam, Chrodegildis nomine, dum post mortem patris in urbis Cenomannicæ territorio resideret, oculorum amissione multatur. Postquam autem ex jussione Chilperici regis, adhuc beata Radegunde regina superstite, ad antedicti monasterii transmisisset (3)..... unius oculi lumen recepit.

Cap. IX. Mariæ Virginis festivitas sacra mediante mense undecimo (4) celebratur. Nam in oratorio Marciacensis (5) domus, Arverni territorii, ejus reliquiæ continentur.

---

(1) Ann. 326, 3 maii. — Colb. a., *Hierosolymis sita.*

(2) De his egit Gregorius, lib. IX Histor., cap. 40.

(3) Colb. a., *transmissa fuisset,* quod idem significat. Hæc enim puella jussu regis in monasterium venit ibi mansura.

(4) Id est mense januario, quo in Galliis depositionis seu assumtionis beatissimæ Virginis festivitas olim celebrabatur. Quod certum est ex antiquis liturgiis Gallicanis, et vetustissimis martyrologiis, ad diem 18 januarii, ut probat noster Mabillon., lib. II Liturgiæ Gallicanæ, num. 22, p. 118.

(5) Hic, uti videtur, designatur Marziacum, *Marsac,* parthenon

Cap. XI. Beatæ Virginis reliquias cum sanctorum apostolorum, vel beati Martini, quadam vice super me in cruce aurea positas exhibebam. Cumque per viam graderemur, conspicio haud procul a via hospitiolum cujusdam pauperis incendio concremari. Erat autem a foliis, quæ ignibus maxima præstant fomenta, contectum. Currebat miser cum liberis et uxore aquam deportans; sed flammæ non mitigabantur. Tunc extractam a pectore crucem (1) elevo contra ignem : mox in adspectu sanctarum reliquiarum ita cunctus ignis obstupuit, ac si non fuisset accensus.

Cap. XII. Johannes (2) vero Baptista astu Herodis, per Herodiadem uxorem fratris, in carcerem conligatur. Tunc temporis a Galliis matrona quædam Hierosolymis abierat, pro devotione tantum, ut Domini et Salvatoris nostri præsentiam mereretur. Audivit autem quod beatus Johannes decollaretur : cursu illuc rapido tendit, datisque muneribus supplicat percussori, ut eam sanguinem defluentem colligere permitteret non arceri (3). Illo autem percutiente, matrona concham argenteam præparat, truncatoque mar-

---

antiquus, B. Mariæ etiam nunc nomine insignitus, Mauzacensi monasterio subjectus, ubi sanctimoniales sub priorissæ regimine perseverant. * Nunc *Marsat* (Puy-de-Dôme, arr. Riom).

(1) Crucem pectoralem inter ornamenta sacra, quibus ad celebrandum utitur summus pontifex, recenset Innocentius III, in libro de Mysteriis Missæ : sed nusquam invenies id fuisse singulare pontificis romani privilegium, ut contendit Vicecomes, lib. IV de Missæ apparatu, cap. 30. Morem illum non adeo antiquum esse colligit piæ memoriæ cardinalis Bona, lib. I Rerum Liturgic., cap. 24, num. 10, quod crucis pectoralis mentio nusquam in veteribus sacramentariis occurrat. Vetus est tamen consuetudo deferendi cruces collo appensas, in quibus sanctorum reliquiæ continentur, ut vel ex hoc Gregorii loco colligere licet.

(2) Ann. 30.

(3) Editi, *ut ei.... permitteret. Illo.* Aliquot mss., *ut eam*, etc., ut editi.

tyris capite, cruorem devota suscepit : quem diligenter in ampulla (1) positum, patriam detulit, et apud Vasatensem urbem, ædificata in ejus honore ecclesia (2), in sancto altari collocavit.

Cap. XIII. **Quoniam Vasatensis urbis meminimus,** operæ pretium puto miraculum, quod in ea Dominus largitus est, memorare. Tempore quo diuturna obsidione vallabatur a Chunis (3), omni nocte sacerdos qui præerat, circuibat psallendo, et orabat; nec ab ullo auxilium, nisi a Domini misericordia requirebat. Hortabatur omnes orare et non deficere, asserens humiles preces cœlorum januas penetrare. Hostis vero in circuitu depopulabatur villas, domos tradebat incendio, agros vineasque pecoribus intromissis vastabat : sed sacerdoti bono operi insistenti celeriter virtus divina adfuit. (*Postea narrantur quædam portenta; quibus perterritus*) rex Gausericus (4) ait : « Manifestum est quod Deus eorum adjuvat eos. » Et statim discessit a loco illo.

Cap. XIV. Quædam (5) mulier a Maurienna urbe progrediens, ipsius præcursoris reliquias expetivit (*cujus pollicem collegit*)..... Locus ille Mauriennensis ad Taurinensem

---

(1) Cod. Clar. a., *in mappula*.

(2) Cathedralis ecclesia Vasatensis hodieque sancto Johanni Baptistæ sacra est.

(3) Aliquot mss. *ab Hunnis*, quod idem est. [Hanc obsidionem ad ann. 437 referunt Valesius, lib. III Rerum Francic., p. 141, et Pagius in Crit. in Annal. Baronii, ad ann. 451, num. 17.]

(4) Gensericum Vandalorum regem apud quosdam antiquos *Gaisericum* dictum invenio, qui forte hic designatur. Præferenda tamen videtur esse Valesii sententia scribentis ad annum 437, tomo I Rerum Francic., hunc Gausericum regem fuisse Chunorum, seu Hunnorum, quos Romani, agente Ætio, tunc advocarant contra Gotthos, qui eam Galliæ partem, ubi Cossio Vasatium sita est, jam tunc obtinebant.

(5) Hæc ab Alberto Stadensi in Chronico Tecla virgo appellatur, ubi S. Johannis *indicem* obtinuisse dicitur.

quondam (1) urbem pertinebat, tempore illo quo Rufus erat episcopus.

Cap. XV. Apud Turonicam vero urbem, dum in oratorium atrii beati Martini, ipsius præcursoris reliquias collocaremus, cæcus quidam, adminiculo deducente, lumen recepit.

Cap. XVI. Sub hujus urbis territorio apud vicum Alangaviensem (2), mulier quædam ex incolis (*manu divinitus succensa*), nocte sequenti, fecit cereum in altitudinem status sui.

Cap. XX. In urbe Turonica, est ecclesia sanctæ Mariæ virginis, ac sancti Johannis Baptistæ nomine consecrata, in qua in perjuris ultio divina adparuit.... Vidimus enim et nos quosdam de Turonicis in loco eodem perjurasse, qui ita divino judicio condemnati sunt, ut in ipsius anni curriculo finirentur a sæculo.

Cap. XXIII. Est apud Narbonensem urbem in ecclesia seniore, quæ beati Genesii martyris reliquiis plaudit, pic-

(1) Colb. a., *quandam*. Urbs illa primum ad Taurinensem diœcesim pertinuit, tum a Francis sub Guntramno rege occupata episcopum proprium obtinuit, qui Darentasiensi metropolitano attributus est. Hinc in vetustis quibusdam Notitiis inter provinciæ Alpium Graiarum et Penninarum civitates, Morienna ultimo loco recensetur. Ea tamen de re conquestus est Ursicinus Taurinensis episcopus, ut patet ex Gregorii M. epistola 114, libri VII, Ind. 2, ad Syagrium episcopum Æduensem, et sequenti ad Theodoricum et Theodebertum reges. Sed nihil obtinuit, et exinde Mauriennensis episcopatus perseveravit, hodieque subsistit, sed sub Viennensi metropoli. Urbs vero ipsa ob miraculorum S. Johannis reliquiarum celebritatem vulgo, sicut et ipsa vallis, dicitur S. Johannes de Maurienna, *Saint-Jean-de-Maurienne*.

(2) Cod. Mart. et Clict. cum Bell. et Colb. a. in Indice, *Langaviensem*. Laud. item in indice, *Lanuiense*. Dicitur in fine lib. x Historiæ *vicus Alingaviensis*, aliis auctoribus *Lingiacum*, seu *Langesium*, vulgo *Langeay*, locus etiam nunc notus, his temporibus satis celebris. * *Langeais* (Indre-et-Loire, arr. Chinon).

tura, quæ Dominum nostrum quasi præcinctum linteo indicat crucifixum.

Cap. XXIV. Est et illud illustre miraculum de fontibus Hispaniæ, quos Lusitania provincia profert. Piscina namque est apud Osen (1) campum antiquitus sculpta et ex marmore vario in modum crucis, miro composita opere. Sed et ædes magnæ claritatis ac celsitudinis desuper a Christianis constructa est. Igitur cum dies sacer post circulum anni decedentis advenerit, quo Dominus confuso proditore mysticam discipulis præbuit cœnam, conveniunt in locum illum cum pontifice cives, jam odorem sacri præsentientes aromatis. Tunc data oratione a sacerdote, ostia templi jubent simul muniri signaculis, adventum virtutis dominicæ præstolantes. Die autem tertia, quod est sabbati, convenientibus ad baptizandum populis, adveniens episcopus cum civibus suis, inspectis signaculis, ostia reserat clausa. Ac mirum dictu, piscinam quam reliquerant vacuam, reperiunt plenam, et ita cumulo altiore refertam, ut solet super ora modiorum triticum adgregari : videasque huc illucque latices fluctuare, nec partem in diversam defluere.

Cap. XXV. Theodegisilus (2) hujus rex regionis, cum vidisset hoc miraculum quod in his sacratis Deo fontibus gerebatur, cogitavit intra se dicens, quia ingenium est Romanorum (Romanos enim vocitant homines nostræ religionis) ut ita accidat, et non est Dei virtus. Veniens vero ad

(1) Non alius iste locus videtur esse ab *Osser*, seu *Oset*, prope Hispalim, de quo ipse Gregorius, lib. vi Historiæ, cap. 43. Hispalis vero ex Bætica provincia censebatur, hodie Andalusiæ regni caput. Similes fontes in Galliis habebantur, infra lib. de Gloria Confess., cap. 69. * Vid. et Hist., lib. v, cap. 17.

(2) Cod. Bell., *Teodegisilis*. Teudisculus ab Isidoro appellatur, æra 586, sed ille post unius anni et aliquot mensium regnum apud Hispalim interfectus est. Hic fortasse designatur Theudix, seu Theudis, aut Theodas, qui ante Theudisclum, annis fere 17, regnum tenuit.

annum sequentem, ostium sigillis suis cum episcopi sigillo munivit, posuitque custodes in circuitu templi, si forte aliquem deprehendere posset fraudis alicujus conscium, per cujus ingenium in fontibus aqua succederet. Similiter et alio fecit anno. Tertio vero convocata virorum multitudine, fossas in circuitu basilicæ fieri jussit, ne forte togis (1) occultis lymphæ deducerentur in fontem. Fueruntque fossæ in profundo, vicenum quinum pedum, in latitudine vero quindecenum. Sed nihil abditum potuit reperiri.

Cap. XXXI. Tempore quo interfecto (2) Chlodomere rege Francorum, se exercitus reparans Burgundiam devastabat, in quadam basilica reliquiæ jam dicti apostoli (*Andreæ*) cum Saturnini martyris tenebantur.

Mummolus autem, cum Theodeberti regis tempore ad Justinianum imperatorem pergens, Constantinopolitani itineris viam navali evectu sulcaret, ad urbem Patras, in qua idem habetur apostolus, est adpulsus. Ac dum ibi cum satellitibus moraretur, infirmata vesica calculosus efficitur. Rogat se portari ad beati sepulcrum.... Statimque infirmo conatus ejiciendæ urinæ imminet, tangensque unum puerorum, voce tenui vasculum postulat exhiberi, inlatoque, dum urinam nititur ejicere lapidem magnum emisit; qui tam validus fuit, ut cadens, sonum in ipsa quæ parata fuerat concha, proferret. Tunc ablata febre cum omni dolore, navi restauratur incolumis.

Cap. XXXIV. Stephani erat oratorium apud urbem Turonicam, ab antiquis ejus nomini dedicatum, quod nos parumper jussimus prolongari. Quod cum factum fuisset, altare ut erat integrum in ante promovimus. Requirentes vero in loculo, nihil de pignoribus sanctis quod fama fere-

(1) Ed., *locis*.
(2) Vide Histor., lib. III, cap. 6, ann. 524.

bat, reperimus. Tunc misi unum ex abbatibus, ut ab oratorio domus ecclesiasticæ nobis ejus reliquias exhiberet; oblitus sum tamen clavem capsæ porrigere, quæ cingulo dependebat. Veniens vero abbas, ablato ab armario sigillo; capsam reperit obseratam. Quid faceret? quid ageret? in ambiguo dependebat. Si ad me rediret, longum erat venire et reverti; si ipsam capsam exhiberet, molestum mihi esse noverat, quia multorum ibi sanctorum pignora tenebantur: si non faceret, jussionem quam acceperat non implebat. Quid multa? dum capsam in manu dubitans retineret, resilientibus cum sonitu repagulis, capsam adspicit reseratam. Tunc cum gratiarum actione adsumptas reliquias, non sine grandi admiratione nobis exhibuit, quas nos, dictis missis, Domino jubente, plantavimus. Regressus autem post multos dies ad urbem, capsam reperi, reducto pessulo, sicut reliqueram, obseratam. Pars (1) enim beati sanguinis sacrosancti levitæ hujus, sicut celebre fertur, in altari Biturigæ ecclesiæ continetur. Quidam autem, tempore Felicis episcopi (2), vicinos suos quodam pro crimine impetebat: quos cum plerumque verbis procacibus lacesseret, ac judicio publico provocaret, decretum est sententia primorum urbis, ut se ab hac noxa, qui impetebantur, sacramento

---

(1) Quæ sequuntur ad hæc verba, *apud Burdegalensem*, etc., desunt in Clarom. b. Hodieque in cathedrali Biturigum ecclesia visitur ampulla sanguine beati Stephani plena, quæ, ut traditio est, ea ipsa est quam hic noster Gregorius commemorat. Eam aiunt a beato Ursino Biturigas allatam fuisse, cum primum ad fidem Christi nuntiandam illuc appulit. Cæterum fideles beati protomartyris sanguinem studiose collegisse patet ex lib. 1 de Miraculis S. Stephani, cap. 1, apud Augustinum, ubi mentio habetur ampullæ ejusdem martyris sanguine plenæ, quæ Uzali in Africa servabatur. Una ejusmodi ampulla vitrea Neapoli hodieque visitur, quam S. Gaudiosus ex Africa profugus in Italiam adsportasse dicitur. Vide Historiam persec. Vandalicæ a nobis editam, part. II, cap. 9.

(2) De hoc S. antistite vide lib. de Gloria Confess., cap. 102.

purgarent. Ingressique in hujus memoratæ ædis altare, cum elevatis manibus sacramenta proferrent, prosecutor causæ perjurasse eos clara voce testatur. Statimque elevatis in sublime pedibus, in aera excutitur; ac inliso capite in pavimento, pæne exanimis a circumstanti turba conspicitur. Post duarum fere horarum spatium, cum ad liquidum putaretur spiritum exhalare, apertis oculis, crimen fatetur, se injuste fatigasse homines, vel proclamasse noxios, declaravit : sicque laxatis insontibus, manifestato nocente, virtus beati perpatuit. Apud Burdegalensem autem urbem.... hujus altare positis in altum pulpitis (1), locatum habetur : cujus pars inferior in modum cryptæ, ostio clauditur, habens nihilominus et ipsa cum sanctorum pignoribus (2) altare suum.

Cap. XXXVII. Fons (3) erat inriguus ruri cuidam, infra territorium urbis Lemovicinæ, cujus unda tam hortorum sata, quam agrorum culta vel fovebat accessu, vel impetu fœcundabat. Deducebatur etiam factis decursibus per loca necessaria, ut ubi eum natura non dabat, studium provocaret. Et erat tam dulcibus vena exuberante fluentis, ut gaudere cerneres olus sive virgultum, si fuisset ab eodem irrigatum. Opitulabatur etiam in eo gratia majestatis divinæ, ut in quo fuisset fluentum emissum, velociter germina acciperent incrementum. Cumque eum incolæ loci, quasi ludum agentes, per singula quæque loca deducerent, insidiatoris, ut credo, invidia, sub terra dehiscens, ac velut in stadiis duodecim in medium paludis, ubi nullum prorsus

---

(1) Mss. fere omnes *posita in altum pulpita*. Et inferius, *habens puellam*. Altaria edita fuisse olim, et ut plurimum subtus se cryptam habuisse, ubi fideles orare possint, multis exemplis probat Mabillonius in Præf. Sæculi III, part. I, num. 79, ad Acta SS. Ord. Benedictini.

(2) Reliquias SS. subtus altare olim servatas fuisse jam diximus. Vide S. Paulini Natale IX de S. Felice.

(3) Mss. duo, *Mons erat*.

posset opus efficere, fluctibus sparsis exoritur. Extemplo omnium mentes timor obsedit, et novum quemdam advenire regioni loci incolæ præstolantur interitum, simulque et beneficium quod habere consueverant, jugi fletu deplorant. Curriculum igitur unius atque alterius anni in hac ariditate pertransiit. Arescunt siti loci illius omnia, quæ inrigare consueverat. Tertio quoque anno accidit, ut quidam iter agens beati Clementis martyris, cujus jam supra meminimus, reliquias exhiberet, quas Aridio (1) ipsius urbis presbytero, viro in omni sanctitate religioso, detulit. Ad quem cum die noctuque vicini mœsti tenderent (2), confisi de ejus oratione, quod si peteret Dominum, fontem posset suo restituere loco, ait : « Eamus, inquit, dilectissimi, et si vera sunt quæ portitor noster adseruit hæc esse Clementis martyris pignora, nunc adparebit, cum ejus fuerit virtus manifestata. » Tunc cum psallentio ad locum fontis accedit. Et dictis psalmis, in oratione prosternitur : positisque sanctis reliquiis in ipso fontis aditu, petiit, ut qui quondam in deserto damnatis ad secanda marmora flumen inriguum patefecit, in hunc locum aquas, quas prius pia indulserat clementia, Clementis iterum intercessio revocaret. Ilico vena recurrit, ad aditum magnas evomens aquas, illumque, quem prius tenuerat, alveum decurrendo replevit, admirantibus populis. Immensæ gratiæ Domino referuntur, qui et martyris virtutem prodidit, et fidelis sui orationem implere dignatus est.

Cap. XLII. Acta sunt autem hæc apud Brionas (3)

---

(1) Is est S. Aridius de quo agit Gregorius passim, cujus vitam, ut volunt aliqui, scripsit.

(2) Mss. ut plurimum, *vicinia mœsta penderent.*

(3) *Briones* in comitatu Tirolensi nonnulli locant, de quibus auctor Vitæ S. Corbiniani. *Brios prope Vercellas*, habet Ortelius, ubi, ut ait, Carolus Calvus imp. interiit. At Carolus apud *Brios* quidem ani-

Italiæ castrum.... Sed nec illud silendum putavi, quod reliquiæ ejus ab incendio hostilitatis ereptæ, a quodam homine in Lemovicinum delatæ sunt. Qui cum sæpius admoneretur per visum, ut easdem Aredio abbati deferret, nec jussionem impleret, ipse cum conjuge et omni familia ægrotare cœpit. Tunc necessitate compulsus, ut eas viro sancto detulit, mox sanitati restitutus abscessit.

Cap. XLIV. Horum (*Agricolæ et Vitalis martyrum*) reliquias Namacius (1) Arvernorum episcopus devote expetiit, ut scilicet eas in ecclesia, quam ipse construxerat, collocaret : direxitque unum illuc (*Bononiam Italiæ urbem*) presbyterum, qui abiens cum Dei gratia, quæ petierat detulit.

Cap. XLV. Magnificatur etiam apud Mediolanensium urbem Victor inclytus martyr, quod sæpius vinctos ab ergastulis dissolvat, captivosque liberos abire permittat. Igitur quodam tempore Apollinaris cum Victorio duce (2) Italiam petiit, quem aiunt apud urbem Romam interfectum (3), Apollinarem incolæ loci quasi captivum retinebant, dicentes : « Non videbis patriam tuam, sed dignas ut satelles tuus pœnas exsolves. » Hæc autem comminati, miserunt eum in exsilium apud urbem Mediolanensem. Factum est autem

mam egit, sed jam Alpes ipsumque montem Cinisium, Roma in Gallias rediens, superaverat.

(1) De S. Namacio et ecclesia ab eo ædificata Gregorius, lib. II Hist., cap. 16, quod vide. Hæc ecclesia, cathedralis scilicet, primo SS. Vitalis et Agricolæ dicta est, tum S. Laurentii, ac denique S. Mariæ, quod nomen hodieque retinet. Vide Cointium ad ann. 554, num. 4. Est tamen altera item apud Clarummontem S. Laurentii ecclesia. Adi Savaron. in lib. de ecclesiis Clarom., cap. 1 et 3.

(2) Apollinaris S. Apollinaris Sidonii filius fuit, de quo Gregorius, lib. II Hist., cap. 37, et lib. III, cap. 2; de Victorio autem lib. II, cap. 20 et 21.

(3) Editi et aliquot scripti, *quo, ut aiunt.... interfecto.*

ut adveniente festivitate sancti Victoris, convenientibus populis, et hic vigiliis interesset : sub libera enim custodia absolutus adtendebatur; prostratusque coram sacro sepulcro sancti Victoris, cum semper, tum impensius orare cœpit, ut eum virtus martyris ab hoc exsilio liberaret.... Moxque vocato puero, equum sterni præcepit dicens : « Hodie absolvendi sumus a vinculo isto custodiæ. » Et ascendentes ita Alpium juga congeriorum (1) oppleta multitudine pertransierunt, atque Arvernum perlati sunt, virtute beati martyris præeunte, ut a nullo interrogarentur quo tenderent, vel unde venirent : manifestumque est eos præsidio beati martyris ab hac ærumna fuisse salvatos.

Cap. XLVII. De quorum (*Gervasii, Prothasii, etc.*) reliquiis quia maxime Turonica urbs seniores ecclesias continet inlustratas, sed et per totum Galliarum ambitum, Deo propitio, dilatatæ sunt.

De sancti vero Nazarii, ac Celsi pueri artubus, quos apud Ebredunensem Galliarum urbem passos lectio certaminis narrat, ipsa corpora et ita clam, propter paganorum insecutionem, sepulta sunt, ut in tempora secutura oblivioni darentur. Referre erat solitus vir *quidam*, natam fuisse super hæc sepulcra pirum arborem, et fecisse quemdam pauperem hortulum in hoc loco, qui hanc arborem concludebat. Verum cum poma juxta morem tempore debito ferret, quicumque exinde infirmus, qualibet ægritudine detentus, pomum mordicus decerpsisset, mox ablata infirmitate convalescebat : unde magnum quæstum pauper ille habebat. Sed cum se revelantes martyres, arborem incidi jussissent, pauper ille in magnis fletibus prorumpens, incidi arborem

(1) Sic Clar. a. At Mart. et Laud., *juga, neque aliorum congeriorum*, etc.; Colb. a. et Mor., *neque alium;* Rom., *neque alium congeriosum*, Clict., *atque alium congerium montem oppleta;* Bad., *juga oppleta*.

non sinebat. Quo remoto, succisa piro, basilica miro opere ædificata est: in cujus etiam altari beati Genesii Arelatensis martyris reliquiæ venerantur. Tantaque pauper ille fide prælatus est, ut sacerdotium in hac ecclesia deinceps promereretur.

Cap. XLVIII. Saturninus vero martyr, ut fertur, ab apostolorum (1) discipulis ordinatus, in urbem Tolosatium est directus. Qui impulsu paganorum, bovis petulci religatus vestigiis, per gradus Capitolii præcipitatus, præsentem finivit vitam, capitis compage dispersa.... Plato quidam, Chlotharii regis tempore, ad Pauliacense monasterium accedens, in cujus oratorio hujus sancti reliquiæ continentur, et pro eo quod munus aliquod ab abbate non accepisset, dixisse fertur: « Ego faciam de hac ecclesia domum regis, in cujus uno angulo equites alantur. » Et cum furore discedens, dum ad principem abire disponit, comprehensus a febre, die tertia spiritum exhalavit.

Cap. XLIX. Quadraginta vero octo martyrum (2) no-

(1) Si eo nomine apostolos vere intelligit Gregorius, dissentit a se ipso in lib. I Hist., cap. 30, ubi ex ipsiusmet Saturnini actis, ejus Tolosani episcopatus initio *Decio et Grato coss.*, id est anno 250, consignat. Erat forte jam tunc, ut hodie superest, vulgi traditio S. Saturninum ab ipsis apostolis ordinatum fuisse episcopum, et in Gallias missum, quam hic secutus est Gregorius: quamquam ejus acta, quæ sincera esse existimamus, aliud habeant. Vide Acta Mart. sincera, p. 109, ubi plura de hoc sancto antistite observavimus. Ejus martyrium Apollinaris Sidonius, lib. IX, epist. 16, et Fortunatus, lib. II, carm. 8, celebrarunt.

(2) Ann. 177, 2 junii. Hi sancti fuere martyrum Gallicanorum primitiæ, si vera sit Eusebii, Sulpicii Severi et aliorum veterum sententia, qui occasione istorum martyrum Lugdunensium asserunt sub Marco Aurelio imp. primum visa esse in Galliis martyria. Egregia eorum certamina descripta sunt (a S. Irenæo, ut putant viri eruditi), in epistola nomine ecclesiarum Viennensis et Lugdunensis scripta ad Phryges et Asianos, quam nobis fere integram servavit Eusebius,

mina, qui apud Lugdunum passi dicuntur, hæc sunt : Vectius-Epagatus, Zacharias, Macarius, Alcibiades, Silvius, Primus, Ulpius (1), Vitalis, Comminius, October, Philominus, Geminus, Julia, Albina, Grata, Æmilia, Posthumiana, Pompeia, Rodone, Biblis, Quarta, Materna, Elpenipsa, Stamas. Hi autem bestiis traditi sunt : Sanctus, et Maturus, Alexander, Ponticus, Blandina. Hi sunt qui in carcere spiritum reddiderunt : Arescius, Fotinus, Cornelius, Zotimus, Titus, Zoticus, Julius, Æmilia (2), Gamnite, Pompeia, Alumna, Mamilia, Justa, Trifime, Antonia, et beatus Fotinus (3) episcopus. Quorum sancta corpora judex iniquus igni tradi præcepit, exustisque, in Rhodanum pulveres jussit spargi. Sed postquam hæc gesta sunt, Christiani colligentes sacros cineres, ædificaverunt basilicam miræ magnitudinis in eorum honorem. Et sepelierunt beata pignora sub sancto altari, ubi se semper virtutibus manifestis cum Deo habitare declaraverunt. Locus autem ille in quo passi sunt, Athanaco (4) vocatur; ideoque et ipsi martyres a quibusdam vocantur Athanacenses.

---

lib. v Hist. eccles., cap. 1. Eorum nomina cum antiquis Martyrologiis contulimus in Actis Mart. sinceris, pag. 47.

(1) Alii, *Alpius.*

(2) Colb. tut., *Æmilius ;* ceteri mss., *Æmelia*, ut supra.

(3) Alii, *Photinus :* melius ex græco scriberetur *Pothinus.* Porro horum 48 martyrum nomina pollicitus est Gregorius, et nonnisi 45 exhibet. Omittit *Attalum* in epistola Lugdunensis ecclesiæ celeberrimum. In vet. Martyrologiis habentur *Rogata, Apollonius, Geminianus, Julianus, Ausonia, Domna.* Ex Vita S. Bernardi episc. Viennensis, part. II, sæcul. IV Benedictini, *Severinus, Exsuperius* et *Felicianus.* Passi sunt variis diebus sub M. Aurelio.

(4) Colb. a., *Athenaco*, et infra, *Athenacenses.* Quæ lectio nominis etymologiæ magis congrua videtur; sic enim dictus est locus ille ab Athenis, quod ibi ara esset celebris apud veteres, ob certamina facundiæ græcæ et latinæ a Caio Caligula instituta. Celebrior postmodum fuit ob sanctos martyres, ibique basilica nobilis excitata est cum monasterio insigni ordinis Benedictini, quod nostris diebus ad canonicos sæculares transiit.

Cap. L. Igitur (1) martyrio consummatus gloriosus Fotinus episcopus, qui Lugdunensi præfuit urbi sacerdos, per certaminis nobilis meritum invectus est cœlo. Cui et merito et sanctitate condignus Irenæus (2) successit episcopus, per martyrium et ipse finitus. Hic in crypta basilicæ beati Johannis sub altari est sepultus. Et ab uno quidem latere Epipodius, ab alio vero Alexander martyr est tumulatus. De quorum monumentis si pulvis cum fide colligatur, extemplo medetur infirmis.

Cap. LI. Benignus (3) autem Dominici nominis testis, apud Divionense castrum martyrio consummatus est. Et quia in magno sarcophago post martyrium conditus fuit, putabant nostri temporis homines, et præsertim beatus Gregorius episcopus (4), ibi aliquem positum fuisse gentilem. Nam rustici vota inibi dissolvebant, et quæ petebant velociter impetrabant.... In proximo autem est et alia basilica, in qua Paschasia quædam religiosa veneratur.... Cum autem ad Arvernam regionem lues illa inguinaria adveniret, quæ sancti Galli episcopi oratione depulsa est (5).... matri meæ apparuit in visu noctis quasi vinum, quod in apothecis nostris habebatur, sanguis esset effectus.

---

(1) Confer hoc caput cum 27 libri I Hist.

(2) Aliquot mss., *Herenæus*. Ejus acta jam sæculo VI perierant; passus esse videtur circa ann. 203. Vide Acta Mart. sincera, p. 59.

(3) Hoc caput deest in Colb. tut., laudatur in Chronico S. Benigni. Omnes fere mss. habent, *Benignus autem ac Dominici*, etc. Hujus sancti martyris acta supersunt, sed quæ non carent nævis. De eo, ipsiusque inventione, basilica insigni, ac monasterio Divionensi fuse agitur in Chronico ejusdem loci, tomo I Spicilegii Acheriani edito. Eum sub Marco Aurelio passum fuisse censemus, quod S. Polycarpi discipulus dicatur in antiquioribus monumentis. Vide Acta Mart. sincera, p. 68 et 69.

(4) Is est Gregorius episc. Lingonensis, cujus Vitam habes infra inter Vitas Patrum, cap. 7.

(5) Vid. Hist., IV, 5.

CAP. LII. Symphorianus (1) martyr apud Augustodunensem urbem martyrium consummavit. De loco autem illo, ubi gladio percussus est, et sanguis ejus effluxit, quidam religiosus tres lapillos cum ipso sanguine levavit, et in capsa argentea reconditos in ecclesiam ligneis constructam tabulis, apud Thigernum (2) castrum urbis Arvernæ in altari sancto locavit. Tempore autem (3) quo Theodoricus rex Francorum regionem illam evertit, hoc castrum ab hostibus incendio concrematur.

CAP. LIII. De beati vero Marcelli Cavillonensis (4) martyris virtutibus pauca ad nos mittenda memoriæ monimenta venerunt.

CAP. LIV. Huic martyri adjungitur, et sanguine et agone propinquus, beatus athleta Valerianus (5), qui apud castrum Trinorciense, quadragesimo a Cavillonensi urbe milliario, consummato certamine, tumulatus est. Igitur Gallus hujus urbis comes, cœliaci (6) morbi dolore gravatus:...

---

(1) Ann. 179, 22 aug.

(2) * *Thiers* (Puy-de-Dôme, chef-lieu d'arrondissement).

(3) Vid. Hist., lib. III, cap. 12.

(4) Ann. 179, 4 sept. Colb. tut. semper *Cabillonensis*. Sancti Marcelli acta quæ edita sunt, illum e martyrum Lugdunensium numero fuisse memorant, qui, furente persecutione, e carcere elapsus prope Cabillonum Prisco præsidi occurrit, a quo interrogatus, et se Christianum esse confessus, cingulo tenus in terra defossus tertio post die exspiravit. Ad cujus sepulcrum Guntramnus celebre monasterium construxit, de quo diximus ad cap. 1 Fredegarii in Chronico.

(5) Valerianus, ut ejus acta vulgata habent, simili modo ac Marcellus e Lugdunensi carcere elapsus, Trenorchii a Prisco præside tentus, post varia supplicia capite plexus est. Ecclesiæ ad ejus sepulcrum constructæ additum est percelebre monasterium ordinis Benedictini, quod tandem ad sæculares canonicos transiit. Castrum vero Trenorchium, seu *Tinurtium*, aut *Tornusium*, vulgo *Tournus*, nonnisi 20 circiter milliaribus, id est leucis sex, ab urbe Cabillono dissitum est, de quo vide Valesii Notitiam.

(6) Colb. a., *cœlaci*; Bell. al. manu *ciliaci*: id est, colici.

rogat se deportari ad beati martyris tumulum. Ubi cum projectus fuisset, accessit ad eum Epirechius (1) presbyter, qui tunc ipsam regebat ecclesiam, vir virtutum, et puræ mentis homo, sicut ipsi oculis nostris inspeximus....

CAP. LV. Timotheus et Apollinaris (2) apud Remensium urbem consummato martyrio, cœlestia regna meruerunt : quorum reliquias quidam, ædificata in eorum honore basilica, devotus expetiit. Pontifex vero, qui aderat, cum honore per presbyterum dirigit.

CAP. LVI. Eutropius (3) quoque martyr Santonicæ ur-

---

(1) Colb. tut., *Epiricius*.

(2) Mss. duo, *Apollonaris*. Horum martyrum acta, illos cum Mauro presbytero aliisque multis, Nerone imperante, sub Lampadio præside passos fuisse commemorant : quæ sententia non placet iis qui nullos martyres in Galliis ante M. Aurelii tempora admittunt. Videntur tamen Maximiani temporibus antiquiores; nusquam enim sub Rictio Varo præside passi, ut ceteri Belgicæ Galliæ istorum temporum martyres, dicuntur. De his Marlot., lib. 1. Metrop. Remensis, cap. 21. Frodoardus acta fere integra exhibet, sed passionis tempus non exprimit; Timotheum vero ex Oriente Remos advenisse scribit, atque hoc caput Gregorii laudat. Eusebius, *vir spectabilis*, eorum in honorem basilicam construxit in qua, teste Frodoardo, S. Remigius sepeliri petierat. Exstat etiam nunc canonicorum collegio et parochiali titulo insignis, sed nobilior, quod in ea complurium martyrum reliquiæ asserventur. Haud procul ab illa visitur antiquum cœmiterium, quod *Martyrum* vulgo appellatur, in quo et in vicinis locis, terra effossa, inveniuntur corpora, clavis magnis in capite, et in brachiis confixa, quæ martyrum esse putantur. Nullo tamen publico cultu donantur, quod et nullis miraculis coruscent, nec sint, ut loquitur Optatus, ab ecclesia vindicati.

(3) Laud. Bell. et Colb. a., *Eutropis*, et in capitis titulo, *de Eutrope martyre*. Et hic Gregorius martyrem admittit ante Marci tempora ex vulgari traditione. S. Eutropii ecclesia apud Santonas vetustate fatiscens a Leontio episcopo restaurata est, ut canit Fortunatus, lib. 1, carm. 3. Is est Leontius, qui circa sæculi VI medium Burdigalensis erat episcopus. Palladius eodem sæculo labente ejusdem sancti corpus transtulit, ibique perseveravit in ecclesia sui nominis cum adjuncto

bis, a beato Clemente episcopo fertur directus in Gallias, ab eodem etiam pontificalis ordinis gratia consecratus est (1), impletoque hujus officii ordine, peracta incredulis prædicatione, insurgentibus paganis, quos auctor invidiæ credere non permisit, inliso capite victor occubuit. Post multa annorum spatia in ejus honore basilica ædificata est, expletoque opere, Palladius (2), qui tunc sacerdotalis ordinis cathedram regebat, convocatis abbatibus, sacros cineres in locum, quem præparaverat, transferri studuit.

Cap. LVII. Amarandus (3) autem martyr apud Albigensem urbem, exacto agonis fidelis cursu, sepultus vivit in gloria.

Cap. LVIII. Huic cryptæ sociatur et ille Honorificianæ (4)

---

monasterio ordinis Cluniacensis, usque ad sæculum proxime elapsum, quo a calvinistis concrematum est. Acta ejus habentur, sed fabulosa : quæ ideo omisit Henschenius ad 30 aprilis Bollandiani.

(1) Cod. Laud., *gratiam consecutus est.*

(2) Celebris est in Gregorii Hist., lib. VII et VIII, ob ordinatum ab eo Faustianum episcopum Aquensem in Novempopulania. Interfuit concilio Paris. IV, et Matisc. II. Litteras simul et sacras reliquias a Gregorio M. accepit.

(3) Amarandus, seu Amaranthus, Decii temporibus martyrium consummasse dicitur. Sepultus fuit apud Viancium vicum, haud procul ab urbe Albigensi, ibique corpus ejus sacrum remansit ad ann. 1404, quo in ecclesiam S. Cæciliæ urbis cathedralem à Ludovico de Ambesia translatum est.

(4) Legendum *Hunericianæ*. Hic nempe celebratur S. Eugenius Carthaginensis antistes, qui, tempore Hunerici Vandalorum in Africa regis, fidem catholicam verbo, scriptis et miraculis, egregie adversus Arianos defendit. Sed tandem, jubente Trasamundo, in Gallias relegatus, Albigæ defunctus est, ac sepultus prope S. Amarandum, atque cum eo, ut ad cap. præced. diximus, in ecclesiam cathedralem translatus est. Colitur Albigæ die 6 sept. in Martyrologiis vulgatis 13 julii. Ejus epistolam Gregorius integram retulit, Hist. lib. II, cap. 3. De eo plura Victor Vitensis episcopus, quem vide, et Hist. persec. Vandalicæ, quam ei subjunximus, cap. 8.

persecutionis martyr Eugenius, sacerdotalis infulæ maximum decus, quem in hac urbe detrusum exsilio, vel ipsius vel sociorum ejus passio narrat.

CAP. LIX. Ecclesia (1) est Icidiorensis, sub termino Turonicæ urbis, quæ plerumque sacris miraculis inlustratur, fenestras ex more habens, quæ vitro lignis incluso clauduntur..... Quam ecclesiam fur ingressus nocte, cum omnia cerneret custodum cura tueri, ait intra se : « Si aliud, inquit, invenire non possum, vel has ipsas quas cerno vitreas auferam ; fusoque metallo aliquid auri conquiram mihi. » Ablatis igitur dissipatisque vitreis, metallum abstulit, et in pagum Biturigi territorii contulit. Missumque vitrum in fornace per triduum decoquens, nullum exinde opus potuit expedire..... Ablatum autem a cacabo vitrum, quod in pilulis nescio quibus conversum fuerat, advenientibus negotiatoribus venumdedit.

CAP. LX. Apud urbem vero Namneticam duo sunt martyres pro Christi nomine jugulati. Quorum unus Rogatianus, alter Donatianus (2) est vocitatus. Habetur ibi etiam et Similinus (3) magnus confessor. Igitur cum supra dicta civitas tempore Chlodovechi regis barbarica vallaretur obsidione (4), et jam sexaginta dies in hac ærumna fluxissent,

---

(1) Colb. a., *Iciodeensis*. De hoc loco vide cap. 12, lib. VI Hist.

(2) Sic Clar. a.; ceteri mss. et editi vet., *Donatus*. Horum martyrum passionis historiam dedimus inter Acta Martyrum p. 295, et Henschenius die 24 maii Bollandiani. Eorum martyrium ad annum usque 503 differt Baronius.

(3) Bell., *Similianus*, vulgo *S. Sambin*, tertius in catalogis vulgatis episc. Namnetensium recensetur; sed nihil de ejus ætate compertum habemus.

(4) Hanc obsidionem ad extrema Clodovei I tempora, id est ad an. 510 aut seq. revocat Cointius : sub cujus tamen potestate, an. 511, stabat urbs Namnetensium : nam Epiphanius Namnetensis eo anno, concilio Aurelianensi I subscripsit. [Doctissimus abbas Dubos in Hist.

media fere nocte apparuerunt populis viri cum albis vestibus, radiantibus cereis, a basilica (1) beatorum martyrum egredi : ..... ac protinus omnis phalanga hostilis immenso pavore exterrita, ita subito impetu a loco discessit ut, facta luce, nullus ex his reperiri posset. Apparuit ante dicta virtus Chilloni (2) cuidam, qui tunc huic exercitui præerat : qui necdum erat ex aqua et Spiritu-Sancto renatus. Qui statim compunctus corde, conversus ad Dominum, iterata nativitate progenitus, Christum esse filium Dei vivi clara voce testatus est.

Cap. LXI. In territorio quoque urbis Namneticæ (3), in

---

crit. Monarchiæ francicæ lib. III, cap. 24, putat Armoricos ad quos urbs Namnetica pertinebat, sese, anno 497, potestati et ditioni Chlodovei subjecisse, atque hanc istius urbis obsidionem ante Chlodovei ad fidem catholicam conversionem collocat. Nam, inquit, Chillo, qui ejus exercitui præerat, adhuc ethnicus erat; et tamen Hincmarus in Vita S. Remigii testatur, Francos qui cum Chlodoveo baptismum suscipere noluerant, sese ad Ragnacharium recepisse. Censet idem abbas Francorum exercitum per mare Namnetas usque vectum fuisse : quod in causa fuit cur postridie illius visionis, quæ Francos tanto pavore repleverat, nullus eorum inveniri potuerit; quia refluo mari naves conscenderant.] *Nihil ex ista narratione colligi potest, ut opinor, quod probet Chillonem aut ducem Francorum, aut saltem Chlodovæo subditum fuisse. Potuit esse aut Saxo, aut Francus quilibet, sui juris, et a Merovingicis alienus.

(1) Hæc basilica hodieque subsistit, parochiali titulo ornata, sicut et basilica S. Similiani, cujus titularis nominatur ab uno e canonicis ecclesiæ cathedralis, ideo S. Similiani dicto. Diversa est ab illis abbatia SS. Rogatiani et Donatiani in pago Namnetensi, quæ memoratur in charta Odonis regis ann. 893, lib. VI, de Re Diplomat. num. 121.

(2) Clar. a., *Chillino*.

(3) Locus ille infra Namnetas hodieque nomen retinet S. Nazarii *(*Saint-Nazaire*, chef-lieu de canton, dép. Loire-Infér., arr. Savenay); ubi præter parochialem ecclesiam prioratus exstat monasterio S. Albini Andegavensis subjectus, cui tempore Gregorii, uti ex hoc loco conjicio, abbas præerat virorum conventui. Quis vero ille sit Nazarius divinare non licet, cum eodem die 12 junii Nazarii tres colantur, primus Mediolani cum Celso puero a S. Ambrosio Mediolani inventus,

vico quodam supra alveum Ligeris, beati Nazarii reliquiæ continentur. Igitur quodam tempore homo devotus baltheum ex auro purissimo, super altare basilicæ illius posuit (1). Quo recedente, Britto quidam ex satellitibus Warochi Britannorum comitis (2), et primus cum eo adfuit, ablatoque violenter apparatu balthei, ipsum quoque baltheum repetiit, renitente presbytero..... At ille nihil metuens, abstulit..... Quod Warochus audiens, et res quas hic abstulit restituit, et de suo proprio multa contulit, pavore perterritus.

Cap. LXII. Est (3) apud Agrippinensem urbem basilica, in qua dicuntur quinquaginta viri ex illa legione sacra Thebæorum pro Christi nomine martyrium consummasse. Et quia admirabili opere ex musivo quodam modo deaurata resplendet, Sanctos Aureos ipsam basilicam incolæ vocitare voluerunt. Quodam autem tempore, Eberegisili episcopi (4), qui tunc hujus urbis erat antistes, capitis medietas validis doloribus quatiebatur.....

---

item duo martyres illis cognomines, si tamen diversi sint, Ebroduni; et tertius Romæ, cujus corpus anno 765 Chrodegandus Mettensis episcopus Roma in Gallias attulit, quæ occasio fuit condendæ celebris abbatiæ Laureshamensis in diœcesi Wormatiacensi.

(1) Mos erat tunc temporis res Deo oblatas super altare deponere. Vide Bignon. in lib. 1. Marculfi form. 1.

(2) Id contigisse putant tempore belli, quod anno DXC commotum est, de quo Gregor. Hist. lib. x, cap. 9.

(3) Complures martyres ex Thebæorum legione apud Coloniam Agrippinam, ac in vicinis locis, passos fuisse vetus est traditio, de quibus Helinandus, seu quivis alius, multa congerit in sermone apud Surium edito die 10 octobris. *Sanctos Aureos*, qui hic laudantur, interpretatur S. Gereonem sociosque ejus, quamquam multo plures quam 50 fuisse dicantur. Eorum basilicam ab Helena Constantini M. matre exstructam fuisse censet. Monasterium S. Gereonis appellat, quod hodie insignis est collegiata.

(4) Deputatus fuit a Childeberto rege, anno 590, ad compescendas turbas monasterii Pictavensis, ut scribit Gregorius, lib. x Hist., c. 15.

Cap. LXIV. Patroclus (1) quoque martyr, qui apud urbem Tricassinorum sepultus habetur, sæpius se amicum Dei virtutibus multis ostendit. Erat enim super eum parvulum oratorium, in quo unus tantum clericus serviebat.

Cap. LXV. Antolianus (2) autem martyr apud urbem Arvernam martyrium consummavit. In cujus honore Alchima soror, et Placidina conjux Apollinaris episcopi, templum ædificare cupientes (3), multa sanctorum corpora, dum fundamenta jacerent, removerunt; nescientes cujus meriti essent, quorum sepulcra repererant.

In hujus urbis territorio et Julianus (4) martyr agonis palmam legitime decertando promeruit.

Cap. LXVI. In ipso quoque territorio, tempore quo Chramnus (5) Arvernum abiit, cum diversa scelera ab ejus gererentur ministris, quinque viri sacrosanctum oratorium

---

(1) Ann. 259, vel 273, 21 januar.

(2) Ann. 255, 6 febr. De Antoliano egit Gregorius, lib. I Hist., cap. 31, ubi inter alios martyres, qui in Chroci Alemannorum regis in Gallias irruptione passi dicuntur, tempore Valeriani et Gallieni impp. Antolianum aliosque Arvernenses martyres recensere videtur. In libro de ecclesiis Clarom. S. Antolianus in ecclesia S. Galli quiescere dicitur; sed illa destructa, sacrum ejus corpus in ecclesiam S. Illidii translatum est.

(3) Sic restituendum censet Sirmondus in notis ad Apollinaris Sidonii lib. III, epist. 13, idque exigit rerum veritas. Vide supra notas in lib. III Hist., cap. 2 et 12. Haud tamen diffiteor me nusquam hanc lectionem in editis aut scriptis invenisse. Sic quippe habent editi Bad., etc. *Alchima et soror Placidinæ conjux.... cupientes.* Rom. et Colb. tut., *Alchima soror Placidinæ conjux.... cupiens.* Laud. Bec. Colb. a., *cupientes.*

(4) Ann. 304, 28 aug.

(5) Colb. a., *Condramnus.* De his Chramni sceleribus vide lib. IV Historiæ, capp. 13 et 16.

domus Iciacensis (1) furtim adpetunt : habentur autem in eo sancti Saturnini reliquiæ.....

Cap. LXVII. Nuperrimo autem tempore in hujus urbis Arvernæ territorio, quod adjacet Tigernensi castello, Genesius (2) ejusdem loci sanctus se revelavit.... Audiens hæc (*nempe miracula per eum facta*) Avitus episcopus urbis illius, basilicam super tumulum sancti magnam ædificavit.... Hanc etiam basilicam sancti Genesii Arelatensis reliquiis inlustravit.

Cap. LXVIII. Hic vero martyr Genesius (3), decisione cervicis agonem pro Christi nomine, apud eamdem Arelatensem scilicet urbem, pollente fervore fidei, consummavit.

Cap. LXIX. Sed et pons quondam super Rhodanum fluvium, ubi beatus martyr natasse fertur, in die sollemnitatis ejus disruptis catenis, quia super naves locatus erat, nutare cœpit, ac præ nimio pondere populorum ipsæ naves dehiscentes, in alveo fluminis populum submergebant.

---

(1) Idem cod. in marg. al. manu, sed antiqua, *de oratorio Iciodorensi.* Iciodorum autem opidum, *Issoire* (Puy-de-Dôme, chef-lieu d'arr.), notum est apud Arvernos, ubi abbatia olim ob scholas, ubi S. Præjectus litteras didicit, celebris, de qua infra. Favet titulus in indice in Bell. et Laud. *De oratorio Iciodorensi in Arverno, ubi S. Saturninus requiescit.* Colb. a., *de.... Icioderensi.... ubi S. Symphorianus*, etc.

(2) In Colb. tut. hic, et in indice dicitur *episcopus*, mendose ut ex contextu patet, nam *in albis*, id est intra primam sui baptismi hebdomadam, martyrium complevit. Alius est Genesius episcopus Arvernensis labente sæculo VII, qui die 3 junii colitur.

(3) Hujus passionem S. Paulino tributam dedimus inter Acta Martyrum sincera, p. 603. Incertum est quo tempore passus sit. Festum ejus celebratur die 25 augusti. Laudatur a Prudentio, Eucherio Lugdunensi episcopo seu Eusebio Gallicano, Fortunato, etc.

Cap. LXXI. Vesonticorum quoque civitas propriis inlustrata martyribus, plerumque miraculis præsentibus gaudet. Huic in abdito cryptæ duo, ut passio (1) declarat, martyres, Ferreolus atque Ferrucio sunt sepulti.

Cap. LXXII. Dionysius vero episcopus, Parisiorum urbi datus est martyr (2): tempore vero quo Sigibertus rex cum exercitu ad urbem illam venit, et maximam vicorum (3) ejus partem incendio concremavit, quidam de primoribus ejus, ad basilicam antedicti martyris properat, non orationis devotione, sed tantum ut aliquid fraudaret ab æde: .... pallam holosericam, auroque exornatam et gemmis, quæ sanctum tegebat sepulcrum,.... sustulit.... Alius super sepulcrum sanctum calcare non metuens, dum columbam (4) auream lancea quærit elidere, elapsisque pedibus

---

(1) Edidit Surius istorum martyrum acta. Eorum festivitas cum missa propria habetur in Missali Gothico apud Thomasum et Mabillon. Liturgiæ Gallicanæ lib. III, num. 53. Eorum martyrium sub initium Antonini Caracallæ contigisse censent viri eruditi. Vesontionem, ubi passi sunt, fidei prædicandæ causa a S. Irenæo directi fuerant.

(2) Ex his quæ Gregorius in Hist. lib. I, cap. 30 scripsit, Dionysius post ann. 250 passus est. Si aliis monumentis fides sit, quæ eum a S. Clemente in Gallias missum testantur, ejus passio sæculo II consignanda erit: quæ sententia fuit patrum synodi Parisiensis pro sacris imaginibus ann. 825. Vide Mabillon., tomo I, Analect., p. 63.

(3) Ann. 574. Ex hoc loco Launoius et ejus sequaces inferre voluerunt basilicam Dionysianam ac martyrum sepulcra tunc in ipsa Parisiorum urbe exstitisse. Sed si hic locus cum libro IV Hist., cap. 50, conferatur, ubi *vici qui circa urbem erant* dicuntur a Sigiberti exercitu incensi, evanescet illa difficultas, potissimum cum passim *vicorum urbis* nomine, loca ab urbe ipsa valde dissita apud Gregorium aliosque ejus ævi auctores intelligantur, ut probant invicte Cointius ad ann. 574, num. 6, et fuse Had. Valesius in parte II Defensionis suæ contra Launoium, ubi de situ, statu, monastico, et aliis ad basilicam Dionysianam spectantibus, disserit. Vide in notis ad cap. 79 Chronici Fredegarii.

(4) De ejusmodi columbis ad sepulcra appensis vide Mabillon., de

ab utraque parte, quia turritus (1) erat tumulus, lancea in latere defixa, exanimis est inventus.

Cap. LXXIII. Apud Viromandense vero oppidum Galliarum, Quintinus martyr (2) quiescit.

Cap. LXXIV. Est alius (3) (*Genesius*), martyr infra terminum urbis Beorritanæ (4), presbyterii honore præditus, cujus passionis historia apud loci incolas legitur.

Cap. LXXV. Hic (*Sigismundus rex*) (5) etenim post interemptum per iniquæ consilium conjugis filium, compunctus corde, Agaunum dirigit, ibique prostratus coram sepulcris beatissimorum martyrum Legionis-Felicis (6) pœnitentiam egit (7).... Postea vero captus ab Chlodomere rege

---

Liturgia Gallic. lib. I, cap. 9, ubi et de columbis altarium et baptisteriorum disseritur.

(1) Id est in modum pyramidis acuminatus, non quod turris ingens unquam supra sepulcrum erecta fuerit. Vide Vales. in Defensione adversus Launoium part. I, cap. ult.

(2) S. Quintinus sub Rictio Varo passus in Actis vulgatis memoratur, proindeque sub Maximiani persecutione. Viromanduorum urbi nomen suum tribuit, hodieque celebri sub S. Quintini nomine (*Saint-Quentin*, Aisne, chef-lieu d'arr.), ubi insignis collegiata, quæ olim episcoporum Viromandensium sedes fuit, priusquam cathedram episcopalem Noviomum transferret S. Medardus. Lis est tamen inter viros eruditos an Augusta Viromanduorum sita fuerit ubi nunc Quintinopolis visitur ad Summonam fluvium, aut eo loco ubi superest abbatia ordinis Præmonstratensis cum vico *Viromandus*, etiamnunc *Vermand*, dicto. Vide Cointium ad an. 531; Valesium in Notitia, Samsonem, Hemeræum, Vassorium, etc.

(3) Quis vero ille Genesius fuerit non licuit reperire.

(4) Id est territorii Bigorritani, ubi urbs Turba, *Tarbes en Bigorre*. Vide Notas in Hist., lib. IX, cap. 6.

(5) Laud., Bell. et Colb. a., *Sigimundo*. De illo fusius agitur in Hist., lib. III, capp. 5 et 6, ubi et de Agaunensi monasterio et de jugi psallentio, in notis.

(6) Id est Mauricii et sociorum, de quibus cap. seq.

(7) Sigismundum tunc vestem monasticam induisse scripserat Valesius, lib. VII Rerum Francor. quod sub finem præfationis tomi II,

cum filiis, interfectusque ejus jussu, ad eumdem locum delatus, sepulturæ mandatus est.

Cap. LXXVI. Cum autem Guntchramnus rex ita se spiritalibus actionibus mancipasset, ut, relictis sæculi pompis, thesauros suos ecclesiis et pauperibus erogaret, accidit ut, misso presbytero, munera fratribus, qui sanctis Agaunensibus deserviunt, ex voto transmitteret, præcipiens presbytero, ut ad eum rediens, sanctorum sibi reliquias exhiberet. Igitur dum impleta regis præceptione, cum his regrederetur pignoribus, Lemanni laci, per quem Rhodanus influit, navigium petit. Extenditur autem lacus ille in longitudine quasi stadiis quadringentis, latitudine autem stadiis centum quinquaginta (1).... In hoc etiam stagno ferunt tructarum piscium magnitudinem usque ad centum librarum pondera trutinari.

Cap. LXXVII. Est (2) et ad sepulcrum sancti Victoris Massiliensis martyris mira virtus.

Cap. LXXVIII. Est apud Nemausensis urbis opidum Baudillii (3) beati martyris gloriosum sepulcrum, de quo

---

anno 523, factum dicit. Quo anno, *Maximo consule*, ex Marii Aventicensis chronico, ille a suis traditus et *in Franciam in habitu monachali perductus*, occisus est.

(1) Hunc longum sexaginta millia, latum viginti scribit Marius Aventicensis in chronico. Vulgo dicitur Lacus Genevensis, ob celebrem urbem ipsi impositam. * De hoc lacu vide notam ad lib. IV, cap. 31.

(2) S. Victor passus est Massiliæ sub Diocletiani et Maximiani persecutione. Ejus acta dedimus inter sincera Martyrum, p. 292, cujus festum in martyrologiis celebratur die 21 julii, a Fortunato autem laudatur lib. VIII, carm. 4. De basilica ipsius noster Gregorius, lib. IX Hist., cap. 22, quæ etiamnunc celebris est cum insigni monasterio ordinis Benedictini, quod originem suam debet celebri Johanni Cassiano, qui sæculo V floruit. Hujus loci historiam sub titulo Cassiani illustrati edidit Guesnayus.

(3) Colb. a., *Baudelii*, et sic semper. Ejus acta habentur die 20 maii

sæpius virtutes multæ manifestantur.... Aram, Theodorici regis Italici dux, dum in Arelatensi urbe resideret, exstitit ei quidam archipresbyter parochiæ Nemausensis invisus. Tunc, contra eum misit pueros, dicens : « Ite quantocius, et ligatis pedibus ac manibus, adducite eum cum vi, ut cognoscat quod sim dominus regionis hujus. »

Cap. LXXIX. Ecclesia quoque Agathensis urbis, quæ sancti Andreæ apostoli reliquiis plaudit (1), plerumque gloriosis illustratur miraculis..... Cum Gomacharius (2) comes agrum ecclesiæ ipsius pervaderet, tunc Leo episcopus (3) hujus ecclesiæ concurrit ad eum, dicens : « Relinque, o fili, res pauperum quas ordinationi nostræ Dominus commendavit, ne tibi sit noxium. »

Bollandiani, sed non adeo antiqua ut integram mereantur fidem. Sedatis gentilium persecutionibus christiani supra ejusdem sancti sepulcrum ecclesiam construxerunt, quæ postea abbatiæ titulo decorata fuisse dicitur. Sæculo XI labente, in prioratum redacta fuit, et Seguino Casæ Dei abbati subjecta, qui ibi monachos restituit. Sed anno circiter 1561, a calvinianis hæreticis simul cum regularibus locis in favillas redacta fuit; jacetque exinde sub ruinis beati martyris sepulcrum, quod nondum detectum fuit. Immo cum nulla restaurandi veteris monasterii spes affulgeret, Casenses monachi vetus episcopale palatium pretio comparaverunt, ubi novum sub S. Baudilii patrocinio monasterium excitatum est, in quod favente Ill. episcopo Nemausensi Spiritu Flechier, monachi Benedictini cong. S. Mauri, e Casæ Dei monasterio introducti fuere die 23 sept., anno 1689, qui ibidem perseverant. De ejus sancti reliquiis an Aurelianum translatæ fuerint, vide Bollandianos.

(1) Juxta hanc ecclesiam monasterium construxit S. Severus, ubi trecentis fratribus præfuit, ex ejus vita in appendice sæculi I Benedictini. Istud monasterium postea ad sæculares canonicos transiit. Ibi habita est synodus Agathensis ann. 506, ex ejus præfatione.

(2) Cod. Laud., *Comacharius*.

(3) Leo Agathensem ecclesiam rexit inter Sophronium, qui an. 506 Agathensi concilio interfuit, et Trigidium, qui subscripsit concilio Narbon. an. 589.

Cap. LXXXIV. Tempore quo Theudebertus Arvernorum filios in obsidatum tolli præcepit, pater meus nuper junctus conjugio, voluit se sanctorum reliquiis communiri, petivitque a quodam sacerdote, ut ei aliquid de eisdem indulgeret, quo scilicet in viam longinquam abiens, tali præsidio tutaretur. Tunc inclusos in lupino aureo sacros cineres, circa eum posuit : sed ignarus vir nominum beatorum referre erat solitus, se a multis tunc erutum periculis; nam et violentias latronum, et pericula fluminum, improbitates seditiosorum, et adsultus sensuum (1), sæpius se evasisse horum virtutibus testabatur. Quid tamen ego de his viderim, non silebo. Post genitoris mei obitum, mater mea hæc pignora super se habebat.... Post multos vero annos, has reliquias a genitrice suscepi : cumque iter de Burgundia ad Arvernum ageremus, oritur contra nos magna tempestas.... Tunc extractis a sinu beatis reliquiis, manum elevo contra nubem; quæ protinus divisa in duas partes, neque nobis, neque ulli deinceps nocuit. At ego, ut juvenilis fervor agere solet, vanæ gloriæ inflari supercilio cœpi, et tacitus cogitare, non hæc tantum sanctorum meritis quam mihi proprie fuisse concessum..... Nec mora, elapsus subito sub me equus, ad terram elisit : in quo casu tam graviter sum contractus, ut vix surgere possem. Intellexi enim mihi ista a vanitate evenisse, satisque fuit dehinc observare, ne me ultra vanæ gloriæ stimularet aculeus.

Cap. LXXXV. Britannorum comes cum graviter a doloribus pedum adfligeretur,... dixit ei quidam de suis : « Si enim ab ecclesia tibi aliquod vas ministerii quod in altari ponitur, deferatur, in quo pedes ablueres, poterat tibi hæc causa ferre medelam.... » At ille celeriter ad ecclesiam mittit, et patenam argenteam sacrosancti altaris de sacrario suscepit, ibique pedes abluit (2) : sed statim doloribus additis, ad

(1) Colb. 2, *adsultus ensuum*, an legendum *ensium?*

(2) Ex hoc loco recte colligit Mabillon., lib. 1 Liturgiæ Gallic.,

plenum debilitatus, numquam postea gressum facere potuit. Sed et Langobardorum ducem fecisse similiter comperi.

Cap. LXXXVI. Dies passionis erat Polycarpi martyris magni, et in Ricomagensi vico civitatis Arvernæ ejus solemnia celebrabantur. Lecta igitur passione (1),.... accepta turre diaconus, in qua mysterium (2) Dominici corporis habebatur, ferre cœpit ad ostium, ingressusque templum ut eam altari superponeret, elapsa de manu ejus ferebatur in aera, et sic ad ipsam aram accedens, nunquam eam manus diaconi potuit adsequi : quod non alia credimus actum de causa, nisi quia pollutus erat in conscientia. Sæpius enim ab eodem adulteria ferebantur admissa. Uni tantum presbytero et tribus mulieribus, ex quibus una mater mea erat, hæc videre licitum fuit : ceteri non viderunt. Aderam fateor et ego tunc temporis huic festivitati, sed hæc videre non merui.

---

cap. 7, patenas tunc capacissimas fuisse. Confer caput 8 libri de Virtutibus S. Juliani.

(1) Martyrum acta publice olim in ecclesia lecta fuisse probavimus in præfatione ad Acta Martyrum sincera pag. 14. Etiam in missa recitabantur ex hoc loco, cui consentiunt Hilduinus in epistola ad Ludovicum Pium Areopagiticis præfixa, Braulio in vita S. Æmiliani, etc.

(2) Sic omnes manuscripti quos licuit videre, cum Clict. Alii editi posteriores *ministerium*. Nostra lectio confirmatur ex S. Odone qui hunc Gregorii locum referens, lib. II Collationum, capite 32, hæc verba interpretatur *capsam cum corpore Domini*. Et quidem Felix episc. Bituricensis laudatur a Fortunato, lib. III, carm. 23, quod ejusmodi turrem fieri curavisset,

> Quam bene juncta decent, sacrati ut corporis Agni
> Margaritum ingens, aurea dona ferant.

Hinc egregie confirmatur sententia Mabillonii nostri, in Liturgia Gallicana et in commentario in Ordinem Romanum, §. 20, scribentis morem olim in ecclesia fuisse, ut pontifici ad altare procedenti præferretur Eucharistia, qui mos, uti ex hoc loco patet, non solum Romæ, sed etiam in Gallia receptus erat.

Cap. LXXXIX. Apud urbem enim Tolosatium ferunt fuisse quemdam, Antoninum nomine, iniquum in Deum, et omnibus hominibus odibilem, eo quod multa perpetraret scelera. Factum est autem ut, impletis diebus, migrans a sæculo, in basilica beati Vincentii sepeliretur, in qua ipse sibi vivens vas deposuerat.

Cap. XC. Vincentius autem vel levita, vel martyr Hispanus (1) martyrium consummavit. Apud terminum vero Pictavum vicus est in Arbatilico (2), nomine Becciaco, in quo ejus habentur reliquiæ. Cujus solemnitas duodecimo kalendas mensis undecimi (3) celebratur..... Cum autem reliquiæ ejus a quibusdam peregrinis deferrentur, ad Ceratensem Turonicæ urbis vicum (4) accesserunt..... Haud procul autem ab illo vico est alius, quem Orbaniacum vocant, in cujus ecclesia hujus sancti habentur reliquiæ.'

Cap. XCII. Hujus (*S. Felicis*) reliquiæ apud Narbonensem basilicam retinentur. Sed cum hujus ædis altitudo, ne

---

(1) Clar. a., Colb. a., et editi plerique *Hispaniis*, alii *Hispanis*. De celeberrimo hoc martyre plura congerere superfluum esset. Videsis Acta Martyrum sincera.

(2) Arbatilicus, seu Herbatilicus pagus, in Namnetum Pictonumque confinio situs, ab Herbadilla urbe sic dictus, quæ terræ hiatu absorpta fuisse dicitur circa annum 580. * Quo in loco nunc est lacus dictus *de Grand-Lieu*. Diu tamen postea pagus priscum nomen retinuit cum comitatus titulo, *le comté d'Herbauge*. Lege Valesii notitiam, et Mabillonii notas in vitam S. Amandi, sæc. II. Benedictino ad ann. 679. * Illius pagi vestigia manent, in *Breuil-Herbaud* prope *Palluau* (Vendée, arr. Sables-d'Olonne)?

(3) Hic aperte Gregorius januarium mensem undecimum appellat, contra Scaligeri opinionem. Vide cap. sequens; lib. II, cap. 29, et lib. IV de Mirac. S. Martini, cap. 4. Aliter tamen numerare videtur infra lib. II, cap. 35, * ubi maium quintum dicit mensem; nempe a januario incipiens.

(4) De hoc et Orbaniaco in notis ad cap. ult., lib. X Historiæ actum est.

Liguria (1), quod est locus amœnissimus, a palatio regis cerneretur arceret, contulit hæc cum Leone (2) consiliario rex Alaricus. Qui ait : « Deponatur ex hoc ædificio una structura machinæ (3); et rex, quæ placuerit liberius contemplabitur. » Et statim, vocatis operariis, idem consiliarius humiliavit basilicam sancti, ædificiis non meritis. Sed ille protinus lumine caruit oculorum.

Cap. CI. Hujus (*S. Georgii*) (4) reliquiæ cum reliquorum sanctorum a quibusdam ferebantur : sed cum portitores ad locum quemdam Lemovicini termini advenissent, ubi jam pauci clerici, conserto ligneis tabulis oratorio, Dominum assidue precabantur, mansionem postulant. Susceptique benigne noctem cum ceteris fratribus psallendo deducunt. Mane autem facto, adprehensam capsulam levare penitus non valebant. Denique cum iter agere sine pignore sancto penitus nequirent, et eis maximus dolor animi insedisset, intelligunt, inspirante (5) Deo, sibi

---

(1) Aliquot manuscripti, *non cerneretur;* Mart., *altitudine Liguria.... non cerneretur.* Locus ille post modum appellatus est Livoria, vulgo *la plaine de Livierre*, ut monet Valesius. Situs locorum etiam hodiernus hujus historiæ veritatem firmat. Nam destructa licet sub Ludov. XII sancti Felicis basilica, ne urbis munitionibus noceret, superest sacellum ipsi substitutum, sub nomine sancti Felicis, cum prioratus titulo, quod inter Livoriam jacet et locum ubi palatium erat. Quod Capitolium olim, nunc *le Capdueil* vulgus appellat. * Hanc *Liguriam* nomen suum traxisse suspicer e priscis Liguribus qui olim a Pyrenæis ad Rhodanum littoribus istis consederant. Et illam oram *Liguriam* vocat Plutarchus, in Mario. Vide et *Hist. des Gaulois, par Amédée Thierry* (t. 1, *Introduction*).

(2) Is est ipse Leo, cui, tunc Evarigis regis consiliario seu quæstori, scripsit Apollinaris Sidonius, epist. 3 libri VIII, et epist. 22 lib. IV. Eumdem laudat Ennodius in Epiphanii vita.

(3) Alii scripti et editi, *structuræ machina.*

(4) Celebris in Oriente, cujus martyrium contigit anno 284. (Ex Ruin.)

(5) Alii, *imperante.*

aliquid ex his in loco relinquere oportere. Tunc inquisitis ligaturis, divisisque particulis, seniori qui cellulæ præerat largiuntur, relinquentes partem patrocinii, sumentes facultatem quo voluerant abeundi. Habentur etiam ejus reliquiæ in vico quodam Cenomannensi, ubi multa plerumque miracula ostenduntur.

Cap. CV. Vincentius (1) autem Agenensis urbis, et ipse martyr..... in pervasoribus rerum suarum plerumque ultor severus exsistit. Tempore autem illo, quo contra Gundovaldum commotus exercitus ad Conveniensem urbem directus est, ab hujus hostilitatis multitudine basilica ejus vallatur tota. Erat enim in ea plebs cum omnium rerum suarum præsidio (2), confidens de reverentia martyris, quod nullus ea præsumtione temeraria auderet adtingere, et obseratis ostiis, se ab intus cum rebus incluserat. Circumdantes autem hostes (3), cum aditum per quem ingrederentur invenire non possent, ignem ostiis ædis subjiciunt, quam diu multumque succendentes, non adprehendebantur valvæ, donec iis impulsu securium comminutis ingressi sunt, diripientes res, populumque inclusum in ore gladii trucidantes. Sed non diu hæc res remansit inulta. Nam alii a dæmone correpti, nonnulli in flumine Garumnæ

(1) Celebris fuit olim beati hujus martyris memoria, quam tamen alterius ipsi cognominis, Cæsaraugustani scilicet diaconi, fama paulo obscurasse videtur; ita ut, si viris aliquot eruditis credamus, pleræque basilicæ, quæ hodie Vincentium Cæsaraugustanum patronum colunt, primitus sub Vincentii Agennensis titulo fuerint consecratæ. Vide Tillemont., tom. iv Hist. eccles., pag. 546, et in notis, pag. 753, ubi et de ejusdem martyris loco sepulturæ, tumulo, etc., agit, et Broweri notas in Fortunati lib. i, carm. 8 et 9, quæ sunt de ejusdem sancti basilicis a Leontio Burdegalæ episc. excultis.

(2) Sic Colb. tut.; ceteri vero, *plebs omnia rerum suarum præsidia*. Eamdem historiam narrat Gregorius, lib. vii Histor., cap. 35, ubi de S. Vincentio et ejus basilica diximus.

(3) Tres manuscripti, *postes*.

necati, multi etiam a frigore (1) occupati, diversis in partibus diversorum morborum genere vexabantur. Nam vidi ex eis multos in Turonico territorio, qui in hoc fuerant mixti scelere, graviter trucidari, et usque ad vitæ præsentis amissionem intolerabilium dolorum cruciatu torqueri.

(1) i. e., *febri*.

EX

MIRACULORUM MARTYRUM

LIBRO SECUNDO,

DE PASSIONE, VIRTUTIBUS, ET GLORIA SANCTI JULIANI MARTYRIS.

Cap. I. Inclytus martyr Julianus, Viennensi ortus urbe, Arvernis datus est martyr..... Tantum ob solius amorem martyrii Arvernum advenit.... Igitur instante persecutione, ad Brivatensem vicum, in quo fanatici erroris næniæ colebantur, advenit.... At illi (*insecutores*), eductam vibranti dextera frameam, deciso capite, in tres, ut ita dicam, partes gloriosus dividitur martyr : nam caput Viennam defertur, artus Brivate reconduntur, felix anima a Christo conditore suscipitur.

Cap. II. Quodam autem tempore, dum ad occursum beati Nicetii antistitis usque Lugdunum processissem, libuit animo..... Viennam adire, et præcipue sepulcrum visitare Ferreoli martyris gloriosi..... Basilica sancti martyris Ferreoli super ipsum Rhodani litus ab antiquis fuerat collocata : denique cum impulsante violentia amnis porticus, quæ ab ea parte erat locata, conrueret, providus sacerdos, Mamertus nomine, qui tunc Viennensem regebat ecclesiam, ruinam futuram præveniens, aliam basilicam eleganti opere, et in ipsa mensura sagaci intentione construxit, illuc sancti martyris transferre cupiens corpus..... Antiquitus referri solitum erat, et celebri per populos sermone vulgatum, caput Juliani martyris in sepulcro retineri martyris Ferreoli.... Hæc audiens sacerdos,... procedit ad tumulos, detectosque duos, singulos in iis quiescentes invenit viros. Cumque aperuisset et tertium, invenit in eo virum jacen-

tem inlæso corpore, integro vestimento, qui deciso capite, caput amplexus aliud brachio retinebat..... Tunc antistes gaudio magno repletus, ait : « Hoc esse cadaver Ferreoli, hoc esse caput Juliani martyris dubium non habetur. » Tunc cum magno psallentio, plaudente populo, in loco ubi nunc adoratur, Domino annuente, perducitur. Hæc autem ut ad sepulcrum martyris ab ipso æedituo cognovi, fideliter retuli. Præbet tamen huic operi testimonium Sollius (1) noster ipsi Mamerto scribens his verbis : « Tibi soli con« cessa est in partibus orbis occidui, martyris Ferreoli « solida translatio, adjecto nostri capite Juliani : unde pro « compensatione deposcimus, ut nobis inde veniat pars pa« trocinii, quia vobis hinc rediit pars patroni. »

Cap. IV. Vinctus quidam ab Hispaniis, et carceri deditus apud imperatorem Trevericum (2), capitali dijudicatus sententia detinebatur. Quo conjux illius cognito, dum tumulare viri membra festinat, ad Brivatensem vicum pervenit;.... ad sepulcrum beati martyris deliberat properare, ut causas suggerat.... Fide plena, et de martyris pietate secura Treveris est ingressa, inventumque virum gratia imperiali receptum, læta regreditur, inquisitumque tempus quo vir relaxatus esset e carcere, hæc fuit absolutionis hora, qua illa martyris est auxilium imprecata.

Cap. VI. Factum est autem dum hæc agerentur, ut presbyter quidam via illa descenderet. Qui cum didicisset quæ acta fuerant, pollicetur parentibus, ut si a gentilitate discederent, filium reciperent sanum.... Quarta autem die, cum gentilitas vellet iterum diis exhibere libamina, mæstus

(1) Epist. 1, lib. VII.

(2) Quamquam ex eo tempore, quo barbari ex septentrionalibus plagis exorti Gallias appetierunt, plerique imperatores Treviris sæpius morati fuerint; imperatoris tamen Treverici nomine hic specialiter Maximum tyrannum intelligi puto, qui Treviris regiam habuit.

presbyter ad sepulcrum sancti prosternitur, et cum lacrymis exorat, ut tandem gentilitatem hanc quæ jacebat in tenebris, splendor divinæ potentiæ visitaret, nec sineret ultra martyr beatus alumnos proprios ista caligine detineri..... Confestim ad ejus orationem commoventur tonitrua, renident fulgura, descendit imber igne mixtus et grandine, turbantur omnia. Concurrit vulgus ad cellulam, prosternitur coram sacerdote omnis caterva gentilium, et mixto cum lacrymis ululatu, cuncti Domini misericordiam deprecantur, pollicenturque sacerdoti, si grando recederet, et martyrem patronum expeterent, et ad Deum ejus relictis simulacrorum cultibus integro de corde transirent. Porro ille, fusa oratione, cuncta quæ petiit meruit obtinere. Recedente autem tempestate, puer cum parentibus credens, ipsa die a doloribus liberatur: gentiles in Trinitatis nomine baptizati, statuas quas coluerant confringentes, in lacum vico amnique proximum projecerunt. Ab eo enim tempore in loco illo et fides catholica, et martyris virtus est amplius declarata.

Cap. VII. Post hæc venientes quidam de Burgundionibus ad Brivatensem vicum, eum cum armorum multitudine copiosa circumdant, captoque populo, direpto ministerio sacrosancto, ultra amnem transeunt, et viros gladio interficere, reliquum vulgus sorte dividere parant. Tunc Hillidius (1) quidam a Vellavo veniens, et, ut aiunt, commonitione columbæ alitis incitatus, super eos inruit. Hortatusque socios ita hostes ad internecionem cecidit, ut captivis laxatis, triumphans in laude martyris, amne transmisso, ad beatam cellulam, tamquam novus Moyses, cum omni populo canendo revertitur.

(1) Alii, et sic infra, *Illidius.... Velauno*, quo nomine Vellavorum regio intelligenda, *le Vélay*.

Cap. VIII. Prostratis ergo ab Hillidio hostibus, quatuor ex his per fugam lapsi patenam et urceum, qui anax (1) dicitur, in patriam deferunt, et divisam in tantis, ut erant, partibus patenam, urceum regi Gundobado ob gratiam exhibent conquirendam. Reliquum vero argentum reginæ (2) sagacitas reperit, cui additis multis muneribus loco illi sancto restituit, fideliter insinuans regi non oportere eum, ut gratiam martyris sancti propter argenti parvitatem amitteret.

Cap. XIII. Aliquid de hostilitate Theoderici regis (3), ac infirmitatibus Sigivaldi, quæ ei in Arverno posito contigerunt, propter virtutem tamen beati martyris est diligentius exponendum, quo facilius fides dictis adhibeatur. Igitur cum ad direptionem Arvernorum rex antedictus festinaret (4), et ingrediens terminum vastationi cuncta subigeret, pars aliqua ab exercitu separata ad Brivatensem vicum infesta proripuit, fama vulgante quod in basilica essent incolæ cum multis thesauris adunati. Cumque pervenissent ad locum, inveniunt multitudinem promiscui sexus, obseratis ostiis, in templo ipso cum propriis facultatibus residere. Cumque intrare non possent, unus effractam in altario (5) sancto fenestram vitream, ingreditur : .... dehinc, reseratis ædis illius valvis, exercitum intromittit. At illi direptam cunctam pauperum supellectilem cum minis-

(1) * Nonne idem vas quod vulgo *hanap* dictum est?

(2) Hæc fuit Caretenes, quæ anno 506 obiit, conditaque est Lugduni in basilica S. Michaelis, quam exstruerat. Adi Valesium, lib. VI Rerum Franc., pag. 288. Gundobaldus satis est aliunde notus.

(3) Hoc caput laudatur in vita S. Stremonii, tomo II Bibliothecæ Labbeanæ, pag. 498. Theoderici autem regis in Arvernos expeditionem narrat ipse Gregorius, lib. III Hist., cap. 12.

(4) Ann. 525.

(5) Sic Germ. Gem. et Colb. c. id est in presbyterio, ut jam observavimus : ceteri habent *altari*.

tris (1) ipsius basilicæ, reliquum quoque populum qui infra erat eductum foris diviserunt haud procul a vico. Quæ cum ad regem delata fuissent, comprehensos ex his aliquos diversis mortibus condemnavit. Fugiens vero ille qui inrupta æde caput fuit hujus sceleris, igne de cœlo delapso consumtus interiit.... Qui vero de consentaneis latentes regem in patria sunt regressi, correpti a dæmone diversis exitibus hanc vitam crudeliter finierunt. Hæc audiens rex, omnia quæ exinde sunt ablata reddidit. Præceperat enim ne in septimo a basilica milliario quis vim inferret.

Cap. XIV. Tunc Sigivaldus cum rege præpotens cum omni familia sua in Arverna regione ex regis jussu migravit (2): ubi dum multorum res injuste competeret (3), villam quamdam quam gloriosæ memoriæ Tetradius (4), episcopus Biturigensis, basilicæ sancti Juliani reliquerat, sub specie obumbratæ commutationis avidus pervasit : sed mense tertio postquam adgressus est, correptus a febre, et sine sensu effectus, declinavit caput ad lectulum. Cujus uxor dum de hoc exitu mœsta penderet, a quodam sacerdote commonita est, ut eum si videre vellet incolumem, auferret a villa. At illa hæc audiens, præparatis carrucis, compositoque plaustro, quo eum eveheret, mox ut prædium sunt egressi, protinus divina sunt pariter gratia munerati : nam iste sospitatem, illa meruit ex hujus incolumitate lætitiam.

Cap. XV. Pastor quidam, nomine Ingenuus, dum in multis rebus contra basilicam sancti martyris injuste age-

(1) Legendum dubio procul *ministeriis*.

(2) Idem habet Gregorius, lib. III Hist., cap. 13, ubi Sigivaldus dicitur ex *regis parentibus* fuisse. In cap. 16 ejusdem libri agitur de ejus administratione.

(3) [*Id est* invaderet.]

(4) Interfuit concilio Agathensi ann. 507, et Aurelian. primo ann. 511. De eo Bollandus, die 16 februarii.

ret, ad hoc levitas ejus, inimico ingrassante, convaluit, ut colonias (1) basilicæ concupiscens, quæ agro ejus erant proximæ, pervadere non timeret.

Cap. XVI. Quid etiam ad Becconis comitis confutandam superbiam beatus martyr sit operatus, evolvam. Hic cum actiones (2) ageret publicas, et elatus jactantia multos contra justitiam adgravaret, casu contigit, ut dimissum accipitrem diu per diversa vagantem perderet: similiter, ut unus de servientibus basilicæ sancti Juliani accipitrem alium, dum per viam ambularet, quasi vagum invenit. Erat enim puer ille pincerna in domo basilicæ. Quod cum ad Becconem pervenisset, quod scilicet puer repertum teneret accipitrem, calumniari cœpit ac dicere: « Meus ille erat, inquit, et hic furto eum sustulit. » Deinde succendente avaritia, misit illum vinctum in carcere, deliberans eum in sequenti patibulo condemnare. Tunc sacerdos mœstus valde ad sepulcrum sancti properat, reseratisque cum gemitu capsis, adprehensis decem aureis per fideles amicos Becconi obtulit. Quod ille pro nihilo respuens, cum juramento adseruit, numquam se puerum dimissurum, nisi exinde aureos triginta acciperet. Quod presbyter desuper sepulcro sancti accipiens, Becconi transmisit; quos acceptos, satiata avari (3) cupiditate, puerum restauravit incolumem.

(1) *Colonias* pro *colonicas* scribebant plerique medii ævi auctores. Colonica autem est villa cum modo agri, quantum unus colonus colere potest. Idem porro fere sonant hæ voces, *colonica, mansus, villa,* et apud Germanos, *hoba* et *hobunna.* Vide Bignonii notas in lib. 1, Marculfi form. 30.

(2) Actionis nomine officium designatur. Hinc apud Marculfum, lib. 1, form. 8. *Actiones comitatus, ducatus, patriciatus* dicuntur. Et Hunericus apud Victorem Vitensem lib. II, vetuit ne quis catholicus in palatio militaret, aut *actiones ageret publicas.* Vide Bignonii notas in lib. 1 Marculfi, cap. 11.

(3) Sic Germ.; alii, *auri;* Mart. et Gem., *auro.*

Cap. XXIII. Erat enim tunc temporis apud urbem Arvernam patruus meus Gallus episcopus..... Et quia sæpius commemoravi, quale excidium Arvernæ regioni rex Theodericus intulerit, cum neque majoribus, neque minoribus natu aliquid de rebus propriis est relictum, præter terram vacuam, quam secum barbari ferre non poterant. His ergo temporibus, gloriosæ memoriæ patruus meus..... pupillus erat : cujus facultates ita direptæ sunt ab exercitu, ut nihil prorsus remaneret in promptu.

Cap. XXIV. Post multum vero tempus advenerat festivitas beati martyris, et pater meus cum omni domo sua ad hujus solemnitatis gaudia properabat. Nobis vero iter agentibus, Petrus frater meus senior ab ardore febrium occupatur, et tam graviter agit (1), ut neque vigere, neque cibum sumere posset.

Cap. XXV. Sequenti vero festivitate, dum iterum cum magno gaudio ad sanctam properaremus basilicam, mihi caput a sole percussum graviter dolere cœpit.... Cumque per duos dies ab hoc dolore consumerer, die tertia ad basilicam sancti Ferreoli, cui fons.... est contiguus, advenimus. Distat autem basilica a Brivatensi vico quasi stadiis decem. Cumque in loco illo venissemus, libuit animo ad fontem usque procedere, confidens de virtute martyris, quod si me exinde levis unda perfunderet, mox sanarer.

Cap. XXVI. Est enim ad hunc fontem, quia ibidem martyr percussus est, virtus eximia.

Cap. XXVIII. Clericus autem quidam Acidii Lemovicini abbatis ad festivitatem veniens, præ multitudine populi non

(1) Colb. a., Germ., etc., *agitur*. Aliquot ed., *angitur, ut neque bibere*. Petri fratris sui, tunc diaconi, necem narrat Gregorius, lib. v Hist., cap. 5. Is erat S. Galli, de quo cap. præced., nepos, quod manuscripti in hujus capitis titulo exprimunt.

modo ad sanctum tumulum accedere, verum etiam nec in ipsam basilicam potuit introire.

Cap. XXIX. Hujus festivitatis tempus ignara plebs mœsta pendebat, nesciens diem in quo martyr beatus deberet pro virtutis ac passionis gloria honorari : et hæc ignorantia usque ad beatum Germanum Autisioderensem antistitem est protracta. Factum est autem ut antedictus pontifex Brivatem adveniret, sciscitatusque ab incolis quo tempore hujus sacra celebrarentur, se nescire respondent. Tunc ille : « Oremus, inquit, et fortassis nobis hæc Domini potentia revelabit. » Quod cum fecissent, mane orto, convocatis senioribus loci, ait : « Quinto kalendarum mensis septimi (1) celebrandam esse festivitatem. »

Cap. XXX. Energumeni vero cum advenerint, plerumque evomunt in sanctum Dei convicia ; cur sanctos alios ad sua convocet festa, ipsosque nominatim confitentes, eorum fatentur virtutes et merita. Aiunt enim : « Sufficiat tibi, Juliane, nos propria virtute torquere. Ut quid reliquos provocas ? quid invitas extraneos ? Ecce Martinum Pannonicum, inimicum jugiter nostrum, qui tres a nostris cavernis repulit mortuos. Adest Privatus ex Gabalis (2), qui oves suas barbaris, nostra instigatione commotis, tradere noluit. Advenit Ferreolus collega tuus ex Viennensibus, qui nobis in te supplicium, incolis præsidium misit. Quid Sympho-

(1) Et hic Gregorius annum a martio incipit, septembrem appellans septimum mensem. * Vid. lib. 1 *de Gloria Martyr.*, capp. 9 et 90.

(2) In Chroci Alamannorum regis irruptione passus est, ut narrat Gregorius, lib. 1 Hist., cap. 32, idque circa ann. 265, si hæc clades Gallieno imperante contigit : malunt quippe alii eam sæculi v initio consignare. Vide Tillemontii Hist. eccles., tom. IV. Ejus acta habent Montbritius et Surius ad 21 augusti, sed quæ post nostri Gregorii ætatem videntur scripta. De aliis sanctis hic memoratis fusius suis locis egimus.

rianum Æduum, quid Saturninum vocas Tholosanum? Aggregasti concilium, ut nobis ingeras infernale tormentum. »

Cap. XXXII. Quidam apud Belgicæ secundæ provinciam, id est suburbano Remensis urbis, basilicam in honore beati martyris (1) studiose construxit, cujus reliquias post perfectam fabricam expetiit fideliter ac devote. Quas acceptas, dum viatim psallendo regreditur, Remensem est ingressus Campaniam.

Cap. XXXIV. Contigit ut post ordinationem meam Arvernos accederem : profectusque beati basilicam adivi; expletaque festivitate, disruptis a palla quæ sanctum tegit tumulum fimbriis, in his mihi præsidium ferre credens, impleta oratione discessi. Apud Turonicam vero urbem monachi in honore ipsius martyris basilicam (2), qualem possibilitas eorum habuit, ædificaverunt, cupientes eam ejus virtutibus consecrari. Audientes autem hæc pignora a me fuisse delata, rogabant ut dedicata ædes iisdem augeretur exuviis. At ego, adprehensam secretius capsam, ad basilicam beati Martini incipiente nocte propero.... Depositis ergo super altare sacrosanctis reliquiis, vigilata nocte, cum grandi psallentio ad antedictam deferebantur basilicam.

---

(1) Hoc caput laudat Frodoardus, lib. 1 Hist. Remensis, cap. 23, ubi de basilica hic memorata agit, in qua Atolus *vir præclarus* ejus, ut creditur, conditor sepultus est. Ceterum basilica S. Juliani Remis etiam nunc superest archimonasterio Remigiano subjecta, cum parochiali titulo.

(2) Monasterium S. Juliani Turon., olim de Scalariis dictum, a Nortmannis dirutum, restauratum fuit anno circiter 938, a Tetolone archiepiscopo, qui ipsum S. Odoni abbati Cluniacensi reformandum commisit. Quo in opere desudans vir sanctus ibidem obiit, ac sepultus est prope ipsum Tetolonem. Vide ejus elogium in sæc. v, Act. SS. ord. Benedictini, numm. 23, 41 et seq. Monasterium S. Juliani hodieque subsistit regulæ Benedictinæ addictum sub cong. S. Mauri.

Cap. XXXIX. Est etiam in Turonico vicus, cui Gaudiaco (1) nomen est, in quo beati martyris reliquiæ continentur.

Cap. XL. Cum autem ad me Aridius presbyter ex Lemovicino venisset, vir valde religiosus, cujus etiam in secundo virtutum beati Martini libro (2) memini, dum sollicite vitam ejus perscrutarer, et actionem inquirere cœpi, quæ ibidem beatissimus Julianus in miraculis prodidisset. In honore enim beati martyris basilicam ædificavit, quam et ejus reliquiis inlustravit.

Cap. XLV. Cautini episcopi tempore, quo, ingruentibus peccatis populi, Arverna regio ab excidio luis, quam inguinariam vocant, devastabatur (3), ego Brivatensem vicum expetii, scilicet ut qui meritis tutari nequibam, beati martyris Juliani salvarer præsidio.

Cap. XLVI. Cum post obitum Proserii martyrarii (4), Urbanus diaconus, hujus basilicæ ordinatur æditaus, mira res ad sepulcrum sancti adparuit. Vidit (*diaconus*) pavimentum rosis rutilantibus esse respersum.

Cap. XLVII. Mulier (*quædam cæca*) ignorans quod in Turonico hujus martyris reliquiæ tenerentur, ad Santonicam

---

(1) Habetur apud Turones ad Carim fluvium locus Joyacum dictus, vulgo *Joué*, aut *Jouay*, qui forte hic designatur. In libro autem v Hist., cap. 14, memoratur *domus Jocundiacensis*, quam nonnulli putant esse hunc ipsum locum *Jouay*, alias Gaudiacum, aut Joyacum, nuncupatum. Ursinus in vita S. Leodegarii Gaudiacum memorat, cap. 22, sed *in parochia Carnotensi*.

(2) Cap. 39.

(3) V. Hist., lib. iv, cap. 31.

(4) De martyrario jam diximus, lib. iv, cap. 11, hic idem esse videtur ac basilicæ æditaus seu custos, sive etiam rector. Hinc quandoque abbates se martyrarios dixere, et æditaos.

urbem dirigit. Victorina (1) etenim materfamilias, ex nobili stirpe progenita, in villæ suæ territorio basilicam construxerat, reliquiasque beati martyris condiderat.

CAP. XLVIII. Nanninus (2) igitur presbyter domus Vibriacensis, martyris hujus gloriosi reliquias expetivit, quas ex jussu beati Aviti pontificis adsumptas, cum psallentio tulit usque ad basilicam sancti Ferreoli, quæ (3) procul ab ipso vico sita est.

CAP. L. Infra terminum territorii Turonici, Litomeris quidam in honore sancti martyris basilicam ædificavit, in qua nos ex more ad benedicendum evocati, sancti Juliani martyris, cum Nicetii Lugdunensis, reliquias conlocavimus.

---

(1) Colb. a., *Victuriana*; Laud., *Victurina*.

(2) Alii, *Manninus*, aut *Naninus*. Porro nomine Vibriaci Veterem Brivatem, vulgo *Vieille-Brioude*, hic designari censet Savaro in Originibus Clarom. Et quidem basilica exstat in honore S. Ferreoli haud procul a Veteri Brivate sita. Verum Nanninus reliquias S. Juliani e nova ad veterem Brivatem deferens, S. Ferreoli ecclesiam habere obviam non potuit : si quidem Brivas nova inter veterem sita est et ecclesiam S. Ferreoli. Forte *Vibriacensis domus* hic appellatur *Vibrac* seu *Vibrat*, vicus diœcesis Claromontensis, aut certe *Vebret* in eadem diœcesi.

(3) Adde *non*.

EX LIBRO

DE GLORIA CONFESSORUM.

Cap. II. Hilarius (1) beatissimus quarto exsilii anno ad urbem propriam est regressus, impletoque operis boni cursu, migravit ad Dominum. Ad cujus beatum sepulcrum multæ quidem virtutes ostensæ narrantur.... Mons enim erat in Gabalitano territorio, cognomento Helanus (2), lacum habens magnum : ad quem certo tempore multitudo rusticorum, quasi libamina lacui illi exhibens, linteamina projiciebat, ac pannos qui ad usum vestimenti virilis præbentur : nonnulli lanæ vellera, plurimi etiam formas casei ac ceræ, vel panis, diversasque species, unusquisque juxta vires suas, quæ dinumerare perlongum puto. Veniebant autem cum plaustris potum cibumque deferentes, mactantes animalia, et per triduum epulantes. Quarta autem die cum discedere deberent, anticipabat eos tempestas cum tonitruo et coruscatione valida; et in tantum imber ingens cum lapidum violentia descendebat, ut vix se quisquam eorum putaret evadere. Sic fiebat per singulos annos, et involvebatur insipiens populus in errore. Post multa vero tempora, quidam sacerdos ex urbe (3) ipsa, episcopatu adsumpto, accessit ad locum, prædicavitque turbis ut absisterent ab his, ne cœlesti ira consumerentur : sed nequaquam ejus prædicatio a cruda rusticitate recipiebatur. Tunc inspirante

---

(1) Ann. 368, 13 januar. S. Hilarium laudat Gregorius, lib. 1 Hist, cap. 36. Ejus vita, quæ infra laudatur, a Fortunato scripta dicitur, qui et alterum librum edidit de ejusdem sancti miraculis.

(2) Colb. 2, *Hilarius*; Clar. a., *Elarum*; Bad., *Helarum*, quæ vox in Laud detrita est.

(3) Id est episcopus Gabalitanus, hodie Minatensis.

Divinitate, sacerdos Dei basilicam in honore beati Hilarii Pictaviensis (1) eminus ab ora stagni ædificavit, in qua reliquias ejus locavit, dicens populo : « Nolite, filioli, nolite peccare ante Dominum : nulla est enim religio in stagno... » Sed et tempestas deinceps a loco illo prohibita est; nec ultra in hac solemnitate, quæ Dei erat, nocuit, postquam beati confessoris ibidem sunt reliquiæ conlocatæ.

Cap. III. Eusebius vero Vercellensis episcopus (2) magnum huic Hilario adjutorium contra hæreses fuit, qui vivere se post tumulos præsentibus virtutibus manifestat.... Hujus sancti reliquias mater mea in oratorio domus suæ locavit.

(1) Suspicantur nonnulli falsum fuisse in hac narratione Gregorium, qui Hilarum Gabalitanum cum Hilario Pictavensi confuderit : sed ejus rei nullam afferunt rationem, nisi quod re ipsa exstiterit episcopus Gabalitanus, nomine Hilarus, qui uti sanctus colitur; verisimiliusque sit ejus sancti reliquias apud Gabalitanos extitisse, quam Pictaviensis. Verum si S. Hilarii Pictaviensis aliquot reliquiæ apud Lemovices tunc habebantur, ut certum est ex S. Aredii vita, quidni et nonnihil ex iis potuerit obtinere episcopus Gabalorum, qui eas, ut pote acerrimi fidei defensoris, infidelium superstitiosis ritibus opposuerit. Reliquiæ autem tunc ut plurimum non ossa, sed vestes, pulvis e sepulcro erasus, oleum lampadis, aut quid simile, dicebantur.

(2) Inter eos, qui adversus arianos sæculo IV dimicarunt, celebris fuit S. Eusebius ob animi constantiam, morum suavitatem, et immensos labores, quos pro fidei defensione sustinuit. Alii martyrem dicunt, alii confessorem : utrumque titulum merito adeptus est, quamquam eum post longum martyrium in pace quievisse communior videatur esse veterum sententia. Ab arianis tamen lapidibus obrutum et enectum tradit ejus vitæ, quæ in vetustis manuscriptis occurrit, auctor, quem plerique secuti sunt, maxime e recentioribus; idem habent sermones aliquot sub S. Ambrosii nomine vulgati, quod veteri ecclesiæ Vercellensis traditione firmatur. De his vide Ferrerium episc. Vercell. fuse et erudite disserentem, qui multa de S. Eusebio et ejus successoribus collegit. Sepultus fuit in ecclesia S. Theonesti martyris, quæ exinde, ob miraculorum frequentiam, S. Eusebii dicta fuit. Ejus festum Martyrologium Bedæ, etc., commemorant die 1 augusti.

Cap. IV. Gatianum (1) etiam episcopum a Romanis episcopis ad urbem Turonicam transmissum, primumque Turonicis pontificem datum, fama ferente cognovimus.

Cap. V. Simile huic facto apud Arthonam (2) Arvernensem vicum referre sæpius senes viros audivi. Vitalina quædam religiosa in hoc loco quiescit, ad cujus beatus Martinus tumulum veniens, dedit salutationem.... Egressus autem vir Dei ab Arthonensi vico, ad urbem Arvernam gressum direxit. Audientes autem senatores urbis, qui tunc in loco illo nobilitatis Romanæ stemmate refulgebant, quod scilicet vir sanctus adpropinquaret urbi, egressi sunt in occursum ejus cum equitibus et carrucis, cum curribus atque rhedis : at ille asello impositus, super stratum vilissimum residens, cum advenisset in cacumen montis Belenatensis (3), de quo vici Ricomagensis positio contemplatur, vidit hos cum his pompis ad se accedere, dixitque : « Quid sibi volunt hi, qui nobis cum hoc apparatu adpropinquant? » Respondit unus qui prior accesserat : « Quia senatores Arverni veniunt in occursum tui. » Cui ille : « Non est meum, inquit, ut cum hac jactantia ingrediar in urbem eorum. » Et confestim retorto retrorsum aselli freno, viam qua venerat

(1) Post ann. 250, 28 decemb. Colb. tut., Vict. et Clar. m., *Gratianum;* Colb a., Clar. b., et Bab., *Catianum;* Clar. a., *Gazianum;* Laud., Bell: et Colb. a., in indice, *Catiani.*

(2) Alii, *Archtona,* vulgo *Artonne* (Puy-de-Dôme, arr. Riom), ubi collegium canonicorum in honore S. Martini, cujus fundationis litteras, ann. 1048 datas, refert Labbeus, tom. 1 Bibl. novæ. De hujus loci oratorio in honorem S. Gabrielis agit Fortunatus, lib. x, carm. 1 et 13, quamquam ibi editi habeant *Artanensi*, pro *Artonensi.* Vitalina, in aliquot manuscriptis, *Vitaliana*, colitur 25 maii. De ea Bolland. ad 5 februarii.

(3) Hujus montis situs satis ex hoc Gregorii loco intelligitur, qui aliunde vix notus est, et hodie incolis plane ignotus. Sic dictus a Beleno deo, id est Apolline, quem potissimum cum Mercurio et Marte Galli venerabantur. De Ricomago, vulgo *Riom*, alibi diximus.

regredi cœpit. At illi consequentes, eum suppliciter deprecabantur ut ad urbem accederet, dicentes : « Audivimus famam sanctitatis tuæ, multi sunt enim infirmi, quos te oporteat visitare. » Cumque obtinere non possent, impositis manibus super infirmos qui advenerant, sanitati restituit ; et ad vicum Arthonensem regressus est. Exstat nunc in hoc loco cancellus, in quo sanctus dicitur stetisse.

Cap. VII. Fuit et in Nobiliacensi (1) pago urbis Turonicæ arbor, quæ ab impulsu venti ruens, viam publicam impediebat. Quod iter cum vir beatus ageret, viantium motus misericordia, facto desuper signo crucis, erexit eam..... Vidimus etiam nos hanc arborem erectam.

Cap. VIII. Turonico opido oratorium erat propinquum, situm in villa Martiniacensi (2), in quo celebre ferebatur sæpius orasse Martinum.

Cap. IX. (3) Aredius presbyter ex Lemovicino, vir summæ bonitatis ac sanctitatis,... tempore quo beatus Eufronius erat episcopus, ad Turonicam urbem venit : in qua diu commoratus, plenam ampullulam olei de sepulcro sancti antistitis abstulit.

Cap. XII. In Hispaniis, cum Leuvieldus rex contra filium suum ambularet (4), atque exercitus ejus, ut adsolet, graviter loca sancta conculeret, monasterium erat sancti Martini inter Saguntum atque Carthaginem Spartariam (5). Audientes autem monachi, quod hic exercitus ad locum

(1) De Nobiliaco vide notas in lib. x Hist., cap. ult., num. 15.

(2) Hodieque priscum nomen retinet, vulgo *Martigni*, * vel *Martinach*, tribus aut quatuor leucis ab urbe dissita.

(3) Hoc caput et seq. desunt in Clar. a.

(4) Ann. 583.

(5) Saguntum, urbs Tarraconensis Hispaniæ, celebris ob excidium quod ab Hannibale perpessa est. In eadem provincia est Carthago Nova seu Spartaria, vulgo *Carthagène*, hodieque ob portum amplissimum celebris.

illum deberet accedere, fugam ineunt, et se, relicto abbate sene, in insulam maris abscondunt. Advenientibus autem Gotthis, ac diripientibus res monasterii, quæ sine custode remanserant, abbatem senio incurvatum, sed sanctitate erectum offendunt. Extractoque unus gladio, quasi amputaturus cervicem ejus, resupinus ruit, ac spiritum exhalavit. Reliqui vero hæc videntes timore perterriti fugerunt. Quod cum regi nuntiatum fuisset cum testificatione, præcepit omnia, quæ ablata fuerant, monasterio restaurari.

Cap. XV. Haud procul a basilica beati Martini, Venantius abbas requiescit, vir magnificæ sanctitatis, qui multis infirmis in corpore positus opem accommodavit : qui, impleto tempore, a sæculo migrans, jugiter se in æternum vivere virtutibus propriis manifestat.... Hujus autem sancti vitam nos scripsimus.

Cap. XIX. Ipse quoque pontifex (*Eufronius*), cum a multis crebrius urgeretur ut ad occursum Chariberti regis deberet accedere, et innectens moras ire differret, tandem commotus a suis, ait : « Ite, præparate iter, ut eamus ad occursum regis, quem visuri non sumus. » Igitur imponens plaustris necessaria, et caballis ad iter præparatis, jamque in hoc stante ratione ut deberet viam incedere, ait : « Revertantur plaustra, laxentur equi, non modo hoc iter incedimus. » Dicentibus autem suis, quæ esset hæc levitas, ut quæ tam instanter parari jusserat, tam facile deturbaret, ait secretius : « Princeps, ad quem nos ire compellitis, obiit; nec viventem, si abierimus, inveniemus. » Stupefacti audientes diem notant, et sancti verba taciti servant; advenientibus autem ab urbe Parisiaca hominibus, ea hora regem transiisse nuntiant, qua sacerdos plaustra de itinere jusserat revocari (1).

(1) Ex hoc loco colligi potest Charibertum Parisiis defunctum, ibi

Cap. XX. De oratorio autem nostro, in quo reliquiæ S. Saturnini martyris ac Martini antistitis, cum Illidio confessore, vel reliquorum sanctorum conlocatæ sunt, pro instructione credentium narrare aliqua non pigebit, qualiter se virtus beati Martini revelatione revelavit.

Cap. XXI. Et licet de Turonica urbe aliqua jam scripserimus, tamen quoniam nuper sancti Solemnis (1) sepulcrum adspeximus, silere nequivimus quid factum sit apud Malliacense monasterium, quod in cacumine montis est constructum (2), ab antiquis vallatum ædificiis jam erutis. Nam ferunt quod in eo loco cum crypta adhuc haberetur occulta, et nulli Christianorum locus ille esset revelatus, per singulas Dominicarum solemnitatum noctes ab habitatoribus lumen cernebatur accensum, sed nullus sciebat quid sibi hoc vellet mysterium : tantum suspicio retinebat homines aliquid ibidem retineri divinum.

Cap. XXII. Quidam religiosus, et virtutibus et nomine Maximus,... nostri fuit Martini discipulus. Qui occulere quod

---

quoque sepultum fuisse. Vereor quippe ne ii, qui cum auctore Gestorum Franc. ipsum apud Blavium Aquitaniæ castrum sepultum fuisse volunt, eum cum alio Chariberto, Dagoberti fratre, confundant.

(1) Alii *Solennis*, vulgo dicitur *S. Soulein*. Laudatur a Sigiberto ad ann. 6 Chlodovei, his verbis : *Solennis episc. Carnotensis claret, qui in prædicando Francis Christum non segniter institit.*

(2) Sic Colb. a. Editi vero, *nequivimus quod apud Malliacense monasterium comperimus, quod.... constitutum.* Colb. 2, non habent *comperimus quod.* Malliacum apud Turones duplex est : unum ad Vingennam fluvium, vulgo *Maillé-Laillier,* dictum ; alterum vero tribus leucis infra Turonos supra Ligerim, quod hodie mutato nomine notum est sub Luini nomine, *Luine*, ducatus titulo insigne, et canonicorum collegio, quod paucis ab hinc annis in monasterium canonissarum regularium S. Sepulcri dictarum conversum est. Eo in loco vixit et defunctus est S. Solemnis in monasterio, quod nunc in prioratum redactum Majori-monasterio subjectum est.

erat cupiens, apud Insulam Barbaram (1) monasterii Lugdunensis peregrinari expetiit : manifestatus autem et ibi, ad patriam redire disposuit..... Deinde ad castrum Cainonense urbis Turonicæ veniens, monasterium conlocavit. Quod castrum cum ab Ægidio obsideretur (2), et populus pagi illius ibidem esset inclusus, hostis adversus effossum a latere montis puteum, quem obsessi ad usum habebant bibendi, obturat. Quod cum antedictus Dei famulus, qui tunc cum reliquis infra castri munitionem conclusus erat, cerneret, videretque populum consumi sitis injuria, orationem nocte tota fudit ad Dominum..... Hæc eo dicente, nubes subito texerunt cœlum, et descendit imber magnus de cœlo, cum tonitruis et coruscationibus, super castrum, duplum populis beneficium præbens, pluvia arcens sitim, fragoribus effugans hostem. Completaque sunt vasa omnium, et satiati sunt cuncti : sicque obtentu sacerdotis, fugatis adversariis, populus salvatus a castro discessit. In monasterio (3) autem loci illius plenus dierum transiit, ibique sepultus est : ad cujus sepulcrum sæpius infirmi sanantur.

Cap. XXIII. Requiescit haud procul ab hac basilica

---

(1) Insula Barbara (*l'Île Barbe*), vetustissimum est agri Lugdunensis monasterium, in ipso Araris fluvii meditullio supra Lugdunum urbem situm, quod cum per complura sæcula Benedictino ordini fuisset addictum, ad sæculares canonicos transiit ann. 1549.

(2) Hoc circa annum 463, contigisse putant, quo Ægidius seu Gillo Romanæ militiæ præfectus Cainonis obsidionem solvere coactus fuit. [Cainonense castrum ab Ægidio oppugnatum, tunc temporis a Gothis occupatum fuisse putat Valesius, Rerum Franc. tom. 1, p. 197. Aliter sentit doctissimus abbas Dubos in Hist. crit. Monarchiæ Francicæ lib. II, c. 14, vultque illud castrum ab Armoricorum partibus stetisse.]

(3) Istud monasterium hodieque subsistit apud Cainonem, *Chinon*, sed in collegiatam ecclesiam jampridem conversum, ubi servatæ sunt S. Maximi, vulgo *S. Meisme*, reliquiæ ad ann. 1563, quo a calvinianis hæreticis combustæ fuerunt.

Johannes quidam presbyter (1), natione Britto, in summa religione degens, per cujus manus Dominus multa signa sanitatum dignatus est operari : qui ob amorem divinum ab adspectibus se hominum cohibens, parvulam oratorii cellulam habebat ante ipsam Cainonensis vici ecclesiam.

Cap. XXVII. Sanctus Martialis episcopus, a Romanis missus episcopis, in urbe Lemovicina prædicare exorsus est; eversisque simulacrorum ritibus, repleta jam credulitate Dei urbe, migravit a sæculo (2).

Cap. XXX. Per sanctum Stremonium (3), qui et ipse a Romanis episcopis cum Gatiano beatissimo et reliquis, quos memoravimus, est directus, primum Arverna civitas verbum salutis accepit.... Hujus autem sepulcrum apud Iciodorensem vicum habetur : ad quod cruda rusticitas, licet sciens quod quiesceret, nullum tamen ibi exhibebat honoris cultum.

---

(1) Johannes *Reclausus* appellatur in Vita S. Radegundis per Baudoniviam, num. 4, ubi B. Reginam in suo proposito confirmasse dicitur. Exstat hodieque sub titulo S. Radegundis oratorium hoc in capite memoratum, in quo visitur beati Johannis tumulus, sed reliquiis vacuus, quas nempe Calviniani eodem ann. 1563, combusserunt.

(2) De S. Martialis in Gallias missionis tempore fusius agere non vacat. Eam Gregorius Decii et Grati consulatu, id est ann. CCL contigisse scribit lib. I Hist., cap. 28 : eumdem vero a Romanis episcopis missum hic dicit, quem paulo inferius innuit ex Oriente in Gallias adventasse. V. Bosqueti historiam. Ipsius Acta, quæ circumferuntur, nullius videntur auctoritatis, nec majorem merentur epistolæ ipsi attributæ. De ejusdem apostolatu, discipulis, et percelebri sub ejus nomine monasterio apud Lemovicas, quod sæculo XI Cluniacenses obtinuerunt, ac tandem ad canonicos sæculares transiit, plura habentur passim in tomo II Bibliothecæ novæ Labbeanæ. Parisiis vero jam sæculo VII habebat ecclesiam, quam S. Eligius dotavit.

(3) Colb. tut., *Austremonium*. Vulgo appellatur *S. Austremoine*. Ejus in Gallias adventum temporibus Decii consignat noster Gregorius, lib. I Hist., cap. 28 : quem alii unum e septuaginta discipulis Christi, aut certe a S. Petro directum fuisse volunt. Urbico sibi in successorem adscito, secessit Iciodorum, ubi sepultus est.

Post longinqua vero annorum curricula, Cautinus (1) qui ipsius Arvernæ urbis episcopus datus est, in diaconatu suo ecclesiam vici illius rexit.... Jussit tumulum cancello vallari, ac palliolis nitentibus obvelari, præcepitque reverentiam loco illi impendi. Ex hoc enim oratio super tumulum funditur, et auxilia antistitis impetrantur.

Cap. XXXV. In basilica autem sancti Venerandi (2), quæ sancti Illidii est proxima, transvoluta (3) cellula a parte occidentis fuit, in qua multa ex marmore Pario sepulcra sculpta sunt.... Eo quoque tempore, quo Georgius Vellavorum civis Arvernæ urbis comitatu potiebatur (4), pars transvolutionis illius, quæ per longinquæ incuriæ negligentiam pluviis erat infusa, super unum eorumdem sarcophagum ruit, opertoriumque ejus impulsum in frusta comminuit.

Cap. XXXVI. Sunt autem in hoc loco multa sepulcra quæ, ut diximus, fidelium esse probantur. Habetur enim ibi tumulus.... in hujus fronte superiore habetur scriptum, Sanctæ. memoriæ. Gallæ.... In hac enim basilica et beatus martyr Liminius (5) est sepultus: cujus agonis historia cum ab incolis teneatur, nullus tamen ei cultus venerationis impenditur.

Cap. XXXVII. Est ibi et sepulcrum ipsius sancti Venerandi episcopi (6), a quo hæc ædes nomen accepit, sub

(1) * De quo Hist. lib. IV, cap. 11, 12.

(2) Basilica S. Venerandi, viginti circiter passibus ab Illidiana, et paulo amplius ab ecclesia S. Cassii dissita, etiam nunc superest in hortis monasterii Illidiani. * Nempe in Arverna urbe. Venerandum ex Paulino laudat Gregorius, lib. II Hist., cap. 13.

(3) *i. e.* fornice instructa.

(4) Circa ann. 569.

(5) De eo Gregorius, lib. I Hist., cap. 31. Vide et Savaronis notas in cap. 10 libri de Ecclesiis Clarom. Passus creditur in Chroci irruptione, quam Gregorius Valeriani et Gallieni temporibus, alii sæculi V initio consignarunt.

(6) Ann. 400, 18 januar. De S. Venerando egit Gregorius, lib. II

analogio (1) compositum, super quod caput per fenestellam, quicumque vult, immittit, precans quæ necessitas cogit; obtinetque mox effectum, si juste petierit. Ibi et sanctus Nepotianus (2) episcopus requiescit, qui fuit in sæculo summæ vir sanctitatis, obtinens nunc, cum Domini potentia, quæ ab eo fuerint implorata. Sæpe enim super hæc sepulcra frigoriticorum oratio fusa desideratam obtinet medicinam.

Cap. XLI. Germanus autem gloriosus confessor in urbe Roma (3) obiit : inde vero levatus post dies sexaginta, ad civitatem Autisiodorum delatus, sepulturæ mandatus est (4). Tempore autem Teudechildæ (5) reginæ, Nunninus (6) quidam tribunus, ex Arverno de Francia post reddita reginæ tributa revertens, Autisiodorensem urbem adivit causa tantum religionis : provolutusque ad beati sepulcrum, cum diutissime orasset, extracto de vagina

---

Hist., cap. 13. Ejus sacræ reliquiæ, anno 1311, ab Arberto episcopo translatæ sunt in capsam simul cum S. Illidii corpore, rogante Guidone Scoto abbate monast. Illidiani. Transl. festum recolitur 22 decembris. De eodem sancto Bollandus die 18 januarii.

(1) * Analogium, id est ambo, unde sermo prædicatur. (Cang. in Glossar.)

(2) Ann. 288, 22 octobr. Corpus S. Nepotiani ab Arberto episcopo diu frustra quæsitum inveniri non potuit : quare ejus sacri cineres in ipso sepulturæ suæ loco remansisse creduntur. In vetustis tamen ecclesiæ Illidianæ reliquiarum catalogis habetur corpus S. Nepotiani. Hic autem B. Illidio successerat ex Greg., Hist. lib. I, cap. 40 et 41.

(3) In Colb. a. emendatum est antiqua manu *Ravenna*. Sic et habet Bad. cum Herico : et quidem S. Germanus Ravennæ obiit.

(4) In percelebri monasterio, quod sub ejus nomine hodieque subsistit Autisiodori. Ejus vitam scripsit Constantius presbyter ejus discipulus, quam habes apud Surium. Missa de S. Germano primo loco habetur in Missali Gallicano apud Mabillon. lib. III Liturgiæ Gallicanæ.

(5) De hac vide Hist. cap. 26, lib. IV.

(6) *Al.* Numnius.

tigre (1), lapidem qui super venerabile sepulcrum habebatur, nemine vidente, percussit... Qui veniens, reliquias illas in ecclesia posuit, et sancti festa per singulos annos fideliter celebravit. Quodam autem tempore, ad supradictam basilicam, in qua reliquiæ conditæ sunt, cum Avito episcopo accessimus. Quo cum sanctus pontifex jejunus ingressus fuisset hora quasi decima, omnes qui cum eo eramus, odorem liliorum et rosarum naribus hausimus; quod nobis beati pontificis præstitum merito non ambigimus. Erat enim mensis nonus. Actum in vico Musiacas (2).

Cap. XLII. Apud castrum Divionense Hilarius (3) quidam ex senatoribus habitavit:... qui qualis quantusque fuerit juxta sæculi dignitatem, sepulcrum ejus hodie patefacit, quod marmore Pario sculptum renitet.

Cap. XLIII. In hac autem basilica et sancta Florida (4) quiescit, quæ, ut ferunt incolæ, veste mutata, religiosa valde fuit. Est haud procul et alia basilica, in qua Paschasia (5) sancta quiescit.

---

(1) Bab., *ense*. In Bell. al. manu, sed antiqua, sic emendatum est : *extractumque gladium de vagina tigrem, etc.*

(2) Sic Hericus de Miraculis S. Germani cap. 30. At Laud. et Bel. cum ipso Herico in cod. Vindocinensi, habent *Musciacas*. Videtur esse locus hodieque percelebris ob insignem abbatiam ord. S. Bened. a Calminio senatore, ut scribit Savaro, conditam, et a Pippino rege restauratam. Hæc dicta vulgo *Mauzac* seu *Mozac*, in pago Ricomagensi sita, postea Cluniacensi ordini subjecta est, hodieque subsistit, S. Austremonii corpore illustrata.

(3) Sæcul. V. 28 nov. Laud., Bell. et Colb. a., *Helarius*, et sic passim, aut *Elarius*.

(4) Ejus corpus prope S. Benigni sepulcrum jacuisse testis est auctor Chronici S. Benigni. Nullum fit de ea officium.

(5) Ann. 177, 9 januar. Idem habet Gregorius supra, lib. 1 de Gloria Mart., cap. 51. Hæc autem dicitur in Chronico S. Benigni *virgo et martyr, per ignem martyrio* consummata, postquam a *S. Benigno edocta ac baptizata* fuisset. Ejus festum die 9 januarii memoratur, qua die colitur in variis Burgundiæ ecclesiis.

Cap. XLIV. In (1) hoc loco et Tranquillus beatus confessor requiescit, super terram sepulcrum habens, de quo magnum beneficium præstatur petentibus.

Cap. XLV. Habet et Burdegalensis urbs patronos venerabiles.... sanctum Severinum episcopum suburbano murorum summa excolens fide.... Sanctus Severinus, ut ipsorum Burdegalensium clericorum fidelis relatio profert, de partibus Orientis (2) ad eamdem destinatur urbem. Dum autem iter ageret, et ecclesiam Burdegalensem Amandus (3) episcopus regeret, adparuit ei Dominus in visu noctis, dicens: « Surge, et egredere in occursum famulo meo Severino.... » Vitam hujus, postquam hæc scripsimus, a Fortunato presbytero conscriptam (4) cognovimus.

Cap. XLVI. Habetur in hoc territorio et sanctus Romanus presbyter, quem, ut scripta vitæ ejus edocent, Martinus noster sepulturæ locavit. Est autem sepulcrum ejus contiguum Blaviensi castello (5) super litus amnis Garonnæ.

---

(1) Hoc caput deest in Clar. a. Laudatur tamen in Chronico S. Benigni, ubi Tranquillus Eustadio monasterii Benigniani primo abbati successisse dicitur. Festum ejus nusquam celebratur, nec fuit episcopus.

(2) Hunc tamen Severinum ipsum esse putant, qui Coloniensi ecclesiæ præerat tempore S. Martini. Quidam autem Severinum hic memoratum e Trevirensi episcopo ad sedem Burdigalensem transiisse volunt.

(3) Ann. 400. Hunc ex Paulini epistola laudat Gregorius inter sanctissimos præsules, lib. II Hist., cap. 13: sed et ad eum scripsit aliquot epistolas idem Paulinus, quæ exstant. Ejus reliquiæ in ecclesia S. Severini conquiescunt.

(4) Hanc deperditam esse dicit Brouverus in ejusdem Fortunati vita, cap. 5.

(5) Ibi etiam nunc visitur abbatia S. Romani, quam Augustiniani canonici regulares possident. De castro Blavio, vulgo *Blaye*, infra confluentes Garumnæ et Duranii, in diœcesi Burdigalensi, vide Valesii Notitiam Galliarum. Sigibertus ad annum 385, quem penultimum

In quo sæpius naufragio perituros virtutis suæ salvat occursu, proclamantes inter fluctus torrentis undosi : « Miserere nostri, sancte Romane, confessor Dei. » Sed mox sedata tempestate, optato litore potiuntur.

Cap. XLVII. Sunt etiam sub ejusdem territorii vico sepulti duo presbyteri.... Cum ad implendum officium clerici psallentium cœperint exercere, et choris a se factis Domino turba canora concinere, miscetur publico vox utriusque psallentio : et unus quidem chorus unius adjutorio adjuvatur, alius vero alterius vocis modulamine convalescit.... Agitur autem hoc in vico Vodollacensi (1).

Cap. XLVIII. Haud secus et Reontio (2) villa est, in qua cum esset ecclesia catholica, advenientibus Gotthis, ad suam sectæ immunditiam eam transtulerunt.

Cap. XLIX. Infra terminum autem Beorretanæ urbis, in vico Sexciacensi, sanctus Justinus (3) presbyter quiescit.... Hujus meritis ac sanctitate propinquus est Misilinus, qui ejusdem ordinis officium in ecclesia habuit : qui apud Taluam vicum hujus territorii quiescit.

Cap. L. His urbe et termino sociatus sanctus Severus (4),

Gratiani imp. fuisse dicit, ac proinde annum 382, hæc habet : *In Gallia sanctus Romanus Blaviensis obiit.*

(1) An vicus *Bouliac*, seu, ut illi pronuntiant, *Vouliac*, vulgo dictus, qui est inter duo maria, idest Garumnam et Dordoniam.

(2) Castrum est hodieque notum, vulgo Riuntium, *Rions*, dictum, ad Garumnam positum supra Burdigalam.

(3) Bal., *justissimus*; alterum vero Laud., Col. a. et Bell. *Similinum* (*S. Mesclin*) in indice appellant. S. Justinum episcopum cum sociis tribus *Begorra civitate* celebrant vetera Martyrologia die 1 maii. Sexciacensis vicus, *Sers*, in valle Baregiensi. Taluæ vicum nescio.

(4) Bal., *Severinus*. Hunc nonnulli post Rosweydum putant esse Severum Sulpicium beati Martini discipulum, qui præter Historiam sacram, et alia opuscula, etiam ejusdem sancti vitam descripsit. Exstat in diœcesi Tarbensi, *Tarbes en Bigorre*, monasterium, S. Severi, de Rostagno dictum, ut putant, a S. Severo hic memorato.

et ipse presbyter ordinatus, nobili stirpe progenitus. Nam in rure domus Sexciacensis, quod in ejus sessione subsistebat, ecclesiam ædificavit : exinde iterum in alia villa aliud ædificavit templum Dei : utrumque tamen sanctorum reliquiis communivit.

Cap. LII. Sub termino quoque Vici Juliensis sunt tres presbyteri consepulti,... apud vicum Atroam (1).

Cap. LIII. Thaumastus (2).... Momociacensis urbis fuisse fertur episcopus : de qua urbe nescio qua causa demotus, Pictavum opidum petiit; ibique præsentem vitam, in bona perdurans confessione, finivit.... Hic ergo sepulcrum habet ante ipsum atrium beati Hilarii.

Cap. LIV. Infra ipsum Pictavorum terminum, qui adjacet civitati Namneticæ, id est in vico Ratiatensi (3), Lu-

(1) Forte legendum *Atora* seu *Atura*, unde nomen Vicus Julii acceperit, quod hodieque retinet, vulgo *Aire*. (Landes, arrond. Saint-Sever.)

(2) Hoc caput et quinque sequentia non habet Clar. a. Manuscripti omnes cum Bad., *Theomastus*, præter Antuerpiensem, qui habet *Thomastus*. Mirum est hunc sanctum nequidem in ecclesia sancti Hilarii Pictavensis celebrari. Sepulcrum tamen ejus visitur in oratorio S. Bartholomæi prope S. Hilarii basilicam, et quidem celebre ob colicos dolores, quos in pueris sedare dicitur. De urbe vero Momociacensi diximus ad lib. IX Hist., cap. 29, quam Mogontiacensem esse plerique volunt, Labbeus et Castanæus Mimatensem. In tabulis geographicis veteris Galliæ supra Mosam fluvium habetur in Remorum finibus, *Momociacum*, eo loco, ubi situs est Mosomagus, opidum jam tunc temporis celebre, vulgo *Mouson*, vel *Mouzon* (Ardennes, arr. Sedan). At nusquam legitur ibi episcopum sedisse.

(3) Celebris fuit locus ille, qui pago nomen dedit, indeque nonnulli Pictonum antistites *Ratiatensis episcopi* titulum tulere. Variæ autem sunt sententiæ de hujus loci situ. Vide Notitiam Gall. Valesii. Lupiani festum aliquot Martyrologia die 1 januarii celebrant et translationem apud Clarummontem die 1 julii, quem ideo suspicantur nonnulli fuisse Arvernum, et alium a S. Hilarii discipulo.

pianus quidam, in albis transiens, requiescit. Hic fertur a beato Hilario antistite donum baptismatis suscepisse : sed mox, ut diximus, migravit a corpore.

Cap. LV. Melanius (1) Redonicæ urbis episcopus, post innumerabilium signa virtutum, jugiter intentus cœlo emicuit sæculo : super cujus sepulcrum miram christiani fabricam celsitudine levaverunt.

Cap. LVII. Martinus Santonicæ urbis abbas, Martini, ut ferunt, nostri discipulus, apud vicum urbis ipsius, in monasterio (2) quod ipse post magistri dogmata ædificavit, in pace quiescit.

Cap. LVIII. Suburbano quoque urbis hujus Bibianus antistes quiescit (3).

Cap. LIX. Trojanus item pontifex ipsius civitatis, huic conjunctus cœlo, vicinus est tumulo (4).... Hic fertur dum esset in corpore, si novum, ut adsolet, amphibolum (5) induisset, cum quo processurus diœcesim circumiret, fimbriæ hujus vestimenti a diversis diripiebantur : salubre omnis homo computans quicquid ab eo rapere potuisset. Qui sepultus in terris, cœlis se vivere multis virtutibus manifestat.

---

(1) S. Melanius subscripsit concilio primo Aurelian., ann. 511 : obiit ann. 530, die 6 novembris, quo apud Redones colitur, aut certe an. sequenti, si verus obitus dies in Martyrologio Romano assignatur VIII idus januarii. Vide Cointium ad ann. 530, num. 7 et seq., et Bollandum ad diem 6 januarii, ubi ejus Vita exhibetur.

(2) Saliginense appellat Cointius ad ann. 752.

(3) S. Bibiani, seu Viviani aut Vibiani festum colitur die 28 julii.

(4) Ed., *ipsius Sanctonicæ civitatis sancto Bibiano huic*. Apud Colb. tut. dicitur *Trofianus,* et *Trophianus*. Petrus Trojani decessor concil. 1. Aurelian. subscripsit, ann. 511.

(5) Amphibalus, seu birrus, vestis erat villosa quæ adsutum habebat capitium. Vide Cangii Glossarium. Et quidem S. Martinus tunicam suam amphibalo suo, id est veste superiori, retento, pauperi dedit apud Sever. Sulpic., dialogo 1.

Cap. LXII. Dum quadam vice..... loca sancta Lugdunensis opidi circuirem, vir ille qui nos præcedebat, ad cryptam beati Helii (1) invitat ad orationem, dicens, quia magnus sacerdos in hoc loco quiescit.

Cap. LXIV. Requiescit in suburbano murorum urbis ipsius mulier, quæ dicitur collegisse calceamentum beati martyris Epipodii (2), quod de pede ejus cecidit, cum ad martyrium duceretur.

Cap. LXVI. Catalaunensis (3) vero urbis proprius exstat patronus Memmius antistes, qui cum adhuc maneret in corpore mortali, mortuum dicitur suscitasse.

Cap. LXVII. Lupum (4) antistitem apud Tricassinorum Campaniæ urbem sepultum, nulli habetur incognitum.

---

(1) Laud. et Clar. a., *Heliæ*; Colb., *Elii*, et infra *Helias*. In vulgatis Catalogis locum habet ante Faustinum, quem S. Cyprianus laudat in epist. 68, ann. 254, scripta ad Stephanum papam contra Marcianum Arelatensem. Heliam et Faustinum in unum conflat Severtius in Chronologia episc. Lugdunensium.

(2) De Epipodio egit Gregorius, lib. I de Glor. Mart., cap. 50. Ejus vero Acta dedimus inter sincera Martyrum ad ann. circ. 178. In his mulier hic memorata dicitur Lucia.

(3) Auctor est Frodoardus, Memmium simul cum S. Sixto Remorum primo episcopo a S. Petro in Gallias missum fuisse. Vide Mabillon., Analect., tom. II, pag. 86 et seq., ubi et de ejus inventione sub Carolo Calvo, ann. 868, agitur. Abbatia S. Memmii, vulgo *S. Menge*, hodieque perstat prope Catalauni muros, primum a monachis, tunc a canonicis regularibus inhabitata.

(4) Lupus e monacho Lirinensi factus episcopus Trecarum cum S. Germano Autisiodorensi in Britanniam transmisit contra Pelagianos decertaturus, ubi Verolamii synodo interfuit. Suam urbem, cui Attila Hunnorum rex excidium minabatur, liberavit. Complures ei epistolas Sidonius scripsit, a quo *episcopus episcoporum*, *Galliæ pontificum facile princeps*, *vir sanctus*, *etc.*, non semel dicitur. Eumque laudat epist. I, lib. VI, *ob novem quinquennia in apostolatu decursa*. Ejus vitam habet Surius die 29 julii. Sepultus est in suburbana ecclesia S. Mariæ, postmodum S. Lupi dicta, ob crebra miracula quæ ad ejus sepulcrum fiebant.

Cap. LXIX. Habet (1) et Ebredunensis urbs patronum proprium, Marcellinum antistitem, per quem, dum adhuc in corpore moraretur, multa Christus miracula operatus est.

Cap. LXX. Fuit etiam et Marcellus Deensis (2) urbis episcopus, magnificæ sanctitatis.

Cap. LXXI. Aquensibus etiam est concessus inclytus athleta Metrias, vir.... magnificæ sanctitatis, et licet conditione servus, liber tamen justitia.... Tempore igitur quodam, cum Franco episcopus hujus municipii ecclesiam gubernaret, Childericus, qui tunc (3) primus apud Sigibertum regem habebatur, villam ejus competit (4), dicens, quia injuste ab Aquensi ecclesia retineretur. Et dicto citius convenitur episcopus : datisque fidejussoribus in præsentia regis adsistit, clamans et obsecrans, ut rex ab hujus causæ audientia præsentiam suam averteret (5), ne cœlesti judicio condemnetur, addens : « Scio enim virtutem Metriæ viri beati, quod velociter in pervasorem suum inrogat ultionem. » Denique conjuncti auditores (6) causam discutiunt.

---

(1) S. Marcellini acta post Mombritium edidere Bollandiani 20 maii, ubi dicitur a S. Eusebio Vercellensi consecratus episcopus, Ebredunensem ecclesiam, quæ Alpium Maritimarum metropolitana est, instituisse. Socios habuit Domninum et Vincentium, qui apud Diniam quiescunt.

(2) Colb. 2, Clar. a. et Bad., *Diensis*. Utraque lectio bona; dicitur hodieque *Die* in Delfinatu sub metropoli Viennensi, cujus sedes diu Valentinæ unita, paucis ab hinc annis disjuncta est; et utrique urbi suus datus est episcopus. Marcellus vero circa sæculi vi initium floruit.

(3) Circa ann. 566.

(4) Competere est rem alienam occupare : unde Gregor., lib. iv, cap. ult., *rerum alienarum competitor* dicitur, qui eas invadebat.

(5) Colb. tut. et aliquot ed., *ad.... audientiam.... averteret;* Bal., *adverteret*.

(6) Sic Colb. 2 et Clar. b.; ceteri, *adjutores*.

Insurgit Childericus, atque improperans criminibus exacervatum (1) episcopum, quod res fisci ditionibus debitas iniquo ordine retineret, extrahi eum vi a judicio jubet; et tentum, ablata per judicium præsentium villa, trecentis aureis condemnavit.

Cap. LXXII. Arvatius (2) vero Trijectensis episcopus, tempore Chunorum, cum ad inrumpendas prorumperent Gallias, fuisse memoratur; qui et sepultus refertur juxta ipsum pontem aggeris publici (3).... Procedente vero tempore, adveniens in hanc urbem Monulfus (4) episcopus, templum magnum in ejus honorem construxit, composuit, ornavitque : in quod multo studio et veneratione translatum corpus magnis nunc virtutibus pollet.

Cap. LXXIII. Cœmeterium apud Augustodunensem urbem Gallica lingua vocitavit (5), eo quod ibi fuerint multorum hominum cadavera funerata.

---

(1) Colb. a. et Clar. a., *exacerbatum*; Bell., *criminibusque exacerbatum*.

(2) Sic habent manuscripti et editi, quos vidi, excepto unico Clar. a., qui habet *Servatius*, qui consentit codex S. Laurentii Leodiensis. Codex tamen S. Dionysii sæculo VIII scriptus, quem penes se habebat Henschenius, *Aravatius* exhibet. Vide quæ observavimus ad cap. 5 lib. II Hist., et ad cap. I Fredegarii epitom. Porro hac prima occasione Tungrorum episcopum Trajectensem nuncupatum fuisse observat Valesius; Bad. tamen, et Clar. a. alt. manu, hic habent *Tungrensis*.

(3) Aggeris publici nomine designari viam publicam seu militarem lapide vel silice stratam probat Alteserra in cap. 5 lib. II Hist., ex lib. IV et V, Cod. Theodos. Sulpicius Sever., dial. II, cap. 4, sic loquitur : *Per aggerem publicum plena militantibus viris fiscalis rheda veniebat.* Servio est media pars viæ paulo elevata, et lapide strata.

(4) Sedit inter sanctos Domitianum et Gundulfum, de quo plura Herigerus, Ægidius Aureævallis, etc. Vide Henschenium in Præmissis ad tom. VII, maii Bollandiani, et Cointium ad ann. 550.

(5) Est tamen vox e græco derivata κοιμητήριον, quasi dormitorium. Manuscripti *cimiterium*. Porro hodieque haud procul ab Ædua urbe

Cap. LXXIV. In hoc cœmeterio vidi beati Cassiani sacerdotis magni sepulcrum (1).... Ibi et Simplicius ipsius, ut aiunt, urbis episcopus est sepultus, cui crimen adulterii sæva populorum objecit insania.

Cap. LXXV. Riticius (2) episcopatum Augustodunensis urbis, populo eligente, sortitur..... Huic Cassianus, cujus supra meminimus, successit. Post hunc Egemonius cathedram pontificatus adsumsit (3).

Cap. LXXVI. Quo decedente, beatus Simplicius ecclesiæ ipsi præponitur. Fuit autem de stirpe nobili, valde dives in opibus sæculi, nobilissimæ conjugi sociatus.

---

visitur cœmeterium, ubi ingens lapideorum sepulcrorum numerus superest, cum ecclesia, aut potius ecclesiæ S. Stephani muris, absque tecto. Ibi Petrus Ladoneus SS. Rheticii, Cassiani, Simplicii aliorumque Augustoduni episcoporum tumulos exstare scribit.

(1) Vidit et illud S. Germanus episc. Autisiodori, cui cum S. Cassianus gloriam suam revelasset, ejus sese ac plebem precibus commendavit B. antistes. In hoc autem cœmeterio hodieque S. Cassiani sepulcrum habetur in oratorio ipsius nomini sacrato. At nulla ibi S. Simplicii memoria, cujus forte sepulcrum cum ceteris commixtum est.

(2) Colb. tut., *Aricius*. Celebris est Rheticius in Historia ecclesiastica, qui a Constantino M. in causa Donatistarum judex datus fuit, subscripsit conc. Arelatensi primo, anno 314. Eum ejusque opera passim laudant Hieronymus, Augustinus, Optatus, etc.

(3) Habemus in vetustis manuscriptis codd. Vitam S. Cassiani, soluta et stricta oratione descriptam, in qua Rheticio Egemonius, et huic Simplicius successisse dicuntur. Cassianus vero in Ægypto natus, ibique Ortensis episcopus factus tempore Joviani imp., relicta sede, in Gallias venit, ubi a Simplicio Æduensi episcopo susceptus est, eique successit. Obiit sæc. IV labente. Unde emendandus videtur hic Gregorius, qui Cassianum Egemonio et Simplicio præponit. Et quidem Simplicius inter episcopos recensetur, qui, anno 346, concilio Coloniensi contra Euphratam ejusdem urbis episcopum dicuntur interfuisse; proindeque ante Cassiani adventum sedebat, qui Joviani tempore, id est ann. 363, factus est episcopus. Si tamen quis maluerit Cassiani vitam ex Gregorio reformare, non refragabor.

Cap. LXXVII. Ferunt etiam in hac urbe simulacrum fuisse Berecynthiæ, sicut sancti martyris Symphoriani passionis declarat historia (1). Hanc cum in carpento pro salvatione agrorum ac vinearum suarum misero gentilitatis more deferrent, adfuit supradictus Simplicius episcopus, haud procul adspiciens cantantes atque saltantes (2) ante hoc simulacrum : gemitumque pro stultitia plebis ad Deum emittens, ait : « Illumina, quæso, Domine, oculos hujus populi, ut cognoscat quia simulacrum Berecynthiæ nihil est. » Et facto signo crucis contra, protinus simulacrum in terram ruit ; ac defixa solo animalia, quæ plaustrum quo hoc vehebatur trahebant, moveri non poterant. Stupet vulgus innumerum, et deam læsam omnis caterva conclamat : immolantur victimæ, animalia verberantur ; sed moveri non possunt. Tunc quadringenti de illa stulta multitudine viri conjuncti simul, aiunt ad invicem : « Si virtus est ulla deitatis, erigatur sponte, jubeatque boves qui telluri sunt stabiliti procedere. Certe si moveri nequit, manifestum est nihil esse divinitatis in ea. » Tunc accedentes, et immolantes unum de pecoribus, cum viderent deam suam nullatenus posse moveri, relicto gentilitatis errore, inquisitoque antistite loci, conversi ad unitatem ecclesiæ, cognoscentes viri Dei magnitudinem, sancto sunt baptismate consecrati.

Cap. LXXIX. Remigius Remensis urbis episcopus (3),

---

(1) Hanc dedimus inter Acta Mart. sincera ad ann. circ. 180, ubi locus hic laudatus habetur, num. 2. Gallorum veterum morem fuisse observat Sulpicius Severus in vita S. Martini deorum simulacra per agros circumferendi. Sed et passim ejus rei occurrunt exempla in Hist. Romanæ scriptoribus.

(2) Sic Clar. a., SB. et Pith. At Bell. et Colb. 2, *Psaltantes*. Ed., *Psallentes*.

(3) Hoc caput ferme integrum Historiæ suæ inseruit Frodoardus, libro 1, cap. 19 et 20. De S. Remigio plura habet Greg., in Hist. potis-

ut ferunt, septuaginta aut eo amplius in episcopatu annos explevit.... Nec illud sileri placuit, quod illo gestum est tempore, cum lues inguinaria populum primæ Germaniæ (1) devastaret. Cum autem omnes terrerentur hujus cladis auditu, concurrit Remensium populus ad sancti sepulcrum, congruum hujus causæ flagitare remedium. Accensis cereis lychnisque non paucis, hymnis psalmisque cœlestibus per totam excubat noctem. Mane autem facto, quid adhuc precatui desit in tractatu rimatur : reperiunt etenim, revelante Deo (2), qualiter oratione præmissa, adhuc majori propugnaculo urbis propugnacula munirentur. Adsumta igitur palla (3) de beati sepulcro componunt in modum feretri : accensisque super cruces cereis, atque ceroferalibus (4), dant voces in canticis, circumeunt urbem

simum, libro II, cap. 31. Ejus vitam scripsit Hincmarus ejus sedis sæculo IX successor, quam apud Surium habes. Obiit idibus januarii, quem tamen pleraque Martyrologia die 1 octobris commemorant. Ejus festivitatem sub apostoli Francorum titulo celebrari decreto sancivit S. Leo IX summus pontifex : quod decretum clerus Gallicanus in generali conventu, anno 1657, renovavit.

(1) Ann. 546. Hujus provinciæ Moguntia metropolis fuit.

(2) Cod. Remigianus addit, *qui sanctum suum mirificari apud homines voluit, quem apud se mirificatum habebat.*

(3) Non solum superest illa palla quæ in basilica Remigiana religiose adservatur, vulgo S. Remigii sudarium dicta ; sed et perseverat illa pia consuetudo, eam *in modum feretri* compositam, cum ingruit aliqua necessitas, per urbis compita deferendi. Quam quidem consuetudinem a Gregorii nostri ævo interruptam non fuisse probant vetera aliquot monumenta. Ex his est codex manuscriptus ab Hincmaro bibliothecæ Remigianæ datus, ubi ejusmodi supplicatio in icone repræsentatur; alia ejusdem rei descriptio habetur in veteribus aulæis quæ similem supplicationem repræsentant.

(4) Bell., *crucem.... atque ceroferariis ;* Rem., *atque super ceroferariis.* Ex hoc autem loco Menardus in notis ad sacrament. S. Gregorii pag. 202 infert olim in publicis processionibus cereos accensos ipsis crucibus affixos fuisse, idque a S. Johanne Chrysostomo institutum fuisse probat ex Socrate, lib. VI, et Sozomeno, lib. VIII. * Ceroferale est candelabrum quod cereum fert. (Caug. in Gloss.)

cum vicis. Nec prætereunt ullum hospitium, quod non hac circuitione concludant. Quid plura? non post multos dies fines hujus civitatis lues adgreditur memorata. Verumtamen usque ad eum locum accedens, quo beati pignus accessit, ac si constitutum cerneret terminum, intro ingredi non modo non est ausa, sed etiam quæ in principio pervaserat, hujus virtutis repulsu reliquit.

Cap. LXXX. Bituriga vero urbs primum a sancto Ursino (1), qui a discipulis apostolorum episcopus ordinatus in Gallias destinatus est, verbum salutis accepit, atque ecclesiam Biturigensem primum instituit rexitque. Qui migrans a sæculo, in campo (2) inter reliqua sepulcra populorum sepulturæ locatus est.

Cap. LXXXII. Fuit in hoc territorio et Eusitius (3), vir virtutum, qui tamquam eremita, inter spinarum condensitatem ab hominum se familiaritate removerat.... Ad hunc

---

(1) S. Ursini missionem varii variis temporibus assignant. Eum Gregorius hic ab apostolorum discipulis missum dicit, quod de S. Clemente nonnulli intelligunt. Quo pacto discipulus ille septem episcoporum, qui Decii temporibus apud Biturigas ecclesiam instituit, uti narrat Gregor., lib. I Hist., cap. 29, alius esset a B. Ursino; Senicianus fortasse, qui secundus Biturigum episcopus fuisse dicitur.

(2) Extra urbes in campis et agris sepeliendi consuetudo antiquissima est, quæ legum auctoritate sæpius firmata et renovata fuit etiam ab impp. christianis. Hanc præ ceteris religiose coluerunt Galli, ut patet ex can. 36, conc. primo Braccarensis, etc. Vide Savaronis notas in epist. XII, lib. III Apollinaris Sidonii.

(3) Alii *Eusicius*; Bell. in titulo, *Usichius*; Ed., *Eutichius multarum vir*. Primum in monasterio Patriciaco vixit, tum in eremum secedens initium dedit monasterio celebri, quod hodie ex ejus nomine Cella S. Eusicii, *Selles en Berry* (Loir-et-Cher, arr. Romorantin), appellatur. Eusitii vitam et observationes edidit Labbeus, tomo II Biblioth. novæ, pag. 371; miracula autem, pag. 463, alterius vero vitæ fragmenta Chesnius, tomo I Hist. Franc. exhibet. Ejus mortis annus incertus est. Senex erat ann. 531 quo Childebertus bellum in Wisigotthos movit.

ergo senem Childebertus in Hispaniam abiens, venit (1) : cumque ei quinquaginta aureos obtulisset, ait senex : « Quid mihi ista profers ? illis qui ea pauperibus largiantur adtribue, mihi autem hæc necessaria non sunt. Sufficit mihi, ut pro meis peccatis Dominum merear deprecari. » Et adjecit : « Vade et victoriam obtinebis, et quod volueris ages. » Tunc rex aurum pauperibus erogans, vovit ut si eum Dominus cum sua gratia de itinere illo reduceret, in honore Dei basilicam in eo loco ædificaret, in qua senis membra quiescerent. Quod postea adimplevit.

Cap. LXXXIII. Maximus Regiensis episcopus atque confessor (2), sæpius se incolis in multis virtutibus manifestat.

Cap. LXXXIV. Valerius beatus confessor, Consoranensium primus episcopus (3),... oratorium super se constructum prius habuit; sed per incuriam ruens, oblivioni datum est quo in loco quiesceret : hoc tantum ab incolis ferebatur, quod fuisset ante sanctum altare sepultus. Adveniens autem Theodorus episcopus (4), oratorio ipso in majori spatio ampliato magnam effecit basilicam.

---

(1) Ann. 531.

(2) Factus est ex abbate Lirinensi episcopus Regiensis, *Riez en Provence*, sub Aquensi metropoli, anno 433. Interfuit concilio Regiensi, ann. 439, Arausicano primo, ann. 441, et Arelatensi tertio occasione jurisdictionis monasterii Lirinensis an. circiter 455. Sepultus est in ecclesia S. Petri a se constructa. Aliquot homilias scripsit, quæ inter eas quæ sub Eusebii Emisseni, seu Gallicani, sive Eucherii Lugdunensis nomine editæ sunt, habentur.

(3) Quo tempore vixerit S. Valerius incertum est. Glicerius ejus, in catalogis vulgatis, successor subscripsit concilio Agathensi, ann. 506. Conseranensium urbs a Licerio quinto ejus episcopo nomen habet, *S. Lizier de Conserans*, in Wasconia sub Auxitana metropoli.

(4) Eleutherius archidiaconus a Theodoro episc. Conserannicæ ecclesiæ missus subscripsit concilio quinto Aurelian., ann. 549.

Cap. LXXXV. Beatissimus (1) vero Silvester Cavillonensem rexit ecclesiam : qui quadraginta duobus annis sacerdotio ministrato, plenus dierum atque virtutum migravit ad Dominum.

Cap. LXXXVI. In hac urbe fuit et Desideratus presbyter, quem ego apud monasterium Gurthonense (2) vidi, virum sanctitate magnificum.... Hic, ut diximus, eximiis inlustratus virtutibus emicuit sæculo. Quod audiens benedictus Agricola (3) episcopus, misit archidiaconum suum, ut beatum urbis cœmeterio deferret : sed resistentibus monachis, quod jussus fuerat non implevit. Posthæc ædificato xenodochio leprosorum sacerdos suburbano, in ejus basilicam coplectis abbatibus et omni clero, beatum corpus transtulit, et in basilica superius memorata summo studio sepelivit : qui se nunc vivere cum Christo magnis virtutibus manifestat.

Cap. LXXXVII. Fuit in Tornodorensi pago in parochia Lingonicensi vir sanctitate præcipuus, Johannes abbas (4).... Cum monasterium ædificare vellet, quod Reomaus nuncupatur; et fratres nimiam aquæ penuriam paterentur, reperit puteum immani profunditate altum, ubi pessimus serpens basiliscus habitabat. Hic itaque divina invocatione peremto

---

(1) Laud., Colb. tut. et Bell. al. manu, *Cabilonensem*, et infra scripti omnes *quadragesimo secundo anno*. Subscripsit Silvester Conc. Epaonensi ann. 509, et Lugdun. I, ann. 517. Festum ejus recolitur die 20 novembris.

(2) Hodie dicitur *Gourdon*, vicus in pago Cadrellensi, *le Charolois*. (Saône-et-Loire, arrond. Châlon.)

(3) De S. Agricola Cabillonensi episcopo Gregorius agit lib. v Historiæ, cap. 46. De voce *benedictus*, vide cap. 16, lib. III Hist.

(4) S. Johannis vitam scripsit monachus anonymus Reomaensis ipsius suppar. Monasterium Reomaense quod condidit, ex ejus nomine vulgo *Moutier-Saint-Jean*, hactenus perseverat sub ordine S. Benedict. et cong. S. Mauri, in agro Tornodorensi.

serpente, ac mundato puteo, puteum potabilem fratribus reddidit : de qua aqua et nos cum Lugdunum pergeremus, a fratribus illius monasterii benigne suscepti, causa miraculi hausimus : cujus etiam haustu plurimi frigoritici curantur.... Vixit vir hic justus et vir religiosus, sicut legislator Moyses, centum viginti annis; cujus nec oculus caligavit, nec dens motus est.

Cap. LXXXVIII. Magnæ virtutis fuit et ille Sequanus (1) Lingonici abbas territorii.... Guntchramnus rex cornu (2), cujus voce vel molossos colligere, vel illa corneorum arboreorum armenta effugare consueverat, furto ablatum perdidit : quæ res multos in vincula conjecit, nonnullos facultate privavit. Ex quibus tres viri memorati confessoris monumentum petierunt. Quo rex comperto, jussit eos catenis atque compedibus necti : factumque est ita. Media nocte vero lux in basilica humana luce clarior oritur : dissiliunt ferrearum pedestrium repagula, catenarumque disruptis baccis (3) vincti laxantur; quo audito, rex exterritus velocius eos liberi arbitrii potestate donavit.

Cap. LXXXIX. Marcellus vero Parisiacæ urbis episcopus, qui quondam, ut in ejus vita (4) legitur, serpentem

(1) S. Sequani vitam habes Sæc. I, Act. SS. ord. Benedictini. Monasterium Segestrense quod ab eo conditum, nunc vulgo S. Sequani, *S.-Seine*, cum adjuncto opido, quinque leucis infra Divionem appellatur; hactenus perseverat sub ordine S. Benedicti et cong. S. Mauri, ubi ejus sacræ reliquiæ adservantur.

(2) Reges cornibus in venationibus, in præliis vero tubis semper usos fuisse observat Valesius in defensione sua contra Launoium, parte I. Vide Rigordum in Gestis Philippi Augusti.

(3) Omnes scripti *bacis*. Hanc vocem eodem sensu usurpat Fortunatus in vita S. Germani, cap. 30.

(4) S. Marcelli vitam a Fortunato presbytero scriptam refert Surius die I novembris. Sepultus est in ecclesia suburbana, quam Launoius tunc temporis cathedralem fuisse contendit, Valesio et aliis reclaman-

immensum hoc depulit ab opido, et nunc in ipsius civitatis vico quiescit. Ad cujus tumulum cum Ragnimodus presbyter, qui nunc ejus municipii habetur sacerdos (1), quartano typo veniens decubasset,... incolumis surrexit a tumulo.

CAP. XC. Ingrediente autem Chilperico rege in urbem Parisiacam, sequenti die quam rex ingressus est civitatem, paralyticus qui in porticu basilicæ sancti Vincentii, in qua beatus Germanus (2) requiescit in corpore, residebat, dirigitur : mane autem facto, exspectante populo, gratias beato antistiti referebat. Nam sæpe ibi et gressus paralyticorum et cæcorum visus virtute sancti restituuntur : et raro advenit ejus solemnitas, quin ibi ejus virtus ostendatur.

CAP. XCI. Est ibi et sancta Genovefa (3) in basilica sanctorum sepulta apostolorum, quæ in corpore posita, tantum in virtute prævaluit ut mortuum suscitaret. Ad cujus tumulum sæpius petitiones datæ suffragium obtinent : sed et frigoriticorum febres ejus virtute sæpissime restinguuntur.

CAP. XCII. In Dolensi autem Biturigi termini vico beatus Lusor, Leucadii quondam senatoris filius, requiescit; qui

---

tibus. Eam sub prima regum nostrorum stirpe jam celebrem fuisse nemo infitiabitur. Illustri collegio canonicorum a compluribus sæculis gaudet : sancti tamen antistitis corpus inde in majorem ecclesiam translatum est, ubi in ditissima theca asservatur.

(1) Id est, episcopus Parisiensis. De eo passim in Historia Gregorii.

(2) S. Germanum passim laudat noster Gregorius in Hist. libris. Ex abbate Augustodunensi factus episcopus, subscripsit concil. Paris. III, ann. 557; Turon. III, ann. 567, et Paris. IV, ann. 573. Ejus vitam a Fortunato scriptam edidere Surius, Mabillon. Sæc. I, Bened. ac Bollandiani ad diem 28 maii. Epitaphium quod a rege Chilperico factum dicitur, iidem auctores exhibent ex Aimoino.

(3) Eam Gregorius *beatissimam* appellat lib. IV, cap. I, cujus vitam Surius et Bollandus die 3 januarii referunt. Interpolata est ea quam Chiffletius edidit.

fertur in albis migrasse a sæculo : in crypta vero positus super pavimentum, sepulcrum habens ex marmore Pario mirabiliter exsculptum (1).

Cap. XCIII. Est et apud urbem Trevericam suburbano sanctus Maximinus (2), magnus cum Domino populi illius advocatus, ad cujus tumulum sæpe cernuntur miracula gloriosa. Tempore enim Theodoberti regis Arboastes (3) quidam presbyter cum Franco quodam intendebat, rege præsente. At dum hæc agerentur, rex loca sancta urbis, quæ sub urbis illius vicis habentur, causa visitabat orationis.

---

(1) Visuntur etiamnunc in crypta subterranea ecclesiæ SS. Stephani et Saturnini Dolensis, vulgo *Bourg-Deols*, apud Bituriges, duo sepulcra vetustissima variis figuris decorata, in quorum uno marmoreo S. Lusor sepultus fuisse dicitur, et in altero lapideo Leocadius ejus pater, quem ex Vettii Epagati martyris Lugdunensis stirpe prodiisse scribit Gregorius, lib. I Hist., cap. 29. Lusoris, vulgo *S. Ludre*, qui *in albis*, id est intra primam sui baptismi hebdomadam, defunctus est, festum non recentiora solummodo, sed et Flori Martyrologium recolit die 4 novembris. Quo tempore S. Lusor vixerit non liquet. Gregorius loco laudato ait, Leocadium primis Biturigum christianis domum suam in ecclesiam convertendam concessisse. Eos autem Christianos a septem episcoporum, quos sub Decio advenisse censet, discipulis fide imbutos scribit, unde Leocadium ac Lusorem labente sæculo III, vixisse conjicimus.

(2) Celebris est S. Maximinus, qui Athanasium Treviros exsulem suscepit. Ejus vitam a Lupo episcopo sæc. IX scriptam, edidit Surius; aliam vero, ut putant, 200 annis vetustiorem Bollandiani edidere ad diem 29 maii. Recensetur inter eos qui concilio Sardicensi interfuerunt, ann. 347, et conc. Colon. anno præcedenti contra Euphratam, seu ejus decessorem, uti contendit Henschenius. Obiit die 12 septembris in Aquitania, relatusque Treviros 29 maii, sepultus est in monasterio suburbano S. Johannis, quod exinde S. Maximini appellatum est, hodieque perstat sub hoc nomine celeberrimum ord. Benedictini, ubi in crypta subterranea sub altari majori requiescit cum SS. Agrœtio, et Nicetio, ejusdem urbis episcopis.

(3) Plerique *Arboastis*, Colb. tut. *Arbogastis*.

Cum autem videret rex prosecutionem presbyteri esse callidam, conversus ad eum : « Si vera sunt, inquit, quæ prosequeris, hoc super tumulum Maximini antistitis sacramento confirma. — Audeo, ait, hæc, presbyter, quæ præcipis adimplere, » et statim ponens manus super sanctum sepulcrum, dixit : « Hujus sancti virtute opprimar, si aliquid falsi loquor de his quæ prosecutione mea contra hunc Francum insisto. » Fremente autem barbaro, et quasi contra sanctum Dei furibundo, egressi sunt de basilica : cumque per viam pariter pergerent, subito delapsus presbyter solo pessumdedit, et mortuus est. Laudavitque deinceps barbarus virtutem sancti, cui prius detraxerat.

Cap. XCV. Medardus vero gloriosus confessor juxta urbem Suessionis (1) quiescit..... Charimeris (2), qui nunc referendarius Childeberti regis habetur, dum de hoc dolore (*dentium*) laboraret, basilicam sancti expetiit, ut sumpturus ex ligno a virtute sancti medicinam mereretur accipere.

Cap. XCVI. Albinus autem confessor, cujus nuper vitæ liber (3) a Fortunato est conscriptus presbytero, obtinet et ipse, impertiente merito, suum ostendi miracula ad sepul-

---

(1) Alii *Sessionis, Sessionas,* ed. *Suessionicam.* Fuit S. Medardus episc. Viromandensis, sedemque Noviomum transtulit, *Noyon*, ubi hactenus perseverat, Comitatus urbis, et Pariatus Franciæ titulo decorata. De S. Medardi obitu et monasterio diximus in cap. 19, libri IV Historiæ. Dicitur *Suessionensis* in capitis titulo ob ejus sepulcrum et ecclesiam prope Suessionas.

(2) Is S. Agerico in episcopatu Virodunensi successit, de quo supra lib. IX. Historiæ, cap. 23.

(3) Hic liber editus est sæc. I, Act. SS. ord. Benedictini, sicut et apud Surium et Bollandianos, die I martii. Albinus ex abbate Tincillacensi, seu Cincillacensi, factus episc. Andegavensis subscripsit concilio Aurelian. III, ann. 538, et per Sapaudum abbatem Aurel. IV, ann. 549.

crum..... Apud Croviensem (1) vicum mulier a nativitate cæca, invocans nomen sancti, ipsa die inluminata est.

Cap. XCIX. Avitus abbas (2) Carnoteni pagi, quem Pertensem vocant, sæpius imminere dissolutionem sui corporis, Spiritu Sancto revelante, prædixit. Qui recedens a corpore, honorifice apud Aurelianensem urbem humatus est : super quem fideles Christiani ecclesiam (3) construxerunt.

Cap. CI. Ad Eparchi Equolesinensis (4) urbis reclusi sepulcrum sæpius infirmi sanantur.

Cap. CIII. Fuit et Junianus (5) reclusus infra Lemovicinæ urbis territorium, qui vivens multa populis ostendit miracula : sed et nunc ad sepulcrum ejus sæpe morbi curantur.

Cap. CV. Tumulus erat in vico Parisiorum haud procul a loco, in quo senior, ut aiunt, ecclesia nuncupatur, nullo opertus tegmine; ibique in lapide habebatur scriptum : Hic requiescit Crescentia sacrata Deo puella, sed nulla

(1) Sic manuscripti omnes, ut et infra non semel in mirac. S. Martini, quamvis editi habeant ut plurimum *Croniensis* vicus, quem putant esse Credonem Andegavorum opidum, vulgo *Craon*, ubi prioratus conventualis Benedictinorum cong. S. Mauri. In charta Adalbergæ cujusdam pro monasterio S. Sergii Andegav. tomo iv Galliæ christ., memoratur villa *Nubiliacus* in pago Andegavensi, in vicaria Croniacensi.

(2) Hunc Avitum Cointius eumdem esse cum S. Avito abbate Miciacensi, qui Chlodomeris interitum prædixit, putat : sed eos distinguendos esse censet Baronius, quod plusquam probabile videtur Mabillonio in Actis SS. ord. Benedictini, sæc. i, p. 613. Distinguuntur in Adonis Martyrologio, ubi abbas Miciacensis xiv kal. januarii, alter xv kal. julii memoratur.

(3) De qua dictum est lib. viii, cap. 2.

(4) Al. *Equolenensis*, *Engolismensis*, *etc.* De S. Eparchio vide lib. vi Hist., cap. 8, et notas.

(5) Circa ann. 530, 16 novemb.

ætas recolere poterat quale ei fuerat meritum, vel quid egisset in sæculo (1).

Cap. CX. Fuit vitæ venerabilis Paulinus, Nolanæ urbis episcopus (2), ex nobili stirpe ortus. Tarasiam similem sibi sortitus est conjugem, habens divitias multas : et tam in fundorum possessione quam in præsidio domorum valde dives erat ac locuples.

---

(1) Ita oblitterata est hujus Crescentiæ memoria, ut nihil de ea prorsus sciatur, nec notum sit ubi fuerit ejus sepulcrum.

(2) Hæc vox *episcopus* est in solo Colb. a, et quidem alia manu. Paulini laudes celebrarunt Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, Gregorius M. et plerique Patrum. Sepultus est Nolæ in ecclesia S. Felicis quam construxerat. Inde translatus Romam dicitur, ubi ostenditur in ecclesia S. Bartholomæi.

EX

MIRACULORUM S. MARTINI

LIBRO PRIMO.

Cap. II. Egidius (1) quoque cum obsideretur ab hostibus, et excluso a se solatio, turbatus impugnaretur, per invocationem beati viri, fugatis hostibus liberatus est. Idque dæmoniacus in medio basilicæ, ipsa hora qua gestum fuerat, est professus sancti Martini obtentu hoc fuisse concessum.

Cap. III. Martinus,... apud Sabariam Pannoniæ ortus, ad salvationem Galliarum, opitulante Deo, dirigitur. Quas virtutibus ac signis illustrans, in urbe Turonica episcopatus honorem invitus, populo cogente, suscepit : in quo glorio-

---

(1) Id contigisse anno 459, testatur Valesius, lib. IV rerum Francicarum. [Quænam sit urbs illa, in qua Ægidius a Visigothis obsidebatur, discimus ex Paulino Petrocorio de Vita S. Martini, lib. VI. Licet enim illam non nominet, quidquid de ea narrat, nulli alteri urbi quam Arelatensi convenire potest.

Illustrem virtute virum, sed moribus almis
Plus clarum, magnumque fide qua celsior extat
AEgidium, hostilis vallaverat agmine multo
Obsidio, objectis quæ mœnia sepserat armis
Auxilia excludens................
Verum præsidio Domini dejecta fugantur
Millia............ ......
Haud alio penitusque ipso rerum ordine venit
Nuntius, illam urbem tanta obsidione solutam,
Præcipitem Rhodanum molli quæ ponte subegit,
Et junxit geminas connexo tramite ripas,
Ut siccum præberet iter quod puppibus instans
Desuper, et presso nutans via pendet in amne.]

sam, et pæne inimitabilem agens vitam, per quinquennia quinque bis insuper geminis mensibus cum decem diebus, octogesimo primo ætatis suæ anno, Cæsario et Attico consulibus, nocte media quievit in pace (1).

Cap. VI. Operæ pretium est etiam illud inserere lectioni, qualiter sanctum ejus corpusculum in locum ubi nunc adoratur (2), fuerit angelo annuente translatum. Anno sexagesimo quarto post transitum gloriosi domni Martini, beatus Perpetuus Turonicæ sedis cathedram sortitus est dignitatis. Adeptusque hunc apicem, cum magno devotorum (3) consensu, fundamenta templi, ampliora quam fuerant, super beata membra locare disposuit : quod sagaci insistens studio, mirifice mancipavit effectui. De qua fabrica multum quod loqueremur erat; sed quia præsens est, conticere exinde melius putavimus (4). Adveniente ergo optato tempore sacerdoti, ut templum dedicaretur,... convocavit beatus Perpetuus ad diem festum vicinos pontifices, sed et abbatum, ac diversorum clericorum non minimam multitudinem. Et quia hoc in calendis julii agere volebat, vigilata una nocte, facto mane, accepto sarculo, terram, quæ super sanctum erat tumulum, cœperunt effodere.... Dicit eis unus ex clericis : « Sciatis quia post hoc triduum natalis episcopatus (5) ejus esse consueverat : et forsitan in hac die se transferri debere vos admonet. »

---

(1) * Vid. lib. I Hist., cap. 43.

(2) Sic plerique manuscripti sicut et infra. Alii vero cum editis *veneratur* : quod perinde est. Hanc nempe vocem *adorare*, Gregorius ad reverentiam illam exprimendam, qua res sacras pertractamus, aut cultum quo viros sanctos prosequimur, sæpius adhibuit.

(3) Manuscripti aliquot cum editis, *cum magno votorum*.

(4) De hac vide lib. II Hist., cap. 14, cum nostris notis, et lib. X, cap. 31. In Chronico Malleacensi cremata fuisse dicitur anno 903, et ab Herveo thesaurario restaurata.

(5) Id est anniversarium ejus ordinationis in episcopum : quod

Cap. XII. Ultrogotha (1) regina, auditis miraculis, quæ ad locum fiunt quo sancta membra quiescunt, tamquam si sapientiam Salomonis veniret audire (2), expetiit ea corde devoto prospicere. Abstinens ergo se a cibis et somno, præcurrentibus etiam largissimis eleemosynis, pervenit ad locum sanctum, ingressaque basilicam, timens et tremens, nequaquam audebat beatum adire sepulcrum, indignam se esse proclamans, nec ibidem posse, obsistentibus culpis, accedere. Tamen deducta in vigiliis et orationibus, ac profluis lacrymis una nocte, mane oblatis muneribus multis, in honorem beati confessoris missas expetiit revocari (3). Quæ dum celebrarentur, subito tres cæci, qui ad pedes beati antistitis longo tempore privati lumine residebant, fulgore nimio circumdati, lumen, quod olim perdiderant, receperunt.... Ad istud miraculum currit regina, concurrit et populus; mirantur omnes fidem mulieris, mirantur gloriam confessoris.

---

etiamnunc in martyrologiis simul cum ejus translationis festivitate recolitur die 4 julii. Vide Mabillonii Liturgiam Gallic., lib. 2, num. 72.

(1) Manuscripti fere omnes *Ultrogotho*. Sic quoque dicitur apud Fortunat., et in can. 15 concilii V Aurelian. Bec. *Ultrogodis*. Hæc fuit Childeberti I uxor, de qua et duabus ejus filiabus Greg., lib. IV Hist., cap. 20, et Fortunatus, lib. VI, carm. 8. Sepulta est in sancti Germani a Pratis monasterii basilica. Eam inter sanctas reginas laudat auctor Vitæ sanctæ Balthildis, his verbis : *De Ultrogotha fertur regina, Childeberti videlicet Christianissimi regis conjuge, eo quod nutrix esset orphanorum, consolatrix pupillorum, sustentatrix pauperum et Dei servorum, atque adjutrix fidelium monachorum.*

(2) Manuscripti fere omnes, *tamquam si sapientiam Salomonis audiret.*

(3) Editi cum Clarom., *celebrari.* Retinenda ceterorum omnium codicum lectio; ea enim loquendi forma alias usus est Gregorius : vide lib. 1, de Gloria Mart., cap. 51. Hanc etiam adhibuit non semel Fortunatus, uti a nostro Mabillonio observatum est lib. 1 Liturgiæ Gallic., cap. 6, ubi ea retractat vir eruditus, quæ de *Missa revocata* alias scripserat; nihil aliud hac voce significari monens quam *Missa celebrata*, quod et ex hoc loco confirmari potest.

Cap. XVII. In porta Ambianensi, in qua quondam vir beatus pauperem algentem chlamyde decisa contexit (1), oratorium a fidelibus est ædificatum, in quo nunc puellæ religiosæ deserviunt ob honorem sancti antistitis, parumper habentes facultatis, nisi quod eas devotorum alit sæpe devotio. Erant tamen eis quodam tempore pauca apium alvearia, quæ eis fuerant data.

Cap. XVIII. Sic et apud Siroialense (2) oratorium, cujus altarium sancti confessoris manus alma sacravit....

Cap. XXIII. Dignum existimavi et illud non omittere in relatu, quid Wiliacharium presbyterum referentem audivi. Tempore quo idem Wiliacharius per perfidiam Chrammi Chlotarium regem iratum incurrerat (3), ad basilicam sancti Martini confugit, atque ibidem in catenis positus custodiebatur; sed virtute beati præsulis comminutæ catenæ stare non potuerunt. Nescio autem qua imminente negligentia foris atrium comprehensus est. Quem oneratum ferro, vinctisque post tergum manibus, ducebant ad regem. At

(1) Facinus istud tantopere in ecclesia celebre narrat Severus Sulpicius in Vita beati Martini; locus vero ille ubi contigit, nunc a RR. PP. Cælestinis habitatur, in quorum ecclesiæ chori medio erecta est columna cum inscriptione, quæ rem gestam exponit. Ambianum urbs notissima, sub metropoli Remensi.

(2) Sic manuscripti, præter Colb., qui habet *Sirmalense*; Bec. *Sirmalensim*, et Victor. *Sirogalense*, quam lectionem etiam Bell.; Colb. a. et Colb. tut. habent in indice capitum libro præfixo, ubi Gat. *Sirolialensi*. Mart. *Sirojarensi*. Editi vero hic *Sirojabense*. Hunc locum Marollius putat esse *Siran la late*, haud procul a Severiaco et Bellismo apud Turones; aliis tamen videtur esse *Saint-Ciran du Sambot*, vicus ad Angerem inter Castellionem et Luccas.

(3) Hunc locum sic ex Gat., Mart., Bec., Colb. tut., et aliis restituimus. Editi cum Clar. et aliquot aliis, *Tempore quo propter perfidiam Chramnus, seu Chranius iram Clotarii regis incurrerat*, et in capitis titulo, *de Chramno*, seu *Chranio*, *etc*. Wiliacharium, aliquot codices *Wilicharium*, seu *Viliatharium*, nonnulli *Miliatharium* appellant.

ille voce magna clamare cœpit, et ut sibi beatus Martinus misereretur orare, nec eum sineret abire captivum, cujus devotus expetierat templum. Statimque in ejus vocibus, orante beato Euphronio episcopo de muro civitatis contra basilicam, dissolutæ sunt manus ejus, et omnes baccæ catenarum confractæ ceciderunt. Perductus autem usque ad regem, ibi iterum in compedibus et catenis constrictus retinebatur. Sed invocato nomine sæpe dicti patroni, ita omne ferrum super eum comminutum est, ut putares illud fuisse quasi lutum figuli. Hoc tantum erat in spatiis, ut non solveretur a vinculo, quoadusque nomen illud sacratissimum invocasset : invocato autem, omnia solvebantur. Tunc rex altioris ingenii, videns virtutem sancti Martini ibidem operari, et ab onere vinculorum absolvit eum, et pristinæ restituit libertati. Hæc ab ipsius Wiliacharii presbyteri ore coram multis testibus factum esse cognovi.

Cap. XXIV. Alpinus comes Turonicæ civitatis cum per totum annum graviter ab unius pedis dolore consumeretur et..... beati Martini jugiter auxilium imploraret,.... mox omni dolore fugato, sanus surrexit de lectulo.

Cap. XXV. Charigisilus (1) referendarius regis Chlotarii, cui manus et pedes ab humore contracti erant (2), venit ad sanctam basilicam, et orationi incumbens per duos aut tres menses, a beato antistite visitatus, membris debilibus sanitatem obtinere promeruit : qui postea antedicti regis domesticus (3) fuit, multaque beneficia populo Turonico, vel servientibus beatæ basilicæ ministravit.

---

(1) Bec. *Charigilius*, editi *Charigisitus*.

(2) Manuscripti aliquot *contraxerant*, quæ vox in sequioris ævi auctoribus passim occurrit pro *contracti erant*.

(3) Ex hoc loco probat Labbeus in Miscellaneis historicis, domestici et referendarii dignitates omnino diversas fuisse.

Cap. XXIX. Charibertus rex, cum exosis clericis, ecclesias Dei negligeret, despectisque sacerdotibus, magis in luxuriam declinasset, ingestum est ejus auribus, locum quemdam, quem basilica sancti Martini diuturno tempore retinebat, fisci sui juribus redhiberi. Loco autem illi Navicellis(1) nomen prisca vetustas indiderat. Qui accepto iniquo consilio, pueros velociter misit, qui reiculam (2) illam in suo dominio subjugarent. Cumque hæc recte non possidens, videretur habere, jussit in locum illum stabularios cum equitibus (3) dirigi, ibique sine æquitatis ordine præcepit equos ali. Accedentes ergo pueri fœnum quod coacervatum fuerat, accipiunt in equorum expensas. Cumque injunctum studiose ageretur servitium, atque equites appositum fœnum cœpissent expendere, corripiuntur a rabie. Et frementes ad invicem, disruptis loris, per plana prosiliunt, et in fugam vertuntur; et sic male dispersi, alii excæcantur (4), alii rupibus præcipitantur, alii se sepibus ingerentes, palorum acuminibus ultro transfodiuntur. Tandem stabularii iram Dei intelligentes, paucos extra terminum loci, quos assequi potuerunt expellunt, sanosque recipiunt, nuntiantes regi rem illam injustissime retineri. Et ideo hæc cum fuissent perpessi, dixerunt : « Dimitte eam, et erit pax tibi. » Qui furore repletus, sic dixisse fertur : « Sive juste, sive injuste reddi debeat (5), regnante me, hanc basilica non habebit. » Qui protinus divina jussione transitum accipiens requievit. Adveniente autem gloriosissimo Sigiberto rege in ejus regnum, ad suggestionem beati Eufronii episcopi hoc in

(1) Locus est ad Siceram, *la Cisse*, fluvium, vulgo dictus *Nazelles*. * Prope Turones.

(2) * *Reicula*, quasi *recula*, parva res, possessio parvi momenti.

(3) I. e. equis.

(4) *Bec.*, exnecantur.

(5) Bell., Clar. et Laud., *redhibeatur*. Bec., Colb. tres, Victor, etc., *retineatur*.

dominio sancti Martini restituit, quod usque hodie ab ejus basilica possidetur.

Cap. XXXI. Cum ad matriculam illam, quam sanctus suo beneficio de devotorum eleemosynis pascit, quotidie a fidelibus necessaria tribuantur, consuetudinem benedicti pauperes habent, ut cum multi ex his per loca discesserint, custodem inibi derelinquant, qui quod fuerit oblatum accipiat. Quidam ergo devotus unum triantem mercedis intuitu detulit, quem custos loci collectum fratribus occultare non metuit. Convenientes autem pauperes ad sextam, sciscitati sunt antedictum custodem, quid sibi beatus pastor solita pietate respiciens transmisisset.... Qui ait cum sacramento,... quia hic amplius non venit, quam unus argenteus. Nec dum enim verba compleverat,... cum statim tremens corruit in terram.... Interrogatus autem a circumstantibus quid sibi esset, respondit : « Triantem illum quem pauperes requirebant, perjuravi, et ideo me præsens vindicta flagellat : sed rogo ut eum accipientes reddatis matriculæ. »

Cap. XXXII. Anno centesimo sexagesimo tertio post assumptionem sancti ac prædicabilis viri beati Martini antistitis, regente ecclesiam Turonicam sancto Eufronio episcopo, anno septimo, secundo anno Sigiberti gloriosissimi regis (1), irrui in valetudinem cum pustulis malis et febre.

Cap. XXXIII. Eo tempore unus ex clericis meis, Armentarius nomine, bene eruditus in spiritualibus scripturis, cui tam facile erat sonorum modulationes adprehendere, ut eum non putares hoc meditari, sed scribere, in servitio

---

(1) Annus Sigiberti regis secundus est æræ vulgaris 563, et juxta hunc calculum, annus 400 fuit beati Martini extremus. Nulla quippe est in editis aut scriptis hoc loco lectionis varietas : unde Cointius legendum censet supra *ann. 566, post assumtionem, etc.* [Hinc Pagius in peculiari dissertatione probare nititur hujus sancti antistitis mortem contigisse die 11 mensis novembris anni 400.]

valde strenuus, et in commisso fidelis. Hic vero, inficiente veneno, a pustulis malis omnem sensum perdiderat, et ita redactus fuerat ut nihil penitus aut intelligere posset, aut agere.

Cap. XXXVI. Factum est autem quodam tempore, ut visitationis studio ad venerabilem matrem meam in Burgundiam ambularem. Cum autem sylvas illas, quæ trans Berberem (1) fluvium sitæ sunt, præterirem, latrones incurrimus. Qui circumdantes nos, volebant spoliare et interficere. Tunc ego ad auxilia consueta confugiens, sancti Martini præsidium flagitabam.

---

(1) Aliquot manuscripti, *Verberem*, alii *Berberim*. Dicitur a nonnullis *Barberus*, vulgo *le Barberon*, qui in Dolonem egeritur, et hic in sinistram Rhodani ripam infra Viennam, ut ex Chorerio in descriptione fluminum Delphinatus observat Cointius ad annum 574.

LIBRO SECUNDO.

Cap. I. Anno centesimo septuagesimo secundo post transitum beati Martini antistitis, Sigiberto gloriosissimo rege duodecimo anno (1) regnante, post excessum sancti Eufronii episcopi,.... onus episcopatus indignus accepi.

Cap. VII. Tres virtutes istas ipsa die factas fuisse constat, quo Sigibertus gloriosissimus rex Sequanam transiens, sine collisione (2) exercitus pacem cum fratribus fecit. Quod nullus ambigat, hanc etiam beati antistitis fuisse victoriam.

Cap. X. Mulier quædam ex Arverno veniens cum viro suo, de pago Transaliensi (3), profluvio sanguinis ægrotabat; secus autem atrium basilicæ mansionem habebat.

---

(1) [Cum Pagius S. Martini mortem collocet in anno chr. 400, et Sigebertus exeunte anno 561, regnare cœperit, annus a morte S. Martini 172, componi non potest cum anno Sigeberti XII. Hinc Pagius corrigendum censet 11 *anno*, atque Gregorium arbitratur episcopum Turonensem creatum anno 572. Ipse quidem Gregorius in fine suæ Historiæ annum suæ ordinationis vicesimum primum componit cum anno quinto Gregorii papæ, qui est Christi 595, atque ideo Gregorii Turon. ordinatio referenda esset ad ann. 574. Verum Gregorii textum mendosum putat Pagius, et loco V, reponendum II, qui error frequens in libris occurrit.]

(2) Bec., *sine consilio* : utraque lectio vera est. Hanc historiam narrat ipse Gregorius lib. IV Historiæ, cap. 50, ubi etiam et ista tria miracula commemorat, et pacem hanc beati Martini patrocinio tribuit.

(3) Sic vetustiores codices scripti. Aliquot, *Trasaliensi.* Editi cum Clar., *Transiliensi.* Victor., *Trasalerensi.* * I. e. pago trans fluvium quemdam prope Arvernum, l'*Arrier,* ut verisimile est. Simili modo infra, cap. 13, pagum transligerim Turonicæ urbi attribuit. Vid. et infra notam ad cap. 13 ex Vitis Patrum.

Cap. XI. Conjux Animi (1) tribuni, nomine Mummola (2), nocte conterrita a pavore, usum unius pedis perdiderat.

Cap. XII. Quodam autem tempore, cum beatus Germanus, Parisiacæ urbis pontifex, ad festivitatem antistitis gloriosi accederet, Ragnimodus (3) tunc diaconus, nunc episcopus, in servitium ejus accessit, graviter a dysenteria laborans. Sed beatus Germanus prius ad villam ecclesiæ suæ (4), quæ in hoc territorio sita est, venit.

Cap. XIII. Ursulfus (5) autem quidam ex Turonica civitate, de pago trans Ligerim, cæcus, beati Martini suffragia devotus expetiit.

Cap. XVI. Cum quodam tempore iter ageremus in pago Balbiacensi (6), ad Ligerim usque fluvium pervenimus.

Cap. XVII. Quodam die dum Gunthramnus Boso contra vicum Ambasiacensem (7) Ligerim fluvium transmearet,...

---

(1) Sic manuscripti omnes, præter Bell. et Clar., qui habent *Animii*. Editi tamen, *Aniani*.

(2) Sic plerique manuscripti; Bec. et Colb. b., *Nummela.;* Vinc., *Nummola;* et Clar., *Nummula*. Editi vero, *Unimola*.

(3) Editi *Ragnimundus*, vel *Regiamundus*. Is ipse est qui beato Germano in Parisiensi sede successit.

(4) Hæc est, ut quidem mihi videtur, *Severiacum*, vulgo *Sevray* in Turonibus, de qua Fortunatus in Vita sancti Germani, cap. 65, ubi pro *villam S. Ecclesiæ, etc.*, sic legendum puto : *Cum de basilica sancti Martini ad villam suæ ecclesiæ Severiaco recurreret.* Bal., *ad urbem suæ, etc., urbe residere*.

(5) Clar., *Orsulfus;* Vinc., Bec. et Colb. b., *Arnulfus*.

(6) Sic omnes manuscripti; editi autem *Belvacensi*. Est forte locus *Beauvau* dictus haud procul a Cainone et Ligeri. Savaro in Sidon., lib. II, ep. 14, ex pancharta nigra S. Martini, *Beluacus ad calciamenta fratrum, etc.; pro qua subdole decepti Martiacum villam in pago Arvernensi in concambium fratres dederunt.*

(7) Plerique manuscripti *Ambiacensem*, vulgo *Amboise*. De Guntramno Bosone plura habet Gregorius in Historia, ubi etiam de Ambaciacensi opido diximus.

subito adversante vento nautæ turbantur in pelago.... Exterritis autem omnibus, Boso non rauce vociferans beati Martini auxilium proclamabat, et ut eis ad liberandum festinus occurreret, precabatur, dicens fidenter suis : « Nolite timere, scio enim quod dextera sancti viri ad auxilium porrigendum maxime in necessitatibus sit parata. » Hæc eo dicente, directis a Deo navibus, mutatoque vento contrario in secundum, nullo pereunte, pervenerunt in litus.

Cap. XXVII. Cum vero interempto Sigiberto rege, Chilpericus regnum, exemtus ab imminenti morte, cepisset, Ruccolenus cum Cenomannicis graviter civitatem Turonensem opprimebat (1) ita ut, cuncta devastans, nullam spem alimoniæ in domibus ecclesiæ, vel pauperum hospitiolis relinqueret. Postera autem die legatos ad civitatem mittit, ut homines, qui propter culpam minime nobis incognitam ad sancti basilicam residebant, extraherentur a clericis : quod si differretur fieri, universa promittit incendio concremare. Et nos hæc audientes, mœsti valde basilicam sanctam adimus, et beati auxilia flagitamus.... Ipse vero Ruccolenus ulteriorem ripam aggressus, morbo confestim regio sauciatur, atque ab infirmitatibus Herodianis, quas enarrare longum videtur, allisus, et sicut cera a facie ignis guttatim defluens, quinquagesima die ab hydrope inflatus interiit. Sed nec hoc silebo, quod illo tempore alveus fluvii nutu Dei, vel virtute beati viri, absque pluviarum inundationibus repletus, hostem, ne civitatem læderet, transire prohibuit.

Cap. XXXIV. Cum festivitas, quæ in æstivo celebratur (2), desiderabilis populis advenisset, clericus quidam,

---

(1) Vide quæ habet Gregorius lib. v Historiæ, cap. 2 et 4, ubi hæc fusius enarrantur.

(2) Die 4 julii, quo ejus ordinatio et translatio celebrantur simul cum basilicæ dedicatione.

cujus oculum nubes tetra contexerat, ac ne lumen videre posset arcebat, ædem beati confessoris adivit. Vigilata cum reliquis nocte, illucescente cœlo, dùm de basilica procedit, visum, quem olim perdiderat, recipere meruit.

Cap. XXXVI. Leodovaldus Abrincatinæ civitatis episcopus (1), sancti domni reliquias per presbyterum suum devotus expetiit.

Cap. XXXIX. Aredius (2), vir religiosus, ex Lemovicino causa tantum devotionis Turonis advenit, et beatum sepulcrum orando deosculans, ad monasterium sanctum (3), amne transito, pervenit. Qui dum singula loca visitat,... venit ad puteum, quem sanctus Dei proprio labore patefecit, fusaque oratione aquam haurit, impositamque in ampullula, domum regrediens deportavit. Cumque exinde infirmis multis tribueret sanitates, quadam vice Renosindus frater (4) ejus vi febrium impulsus, decubuit lectulo. Octava vero die cum jam oculis clausis in hoc jaceret, ut spiritum exhalaret,... venit in mentem presbytero, ut de aqua beati putei in ore defuncturo guttam inferret. Qua inlata, ubi primum os ejus adtigit, mox oculos ægrotus aperuit, absolutaque etiam lingua, rogat sibi adhuc exinde ministrari : acceptoque calice, ut bibit, statim omnis febris effugit (5).

Cap. XLIV. De Pictavo quidam cæcus, per sex annos lumine viduatus, triduana prostratione ad beatum tumulum

(1) Ecclesiam Abrincensem, *Avranches*, in Lugdunensi secunda, rexit inter Sinerium, seu Senatorem et Childoaldum, ex Cointio.

(2) Aliquot manuscripti, *Aridius*. Editi, *Aridus*. Sed hic est sanctus Aredius, de quo passim agit Gregorius. Ejus vitam ex Gregorio dabimus, aliam ab ea quæ in sæculo I Benedictino edita est.

(3) Hodie dicitur Majus monasterium, vulgo *Marmoutiers*, de quo alias egimus.

(4) Sic Colb. duo, Laud., Bell., Vict., SB. et Clar. Editi vero, *Rinoscindus pater ejus*, mendose, nam in utraque Vita S. Aredii pater Jocundus appellatur, sicut et in Chronico Gaufredi Vosiensis, cap. 15.

(5) * Eadem virtus fuit puteo S. Germani, de quo Abbo, lib. II, v. 358.

orans, lumen quo diu caruerat,... recepit. Actum est autem hoc per festivitatem sancti patroni, in qua Maroveus (1) Pictavis antistes aderat, non immerito Hilarii beatissimi discipulus præconandus, qui, solemnitate explicita, cum illuminato concive gaudens remeavit ad propriam urbem.

Cap. XLV. Apud Vultaconum (2) quoque vicum Pictavensem, dum duo pueruli nocte Dominica in uno stratu quiescerent, visum est eis, quasi signum, quod matutinis commoveri solet, sonantem audissent; et surgentes de cubili suo direxerunt ad ecclesiam. Cumque in atrium ecclesiæ pervenissent, invenerunt ibidem choros mulierum canentium. Exterritique valde, cognoscentes catervam esse dæmoniorum, dum ad terram conruunt, nec se, ut est ætatis infirmitas, signo salutari præmuniunt, unus lumine, alius et lumine et gressu multatur.

Cap. XLVIII. Ex pago autem Carnonensi (3), qui in Andegavo territorio habetur insitus, vir quidam, nomine Floridus, manibus pedibusque contractis, ad sanctam cellulam Condatensem, de qua beatus confessor ad Christum migravit, allatus est. Ubi dum in vigiliis et oratione paucis diebus vacare studuit, omnis ægritudo a corpore ejus fugata discessit.

Cap. LI. Cum autem morbus ille dysentericus cum occultis pustulis multas adtereret civitates, ac inter reliqua

(1) Editi *Meroveus*, seu *Meroneus* : notus est, quod tunc sederet cum turbæ in monasterio Pictavensi sanctæ Radegundis excitatæ sunt, de quibus Gregorius in Historiæ lib. IX et X, disserit.

(2) Gat., *Multaconum*; Vict., *Multacomium*. Laudat Valesius in Notitia nummum Teudomeris, in cujus aversa parte legitur *Wultaconno*. * De quo loco nihil amplius scit. An *Lavoulte*, super Vigennam prope *Poitiers?*

(3) Sic habent Bell., Laud., Colb., et ed. Clict. At Gat., Mart., Colb. tnt., et Clar. cum Balesd. habent *Carnotensi*; Chol. et Col., *Carnoensi*; ac denique SB. *Croviensi*; ut in libro IV, infra cap. 17 et 23, ubi editi habent *Croniensi*, qui locus putatur esse *Credo*, vulgo *Craon*. Vide quæ diximus in Notis ad lib. de Gloria Confessorum, cap. 96.

loca urbs Turonica gravius laboraret, multi abraso a beato tumulo pulvere et hausto, sanabantur. Plerique de oleo, quod inibi habetur, delibuti liberabantur; fuitque nonnullis remedium aqua illa, unde sepulcrum ablutum est ante Pascha (1).

Cap. LVIII. Puer Parisiacus, cujus artis erat vestimenta componere, increscente melancholia, id est decocti sanguinis fece, quartanarius efficitur, atque effervescente humore, ita omne corpus ejus minutis pustulis coartabatur, ut a quibusdam leprosus putaretur. Sed et per omnia membra dolores pessimos sustinebat, amborum oculorum luce multatus (2). Igitur auditam beati antistitis famam, et virtutes ubique vulgatas (3), Turonicam expetivit civitatem; accedensque ad basilicam sancti, per dies multos jejunans et orans, recepto lumine, pristinæ restituitur sospitati. Erat enim ingenuus genere. Audiens autem Leodastis (4), qui tum Turonicum gerebat comitatum, quod talis esset artifex, calumniari cœpit, dicens : « Refuga es tu dominorum, nec tibi licebit ultra per diversa vagari. » Et vinctum in domum suam custodiendum dirigit. Sed nec ibidem defuit virtus angelici confessoris. Nam cum adprehensus fuisset, statim ab infirmitate qua caruerat coartatur; et cum pessime ageret, videns comes nihil se in eum prævalere posse, relaxatum a vinculis liberum abscedere jubet. Ille vero ad basilicam regressus, sanatus est denuo.

(1) Die scilicet cœnæ Domini, quo, uti mos est etiamnunc in aliquot ecclesiis Gallicanis, solemniter post majus sacrum altaria cum aqua et vino a sacerdotibus lavabantur. Vide Menardi Notas in Sacramentarium Gregor., pag. 88, et infra lib. III, cap. 34.

(2) * Nonne hæc sunt variolæ indicia ?

(3) Accusandi casum pro sexto, ut sæpe alias, adhibet.

(4) Is est Leudastes, qui Gregorium apud Chilpericum accusaverat : de quo plura in libro v Historiæ, cap. 48 et seqq. Ejus vero mors funesta refertur libro vi, cap. 32.

LIBRO TERTIO.

Cap. VII. (*Quidam*) Senator nomine, de Cracatonno (1) Andegavensi vico, dum die Dominico clavem facit, digiti ambarum manuum ejus contraxerunt.

Cap. VIII. Eo tempore quo talia apud urbem Turonicam gerebantur, legati de Hispaniis, id est Florentius et Exsuperius, ad Chilpericum regem veniebant (2). Quos cum ad convivium ecclesiæ recepissem, epulantibus nobis, eo quod se assererent esse catholicos, Florentius, qui erat ætate senior, sollicite flagitat aliqua de beati viri virtute cognoscere. At ego Deo gratias agens, interrogo si vel nomen ejus in illis regionibus audiretur, vel vita illius legeretur ab aliquo. Hæc me interrogante ait, in illis locis magnifice honorari nomen ejus; sed et se peculiarem alumnum antistitis narrat, dicens super se magnam ejus virtutem ostensam fuisse. « Avus, inquit, meus ante multorum curricula annorum basilicam construxit in honore beati Martini antistitis : perfectaque, ac eleganti opere exornata, Turonis clericos religiosos destinavit, expetens pontificis reliquias, ut scilicet locum, quem in ejus nomine ædificaverat, ejus reliquiis consecraret. »

Cap. X. Mater mea, tempore quo transactis parturitionis doloribus me edidit, dolorem in uno tibiæ musculo incurrit....

---

(1) Sic omnes manuscripti, præter Colb. a., qui habet *Cratonno*. Editi 2, *Cracotonno*; Clict., *Cratotonno*. * Videtur hic locus idem qui lib. II, cap. 48, memoratus est : *Craon*. (Mayenne, arr. Château-Gonthier.)

(2) De hac legatione lib. VI Hist., cap. 18.

Post ordinationem meam advenit Turonis, vel ad occursum antistitis sancti, vel causa desiderii mei. Cum hic igitur per duos aut tres menses commorata fuisset, et assidue beati pontificis auxilium precaretur; tandem respiciente miseratione consueta, discessit dolor a tibia, qui per triginta quatuor annos (1) feminam fatigaverat.

Cap. XIV. Erat tunc temporis in villa, quæ sub tuitione sanctæ matris ecclesiæ (2) habebatur, homo quidam, qui tamquam effractis renibus, inclinatus ambulabat.

Cap. XV. Gundulfus quidam ipsius urbis civis, ab infantia sua cum Gunthario, Chlotarii (3) regis filio, habitavit. In cujus dum haberetur servitio, et ordinante rege, ascenderet in arborem ut matura decerperet poma, effracto ramo conruit; collisoque ad lapidem pede, debilitatus est.... Tandem inspectis propriæ conscientiæ noxis, converti decrevit, scilicet, ut humiliatis capillis ipsi sancto deserviret antistiti. Sed prius a rege præceptum elicuit, ut res suas omnes basilicæ traderet vivens. Quo facto, capite tonsurato, impletoque bonæ deliberationis voto, pes ejus, qui effractis ossibus fuerat breviatus, est elongatus.

Cap. XVII. Fuerat causa quædam, ut Remense opidum peteremus : cumque ab Ægidio episcopo, qui tunc ecclesiam regebat, benigne fuissemus excepti, illucescente in crastinum Dominica die ad ecclesiam accessimus.... Eo tempore sancti Martini reliquias, licet temerario ordine, super me

---

(1) Exinde colligi potest Gregorium anno saltem trigesimo-quarto suæ ætatis fuisse ordinatum.

(2) Sic cod. Gat. Editi non habent *sanctæ;* Bell., Laud., Colb. duo et Clar., *sanctæ matriculæ.* Mater ecclesia appellatur ecclesia cathedralis, quam hic potius designari puto quam matriculam.

(3) Is erat ex Ingunde regina Clotarii filius primogenitus, qui vivente adhuc patre defunctus est, ut testatur Gregorius ipse, lib. IV Historiæ, cap. 3.

tamen habebam. Igitur Siggo (1), referendarius quondam Sigiberti, ad occursum nostrum accedit, osculatumque juxta me sedere deposco. Sed ille unam habens obturatam aurem, vix de alia poterat quæ loquebamur advertere.... Protinus igitur ut a me discessit, disrupta auris surdæ claustra, et.... auditum recepit : reversusque continuo mihi gratias agere cœpit.... Tunc ego confessus :... « Scias beati Martini mecum haberi pignora, cujus tibi potentia auditus gravitas est depulsa. »

Cap. XXXIII. In Burdegalensi autem regione hoc anno gravis caballorum exstitit morbus. Apud villam (2) vero Marciacensem, quæ in hoc termino continetur, subdita ditionibus beati Martini, oratorium est ipsius et nomine et virtutibus consecratum. Denique adveniente supradicta clade, accedebant ad oratorium, vota facientes pro equis, ut scilicet, si evaderent, ex ipsis decimas loco conferrent. Cumque his hæc causa commodum exhiberet, addiderunt ut de clave ferrea, quæ ostium oratorii recludebat, caracteres caballis imponerent. Quo facto, ita virtus sancti prævaluit, ut et sanarentur qui ægrotaverant, et qui non incurrerant, nihil ultra perferrent.

Cap. XXXIV. Superiore quoque anno, gravissime populus Turonorum a lue valetudinaria vastabatur. Erat enim talis languor, ut adprehensus homo a febre valida, totus vesicis ac minutis pustulis scateret. Erant autem vesicæ albæ cum duritia, nullam habentes mollitiem, nisi tantum dolorem nimium inferentes. Jam si data maturitate crepitantes cœpissent defluere, tunc adhærentibus corpori vestimentis,

(1) Aliquibus, *Sigo*. De hoc vide supra lib. v Hist., cap. 3. Hunc Gregorii locum laudat Frodoardus, lib. II Hist. remensis, cap. 2, et lib. IV, cap. 50.

(2) *Editi* urbem : * *Marsas* (Gironde, arrond. Blaye). Nota autem singulare illud votum.

dolor validius augebatur : in qua ægritudine nihil medicorum poterat ars valere, nisi cum Dominicum affuisset auxilium.

Cap. XXXV. Invitatus Badegisilus (1) Cenomannorum episcopus, ad quemdam locum diœcesis suæ venit, ad basilicam beati viri et nomine et reliquiis consecrandam.

Cap. LX. Opportunitatis causa nuper exstiterat ut, ad visitandam genitricem meam, in territorium Cavillonensis (2) urbis adirem. Sed metuens superventuras infirmitates, de hoc pulvere, id est sepulcri beati antistitis auferre, et mecum deferre præsumsi, scilicet ut cum quempiam nostrorum morbus aliquis invasisset, virtus sancti ope consuetudinaria subveniret. Ubi igitur ad matrem accessi, protinus unum puerum febris cum dysenteria arripit, adterit et consumit ita ut, negato usu vescendi, de solis febribus aleretur. Die tertia cum hæc agerentur, et ad me perlatum fuisset, delibutum (3) pulverem ad bibendum porrigo moribundo, statimque fugata febre, sedatoque dolore, convaluit. His diebus a Verano antistite audivi, quod quodam tempore dum typi quartani æstu ureretur, expetita beati

(1) De ejus electione vide lib. vi Historiæ, cap. 9.

(2) Sic habent omnes manuscripti, præter unicum Clarom., qui habet cum editis *Cabillonensis*, unde visum est nonnullis hic designari Cabillonum Burgundiæ urbem, vulgo *Châlon-sur-Saône*, cum certissimum sit Gregorium hic de Cavellionensi, seu Cavellicensi, aut Cabellicensi urbe, vulgo *Cavaillon*, loqui, quæ urbs olim Arelatensi, nunc Avenionensi metropolitano subest. Et quidem Veranus episcopus, quem infra Gregorius laudat, Cabellicensis, non Cabillonensis episcopus fuit, atque tunc temporis duæ istæ urbes Burgundiæ regno attributæ erant. Legesis Cointium ea de re disserentem, et confer ea quæ observavimus ad cap. 31, lib. viii, et ad cap. 4, lib. ix Historiæ, ubi viri eruditi rationes auctoritate codicum manuscriptorum confirmavimus.

(3) Sic Rom.; alii, *cum hæc audissem, delutum.*

Martini basilica, quæ in loco illo erat, celebrata vigilia, sanatus fuit. Nos vero ex hoc itinere Arvernum venientes, reperimus Avitum episcopum a tertiano typo ita graviter concuti, ut etiam si aliquid cibi sumeret, statim rejiceret : sed de hoc pignore potu sumpto, calcata febre roboratus est. Duos ex pueris nostris valetudinaria febris invaserat, omnesque membrorum juncturas, ut ex hoc contagio plerumque assolet, dolor sævus obsederat : sed ab hac benedictione potati, sanati sunt. Ego ipse in hoc itinere cum dolorem dentium graviter sustinerem, et jam non solum ipsi dentes, sed omne caput venarum pulsibus, ac dolorum spiculis figeretur, ac tempora valide prosilirent, hoc præsidium expetii, et mox dolore compresso convalui. O theriacam inenarrabilem ! o pigmentum ineffabile ! o antidotum laudabile ! o purgatorium, ut ita dicam, cœleste ! quod medicorum vincit argutias, aromatum suavitates superat, unguentorumque omnium robora supercrescit : quod mundat ventrem ut agridium, pulmonem ut hyssopus, ipsumque caput purgat, ut peretrum. Etiam non solum membra debilia solidat, sed, quod his omnibus majus est, ipsas illas conscientiarum maculas abstergit ac levigat. Sufficiant ergo hæc huic libello quæ indita sunt.

LIBRO QUARTO.

Cap. VIII. Præsenti vero anno (1), Palladius Santonicæ urbis episcopus, hujus sancti confessoris reliquias petiit. Construxerat enim in ejus honorem basilicam, quam his pignoribus consecravit; meruitque ibi suscipere miracula quæ sæpius urbs propria habet experta.

Cap. X. Est apud nos patena colore sapphyrino, quam dicitur sanctus de Maximi imperatoris (2) thesauro detulisse, de qua super frigoriticos virtus sæpe procedit.... Est et apud Condatensem vicum alia quoque patena a sancto exhibita, metallo crystallina (3), simile infirmis beneficium præbens, si fideliter expetatur. Bodillo, unus de notariis nostris, cum stomachi lassitudine animo turbatus erat, ita ut nec scribere juxta consuetudinem valeret, nec excipere, et quæ ei dictabantur vix poterat recensere. Tunc cum sæpius verbis increparetur, super hanc beati viri patenam, quam nobiscum esse diximus, aquam fudit, ipsamque ore transponit. Mox sensui suo redditus, opus officii sagacius quam consueverat, expediebat.

Cap. XII. Apud Turnacensem (4) vero Cenomannici ter-

---

(1) * Ann. 589, ut patet ex uno superiorum capite.

(2) Is scilicet, qui contra Valentinianum II Juniorem dictum, rebellavit, quem sanctus Martinus Trevirim, ubi regiam habebat, convenit. De qua re plura apud Severum Sulpicium.

(3) Editi *holocrystallina*.

(4) Editi 3, cum Clar., *Tornacensem*. Clict., *Turonicensem*. Colb. tot. in indice capitum, *Tornacesim*. Hic locus, uti conjicit Valesius in Notitia Galliarum, vicus est, vulgo dictus *Tornes*, inter Lavarzinum et Carcerem castrum, situs trans flumen Lidericum aut Lidum, in extremis Cenomannorum finibus. * An *Ternay* (Loir-et-Cher, arr. Vendôme)?

ritorii villam, quæ nunc in ipsius sanctæ basilicæ ditionibus retinetur, mulier quædam diuturna cæcitate detenta,... ad oratorium villæ ipsius residens, dum stipem quæreret, ac assidue sancti Martini nomen invocaret, quadam nocte Dominica, cœperunt oculi ejus a dolore compungi.

Cap. XIII. Ad festivitatem vero illam, cui Aunacharius (1) Autisiodorensis urbis pontifex adfuit, quidam manum aridam contractamque detulit, sed post diem tertium festivitatis, redintegratam domi reportavit.

Cap. XIV. Baudegisilus quidam ex Andegavensis urbis territorio, Baudulfi filius, vici Geinensis (2) incola, dum humoris sævi jaculo sauciatur, debilitatus occubuit. Isque cum a patre paupere sine operis beneficio pasceretur, ut basilicæ sancti Martini limina oscularetur (3), patrem lacrymis obortis efflagitat. Qui nec mora in navi positum, quia vehi altera evectione non poterat, ante pedes sancti, id est, foris sepulcrum, filium devotus exposuit.

Cap. XV. In Ausiensi (4) quoque territorio erat homo,

---

(1) Alii, *Annacharius*. Colb. et Vict., *Aunarius*, et sic legitur in Gestis Episcoporum Autisiodor., apud Labbæum tomo 1 Biblioth. Is laboravit ad tumultum monialium Pictaviensium sedandum, ut refert Gregorius lib. IX Histor., cap. 41. Compluribus synodis interfuit, unamque cum suis presbyteris habuit Autisiodori, cujus canones exstant. Obiit anno 605, ut observat Cointius, et sepultus est apud Sanctum Germanum cum suis prædecessoribus. Inter Sanctos relatus, colitur die 7 kal. octobris.

(2) Sic Colb. et Laud. At Bell. et Clar. habent *Geniensis*; editi, *Gennensis*. * *Gennes* (Maine-et-Loire, arrond. Saumur).

(3) Templorum limina osculandi mos est a primis ecclesiæ sæculis receptus in Oriente et Occidente. Vide Chrysostomum homil. 30, in 2 ad Corinth.; Prudentium, in hymno de S. Laurentio; S. Paulin, in Natali 6 S. Felicis; Fortunat. lib. IV, de Vita S. Martini, etc.

(4) Sic Clar. Alii autem, *Ausciensi*; Bign., *Anscieusi*. Hic dubio procul Asiacum designatur, vulgo *Asay*, cujus nominis complures sunt vici in Turonibus, uti observat Valesius in Notitia Galliarum.

Cœlestis nomine, cui multa erant apum alvearia : ex quibus cum examen egressum alta conscendens longe competeret, et ille sequens, nullum prorsus suscipiendi obtineret effectum, prostratus solo, sancti Martini invocat nomen, dicens : « Si virtus tua, beatissime confessor, hoc examen retinere voluerit, eumque ditioni meæ reddiderit, quæ in posterum ex eo procreata fuerint, mel usibus meis sumam, ceram vero ad luminaria basilicæ tuæ cum omni soliditate dirigam. » Hæc effatus, cum adhuc terræ decumberet, statim examen apum super unam arbusculam, quæ viro erat proxima, decidit et insedit, collectumque et in alveare reconditum domi detulit : de quo infra duos aut tres annos multa congregavit.

Cap. XVII. Puerulus parvulus, nomine Leudovaldus, servus cujusdam Baudeleifi, de vico Andegavensi, cui Crovio (1) antiquitas nomen indidit; postquam renatus ex aqua et spiritu sancto cum reliquis infantibus ludum in platea exercens, ut ætas illa patitur, huc illucque discurreret, subito commotus cum impetu ventus, et pulverem elevans, oculos infantis implevit.

Cap. XXIII. Mulier Ermegundis, Andecavensis civis, vici incola Croviensis (2), contracta ac cæca, directa illuminataque discessit. Sed et Charimundus ex Bricilonno (3) debilis veniens, virtute beati antistitis redintegratus est.

Cap. XXVI. Fuerat nobis causa quædam Childeberti regis adire præsentiam. Pergentibus quoque nobis, iter per pagum Remensem aggressi sumus, reperimusque hominem quemdam, qui nobis relatu suo, patefactum carcerem hujus urbis,...

---

(1) Sic omnes manuscripti, editi vero *Cronio* : vide infra cap. 23, et supra notas in lib. 2, cap. 48.

(2) Bign., *Eroniensis,* alii *Croniensis.* Vide supra, cap. 17.

(3) Varie in variis codd. scribitur. Sic Laud. et Colb.; at Bell. et Clar., *Bricillono;* Vict., *Briciolonno;* Gat., *Bricilomno;* SB., *Brisciconno.* Denique editi, *Briscillamo,* vel *Briscillami.*

Martini virtute fuisse dicebat, vinctosque ab ergastulo absolutos liberosque abscessisse narravit..... Sed cum nos ad regem accedentes, virtutis hujus diffamaremus miraculum, affirmavit rex, quosdam ex his qui absoluti fuerant ad se venisse, atque compositionem fisco debitam, quam illi fredum (1) vocant, a se fuisse reis indultam. Hoc autem factum est ante quatuor festivitatis dies, in anno memorati regis sexto decimo.

Cap. XXVII. Adveniente autem festo beati Martini, Nonnichius (2) Namneticorum pontifex ad basilicam sancti advenit, exhibens secum puerum membris dissolutum, nomine Baudegisillum.

Cap. XXVIII. Nobis quoque cum rege morantibus, Claudius quidam ex cancellariis regalibus (3) a febre corripitur.

Cap. XXX. Tempore post habito cum usque Pictavam accessissemus urbem, libuit gratia tantum orationis monasterium Lociagense (4) adire, quo congregatam monachorum catervam locaverat vir beatus. Ibi enim mortuum

---

(1) Manuscripti plerique *fretum*. Hujus autem vocis significatio satis hic exponitur, quam a voce Germanica *frid*, quæ pacem sonat, derivatam volunt. Vide Bignonium in lib. I Marculfi form., 3. Vide et Cangii Glossarium. Hoc anno 591 contigit.

(2) Editi *Monnichius*. Vide lib. VIII Hist., cap. 43.

(3) In Bell., *cancellariis nostris regalibus*, et in titulo capitis deest vox *regalis*. Porro cancellarii minoris momenti diplomata scribebant subsignabantque : de quorum nomine et officiis vide Gotofredum in Cod. Theodos., lib. I, tit. XII, et Mabillon. de Re Diplomat., lib. II, cap. 11. Certe vel ex hoc Gregorii loco patet tunc complures fuisse cancellarios, unde postea invectum est archicancellarii nomen, quam dignitatem Remorum archiepiscopus diu obtinuit in Francia.

(4) Manuscripti plerique in capitum indice *Locodiacense*, hic *Locotigiagense*, vulgo *Ligugé*, de quo in notis ad lib. I Hist., cap. ultimo. * (Vienne, arr. Poitiers.)

primum suscitasse legitur (1), et ex illo ad episcopatum ductus scribitur.

Cap. XXXI. Exinde egressi, Santonicum territorium ingressi sumus.... Najogialo (2) villa est in hoc territorio sita, ad quam cum sanctus Martinus adhuc superstes in corpore adiret, obvium habuit virum exhibentem aquam cum vasculo. Erat enim puteus ille, de quo hanc exhibebat, situs in valle quasi mille passus a villa, et ex eo incolæ haustam deferebant aquam.

Cap. XXXII. Nec illud silendum puto, quod illo tempore cum Plato (3) episcopatum Pictavæ urbis adeptus est, virtus sancti fuit ostensa.

Cap. XLII. Puer quidam pedibus manibusque contractus, de villa Themello in pago Turonicæ urbis, vici Ambiacensis (4), adveniens ad basilicam sancti, dum inter reliquos petentes postularet victus stipem, visitatus a sancti virtute directus abscessit.

---

(1) Nempe in vita ejus per Severum Sulpicium, ubi et ejus electio, seu potius raptus ad episcopatum describitur : quæ omnia Fortunatus libro I, de ejusdem sancti viri vita versibus expressit.

(2) * *Nieuil*, quod nomen commune est pluribus Santonici territorii vicis (Charente-Inférieure), forte hic est *Nieul-lès-Saintes*.

(3) Sic manuscripti omnes. Factus est episcopus anno 592, ex Gregorii nostri discipulo, qui illi ecclesiam suam ingredienti adfuit, ut versibus canit Fortunatus libro X, cap. 20. Huic, anno 599, defuncto successit ipse Fortunatus. Placidum tamen Platoni quidam substituunt, sed male, ut observat Cointius; immo Placidum a Platone alium non fuisse ex hoc ipso quem tractamus Gregorii loco probatur, cum hic editi pro *Plato*, habeant *Placidus*; nec aliunde, ut fatentur Sammarthani, Placidus ille notus sit. Platonem archidiaconum suum laudat Gregorius lib. V Hist., cap. 50, ab isto, ut reor, non distinguendum.

(4) SB. *Ambaciensis*, *Amboise*. De quo jam non semel diximus. * Nota hic *villam* in vico, *vicum* autem in *pago* contineri. An *Thenay?* olim in Turonico. (Loir-et-Cher, arrond. Blois.)

EX

VITIS PATRUM

EXCERPTA.

Cap. I. 1. Parentibus relinquentibus sæculum, hi (Lupicinus et Romanus) communi consensu eremum petunt; et accedentes simul inter illa Jurensis (1) deserti secreta, quæ inter Burgundiam Alamanniamque (2) sita, Aventicæ adjacent civitati, tabernacula figunt, prostratique solo Dominum diebus singulis cum psallentii modulamine deprecantur, victum de radicibus quærentes herbarum.

2. Cum jam beati eremitæ populis publicati fuissent, fecerunt sibi monasterium, quod Condatiscone (3) vocitari voluerunt, in quo succisis silvis et in plana redactis, de laboribus manuum propriarum victum quærebant; tan-

---

(1) Sic appellatur a Jura monte, hodieque sub hoc vel S. Claudii nomine celebre, inter Helvetos et Sequanos situm. De Aventica civitate, cujus sedes episcopalis Lausannam translata est, jam diximus. * Ambo circa finem v sæculi floruerunt.

(2) Alamannorum sedes in Suevia trans Rhenum fuere; sed postea trajecto Rheno regionem, quæ tunc ad Maximam Sequanorum pertinebat, ab illo fluvio ad Juram montem occuparunt, cui et Alamanniæ nomen fecerunt, de qua hic Gregorius. Vide Sirmond, in carm. 7 Apollinaris Sidonii.

(3) Vulgo Condatescense appellatur, postea S. Eugendi, *S. Oyan*, qui fuit ejusdem loci abbas, ac demum S. Claudii, quod ille dimisso Vesontionensi episcopatu huc secesserit, dictum est; quod nomen hodieque retinet, ac perseverat celebre sub S. P. Benedicti ordine. Alterum monasterium Lauconnense dictum, jampridem destructum est. Denique tertium situm in comitatu Waldensi diœcesis Lausannensis seu Aventicensis, sæculo 9 labente, S. Odonis Cluniacensis abbatis regimini commissum fuit. Dicitur *Romanum-Monasterium* in Bibliotheca Cluniac., sub quo nomine hodieque notum est, vulgo *Romain-Moutier*, in Helvetia prope Novum-Castrum, *Neuchâtel*.

tusque fervor de Dei amore proximos locorum accenderat, ut congregata ad officium Dei multitudo simul habitare non posset : feceruntque iterum aliud monasterium, in quo felicis alvearis examen instituerunt. Sed et his deinceps cum Dei adjutorio ampliatis, tertium intra Alamanniæ terminum monasterium locaverunt.

5. Lupicinus autem, jam senex factus, accessit ad Chilpericum (1) regem, qui tunc Burgundiæ præerat. Audierat enim eum habitare apud urbem Janubam.... Rex dedit eis præceptionem, ut annis singulis trecentos modios tritici, ejusdemque mensuræ numero vinum accipiant, et centum aureos ad comparanda fratrum indumenta. Quod usque nunc a fisci ditionibus capere referuntur.

Cap. II. 1. Sanctus Illidius, cum perfectæ vitæ sanctitate polleret,... Deo inspirante ac populo eligente, promeruit ut sacerdos Arvernæ ecclesiæ, et dominicarum ovium pastor eligeretur. Cujus sanctitatis fama,... non solum ipsos Arverni territorii terminos, verum etiam vicinarum urbium fines adivit. Unde factum est (2) ut hæc gloria Treverici imperatoris aures adtingeret.... Imperator immensos auri argentique cumulos sancto offert sacerdoti, quod ille exsecrans ac refutans, hoc obtinuit ut Arverna civitas, quæ tributa in specie triticea ac vinaria dependebat, in auro dissolveret : quia cum gravi labore penui inferebantur imperiali.

---

(1) Is est Chilpericus Gundiuchi Burgundionum regis filius, S. Chlotildis pater : quem ejus frater Gundobadus cum uxore occidit, ut narrant Gregorius, lib. II Hist., cap. 28, et Fredegarius, epitom., cap. 17. Hic regiam habuit apud Genevam, quam Gregorius hic Janubam, Bal. mendose *Lanubam* appellat. De hoc Apollinaris Sidon. lib. v, epist. 6 et 7. Vide Savaronis et Sirmondi notas.

(2) Idem habet Gregorius, lib. I Hist., cap. 40, ubi Illidius (*S. Allire*) quartus Arvernorum episcopus recensetur. Imperator, qui utrobique *Trevericus* appellatur, alius non est à Maximo tyranno, qui diu Treviris commoratus est.

Cap. III. 1. Abraham (*abbas*) super Eufratis fluvii litus exortus,... occidentalem plagam visitare cupiens, Arvernis advenit, ibique ad basilicam sancti Cyrici monasterium (1) collocavit.... Erat eo tempore sanctus Sidonius episcopus, et Victorius dux, qui super septem civitates principatum, Euricho Gotthorum rege indulgente, susceperat (2). Hujus vero sancti epitaphium beatus Sidonius scripsit.

Cap. IV. 1. Beatissimus Quintianus, Afer natione, et ut quidam volunt, nepos Fausti episcopi (3), qui genitricem suam suscitasse perhibetur, sanctitate præditus,... ad episcopatum Rutenæ ecclesiæ eligitur, expetitur, ordinatur (4).... Non post multum vero tempus, orto inter cives et episcopum scandalo, Gotthos qui tunc in antedicta urbe morabantur suspicio adtigit, quod se vellet episcopus Francorum ditionibus subdere; consilioque accepto, cogitaverunt eum perfodere gladio (5). Quod cum viro sancto nuntiatum fuisset, de nocte consurgens, cum fidelissimis ministris suis ab urbe illa egrediens, Arvernis advenit; ibique a sancto Eufrasio episcopo, qui Apruncculo quondam antistiti successerat, receptus est; largitisque ei tam domibus quam agris et vineis,

---

(1) Idem habet, lib. II, cap. 21, ubi Vitam Abrahæ a se scriptam laudat. Hic circa ann. 480 floruit. Ecclesia S. Cyrici hodie subsistit, vulgo *S. Cirgues* dicta, quæ, monasterio jam pridem destructo, parochiæ titulo illustratur, juxta quam fons fluit S. Abrahæ nuncupatus.

(2) * Vid. Hist. lib. II, cap. 20.

(3) Celebris fuit tunc temporis Faustus episcopus Præsidiensis, qui pro fide exsul tempore Hunerici, in exsilii loco monasterium ædificaverat, ut patet ex Vita S. Fulgentii. B. Faustum Buronitanum episcopum laudat Victor Vitensis, lib. I, num. 11. Alterutrius forte nepos fuit S. Quintianus.

(4) Eo nomine subscripsit concilio Agathensi ann. 506, et Aurelian. I, ann. 511.

(5) Confer lib. II Hist., cap. 36.

vel ille, vel qui (1) Lugdunensi urbi præerat, summa eum diligentia excolebant. Erat enim jam senex, et verus Dei cultor. Decedente autem ab hoc mundo sancto Eufrasio, Apollinaris tribus mensibus sacerdotio subministrato migravit (2). Cum autem hæc Theoderico regi nuntiata fuissent, jussit inibi sanctum Quintianum constitui, et omnem ei potestatem tradi ecclesiæ, dicens : « Hic ob nostri amoris zelum ab urbe sua ejectus est. » Denique cum sanctus Quintianus in antedicta urbe potiretur episcopatu, Proculus quidam, ex ærario presbyter ordinatus, multas ei injurias intulit, omnemque potestatem illi de rebus ecclesiæ auferens, vix ei quotidianum satis tenuem victum ministrari præcepit : sed per ejus orationem a civibus correptus prudentioribus, restituta omni potestate, se ab ejus removit insidiis.

2. Erat enim vir beatus in oratione assiduus, et in tantum amator populi sui ut, adveniente Theoderico, ac vallante cum exercitu urbem, sanctus Dei muros ejus per noctem psallendo circuiret, et ut regioni vel populo Dominus velociter succurrere dignaretur, afflictus in jejuniis atque vigiliis instanter orabat. Porro Theodericus rex cum cogitaret etiam muros urbis evertere, mollivit eum misericordia Domini, et oratio sacerdotis sui (3), quem in exsilium retrudere cogitabat. Nam nocte pavore perterritus de stratu suo exsilit, ac solus per viam publicam fugere nititur : perdiderat enim sensum, nesciens quid ageret. Quod animadvertentes sui, eumque retinere conantes vix potuerunt, cohortantes ut se signo salutari muniret. Tunc Hilpingus dux ejus accedens propius ad regem, ait : « Audi, gloriosissime rex, consilium parvitatis meæ. Ecce muri civitatis

(1) Ed. *et ille et qui*, eodem sensu.
(2) Confer cum lib. III Hist., cap. 2.
(3) * Vid. Hist. lib. III, cap. 12.

istius fortissimi sunt, eamque propugnacula ingentia vallant. Quod ut plenius magnificentia vestra cognoscat, de sanctis quorum basilicæ muros urbis ambiunt hæc loquor; sed antistes loci illius magnus apud Deum habetur. Noli facere quod cogitas : noli episcopo injuriam inferre, aut urbem evertere. » Cujus consilium rex clementer accipiens, præceptum posuit, ne ullus ab octavo urbis milliario læderetur. Quod obtentu sacerdotis præstitum nullus ambigat. Tunc et Proculus ille presbyter, inruptis Lovolautrensis (1) castri muris, ab ingredientibus hostibus ante ipsum ecclesiæ altare gladiorum ictibus in frusta discerptus est.

3. Post peractam igitur stragem cladis Arvernæ, Hortensius unus ex senatoribus comitatum urbis illius agens, quemdam de parentibus sancti, id est Honoratum nomine, in urbis platea nequiter retineri jussit : quod celeriter beato viro nuntiatum est. At ille per amicos suos cœpit rogare, ut eum, data audientia, absolvi juberet : quod ille nullatenus præstitit. Tunc beatus senex deferri se in plateam qua ille tenebatur jubet : allatus autem rogabat milites ut eum dimitterent. Illi vero timentes, obedire ausi non sunt pontifici. Et sacerdos : « Ad domum, inquit, Hortensii me velociter deportate. » Erat enim senex valde, et propriis pedibus abire non poterat. Deferentes autem eum in domum Hortensii ministri ejus, excutiens in eam pulverem calciamenti sui, ait : « Maledicta sit domus hæc, et maledicti habitatores ejus in sempiternum, fiatque deserta, et non sit qui inhabitet in ea. » Et dixit omnis populus : « Amen. » Et adjecit : « Quæso, Domine, numquam de hac generatione provehatur quisquam ad episcopale sacerdotium (2), qui episcopum non obaudit. »

---

(1) Sic manuscripti ut et in Hist. lib. III, c. 13, ubi eadem historia narratur. Editi tamen hic habent *Utrense*.

(2) * Vid. Hist. lib. IV, cap. 35.

5. Senuit autem sacerdos Dei, et in tantum ætate provectus est, ut sputum oris in terram projicere non valeret; sed, adhibito labiis truchione (1), in eum salivas oris exponeret.... Sepultus est in basilica sancti Stephani (2), ad lævam altaris; ad cujus nunc tumulum plerumque quartanorum febris restinguitur.

Cap. V. 2. His diebus Theodericus ingressus Arvernum terminum, omnia exterminabat, cuncta devastabat. Cumque in Arthonensis (3) vici pratis castra metasset, senex (Portianus) ad occursum ejus properat, quasi pro populo rogaturus : ingressusque castra mane, rege adhuc in tentoriis dormiente, Sigivaldi papilionem, qui tunc primus cum eo habebatur, aggressus est : et dum de hac captivitate conqueritur, Sigivaldus ut, ablutis aqua manibus, merum dignaretur accipere deprecatur.... Quod ille diversis modis excusans, adserebat hoc non posse fieri : « Quia, inquit, nec hora debita esset, nec regi dignum præbuisset occursum, et, quod his omnibus potius erat, nec dum adhuc Domino psalmorum decantationem debitam exsolvisset.... » Rex exsilit de stratu suo, accurritque ad beati confessoris adventum, illoque tacente cunctos quos repetebat captivos absolvit, et reliquos deinceps, ut voluit, sic recepit.

Cap. VI. 1. Sanctus Gallus ab adolescentia sua devotus

(1) Laud. cum ed. *trudione*.

(2) Hanc ecclesiam construxisse dicitur S. Namatii uxor, supra lib. II Hist., cap 17, ubi de ea diximus. S. Quintiani in ea quiescentis meminit libellus de ecclesiis Clarom. cap. 13, ibique etiamnunc visitur ejus sepulcrum. Sed sacrum corpus inde translatum est in ecclesiam SS. Symphoriani et Genesii in urbem, ubi hodieque quiescit.

(3) Plerique ed. cum Laud., *Archonensi*. Sed hic Artona vicus memoratur apud Arvernos notissimus (*Artonnes*, Puy-de-Dôme, arr. Riom). Hæc Theodorici expeditio narratur in lib. II Hist., cap. 12 et seqq., ubi et de Sigivaldo agitur. Vide cap. præcedens de S. Quintiano.

Deo esse cœpit. Pater ejus nomine Georgius (1), mater vero Leocadia ab stirpe Vectii Epagati descendens, quem Lugduni passum Eusebii testatur Historia : qui ita de primoribus senatoribus fuerunt, ut in Galliis nihil inveniatur esse generosius atque nobilius. Cumque ei pater cujusdam senatoris filiam quærere vellet, ille, assumpto secum uno puerulo, monasterium Cromonense (2) expetiit, sexto situm ab Arverna urbe milliario, suppliciter abbatem exorans ut sibi comam capitis tondere dignaretur. At ille videns prudentiam atque elegantiam pueri, nomen inquirit; interrogat genus et patriam. Ille vero Gallum se vocitari pronuntiat, civem Arvernum, Georgii filium senatoris. Quem abbas ut cognovit de prima progenie esse progenitum, ait : « Bene desideras, fili; sed primum oportet hæc in patris tui deferri notitiam ; et si hoc ille voluerit, faciam quæ deposcis. » Denique abbas pro hac causa nuntios mittit ad patrem, interrogantes quid de puero observari juberet. At ille parumper contristatus, ait : « Primogenitus, inquit, erat mihi, et ideo eum volui conjugio copulare; sed si eum Dominus ad suum dignatur adscire servitium, illius magis quam nostra voluntas fiat. »

2. Tunc Theodericus rex ex civibus Arvernis clericos multos abduxit, quos Trevericæ ecclesiæ ad reddendum famulatum Domino jussit adsistere; beatum vero Gallum a se nequaquam passus est separari : unde factum est ut, eunte rege in Agrippinam (3) urbem, et ipse abiret simul. Erat autem ibi fanum quoddam diversis ornamentis refertum, in quo barbaries proxima libamina exhibens, usque

---

(1) Is est Gregorii nostri avus, pater nempe S. Galli et Florentii senatoris. Vectius Epagatus unus fuit e martyribus Lugdunensibus, cujus elogium habetur in celebri epistola, quam Eusebius Historiæ suæ libro v, cap. 1, inseruit.

(2) Sic ed. Colb., *Crononense*; Laud., *Crononinsim*; Bell., *Cronosensim* : vulgo *Cournon*. Vide lib. IV Hist., cap. 40.

(3) *Cologne*

ad vomitum cibo potuque replebatur : ibi et simulacra ut deum adorans, membra secundum quod unumquemque dolor adtigisset, sculpebat in ligno. Quod ubi sanctus Gallus audivit, statim illuc cum uno tantum clerico properat, accensoque igne, cum nullus ex stultis paganis adesset, ad fanum adplicat ac succendit. At illi videntes fumum delubri ad cœlum usque conscendere, auctorem incendii quærunt; inventumque evaginatis gladiis prosequuntur. Ille vero in fugam versus, aulæ se regiæ condidit. Verum postquam rex quæ acta fuerant paganis minantibus recognovit, blandis eos sermonibus lenivit, et sic eorum furorem improbum mitigavit.

3. Cum beatus Quintianus episcopus ab hoc sæculo transisset, sanctus Gallus apud urbem Arvernam eo tempore morabatur.... Ille vero abiens, quæ de beato Quintiano contigerant regi nuntiavit. Tunc etiam et Aprunculus Treverorum episcopus transiit (1); congregatique clerici civitatis illius ad Theodericum regem, sanctum Gallum petebant episcopum. Quibus ille ait : « Abscedite, et alium requirite : Gallum enim diaconem alibi habeo destinatum. » Tunc eligentes sanctum Nicetium episcopum acceperunt. Arverni vero clerici cum consensu (2) insipientium facto, et multis muneribus, ad regem venerunt. Jam tunc germen illud iniquum cœperat fructificare, ut sacerdotium aut venderetur a regibus, aut compararetur a clericis. Tunc ii audiunt a rege, quod sanctum Gallum habituri essent episcopum.... Referre erat solitus non amplius donasse se pro episcopatu, quam unum triantem coquo qui servivit ad prandium.

4. Nam cum in Gabalitano ad episcopatum jam electus (Evodius) (3), jam in cathedra positus, jam cuncta parata

(1) Obiit circa ann. 527. Festum ejus celebratur die 22 aprilis.

(2) Id est instrumento electionis. * Vide nostras ad lib. IV notas *e*, *m*.

(3 Post mortem S. Hilarii, cui substitutus est Evanthius, qui conc. Aurel. IV subscripsit.

essent ut benediceretur episcopus, ita subito contra eum omnis populus consurrexit, ut vix vivus posset evadere. Qui postea presbyter transiit.

5. Apud Aurelianensem autem urbem, incriminato ab iniquis episcopo Marco, et in exsilium truso, magnus episcoporum conventus est aggregatus, Childeberto rege jubente : in qua synodo (1), cognoscentes beati episcopi hoc esse vacuum quod contra eum fuerat mussitatum, eum civitati et cathedræ suæ restituunt.

Cap. VII. 1. Sanctus Gregorius ex senatoribus primis, bene litteris institutus, Augustidunensis civitatis comitatum ambivit; in comitatu autem positus regionem illam per quadraginta annos, justitia comitante, correxit : et tam severus atque districtus fuit in malefactoribus, ut vix ei ullus reorum posset evadere. Conjugem de genere senatorio habens, Armentariam nomine, quam ad propagandam generationem tantum dicitur cognovisse, de qua et filios, Domino largiente, suscepit....

2. Post mortem autem uxoris ad Dominum convertitur, et electus a populo, Lingonicæ urbi episcopus ordinatur.... Cum apud Divionense castrum moraretur assidue, et domus ejus baptisterio (2) adhæreret, in quo multorum sanctorum reliquiæ tenebantur; nocte de stratu suo, nullo sentiente, consurgens, ad orationem, Deo tantum teste, pergebat; ostio divinitus reserato, adtente psallebat in baptisterio.

4. Cum beatus pontifex in angulo basilicæ fuisset sepul-

(1) Ea est synodus Aurelianensis v, quæ in præfatione, jubente Childeberto, coacta dicitur. Marcus autem Aurelianensi iv interfuerat, ann. 547.

(2) Hoc baptisterium auctor vitæ Garnerii II abbatis, sæculo xii scriptæ, putat fuisse oratorium S. Vincentii, quod hodieque superest basilicæ S. Stephani vicinum et subjectum, absque aliquo titulo. Ecclesia tamen S. Johannis in chronico Benigniano baptisterium fuisse dicitur; ibique complures erant SS. reliquiæ.

tus, et parvus esset locus ille, nec ibi populi sic possent accedere ut devotio postulabat, sanctus Tetricus (1) filius et successor ejus hæc cernens,... ante altare basilicæ fundamenta jecit, erectaque absida miro opere construxit et transvolvit : qua transvoluta, disruptoque pariete, arcum ædificavit. Quod opus perfectum atque exornatum, in medio absidæ loculum fodit : quo corpus beati patris transferre volens, convocat presbyteros et abbates ad illud officium, qui vigilantes orabant, ut se beatus confessor ad hanc præparatam habitationem transferri permitteret. Mane autem facto, cum choris psallentium, apprehensum sarcophagum ante altare in absidam, quam beatus episcopus ædificaverat, transtulerunt (2).

6. Obiit autem trigesimo tertio episcopatus sui anno, ætate nonagenarius (3).

Cap. VIII. 1. Florentius (4) quidam ex senatoribus, accepta Artemia conjuge, cum duos jam haberet liberos, ad episcopatum Janubensis (5) urbis expetebatur, et re jam obtenta cum principe, ad domum revertitur, conjugique quæ egerat nuntiavit. Quod illa audiens respondit viro : « Desine, quæso, dulcissime conjunx, ab hac causa, et ne quæsieris episcopatum urbis, quia ego ex conceptu a te sumpto episcopum gero in utero. » Requievit vir sapiens, audita uxore.... Denique impletis pariendi diebus, mulier enixa est puerum, quem quasi victorem futurum mundi,

---

(1) De hoc sancto diximus ad lib. IV Hist., cap. 16. Sepultus est juxta patrem suum in ecclesia S. Johannis.

(2) Hujus translationis festum die 6 novembris celebratur in Martyrol. gallicano.

(3) S. Gregorius interfuit ann. 517 conciliis Epaonensi et Lugdun. I, ann. 535; Arver. I, et per Evantium presb. Aurelian. III, ann. 538. Eumdem Gregorius laudat, lib. III Hist., capp. 15 et 19.

(4) Al., *Florentinus*.

(5) *Genève*.

Nicetium in baptismo vocitavit.... Defuncto autem patre, hic cum genitrice jam clericus in domo paterna residens, cum reliquis famulis manu propria laborabat.

2. Ætate quoque jam tricenaria, presbyterii (1) honore præditus, nequaquam se a labore operis quod prius gessit abstinebat.

3. Denique ægrotante Sacerdote (2), Lugdunensi antistite, in urbe Parisiaca, cum a Childeberto seniore magno amore diligeretur, voluit rex usque ad ejus lectulum proficisci, ac visitare infirmum. Quo veniente, ait episcopus : « Optime nosti, o rex piissime, quod tibi in omnibus necessitatibus tuis fideliter servierim.... Rogo, ait, ut Nicetius presbyter, nepos meus, ecclesiæ Lugdunensi substituatur episcopus.... » Respondit rex : « Fiat voluntas Dei. » Et sic pleno regis et populi suffragio, episcopus Lugdunensis ordinatus fuit.

5. Vicesimo secundo episcopatus sui anno, ætate sexagenaria migravit ad Christum.... Quia novimus Priscum episcopum (3) huic sancto semper fuisse adversum, diacono cuidam hujus casulam (4) tribuit. Erat autem valida, eo quod et ipse vir Dei robusto fuisset corpore. Cappa (5) autem hujus indumenti ita dilatata erat atque consuta, ut solent in illis candidis (6) fieri quæ per Paschalia festa

---

(1) Ann. 543. Ordinatus est, ut in altera vita dicitur, a S. Agricola episc. Cabilonensi, de quo in Hist. lib. v, cap. 46.

(2) Ejus festum celebratur 12 septembris. Interfuit conc. v Aurel., ann. 549. Obiit vero ann. 551.

(3) Qui scilicet beato Nicetio successit. De eo supra in lib. iv Hist., cap. 36. Compluribus conciliis interfuit et subscripsit ab ann. 573 ad ann. 585, quo habita est synodus ii Matiscon.

(4) Colb. infra, *casubulam*; Bell., *casublam*; Laud., *cabsulam*.

(5) Laud. et plerique ed. *capsa*. Cucullum habebat id vestimentum, ut patet infra; et quidem cappæ olim cucullam habebant. Vide Mabillon., lib. i Liturg. Gallic., cap. 7, n. 2.

(6) Cæsarius Arelatensis libro i Vitæ suæ *casulam processoriam* et *albam paschalem* pauperibus dedisse dicitur. S. Remigius Remorum

sacerdotum humeris imponuntur; ibatque diaconus cum hoc vestimento discurrens, ac parvipendens de cujus usibus remansisset; hoc habens in lectulo, hoc utens in foro, de cujus fimbriis, si credulitas certa fuisset, reddi potuit salus infirmis.

8. Lectulus, in quo sanctus quiescere erat solitus, sæpius miraculis adornatur illustribus; quique grandi studio ab Ætherio (1) nunc episcopo fabricatus devotissime adoratur non immerito.... Palla etenim speciosa tegitur, lychni in ea jugiter accenduntur. Unus igitur ex his per quadraginta dies totidemque noctes, ut ipse ædituus asseruit, absque ullius fomenti adjutorio perduravit splendens, in quo nec papyrus (2) addita, nec gutta olei stillantis adjecta, sed in ipsa qua primum statutus (3) est compositione, permansit in luce præclara. Hujus sancti reliquias Gallomagnus Tricassinorum pontifex (4) devotus expetiit, quæ cum psallentio deducerentur, et cæcorum oculi illuminati sunt earum virtute, et aliorum morborum genera meruerunt recipere medicinam. Ad nos quoque facietergium, dependentibus villis (5) intextum, quod sanctus super caput in die obitus sui habuit,

---

antistes in suo testamento *amphibalum album paschalem* suo successori legavit.

(1) Prisco successit; subscripsit episcoporum rescripto pro monasterio Pictavensi apud Gregor. lib. IX Hist., cap. 41. Vide et lib. X, cap. 28. Non semel ad eumdem Gregorius M. litteras scripsit.

(2) Papyrum vice ellychnii sæpius adhibitam ex veteribus passim auctoribus constat.

(3) Colb. et Laud., *quod primum statutum est.*

(4) Gallomagnus episcopus Trecensis subscripsit concil. Paris. IV, ann. 573, et Matiscon. I, ann. 581. Porro reliquiæ S. Nicetii hic memoratæ servantur etiamnunc, ut observat Camusatus in Catalogo episc. Trecens., in ecclesia eidem sacra, quæ parochialis titulus est in urbe Tricassina.

(5) Linteum villis onustum memorat Apollinaris Sidon. epist. XVII, lib. V, in quem locum Savaro plura habet de villosis mantilibus.

est perlatum : quod nos tamquam munus cœleste suscepimus. Factum est autem, ut post dies plurimos ad benedicendam ecclesiam in parochia Paternacensi (1) urbis Turonicæ invitaremur. Accessi, fateor, sacravi altare, decerpsi fila de linteo, locavi in templo : dictis missis, facta oratione discessi.... Phronimii (2) igitur Agathensis episcopi famulus epileptici morbi accessu fatigabatur.... Dominus vero ejus dixit ad eum : « Vade et prosternere coram sepulcro sancti, orans ut te adjuvare dignetur ; » qui cum jussa explesset, sanus regressus est, nec ultra eum hic adtigit morbus. Septimus enim erat annus ab incolumitate pueri, quando eum nobis episcopus præsentavit.

9. Quidam vero pauper, vivente sancto, litteras ab eo elicuit manu ejus subscriptas, qualiter sibi per devotorum domos eleemosynam flagitaret : post cujus obitum, adhuc cum ipsa circuiens epistola, non pauca ab eleemosynariis pro sancti memoria capiebat.... Quod videns quidam Burgundio, non venerans sanctum, observare pauperem cœpit a longe : vidensque eum silvas ingressum, inruit, et abstulit ei sex aureos cum epistola, collisumque calcibus reliquit exanimem. At ille inter calces, hanc vocem emisit : « Adjuro te per Deum vivum et virtutem sancti Nicetii, ut vel epistolam ejus mihi reddi facias.... » Ille vero, ea projecta in terram, abiit : quam pauper colligens venit ad civitatem. Erat enim ibi eodem tempore Phronimius episcopus, ad quem accedens pauper ille, *rem detulit*. Episcopus autem narravit hæc comiti : judex vero vocatum Burgundionem, percunctari cœpit ab eo quid exinde diceret. Negavit autem coram omnibus.... Episcopus autem,... conversus ad Burgundionem, ait :

---

(1) Hodieque superest, vulgo *Perrenay*, seu *Pernay*, dictus. * (Indre-et-Loire, arr. Tours.)

(2) Sic Boll. et quidem recte, non *Phronimius*, ut habent ceteri ed. et mss.; nam infra ipse episcopus Phronimius dicitur. Varias ejus fortunas descripsit Gregor., lib. IX Hist., cap. 24.

« Ecce in hac epistola subscriptio sancti Nicetii tenetur : si es innocens, accede propius, et jura, tangens manu scripturam quam ipse depinxit. » At ille accedit ad manus episcopi, qui hanc epistolam extentam tenebat; elevansque manus suas ut sacramentum daret, cecidit retrorsum supinus, et clausis oculis spumas ab ore projiciens, quasi mortuus putabatur. Transeunte autem quasi duarum horarum spatio, aperuit oculos suos, dicens : « Væ mihi, quia peccavi auferendo res pauperis hujus! » Et statim retulit per ordinem, qualiter injuriam intulerat homini illi. Tunc episcopus cum judice (1) obtenta culpa, ea tantum quæ abstulerat inopi reddidit, et pro cæde duos insuper solidos addidit : et sic uterque a judicis conspectu discessit.

11. Apud vicum Prisciniacensem (2) urbis Turonicæ ecclesia dudum constructa absque sanctorum pignoribus habebatur. Cumque incolæ loci plerumque peterent ut eam quorumpiam sanctorum cineribus sacraremus, de supradictis reliquiis sancto altari collocavimus (3).... Dado, unus ex his pagensibus, cum in hostilitate illa, quæ apud Convenas acta (4) est, accessisset, et plerumque in periculis mortis inrueret, vovit ut si domum reverteretur incolumis, ad memoratam ecclesiam exornandam in honore beati Nicetii aliqua ex his quæ adquisierit largiretur. Rediens igitur, duos calices argenteos detulit, vovitque iterum in itinere, ut hos ecclesiæ conferret, si ad propria sospes accederet. Ad domum

---

(1) Id est, a judice, seu comite.

(2) Duplex est hodieque hujus nominis vicus in pago Turonensi, alter alteri proximus : primus Prisciniacus major dicitur *le grand Precigni*, ad Clasiam fluvium, *la Claise*; alter minor Prisciniacus, *le petit Precigni*, ad Brennonem amniculum, *Brignon* * (Indre-et-Loire, arr. Loches).

(3) Colb., *consecravimus*.

(4) Id est in expeditione adversus Gundobaldum Ballomerem, in qua Convenarum urbs destructa fuit, ex lib. VII Hist., cap. 38.

igitur accedens, unum tantum modo dedit, alium fraudare procuravit, dans coopertorium Sarmaticum, quo altare Dominicum cum oblationibus tegeretur.... Facta hora tertia, cum populus ad missarum solemnia conveniret, hic mortuus in ecclesiam est delatus. Quod virtute sancti antistitis actum nemo ambigere potest.

Cap. IX. 1. Patroclus, Biturigi territorii incola, Ætherio patre progenitus, cum decem esset annorum, pastor ovium destinatur, fratre Antonio tradito ad studia litterarum. Erant enim non quidem nobilitate sublimes, ingenui tamen.... *Post* reliquit oves, et scholas puerorum expetivit.... Dehinc Nunnioni, qui quondam cum Childeberto Parisiorum rege magnus habebatur, ad exercendum commendatus est.... *Tandem* abiit ad Arcadium (1), Bituricæ urbis episcopum, petiitque sibi comam capitis tonderi, adscirique se in ordinem clericorum. Quod episcopus, Domino volente, sine mora complevit.

2. Ab urbe egressus memorata, venit ad vicum Nereensem (2), ibique ædificato oratorio sancti Martini reliquiis consecrato, pueros erudire cœpit in studiis litterarum.... Ille autem in cellula in qua degebat, congregatis virginibus, monasterium instituit puellarum, nihil de omni labore suo quod ibidem aggregaverat cum abscederet sumens, nisi rastrum unum, unamque bipennem : ingressusque altas silvarum solitudines, venit ad locum, qui dicitur Mediocan-

(1) Subscripsit conc. Aurelian. III, ann. 538, et per Probianum presbyterum Aurelian. IV, ann. 541.

(2) Bal., *Mereensem*, et sic infra. Habetur apud Bituriges Meriacum supra Carem fluvium, *Mery-sur-Cher*, sed nostra lectio quæ est aliorum edit. et mss. præferenda. Hic quippe designatur locus olim celebris, *Aquæ Neri* dictus in tabulis Peutingerianis, qui hodieque priscum nomen retinet in agro Burbonensi, vulgo *Néris* nuncupatus, opidum non inelegans, * *Néris-les-Bains* (Allier, arr. Montluçon).

tus; ibique constructa cellula, in opere, quod supra diximus, Deo vacabat.

3. Post hæc ædificavit sanctus Patroclus monasterium Columbariense (1) in milliaribus quinque a cellula eremi in qua habitabat, et congregatis monachis, ut in solitudine libero potius fungeretur arbitrio, abbatem instituit, qui gregi monasteriali præesset. Octavum enim et decimum in hoc eremi loco expleverat annum. Tum congregatis fratribus, transitum suum annuntians, obiit in senectute bona (2).

Cap. X. 1. Fuit apud insulam Vindunittam (3) urbis Namneticæ vir egregiæ sanctitatis, Friardus nomine, reclusus.

2. Ipse quoque, et abbas Sabaudus (4), qui quondam regis Clotharii minister fuerat, pœnitentiam accipientes, Vindunitensem Namnetici territorii insulam sunt aggressi: habebant autem secum et Secundellum diaconem. Abbas vero, ablata de aratro Domini manu, ab insula discedens ad monasterium rediit (5), nec multo post occultis de causis gladio est peremptus. Sanctus vero Friardus cum Secundello diacono in supradicta insula stetit immobilis. Habebat tamen uterque eorum propriam cellulam, sed procul a se positam.

Cap. XI. 1. Beatus Caluppa reclausus,..... ab ineunte ætate semper religionis ecclesiasticæ bonum quæsivit et reperit, et apud monasterium Meletense termini Arverni

---

(1) Vulgo *Columbiers*, in archipresbyteratu Montis Lucis, *Mont-Luçon*, apud Bituriges, ubi prioratus Ord. Cluniacensis monasterio Silviniacensi subjectus. * Cellula illa in mediocantu, forte est vicus *La Celle*, haud procul a *Columbiers* (Allier, *ibid.*).

(2) Obiit octogenarius, ut dicitur lib. v Hist., cap. 10.

(3) Plerique ed. *Vindimittam.* Colb. et Bell. infra habent *Vindonitensem.* * De Friardo, vid. Hist. iv, 37.

(4) Colb., *Baudus.*

(5) Bal., *monasterium reliquit.*

conversus (1), in magna humilitate se fratribus præbuit.... Vallem haud procul a monasterio conspicatur, de cujus medio lapis, natura præbente, consurgens, provehitur in excelsum quasi in quingentis aut eo amplius pedibus, nullam penitus habens cum reliquis montibus circumpositis conjunctionem : cujus vallis medium fluvius alluit, qui hunc montem placide contingens dilabitur. In hujus ergo lapidis scissuram, quod priscis temporibus quondam propter transitum hostium receptaculum fuit, eremita sanctus ingreditur, et exciso lapide, habitacula statuit, in quæ nunc per scalam valde difficilem scanditur : locus etenim ille tam difficilis est ad incedendum, ut etiam feris bestiis illuc accedere sit laboris. In hoc loco oratoriolum parvulum quodam modo fecit.

3. Accessimus autem et nos ad locum cum beato Avito (2) episcopo..... A memorato autem pontifice diaconatus ac presbyterii sortitus est gradum..... Denique in hac religione cursum vitæ consummans, quinquagesimo, ut opinor, ævi anno migravit ad Dominum.

Cap. XII. 1. Beatus Æmilianus,... relictis parentibus ac facultate propria, eremi deserta petivit, et se intra secreta silvarum Ponticiacensium (3) Arverni territorii abdidit : in

---

(1) Alii, *conversatus*; Ball., *territorii.... conversatus*. Porro Meletense monasterium ignotum est. Occurrit in hodierna S. Flori diœcesi vicus *Melet* dictus, et alter in Claromontana, nomine *Mialet*, sed nulla ibi superest aut S. Caluppanis, aut ejus monasterii memoria. * Vid. Hist. lib. v, cap. 9, et notam.

(2) Aviti electionem narrat Gregorius, lib. iv, cap. 35.

(3) Bal., *Pontivacensium*. Vertit Branchus in Vitis SS. Arverniæ, *la forêt de Pont-Gibaud*. Pons vero Givoldi opidum est inferioris Arverniæ ad Cicaulam fluvium, *la Sioule*, ibi visuntur rudera ecclesiæ veteris, cui olim adjunctum fuisse ordinis Benedictini monasterium vulgus putat. At nulla ibi est sancti Brachionis aut Æmiliani memoria. Non displicet unius e nostris conjectura, qui Ponticiacum interpretatur vicum *Punsat*, in Combralia, cujus loci patronus est *saint*

qua decisa silva modicum deplanans campum, rastro ipsam effodiens humum, vitæ eliciebat alimentum.

2. Erat autem tunc temporis apud Arvernam urbem Sigivaldus (1), magna potentia præditus, in cujus servitio erat adolescens quidam, nomine Bracchio (2), quod in eorum lingua interpretatur Ursi catulus.... Tandem compunctus a divina pietate, et credo sancti Æmiliani oratione, aditum quærere cœpit occulte, qualiter clericus esse posset.... Exin mortuo Sigivaldo, ad antedictum senem properat, et cum eodem duos vel tres annos faciens, Psalterium memoriæ commendavit.

3. Impletis autem beatus Æmilianus diebus vitæ suæ, et circiter nonagenaria ætate (3) egrediens a corpore, Brachionem reliquit heredem. Hic, stabilito monasterio, obtinuit a Ranichilde (4), Sigivaldi memorati filia, multa terrarum spatia, quæ ad hoc monasterium dereliquit : erat enim saltus ex domo Vindiacensi (5). Hic vero de hoc egressus monasterio Turonis venit, ibique ædificatis oratoriis, duo monasteria congregavit.... Post hæc autem regressus est Arvernum ad prius monasterium, in quo per quinque annos

---

Bravy, abbas Menatensis, idem, ut putat, ac S. Brachio. Iste tamen 9 die februarii, prior 15 septembris colitur; sed forte alterutrum festum Translationis est. Haud procul exstat prioratus S. Saturnini *de Vensat*, quem idem putat esse locum, qui inferius *domus Vindiciacensis* appellatur.

(1) Colb. et Laud., *Sigiuvaldus*. De eo Gregorius, lib. III Hist., cap. 13, etc.

(2) Iidem codd. qui habent hic et alias *Bracchio*, quandoque *Brachio* exhibent. Fuit genere Thoringus, ex libro V Hist., cap. 12.

(3) Circa ann. 538.

(4) Sic Colb., Bad., Gon., etc. Bell. vero habet *Ranihilde*, quod perinde est. Bal., *Rachinilde*, et Laud., *Rahinilde*. Ragnahildæ reginæ meminit Sidonius, lib. IV, epist. 8, quam Sirmondus Eurici regis putat fuisse uxorem. Eam tamen Theoderico Eurici fratri et decessori nupsisse scribit Savaro. Sed Sigivaldi filia multo ista junior fuit.

(5) Colb., *Vindiciacense*.

inhabitans, venit Turonis, stabilitisque abbatibus in monasteriis supradictis, Arvernum regressus est. Cumque ad priorem cellulam resideret, in monasterium Manatense (1), quod per incuriam abbatis intepuerat, ordinatur, ut scilicet ejus studio congregatio ipsa canonice regeretur.

Cap. XIII. 1. Lupicinus quidam magnæ sanctitatis,... ad extremum jam mediam habens ætatem, ad vicum Berberensem, qui nunc Lipidiaco dicitur (2), veniens, parietes antiquos reperit; ibique reclusus, ab omnium se hominum adspectibus inhibebat.

3. Hoc defuncto, adfuit quædam matrona, quæ ablutum dignis induit vestimentis, et cum eum ad vicum Transalicensem (3) inferre vellet, restitit ei populus pagi Lipidiacensis, dicens : « Nostrum hunc solum fovit, nobis corporis ejus gleba debetur. ».... *Sed tandem* usque ad Transaliacensem vicum venientes, celebratis missis, beatum corpus cum summo honore gaudioque sepelierunt. In quo vico sæpius se beatissimus in virtutibus declaravit.

---

(1) Monasterium Menatense, vulgo *Menat,* hodieque subsistit apud Arvernos, ordini Benedictino addictum. Ibi vixere SS. Carilefus, Avitus et alii, qui postea celebres fuerunt, et aliorum monasteriorum patres. Vid. lib. v Hist., cap. 12.

(2) Ignotus nobis sub utroque nomine locus. *An *Lempdes?* (Puy-de-Dôme, arr. Clermont); vel *Lempty,* ibid. (arr. Thiers)? Hic trans fluvium l'*Allier* situs est; quod forte significat *Transaliensis,* de quo paulo infra. Sunt quoque *Lubilhac* (cant. Blesle, arr. Brioude), *Lugeac* (cant. arr. Brioude), *Berbezit* (cant. la Chaise-Dieu, arr. Brioude, dép. Haute-Loire) quos inter omnes jure dubius hæreas. (B. G.)

(3) Colb. hic *Transiliensem*, et infra bis *Transaliacensem;* Laud. et Bad., *Transaliensem;* et infra, *Transaliacensem;* Bell., *Transsaliensem.* Sur. semper, *Transaliacensem;* et Gon., *Transiliensem.* Supra, lib. II, cap. 10, de Mirac. S. Martini, memoratur vicus Transaliensis in pago Arvernico situs, ubi erat, si bene conjicimus, ecclesia Treselliaci, *de Trezay,* seu *Tresel,* in veteri Claromontensis diœcesis beneficiorum catalogo laudata. Inter alia quæ Henricus I, anno MLIX eidem monasterio confirmat, occurrit *monasterium Tresal in comitatu Arvernensi.*

Cap. XV. 1. Beatus Senoch, gente Theiphalus, Pictavi pagi, quem Theiphaliam (1) vocant, oriundus fuit, et conversus ad Dominum, clericusque factus, monasterium sibi instituit. Reperit enim infra territorii Turonici terminum parietes antiquos, quos eruderans a ruinis, habitationes aptavit dignas; reperitque ibi oratorium, in quo ferebatur celebrem nostrum orasse Martinum. Quod diligenti cura compositum, erecto altari, loculumque in eo ad recipiendas sanctorum reliquias præparatum, ad benedicendum invitat episcopum. Adfuit tunc Euphronius beatus episcopus, qui, consecrato altari, diaconatus eum honore donavit.... In hoc loco (2) collectis tribus monachis, Domino assidue serviebat.

Cap. XVI. 1. Sanctus Venantius Biturigi territorii incola fuit, parentibus secundum sæculi dignitatem ingenuis atque catholicis : qui dum esset juvenili ætate florens, a parentibus sponsali vinculo obligatur. Cumque, ut ætati huic convenit, amori se puellari præstaret affabilem, et cum poculis frequentibus etiam calciamenta deferret (3), contigit ut urbem Turonicam, Domino inspirante, veniret. Erat enim tunc temporis monasterium (4) basilicæ sancti Martini propinquum, in quo Silvinus abbas gregem Deo devotum

(1) Vide Hist. lib. iv, cap. 18; et v, cap. 7.

(2) Hodieque exstat vicus haud procul ab opido Luccensi, nomini ejus sacer, vulgo *Saint-Senou*, ubi vixisse creditur; sed nulla ibi visuntur monasterii rudera, quod jampridem destructum fuerit.

(3) Gononus, *et præter pocula frequentia etiam luxuriose induceretur*. Sed nostram laudans lectionem in notis, ait olim sponsum et sponsam sibi invicem in signum mutui amoris et fidei dedisse calceos, ita ut sponsus se ipsum discalceans, calceamenta sponsæ traderet, quod et hæc vicissim sponso faciebat. Pocula vero hic memorata quasdam fuisse catenulas aureas vel argenteas in modum poculorum fabrefactas putat. Vide Alteserram in cap. 42, lib. I Hist. Gregorii nostri.

(4) Hodieque subsistit sub jurisdictione capituli S. Martini, jamdudum in collegium canonicorum conversum sub S. Venantii titulo.

regulari sceptro regebat. Ad hoc vir iste devotus accedens, virtutesque cernens beati Martini, ait infra se : « Ut conjicio, melius est servire impollutum Christo, quam per copulam nuptialem contagio involvi mundano. Relinquam sponsam territorii Biturigi, et annectar catholicæ per fidem ecclesiæ. »

Cap. XVII. 1. Sanctus Nicetius episcopus ab ipso ortus sui tempore clericus designatus est. Nam cum partu fuisset effusus, omne caput ejus, ut est consuetudo nascentium infantum, a capillis nudum cernebatur : in circuitu vero modicorum pilorum ordo apparuit, ut putares ab eisdem coronam clerici fuisse signatam (1).... Venerabatur autem eum et rex Theodericus magno honore, eo quod, quum sæpius vitia ejus nudaret ac crimina, castigatus emendatior redderetur : et ob hanc gratiam, decedente Trevericæ urbis sacerdote, eum ad episcopatum jussit accersiri (2) : cumque dato consensu populi ac decreto regis, ad ordinandum a viris summo cum rege (3) honore præditis adducebatur. Verumtamen cum propinqui ad urbem, cadente sole, fixis tentoriis mansionem pararent, illi confestim laxatis equitibus (4) per segetes pauperum dimiserunt : quod cernens beatus Nicetius, misericordia motus, ait : « Expellite quantocius equos vestros a segete pauperis, alioquin removebo vos a communione mea. » At illi indignantes dixerunt : « Quænam est hæc causa quam loqueris? adhuc enim episcopalem apicem non es

(1) Hoc est omnium antiquius testimonium, si Thomassino credamus, quo evinci possit tonsuram clericorum in modum coronæ prioribus sæculis factam fuisse. Nam antea, ut ipse fusius disserit, tondebantur quidem clerici, sicut et monachi, ut ex compluribus conciliorum canonibus et Patrum dictis patet, sed absque ulla coronæ configuratione.

(2) Mss. 2, Bad., etc., *arceri;* Sur. al., *acciri.* * Circa ann. 527 episcopatum assumpsit.

(3) I. e. apud regem.

(4) Id est *equis.* Ed., *laxatos equos.*

adeptus, et jam excommunicationem minaris? » Et ille : « Vere, inquit, dico vobis, quia destinavit rex, ut me avulsum a monasterio huic oneri consecrari juberet. Fiet quidem voluntas Dei : nam regis voluntas in omnibus malis, me obsistente, non adimplebitur. » Tunc cursu rapido abiens, ejecit equos a segete; et sic cum admiratione hominum illorum ad urbem deductus est.

2. Cum Theoderico decedente Theodebertus filius ejus regnum ambiisset, ac multa inique exerceret, et ab eodem plerumque corriperetur, quod vel ipse perpetraret (1), vel perpetrantes non argueret, advenit dies Dominicus; et ecce rex cum his qui ab hoc sacerdote communioni abesse jussi fuerant, ecclesiam est ingressus. Lectis igitur lectionibus, quas canon sanxit antiquus, oblatis muneribus super altare Dei, ait sacerdos : « Non hic hodie missarum solemnia consummabuntur, nisi communione privati prius abscedant. » Hæc rege renitente, subito exclamat unus de populo, adreptus a dæmone, puer juvenis, cœpitque voce valida, inter supplicia torturæ suæ, et sancti virtutes, et regis crimina confiteri; dicebatque episcopum castum, regem adulterum; hunc timore Christi humilem, illum gloria regni superbum.... Cumque rex timore concussus peteret ut hic energumenus ab ecclesia ejiceretur, dixit episcopus : « Prius illi qui te secuti sunt, id est incesti, homicidæ, adulteri, ab hac ecclesia extrudantur, et hunc Deus silere jubebit. » Et statim rex jussit omnes hos, qui sacerdotis sententia damnati fuerant, egredi ab ecclesia.... Unde factum est ut, sacerdote orante, rex mitior fieret.... Aiebat *ille* : « Libenter moriar pro justitia. » Sed et Chlotarium regem pro injustis operibus sæpius excommunicavit (2), exsiliumque eo minitante, numquam est territus.

(1) Multum tamen a Gregorio laudatur, lib. III Hist., cap. 25.

(2) Id est, non permisit ad sacram communionem accedere, aut ei

3. Quodam vero tempore cum jam ad exsilium ductus, ab episcopis reliquis, qui adulatores regis effecti fuerant, removeretur, atque a suis omnibus derelictus, uni diacono, qui adhuc perstabat in fide, ait : « Quid tu nunc agis? quare non sequeris fratres tuos, ut eas quo volueris sicut illi fecerunt? » Qui ait : « Numquam derelinquam te. » Et ille :... « Quia, inquit, hæc dixisti, dicam tibi quæ Domino revelante cognovi : cras enim in hac hora, et honorem recipiam, et ecclesiæ meæ restituar. ».... Illucescente autem die crastina subito advenit legatus Sigiberti regis cum litteris, nuntians regem Chlotharium esse defunctum, seque regnum debitum cum episcopi caritate debere percipere. Hæc ille audiens ad ecclesiam regressus, potestati restituitur; confusisque his a quibus derelictus fuerat, omnes in caritate recepit.

5. Sed nec hoc silendum putavi, quod eidem de regibus Francorum a Domino fuit ostensum. Vidit enim in visu noctis turrem magnam, tanta celsitudine præditam, ut polo propinqua suspiceretur, habentem fenestras multas, Dominumque stantem super cacumen ejus, et angelos Dei per speculas illas positos. Unus autem ex eis tenebat librum magnum in manu, dicens : « Tantum temporis rex ille et ille victurus est in sæculo. » Nominavitque omnes viritim, vel qui eo tempore erant, vel deinceps nati sunt; dixitque et qualitatem regni, et quantitatem vitæ eorum. Sed post uniuscujusque nomen semper amen ceteri angeli respondebant. Sicque de his in posterum impletum est, sicut sanctus per præfatam revelationem adnuntiavit.

6. Sepultus est in basilica sancti Maximini antistitis,

---

eulogias denegavit, uti conjicio. Nec enim majori excommunicatione a fidelium societate segregatum fuisse a Nicetio Chlotarium existimo. Quam duplicem excommunicationem apprime distinguit Mapinius episc. Remorum in epistola ad ipsum Nicetium.

cujus nunc tumulus plerumque divinis virtutibus illustratur (1).

Cap. XVIII. 1. Igitur Ursus abba, Cadurcinæ urbis incola fuit;... de quo egressus loco Bituricum terminum est ingressus; fundatisque monasteriis apud Tausiriacum, Oniam atque Pontiniacum (2),... Turonicum territorium est ingressus, et ad locum, quem Senapariam (3) vocitari priscus instituit auctor, accessit; ædificatoque oratorio, monasterium stabilivit : commissaque Leobatio præposito summa regulæ, monasterium aliud statuit, quod nunc Loccis (4)

---

(1) De his in lib. *de Gloria Confess.*, cap. 94. De ecclesia vero et monasterio S. Maximini, ubi etiam nunc servatur S. Nicetii corpus, diximus in notis ad caput 93 ejusdem libri. Nicetius adfuit conc. Arvern. I, ann. 535; Aurelian. V, ann. 549, et eodem anno Arvern. II; anno vero 555, Paris. II. Tullense ejus occasione convocatum est ann. 550, cui interesse renuit Mapinius Remorum antistes, quod eo inconsulto coactum fuisset. Laudatur a Fortunato, lib. III, carm. 9. Nicetium episcopum auctorem hymni *Te Deum laudamus* fuisse ex ms. cod. scripserunt nonnulli viri eruditi, sed incertum eis erat Nicetii Lugdunensis an Trevirensis fetus esset. Verum hic hymnus utroque Nicetio antiquior est, qui laudatur in S. P. Benedicti Regula, cap. 11.

(2) Colb., *id est Tausiriaco, Onia, atque Pontiniaco*. Ed. habent *Pontiviacum*; Labb., *Sausiriacum, Onia*, etc. Tausiriacum est forte locus *Tausiliacum*, vulgo *Toisclay* dictus, ubi hodieque perstat prioratus juxta opidi muros sub titulo S. Theobaldi, Burgidolensi abbatiæ subjectus. Onia silva est cum vico cognomine apud Bituriges, vulgo *la forêt d'Heugne*, ubi forte exstabat Oniæ monasterium. De Pontiniaco nihil expiscari licuit.

(3) Vicus est Turonum inter Andriam seu Angerim, et Andresium amnes situs, vulgo, *Senevière*, qui hodieque S. Leubatium patronum agnoscit, ubi vulgo *S. Leubasse* vel *S. Libesse* appellatur. Hunc locum sic a sinapi nomen habuisse vult Valesius in Notitia Galliarum, quem ideo *Sinapariam* primo dictum fuisse censet.

(4) Laud. et plerique ed., *Locis*; Bal., *Locias.... fluvium Ligerim*, et sic infra. Labb., *Lucas*. Sed iste locus notus est, vulgo *Loches* : monasterium vero jampridem excidit, cujus nihil superest præter ecclesiam, quæ hodie parochialis est.

vocant, situm scilicet super fluvium Angerem, in recessu montis, cui nunc castrum supereminet, ipso nomine ut monasterium vocitatum.

2. Dum fratres molam manu vertentes triticum ad victus necessaria comminuerent, pro labore fratrum visum est ei molendinum in ipso Angeris fluvii alveo stabilire; defixisque per flumen palis, aggregatis lapidum magnorum acervis exclusas fecit, atque aquam canale collegit, cujus impetu fabricæ rotam in magna volubilitate vertere fecit: hoc opere laborem monachorum relevans, atque uni fratrum delegans, opus necessarium implebatur. Hanc autem fabricam Sichlarius quidam Gotthus, qui magno cum Alarico rege amore diligebatur, æmulus monasterio concupivit.

EX VITA

SANCTI ARIDII ABBATIS,

GREGORIO TURONENSI ATTRIBUTA.

---

2. Beatissimus (1) Aridius Aquitaniæ provinciæ in ulteriore Gallia, quæ ad plagam respicit occidentalem, parentela nobili generatus, Lemodiæ civitatis oriundus fuit, ut esset lucerna cunctis fidelibus, Domino condonante militibus suis.

3. Interea regi præcellentissimo Theothberto commendatur, ut eum instrueret eruditione palatina. Invenit ergo Aridius gratiam coram Domino, et coram rege, et ferebatur ejus testimonium ab omnibus, in tantum ut cancellarius prior ante conspectum regis adsisteret.

4. Denique commonitus interea divinitus per præfatum Nicetium, Trevirorum civitatis episcopum, sæculi pompam fugiens, mundi oblectamenta, ac regalis palatii vanas superstitiones, et indisciplinatas sociorum fabulas declinando, se sub regulæ censura, ad contemplandam cœlestis patriæ palmam contulit; sicque sibi austeram imponens pœnitentiam, cœpit viriliter colluctationi carnis spiritus fervore resistere.

6. Tunc et locum amœnum vir Dei Aridius reperit, de eodem saxo, in quo erat reversus, fere trium millium, ibique monasterii cellulam ædificare cum magna industria cœpit, quod cœnobium nuncupatum Atano (2), ibique

---

(1) Vitam hujus sancti breviorem, quæ istius videtur epitome, habetur inter Acta SS. ord. Benedictini, sæc. 1, p. 349: sed et caput 29 libri x Historiæ nostri Gregorii Turon. omnia fere quæ hic fusius narrantur paucis verbis exhibet.

(2) Hodieque subsistit apud Lemovices, sed in collegium canoni-

orationi intentus, et incumbens lectioni, quo vacabat, venerabilis mater ejus laborans per agros, alimoniam corpori quærebat.

18. Eodem tempore quo miles Christi degebat in terris, Ferreolus pastor ad gubernandam plebem sibi commissam Lemovicum civitate præsul venerandus aderat.

30. Accidit quodam tempore, orto inter duos principes bello, Lemovicum populus regionis, civitatis ipsius formidantes mœnia rumpere, et in desolatione redigere et destruere : quibus directis, nuntius a rege missus, quorum ditioni populus subderetur, et jam depopulata urbs esset in obsidione. Igitur quidam ex ipsis Domaricus nomine, qui cum aliis ad occupandam civitatem venerat, sanctum Dei virum adgreditur, solerti cura sciscitans eum, ut quidquid per revelationis spiritum cognoverat, futura prædiceret. Quibus silentio ita locutus est : « Quamquam sciam vos regem metuere Theodebertum (1), hoc scitote quod regnum ipsius nuper aufertur, sed hactenus citius interimitur. Rex autem vester multarum scilicet gentium augmenta adversus illum commovebit, super quem victoria ei donabitur : obtenta videlicet pugna victoriæ fraudulenter decipitur, sed a filiis nepotibusque suis regnum ipsius traditur gubernandum. Ceteri vero reges, quibus stabilitate regnum stare videtur, interveniente articulo mortis pressi in ignobilitate rapiuntur a sæculo. » Sed præfatus Domaricus ad bellatores regressus est. Nam quod vir Dei Aridius prædixit, ita postea rei probavit eventus.

---

corum conversum, sub jurisdictione capituli S. Martini Turonensis. Opido nomen dedit quod vulgo *Saint-Irier* appellatur.

(1) Is est Theodebertus Chilperici filius, qui, Gundobaldo duce devicto, Lemovices et vicinas provincias diripuit, ut narrat Gregorius, libro v Hist., cap. 48, et tandem occisus est a Sigiberti exercitu, cap. 51.

ANIMADVERSIONES

AD

HISTORIAM GREGORII TURONENSIS.

Nota. In sequenti commentario, sicut et in notis præcedentibus, D. Ruinart et Bouquet animadversiones nonnullas ad Gregorii Historiam usurpavimus: Ruinartii notis nullum signum præposuimus; uncinis includuntur quæ D. Bouquet nobis suppeditavit; vel utrasque sui auctoris nomine signavimus; nostras asterisco distinximus.

AD LIBRUM SEPTIMUM.

NOT. *a*, PAG. 8.

HÆC est prima Blesensium apud veteres auctores mentio, ut monet Valesius in notitia. Erant sicut et Dunenses sub Carnotena diœcesi, à qua Dunenses, sub Sigiberto rege, sese subtrahere frustra tentaverunt. Nam Promotus, qui Dunensis episcopus ab Ægidio Remorum episcopo institutus fuerat, loco suo excidit, ut infra dicetur, cap. 17. Sed feliciores fuere hoc sæculo Blesenses, quibus, agente Ludovico Magno, episcopalem cathedram concessit Innocentius XII pontifex Roman. Carnotena diœcesi in duas divisa; indeque primus hujus sedis episcopus, hoc anno 1697 quo scribimus, die 15 septembris, illustriss. dominus David Nicolaus de Bertier consecratus est. (Ruin.)

* Nunc etiam utraque civitas episcopi sedes est, metropolitano Parisiensi subjecta.

NOT. *b*, PAG. 13.

Silentium indicebatur à diacono ante Evangelii lectionem, ex libro I Beati abbatis. In Muzarabum missa, quæ nostræ con-

formis erat, silentium quoque imperabatur ante Epistolam. Vide Mabillon. Liturg. Gallic. lib. I, cap. 5. Silentium autem quod hic diaconus indixisse dicitur, fiebat post Evangelii lectionem, quando celebrans populo paucis verbis exponebat quo de mysterio, aut de cujus sancti memoria celebranda esset solemnitas. Quam præfatiunculam oratio seu collecta sequebatur. (Ruin.)

NOT. *c*, PAG. 15.

Dicitur in libro præced. cap. 12, in basilica sancti Saturnini resedisse. Forte post aliquam moram in basilica sancti Saturnini ad sanctam Mariam transierat. Basilica sanctæ Mariæ hic laudata, hodieque celebris est sub titulo beatæ Mariæ Deauratæ, vulgo *Notre-Dame de la Dorade*, ordini Benedictino et congregationi sancti Mauri subjecta; ubi reliquiæ supersunt vetustissimæ imaginis beatæ Mariæ ex opere musivo, quæ loco nomen tribuit. Nonnulli existimant *Deauratæ* titulum non ita pridem basilicæ sanctæ Mariæ fuisse inditum; sed ab eo solummodo tempore, quo altera apud Tolosam ecclesia in honorem beatæ Mariæ ædificata fuit, quæ Dealbata, *Notre-Dame de la Dalbade*, cognominata est : ad cujus distinctionem vetus beatæ Mariæ basilica Deauratæ nomen ferre cœperit, occasione operis musivi sive tesselati diversas sanctorum imagines repræsentantis, quo obducti sunt hujus ecclesiæ parietes. (Ruin.)

NOT. *d*, PAG. 22.

* *Ingenui*. Id est tributi immunes, ait D. Bouquet in notis. Hoc autem eget explicatione. Non enim sic accipiendum, Mummolum quosdam inter Francos, a tempore Childeberti tributi immunes, communi tributo quod cæteri penderent Franci, subegisse; sed quosdam jam a tempore Childeberti ingenuos, id est liberos et tales habitos, seu quia per se semper liberi fuerant, seu libertate donatos, tributo subegisse; quod contra jus erat, quum nulli tributo ingenui quilibet essent subditi. Non ergo *ingenui* idem sonat quod *tributi immunes;* sed ideo tributi immunes erant quia ingenui. Porro duplicem illam *ingenui* significationem testantur Gregorius noster, lib. VIII, cap. 41, et Marculfi formulæ, lib. I, 39; II, 32, 33, 34.

NOT. *e*, PAG. 41.

Matricularii dicebantur pauperes qui ecclesiæ facultatibus alebantur, quod in catalogo seu matricula eorum nomina descripta essent, ut videre est apud Frodoardum, lib. II Hist. Remensis, cap. 5; Hincmarum, etc. Eo etiam nomine donati sunt qui ejusmodi pauperum, et domus in qua hospitabantur, quæ *matricula* etiam dicebatur, curam habebant, ut patet ex formula XI, ex lege Romana apud Bignonium, cujus etiam notæ in hunc locum legendæ sunt. Ex hoc translatum est etiam istud nomen ad eos, qui cujuslibet ecclesiæ curam habebant; qui custodes seu matricularii ecclesiarum dicti fuerunt : quod nomen retinent, etiam nunc, qui ecclesiarum parochialium bona administrant, vulgo *marguilliers* dicti. Immo etiam Alcuinus se beati Martini matricularium, id est alumnum passim dicit. Vide Cangii Glossarium. (Ruin.)

NOT. *f*, PAG. 43.

Celebris fuit in Oriente S. Sergius, qui sub Maximiano imperatore martyrio consummatus dicitur cum Baccho, apud Rosapham Comagenis, seu Euphratesiæ Augustæ urbem, quæ ex ejus nomine postea Sergiopolis dicta est. Eumdem martyrem veluti specialem patronum habuit Chosroes, sub Mauricii principatu, cujus basilicam cruce aurea variisque donis locupletavit, ut narrant Evagrius, lib. IV, cap. 28, et VI, 21; Theophylactus Simocatta, V, 13, Nicephorus; etc. Hinc Sergii nomen apud christianos pariter et barbaros celebre fuisse patet. Justinianus unam ei basilicam dicavit Constantinopoli, alteram Ptolemaïde, ex Procopio. (Ruin.)

NOT. *g*, PAG. 49.

Lugdunum Convenarum apud veteres dicitur, tum a situ, Dunum quippe apud veteres Gallos mons est, tum ab occasione qua conditum fuit, quod scilicet multi in eum locum convenerint. Rem explicat Hieronymus adversus Vigilantium in ea urbe natum : *Respondet*, inquit, *generi suo, ut qui de latronum et convenarum natus est semine, quos Cn. Pompeius, edomita Hispania, in Pyre-*

næis jugis deposuit, et in unum oppidum congregavit, unde et Convenarum urbs. Ii erant Wascones, qui tunc Pyrenæorum juga incolebant. Lege Valesium in notitia Galliarum. Cæterum hæc urbs anno DLXXXV à Guntramno diruta, ut inferius narrat Gregorius, diu jacuit, sede episcopali alio translata; sed a Bertrando, qui anno MCXX vivere desiit, utcumque reparata, coli ac inhabitari cœpit. Unde nomen restitutoris accipiens, nunc vulgo sancti Bertrandi Convenensis urbs, *Saint-Bertrand de Comminges*, dicitur, sub metropoli Ausciensi in Wasconia. (Ruin.)

S. Bertrandus filius Attonis Insulani Dynastæ et filiæ Willelmi Comitis Tolosani, cognomine Sectoris-ferri, episcopus Convenarum, anno 1085, Convenas urbem restauravit. Vitalis Protonotarius in ejus vita : *Claustrum fecit, canonicos instituit sub regula S. Augustini : in monte quippe domus non erat. Et ecce temporibus hujus sancti, meritis exigentibus suis, homines accesserunt, et in monte civitatem reædificarunt : et locus, qui multis temporibus desertus fuerat, habitatores recepit.* (Bouquet.)

NOT. *h*, PAG. 51.

Hanc basilicam in valle Capraria prope Lugdunum Convenarum sitam fuisse contendit Joseph Scaliger, lib. VI de Emendatione Temp. unde allucinatum fuisse putat Gregorium, qui ipsam prope Aginnum stetisse scripserit, confundens locum in quo beatus martyr passus est, cum basilica ipsius memoriæ consecrata. At fallitur ipsemet Scaliger, hæc quippe basilica, quam Guntramni milites violarunt, prope Aginnum erat, et quidem in loco Pompeïaco, ubi S. Vincentius passus est. Nec repugnat rei gestæ series, Gundobaldo quippe Burdigalæ exsistente, Guntramni exercitus ex Pictavo ad Dordoniam flumen accessit : quo nuntio territus Gundobaldus, apud Convenas se recepit; quo cum pergeret, Guntramni exercitus, ut hostem insequeretur, per Aginnensem terminum transiit; idque itineris ratio postulabat, atque ea occasione milites ecclesiam S. Vincentii diripuerunt : tum prosequentes cœptum iter, ad montis, cui impositum erat Lugdunum Convenarum, radices pervenere, ut narrat Gregorius. Vide lib. de Gloria Mart., cap. 105. De hac basilica, et altera eidem sancto dicata, quas exstruxerat aut adornarat Leontius episc. Burdigalæ, Fortu-

natus, lib. I, carm. 8 et 9. Festum hujus sancti colitur die 9 junii. (Ruin.)

NOT. *i*, PAG. 67.

In hoc capite et in aliis variis Gregorii locis (V, 5, 32; VI, 17; VIII, 18; X, 27) exempla habentur pessimæ consuetudinis inimicitias privatas armis persequendi, quæ principis imperio, aut legum auctoritate omnino non prohibebatur apud Francos, quamvis certis finibus coercita esset. Si itaque quivis aut vulneratus, aut certe occisus fuisset, tunc propinqui illius, et affines, seu et amici in unum conveniebant, injuriam vi et armis ulturi. Vide formulam XVIII, lib. II, Marculfi, et Bignonii notas. Hæc prava consuetudo, dicta *Faida*, sæpius in capitularibus regum postmodum vetita fuit. (Ruin.)

* Vide et dissertationem XXIX Cangii in Joinvillæi Historiam, de privatorum bellorum jure, quod præsertim sub tertia nostrorum regum stirpe invaluit.

AD LIBRUM OCTAVUM.

NOT. *a*, PAG. 108.

Resurrectionis die. Id est die dominica (quæ in sequioris ævi auctoribus passim dies resurrectionis Dominicæ dicitur), si verum sit Prætextatum VI kal. martias ann. 586 obiisse : quo die in martyrol. Romano memoratur, die vero sequenti in apographo Usuardi ecclesiæ Rotomagensis. Hunc tamen locum de paschali festivitate intelligit Henschenius ad diem 24 febr. Bolland. cui favet anonymus infra laudatus. Ideoque Prætextati mortem 14 aprilis contigisse scribit, quo die, ann. 586, pascha celebratum est. * Huic posteriori sententiæ consentimus.

NOT. *b*, PAG. 113.

Oratorium quod hic memoratur in ipsa Sequanæ insula ad septentrionalem urbis portam positum fuisse existimat Valesius in Disceptatione de Basilicis, cap. 2, procul ab eo loco in quo nunc

visitur ecclesia S. Martini a Campis vulgo dicta, quam a patre suo Henrico rege constructam Philippus I, Francorum rex, Cluniacensibus Benedictinis monachis sæculo XI labente attribuit. Persuasum tamen habebat Henricus se ibi ecclesiam construere, ubi vetus illud oratorium steterat; sed fallebatur, inquit Valesius; nec mirum esse dicit, cum nullum tunc superesset prioris illius ædificii vestigium. Certum est tamen, ex Childeberti III charta, sub prima regum nostrorum stirpe, basilicam S. Martini eo loco extitisse, quo nunc ecclesia S. Martini a Campis perstat. An vero ea ipsa sit quam hic Gregorius laudat, aliis inquirendum relinquimus.

Not. *c*, Pag. 122.

Sub Chlotarii I filiis, Provincia in duas partes divisa est. Una Arelatensis provincia dicta, sub qua Arelatum, Reii, etc., Guntramno cessit; alteram, quæ Massiliensis provincia dicebatur, Massiliam, Avenionem, Aquas-Sextias, et alia oppida sub se habentem, Sigibertus obtinuit. Prioris rectores sæpius apud veteres historicos Patricii appellantur, aliquando etiam Duces; posterioris vero Præfecti, nonnunquam Patricii dicti sunt. Hic Nicetius *rector* appellatur.

AD LIBRUM NONUM.

Not. *a*, Pag. 149.

Tradit Paulus Diac. Emeritensis, in Vitis PP. Emerit., cap. 19, Athalocum episc. arianum cum 2 comitibus apud Narbonam seditionem adversus Reccaredum commovisse, eorumque conatus fuisse irritos, quanquam in sui subsidium Francos advocassent. Johan. Biclar., anno I Reccaredi, meminit victoriæ adversus Francos ab ipsius ducibus relatæ, in qua Desiderium ducem cum multis Francis interiisse memorat. Alia est, ni fallor, conjuratio Sunæ episc. ariani et aliorum adversus Reccaredum, quam idem Biclar. ad annum sequentem refert.

NOT. *b*, PAG. 172.

Sigibertus Momiacensis opidi sacerdos. Non levis est de sedis ejus nomine difficultas. Cod. Bad. habet *Noviociacensis;* Regm. *Noviomensis*; quæ lectio si sincera sit, nulla superest difficultas. Valesius et Cointius legendum esse existimant *Moguntiacensis*. Nihil lucis huic difficultati affulget ex vulgatis episcoporum Moguntinorum seu Noviomensium catalogis.

AD LIBRUM DECIMUM.

NOT. *a*, PAG. 216.

Paulus ait eos (*legatos*) ad Audovaldum veniisse, cum esset prope Mediolanum. Edidit Freherus epistolam ducis exercitus Romanorum ad Childebertum, in qua hujus expeditionis rationem reddit, accusatque *Chenum*, quem Cedinum infra memoratum esse existimo, pacis initæ cum rege Langobardorum. In alia vero Childeberto exponit quantum profecerit adversus Langobardos. Childebertus tamen nullam expeditionem postea in Italiam suscepisse traditur, quod ei exprobrare videtur Mauricius in epistola ad eum scripta.

NOT. *b*, PAG. 218.

Pauli hujus non meminit Paulus Diac.; sed, ut ipse narrat, III, 36, Agilulfus seu Ago dux Taurinatium Authario substitutus est ab ipsa Theodelinda Autharii relicta, quæ ipsum in regni et thori societatem adscivit, quod, anno sequenti, mense maïo, in generali totius gentis conventu ab omnibus Langobardis apud Mediolanum approbatum fuit. — Agilulfus ad catholicam fidem conversus est pacemque cum Francis firmavit, Athanagildo fortasse tunc temporis e vivis exemto, aut certe cum nulla spes superesset Childeberto eum recipiendi. Nusquam postea ejus mentio occurrit.

NOT. *c*, PAG. 250.

Chilperici regis. Valesius legendum censet *Childeberti*, idque,

ut putat erratum, Gregorii memoriæ lapsui attribuit. Cum haud possibile ipsi videatur, virum nobilem ex Austrasia, atque in Childeberti palatio honoratum a Fredegunda, quæ Chilperici interitus auctor esse putatur, delectum fuisse ad inferendam ipsi Chilperico necem, maxime cum ipsa in Neustria habuerit complures sicarios qui scelerum ipsius fidissimi erant ministri. Nondum tamen obierat Childebertus, quando hæc Gregorius scribebat. Unde si vera sit Valesii opinio, hic locus intelligendus de morte quam Rauchingus et alii hic memorati Childeberto meditati fuerant inferre.

NOT. *d*, PAG. 271.

* *Sabaria civitas.* De Sabaria civitate commentarium subsequens nobis suppeditavit vir doctissimus Walckenaer.

« Tome Ier, page 71 du texte, on lit : « Le bienheureux évêque Martin naquit dans la ville de Sabaria, en Pannonie. »

Puis, page 363 :

« M. Guizot s'est décidé pour Szombalel (écrivez Szombethely), quoique l'opinion de Cluvier (qui veut placer Sabaria à Sarwar) soit la plus généralement admise. »

Je ne le crois pas ; car Mannert (1) n'hésite pas à placer *Sabaria* à Stein-am-Anger, mais il ne le prouve pas ; c'est ce que je vais faire avec assez de clarté, je pense, pour ne laisser aucun doute.

Remarquez bien d'abord que la Hongrie, sous le rapport de la géographie ancienne, se trouve placée dans une catégorie spéciale. Là, tous les lieux dont l'antiquité remonte au moyen âge ou à l'âge romain portent aujourd'hui trois noms qui ne se ressemblent en rien : un nom latin, un nom allemand, un nom hongrois. Pour se convaincre de ce fait, que l'histoire de ce pays explique très bien, il suffit de regarder la *carte de Hongrie*, en douze feuilles, de Lipsky, ou le volume imprimé à Bude, 1808, in-4°, où tous les noms de cette carte se trouvent par ordre alphabétique, et remplissent un gros livre de 766 pages pour la Hongrie, de 164 pour la Transylvanie.

(1) Mannert, *Geograph. der Grieth. und Römer*, 3 th., p. 762.

Dans ce livre, et sur la carte (feuille IV, p. 569), vous trouverez en grosses lettres SABARIA, nom latin de Szombethely : ce dernier nom est le nom en langue hongroise ou madjiar; et en langue allemande, ce même lieu porte le nom de Stein-am-Anger.

A la page 582 du livre, sur la même feuille IV de la carte de Lipsky, vous trouvez Sárvár désigné comme ville (*oppid.*) mais *sans nom latin, sans nom allemand* correspondant, preuve évidente que c'est un lieu fondé par les Madjiars; un lieu récent, et qui n'existait pas dans le moyen âge.

De plus :

SABARIA est *ville épiscopale de toute antiquité;* on y a trouvé des inscriptions romaines et des antiquités romaines en grand nombre, qui sont déposées dans le château. Cette ville (*Sabaria*) Szombethely, ou Stein-am-Anger, chef-lieu d'une marche, renferme huit à dix mille âmes.

Sárvár *n'est rien,* et n'a *jamais rien été;* on n'y a trouvé aucune antiquité. Quoique qualifiée d'*oppidum,* ville, dans le *Repertorium* de Lipsky (p. 582), les meilleurs statistiques de la Hongrie ne donnent pas à ce lieu 1,200 habitans : c'est un grand village.

Il me semble que, d'après ces rapprochemens, on ne saurait se refuser à affirmer que la ville qui n'a jamais *cessé* de se nommer SABARIA est bien la même SABARIA qui a donné naissance à saint Martin de Tours, par la même raison qu'on ne doute pas que *Parisius* ne soit Paris, et *Roma,* Rome.

Mais Cluverius (1), au temps duquel il n'existait pour la Hongrie aucune carte qui ne fût inférieure à celle de Samson pour la France, a cru trouver que les mesures de l'Itinéraire d'Antonin concordaient mieux pour placer *Sabaria* à Sárvár.

C'est tout le contraire :

J'ai travaillé cette route; en portant les mesures anciennes sur d'excellentes cartes de l'Autriche, et sur la grande carte de Hongrie de Lipsky, au moyen d'une variante qui nous est donnée par le manuscrit de Longolianus (Wesseling-Itiner. Ant., p. 233), et en partant de *Vindobona,* qui est bien *Vienne,* les mesures m'ont porté à SABARIA (Szombethely) pour le *Sabaria* de l'Itinéraire, et

(1) Cluverius, *Germania,* p. 740.

ces mesures sont beaucoup plus exactes que ne l'a cru un habile géographe (p. 69 de l'itinér. de M. de Fortia), qui cependant s'est trouvé porté, par ses combinaisons, à placer aussi SABARIA antique à Stein-am-Anger, c'est-à-dire à SABARIA moderne.

Ainsi, identité de nom;

Monumens ou témoignages historiques non interrompus;

Accord des mesures anciennes avec le terrain : tout confirme la position de *Sabaria* de Grégoire de Tours à *Sabaria* ou Szombethely ou Stein-am-Anger. » WALCKENAER.

P.-S. J'ai dit que Sárvár n'avait point de nom correspondant en latin ni en allemand, et cependant, dans l'estimable dictionnaire géographique de Piquet, tom. IX, p. 57, on trouve Sárvár ou Kothburg; si ce n'est pas le résultat d'une erreur, ce second nom n'est point connu en Hongrie, il ne se trouve ni sur la carte de Lipsky, ni dans son *Repertorium* de tous les noms qui portent les noms de Kott, Koth (il n'y a pas de Kothburg); aucun ne se nomme Sárvár. (Voyez p. 340 et 582.)

NOT. *e*, PAG. 315.

Hic pauca de regno Francorum Cenomanensi disserere liceat.

Fieri quidem potuit ut, quinto sæculo, turbatis undique rebus, Franci quidam in Cenomanico insiderent, quemadmodum Saxonum tribus in Baiocassino (Greg. Tur., v, 27); sive Saxonibus conjuncti, cum Adovacrius ab Andegavis obsides accepit (Greg., II, 18); sive per se ipsi, verbi gratia, postquam, victo Syagrio, Francis invadentibus quibuslibet patuit Gallia quondam Romanis subjecta. Quas autem opiniones, utpote nullo fundamento innixas, perpendere vel etiam carpere vix operæ pretium duximus.

Illud majoris est momenti, quomodo scilicet Rignomeris, Ragnacharii frater, in Cenomanico, tam procul a Cameracensi pago, regnum seu ipse constituere, seu a patre transmissum accipere potuerit? Namque Sigibertus, Chararicus, Ragnacharius, nec non ipse Chlodovæus, omnes sibi invicem propinqui, prisci regis unius, Chlodionis puta, regnum in plures divisum partes tenuisse videntur. Atqui non ultra Suminam Chlodio, seu quivis alius horum omnium communis parens, quidquam in Gallia possedit. Si

tribus quædam Francorum, à Francicis nationibus quæ regulis istis parebant prorsus aliena, Cenomanum invasit, quomodo regem habuit fratrem eorum qui Belgicam occupabant?

Inde suspicio nobis jampridem venit nullum fuisse Francorum in Cenomanico regnum. Non enim apud Cenomanos regnasse Rignomerem dicit Gregorius (II, 42), sed apud Cenomanos interfectum, ne regem eum quidem appellans. Quo tamen nomine potuit eum designare ut regis filium, vel, si mavis, cum Ragnachario et Richario fratribus regni Cameracensis parte potientem. Item de illo scribit gestorum regum Francorum auctor. At Gregorii epitomator ne Rignomerem quidem nominat, ut pote nullius momenti virum, nedum regem Chlodovæo infensum judicaverit. Si fides in omnibus Aimoino esset adhibenda, lis statim dirimeretur. Quippe qui regni cupidiorem asserat : non ergo regnum habuit Rignomeris. Nec apud Cenomanum se regem voluisse innuit ille scriptor; sed apud Cenomanum fuisse interfectum, ut cæteri omnes, narrat. Porro civitatem Cenomanicam tum primum Chlodovæo paruisse arbitramur, quum Lugdunensis tertia, quæ magna pars fuit Armoricorum, partim vi coacta, partim sponte, christiano jam facto, circa annum 497, Chlodovæo cessit.

Licet igitur nostræ sententiæ refragentur omnes, nec contemnendi sane viri, qui rebus Francicis operam dederunt, regnum illud Francorum in Cenomanico merito nobis videtur ex historia nostra expungendum.

(N. T.)

MONITUM.

In indice sequenti, romanæ numerorum notæ libros Historiæ Francorum, notæ arabicæ capitula denotant.

Excerpta ex aliis Gregorii operibus, aut ex Historia Francorum Epitomata per Fredegarium, aut ex Aimoini Historia, designantur ut infra :

Aim. — Aimoini Historia Francorum.
Epit. — Historia Francorum Epitomata.
G. C. — Gloria Confessorum.
G. M. — Gloria Martyrum.
M. M. — Miracula Martyrum.
M. S. M. — Miracula sancti Martini.
V. P. — Vitæ Patrum.
V. S. A. — Vita sancti Aridii.

Sunt et alia indicia frequenter adhibita :

Anim. — Animadversiones ad calcem tomi.
Præf. — Præfatio Gregorii Turonensis.
Prol. — Prologus.

INDEX.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

X.

Z.

FINIS INDICIS.

ERRATA.

Pag. 221, lin. 20, Cantinus, *lege* Cautinus.
240, in notis, cap. 65, *lege* cap. 62.
333 et seqq., ex Gloriæ Martyrum libro primo, *lege* ex Gloria Martyrum.
365 et seqq., ex Miraculorum Martyrum libro secundo, *lege* ex Miraculis Martyrum.

IN INDICE.

Verb. ARAVATIUS, Servertius, *lege* Servatius.
Verb. ARMATUS, Pericius, *lege* patricius.

FIN.